﴿ الحمد لله الكبير المتعال والصلاة والسلام على محمد والآل ﴾

خوێنەرە بەڕێزەکان:

ئـەم نوسـراوەی بەردەسـتان کەبریتـیـیـە لـەوەرگێڕان و پوخـت کردنـەوەی بـەرگی(٢٨)لـە(مجمـوع الفتـوی)ی شـێخی ئیسـلام (ابـن تیمیە)ڕەحمەتی خوای لێبێ لەلایەن برای خۆشەویستم کاك مـەلا هـەورامان گەچێنەییەوە,خواپاداشتی بداتـەوە و زیـاتر هیدایـەتی بدات ,بەرهەمێکی بەرجەستەی نێو کتێب خانـە دەبێـت و هیـوادارم کـەلێنێکی چاکی تێدا بگرێ لـەبواری شـارەزایی شـەرعی لەمـەڕ جەنگ و جیهادو سیاسەتی شەرعی یەوە.

شایانی باسیشە کەکتێب و بەرهەمەکانی پێشەوا(ابن تیمیـة)وەك دەریای قوڵ و شەپۆلاوی وان کەچاك خوێنـدنـەوەو لێ تێگەیشـتن و لێ تێگەیشتنیان و هەزم کردنیشیان لەقەرەی هەموو کەسێکدانییە چ جای وەرگێڕانیان:

بەڵام ئەوە کاکەمەلا هەورامان ناوی خوای لێ'هێناوەو ملی لەو دەریایە ناوەو,پێشم وایەهەرچەندە جارێ کـاك مەلاهـەورامانمان گەنجـە بەڵام خوایارمەتی داوەو گەوهەری باش باشی لەو دەریا قوڵە دەرهێناون.

دیـارە بەنـدەش چـاوم بـەم بەرهەمەیـدا خشـاندوەو لەهـەر جێیـەك دەسـتکاری ووشـەو ڕسـتەیەکم بەپێویسـت زانیبـێ ئـاوم لێ نەخواردوەتـەوە ,هەرچـەندە هەنـدێك وورده سـەرنج و تێبینـی دیکەشـم هـەرماون بەتایبـەت لەسـەر تەفسـیرو تەرجەمـەی ئایـەت و فەرمودەکان ,بەڵام تەنها دەستکاری ئەو شوێنانەم کردووە کەبە پێویستم زانیوە دەستکاری بکرێن .

خـوا بـە لـوطفی خـۆی تۆفیـق و هیدایـەتی بـرای شـیرینم مامۆسـتا هـەورامان بـدات بۆپێشکەش کردنـی بەرهـەمی چاکترو بـەهێزو پێزتریش و لەسەر زەحمەتێك کەبەم بەرهەمەشیەوە کێشاویەتی چاکترین پاداشتی بداتەوە.

والسلام علیکم

عەلی باپیر

١٥ذی الحجة ١٤٢٢

٢٠٠٢/٢/٢٧

ئەحمەد ئاوا

پێشکەش بێت:

بەو موسڵمانە مەردو ڕەندانەی: کەلەسۆنگەی بیرکردنەوەو ڕامانەوە لەنازو نیعمەتە بەرفراوانەکانی پەروەردگارەوە فەزڵو سۆزی خوای میهرەبانیان بۆ دەردەکەویو دەرئەنجام لەبەرامبەر ئەوەدا دەبنە (عابیدێك)ی (صالح) و، لەبەرامبەر ئەو (عابید) بوونو (صالح)بوونەشیاندا پەروەردگار خۆشی دەوێنو ئەوانیش بەپەرێزی خۆیان جوامێرانە دەری دەخەن کە خوایان پتر لەهەرشتێکیتر خۆش دەوێو، هەتا بڵێی لەئاقار موسڵماناندا -لەسنوری شەرع دا- زەلیلو خۆبەکەم گرنو، لەبەرامبەر دوژمنانی دینیشدا چنگ بەخوێنو فیداکارو دڵ ڕەقو بەدەمارو خاوەن عیززەتن، و جیهاد بەلوتکەی هەرەبەرزی ئیسلام دەزاننو، لەو کاروانەشدا بوێرانە چەکی شەرەفو مەردایەتی لەشان دەنێنو، لەمەیدانی جیهادیشدا موو بەموو شوێن پێی پێغەمبەری ئیسلام (ﷺ) هەڵدەگرنو لەئاقار ڕووداوە جۆربەجۆر و پڕ کەند و کۆسپو دژوارەکانی جەنگدا موسڵمانانە هەڵوێستی شەرعی دەنوێننو، تینو فشاری هیچ کەسێ -چ دەرەکیو چناوەکی- نایان لەخشێنیو لەلۆمەی لۆمەکەران سڵ ناکەنو، دەرئەنجام پلەی (صالح) بوون بەدەست دەخەنو زەوی خوا بەمیرات دەگرن. وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ **وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ**﴾الأنبياء:١٠٥.

بسم الله الرحمن الرحيم

ان الحمد لله، نحمده، ونستعينه ونستهديه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لاإله الا الله وحده لاشريك له، وأشهد ان محمدا عبه ورسوله.

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيدًا، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾.

أما بعد: فإن أصدق الحديث كلام الله، وخير الهدي هدي محمد(ﷺ)، وشر الأمور محدثاتها، وكل محدثة بدعة، وكل بدعة ضلالة، وكل ضلالة في النار.

پێشەكی چاپی دووەم

پاش ناوی خواهێنان و سڵاو وڕێز ناردن بۆ سەر ڕووحی پیرۆزی پێغەمبەر (ﷺ) وهاوەڵانی و شوێنكەتووان.

خوێنەری بەرێزو سەنگین:

ئەم كتێبەی بەردەستت كە بەراستی ماندوبوون‌و كردوو شەونخونی زۆری پێوەكێشراوە ، پاش ئەوەی بۆ یەكەم جار لە چاپ درا، ئەو دەمە حاڵە تێكی زۆر تاڵ‌و ناساز بەسەر بەشێك لە ڕێبوارانی رابوونی ئیسلامیی كوردستاندا تێدەپەڕی ، بۆیە بە دوو دڵی‌و ڕاڕاییەوە ، بەچاپ گەیەنرا، بە جۆرێك دەمان گوت: لەوانەیە -لەبەر حاڵەتی ئەمنی-خەڵكی نەتوانن لە كتێبخانەكاندا بە دویدا بگەڕێن!

بەڵام سوپاس بۆ خوای گەورە ، فەڕو بەرەكەتێكی باشی بە خۆیەوە دیت‌و پەیتا پەیتا برایان‌و دۆستان پێیان دەگوتم: بەڵكو بۆ جارێكی تر بە شێوەو چاپێكی قەشەنگ چاپ بكرێتەوە ، ئە منیش زۆرم پێخۆش بوو، بەڵام قەدەری خوا هەر كارەكە نەدەڕەخسا، تا دواجار پەروەردگار ئاسانی كردووو بەم چەشنە هاتەوە بەردەستتان.

لە راستیدا ئەم كتێبەی شێخی ئیسلام(إبن تيمية) خوا لێی‌خۆش بێت- كاتێك لە وەرگێرانی بوومەوە ، بڕیارم دا هەتاوەكو بەرێز جەنابی مامۆستا (علي باپير) پێدانەچێتەوە و لێی ڕازی نەبێت بە چاپی نەگەیەنم ، بۆیە دەم ودەست بردمە خزمەتی‌و ، جەنابیشی هەر چەندە سەرقاڵی زۆری هەبوو، بەڵام لوطفی فەرموو ئەو ئەركەی خستە ئەستۆی خۆی، وپاش پێداچوونەوەو تێڕامانی فەرمووی : زۆرم پێ چاكەو إن شاء الله فەڕو بەركەتێكی باشی دەبێت، ئەوەش ئەمنی زۆر خۆشحاڵ كردووو زۆر سوپاسی خودام كرد ، بۆیە دووبارە ئەو پەڕی ڕێزو مەمنونیەتی خۆم دووپات دەكەمەوە بۆ جەنابی مامۆستا علی باپیرو خودای گەورە دەست بەتەمەنی یەوە بگرێت.

دیارە كاری ئیسلامیی ئەگەر ڕێبوارەكانی كۆمەڵێك خاڵی وورد هەن ڕەچاوی نەكەن و تێكەڵی نەكەن لەگەڵ سیاسەتێكی شەرعی حەكیمانە ئەوە بێگومان نەلە دونیادا بەرهەمێكی وای دەبێت‌و نەلە قیامەتیشدا مایەی ڕوو سووری دەبێت لە خزمەت پەروەردگاردا.

ئەم كتێبەش توێشویەكی نایابی سەنگینە بۆ ڕێبوارانی ڕێگەی بوژاندنەوەی دینی خودا-بە قیادەو قواعید-ەوە هیوادارم زۆر بە ووردی‌و تێڕامانەوە بخوێنرێتەوەو داواكاریشم لە خوێنەرانی ئازیز كەلە دوعای خێر بەندە بێ بەش نەكەن و ئاراستە ووردو بەكەڵەكانی شێخی ئیسلام -إبن تيمية- ی حەڕڕانیش پشت گوێ نەخەن.

ئیتر بەو خودایەتان دەسپێرم كە سپاردە بەزایە نادات

براتان هەورامان گەچێنەیی

هەڵە بجەی شەهید/ كانی قوڵكە

شەوی ١٨/١٧ موحەرەم ١٤٢٨ كۆچی ٥-٢٠٠٧/٢/٦ زایینی

﴿ پێشەکی ﴾ چاپی یەکەم

الحمد لله البر الرحيم، الباسط الكريم، العزيز الحكيم، نحمده حمدا كثيرا طيبا، كما يليق بجلاله العظيم. ونصلي ونسلم على رسوله محمد (ﷺ) وعلى آله وأصحابه أكمل صلاة وأتم تسليم.

ئەگەر فەزڵو میهرەبانی خوا نەبێت... خۆم زۆر لەوە بەکەمتر دەزانم کەدەست بدەمە کتێبێکی (شێخی ئیسلام إبن تیمیە) و بیخوێنمەوە، چجای ئەوەی جورئەت بکەمو بوێرم کتێبەکەشی وەرگێڕم!!.

سوپاس بۆ خوای گەورەو لێ ی بەزیاد بێت، دانانو وەرگێڕانی کتێبە ئیسلامی‌یەکان لەپەرەسەندن دایەو ڕۆژبە ڕۆژ کتێبخانەکان بەرەو پڕبوون دەچن. بەڵام بەداخەوە، سەبارەت بە (جیهادو سیاسەتی شەرعی) بەدەگمەن هەست پێ دەکەم بەکوردی کتێب دانرێو وەربگێڕدرێت!! بۆیە پێم وایە لە کتێبخانەی کوردی ئیسلامیماندا ئەوە بۆشایی‌یەکەو پێویستە بەرەنجی دڵسۆزانی ئیسلام پڕبکرێتەوەو چی‌تر هەستی پێنەکرێت.

جامنیش بۆ ئەو مەبەستە چاوێکم بەکتێبە پڕ پیتو بەرەکەتەکەی (مجموعە الفتاوی)ی شێخی ئیسلام (إبن تەیمیی)یەدا گێڕاو لەو دەریا نایابو بەفەڕەدا گەوهەرێکم دەرهێناو عەزمم لەسەر جەزم کرد کەوەری بگێڕمو بیخەمە بەردەم دیدی موسڵمانانو موجاهیدانی ئیسلام، هیوادارم خوا موەفەقی کردبمو توانیبێتم مافی خۆیم پێدابێتو، بشبێتە هۆی زیاتر ڕازاندنەوەی گوڵزاری کتێبخانەی کوردی ئیسلامیمانو، پەروەردگار (شێخی ئیسلامی) بەفیردەوسی نەبڕاوە شاد کردبێو ئەم ڕەنجە بچکۆلەیەشی لەمنی بەندەی هەژار وەرگرتبێت. ئامین .

پێم خۆشە لەکۆتایی ئەم پێشەکی‌یەدا دوو تێبینی بنوسم:

یەکەم: خوێنەری خۆشەویست، من ئەم کتێبە بەنرخەم بۆیە وەرگێڕا، چونکە لەپاش خوێندنەوەو تێڕامانی بۆم دەرکەوت کە سودو پەرێزەکەی بۆ ئەم چەرخەی خۆشمان پێکەڵپێکە، بەڵام لەو سۆنگەیەوە کەهەندێك وورده بابەتی تێدایە بۆ ئێستای بارودۆخی خۆمان بەدیدی من ناگونجێت، بۆیە وەرم نەگێڕاوەو هەروا بەسەریدا تێپەڕیوم. هەر بۆیەش نوسیومە: (وەرگێڕانو کورت کردنەوە).

دووەم: بەرگی (٢٨)ی (مجموعە الفتاوی) بەڵگەنەویستە کە حەجمو قەبارەیەکی گەورەی هەیە، جا ئەگەر بشکرێ بەکوردی ئەوە بێگومان گەورەتر دەبێ، جا لەبەر ئەوەی مەودای ئەوەمان نەبوو کە هەر هەمووی پێکەوە چاپ بکەین، بۆیە کردم بەدوو بەشەوە. ئەمەی بەردەستت (بەشی یەکەم)ەو خوا یار بێ (بەشی دووەم)یش دەکەوێتە بەردەستتان. ئیتر بەخوای گەورەتان دەسپێرم..

هەورامان گەچێنەیی

١٠/ربيع الأول/ ١٤٢١ ك /٦/١٢/ ٢٠٠٠ز

هەڵەبجە - کانی‌یە قوڵکە

(ڕێ خۆش کردن)

خوێنەرانی خۆشەویست: ئەم کتێبەی بەردەستتان ئەم بابەتانەی لەخۆ گرتووە:-

بەشی یەکەم

(جیهاد)

ئەم بەشەیان لە (٢٧) سەرباس پێك هاتووە. بەڵام بەر لەڕیز کردنو تاوتوێ کردنیان، ڕوون کردنەوەیەك بەگرنگ دەزانم، ئەویش ئەوەیە کە: شێخی ئیسلام- إبن تەیمییە -ڕەحمەتی خوای لێ بێ- لەم بەشی جیهادەدا نەهاتووە باسی فیقهی جیهادو ئەحکامەکانی بکات، بەڵکو تێکڕای بابەتەکانی بریتین لەو مەسەلانەی کەپەیوەستن بە جیهاد کردنەوە لەڕێی خوادا، واتە: ئەوانەی کە موجاهیدی ڕێگەی خوا -بەقیادەو قاعیدەوە- لەکاروانی جیهادەکەیدا ڕوبەرووییان دەبێتەوەو ئەگەر بێت و وریا نەبێو چاك لێیان حاڵی نەبێ ئەوە جیهادەکەی قرپۆك دەردەچێو ئەو ئامانجو مەبەستانەی کەلە ئیسلامدا جیهادیان بۆ فەرز کراوە نایان هێنێتە دیو دەرئەنجام هیچ بەهیچ ناکاو کورد گوتەنی دەبێتە سەپانی پووش!!. ئەمەش باسەکان:

١. (فەزڵی ئێشکەگرتن لەنێو جیهاددا): تێیدا ڕوونی دەکاتەوە کەجیهاد کردن بۆ خوا پاداشتی ئەوەندە زۆرە تەنانەت ئەوەی کەلە (المسجد الحرام) و (مزگەوتی پێغەمبەری خوا (ﷺ).) و (بیت المقدس)یشدا ئەگەر بەنیازی بەندایەتی کردن بۆ خوا بمێنێتەوە هەر ناگاتە پلەی (موجاهیدی فی سبیل الله)!!.

٢. (چەند پرسیارێك کەئاڕاستەی شێخی ئیسلام کراوە): پرسیارەکانیش بەگوشراوی ئەمانەن:

- ❖ سەبارەت بەپاداشتی ڕەمی کردنو مەشقی سەربازییەوە.
- ❖ ئەو کەسەی لەپاش فێربوونی مەشقی سەربازی دەستی لێ هەڵ دەگرێت و لەبیری دەچێتەوە.
- ❖ نقل بوونی موجاهید لەسەربازگەیەکەوە بۆ سەربازگەیەکیتر چۆنەو بەچ جۆرێك شەرعییە و چۆنیش ناشەرعییە؟.
- ❖ پەیمان وەرگرتن لەلایەن سەرکردەوە بۆ جوندی چۆن چۆنی شەرعییە؟.
- ❖ مامۆستا ئەگەر لەسەربازگەدا قوتابییەکانی هەڵەو پەڵە بکەن بەڵام ئەو گوێیان نەداتێو چاو پۆشیان لێ بکات، ئایا عەدالەتی دەڕو شێنێ؟.

٣. (مەرجەکانی سەربازی ئیسلامی): تەنها ئاماژەی بەدوو سیفەتی سەرەکی موسڵمانی موجاهید کردووە، ئەویش (دینداری) و (ئازایەتی) یە.

٤. (پۆشانی -ئاوریشم-و -زێڕ-و -زیو- لەجیهاددا): ئەم خاڵەووردەشی بەجوانی لەبەر ڕۆشنایی (قورئان) و (سوننەت)دا توێژیوەتەوەو حاڵەتی شەرعیو ناشەرعییانی لێك هەڵداوێردۆتەوە.

٥. ئایا (دەگونجێ چەند -کات- یان -شوێن-ێکی دیاری کراو شومیان پێوە بێت؟): ئەم بابەتەشی جوان جوانێ تەتەڵە کردووەو بڕیاری شەرعی بێ سێودوو تێدا ڕون کردۆتەوە، بەو هیوایەی کەس خراپ حاڵی نەبێت.

٦. (نامەیەکی إبن تەیمییە لەو دەمەدا کەلە گرتووخانەی (ئەسکەندەرییە)دا دەبێت: لەم نامەیەشیدا ئاماژەی بۆ چەند ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگر کردووە، وەك: (تامو چێژ وەرگرتنیو ئۆخژن بونی لەنێو گرتوخانەدا، کردنەوەی دەرگای خێر لیی، تامو چێژی حەقیقی تەنها لە (ناسینی خوا) و (ئیمان) و (تەوحید) دایەو... هتد).

٧. (نوسراوێکی شێخی ئیسلام بۆ دایکی بەڕێزی لەنێو -حەبسخانە-دا): ئەم نوسراوەشی زۆر بەتامو چێژو ئیمانییەو ئاستی خۆشەویستیو سۆزی ئەو کەڵە پیاوە دەردەخات لەئاقار دایکی بەڕێزیداو چەند ڕاستییەکی تریش.

٨. (پاداشتو سزا هاوچەشنی ڕەفتارن): ئەمەش بنچینە -قاعیدە-یەکی بەپێزی بەرنامەی خوایەو ڕوحی عەدالەتیش هەرلەوەدایە، بەم پێیەش بەووردی لەچەند ئایەتو فەرموودەیەکدا -ئەگەر ڕامێنین- حەقیقەتی ئەمەشمان وەك گزنگی بەیان بۆدەردەکەوێت.

٩. (فـەرمان بەچاكەو پێشگیریی لەخراپـە): ئـەم باسـە گرنگەیشـی زۆر بەچـڕو پـڕی نوختـەی بـۆ لەسـەر پیـت دانـاوەو چـەندین بنچینەی ووردو بەسودی باس كردووەو ئاماژەی بەم چەند ڕاستیـیە كردووە:

١) فەرمان بەچاكەو پێشگیریی لەخراپە بەشێكە لەئیسلامو سیفەتێكی زۆرگرنگو بەرچاوی ئوممەتی پێغەمبەرە (ﷺ).

٢) فەرمان بەچاكەو پێشگیریی لەخراپە فەرزی كیفایەیە.

٣) دوودەسـتە لـە فـەرمان بەچـاكەو پێشـگیریی لەخراپـەدا بەهەڵـەدا چـوون، واتـە: دەسـتەیەكیان (إفـراط-تێپـەڕبوون) دەكـەنو دەستەیەكیشیان (تفریط-بەزایەدان) كەهەردوكیان هەڵەن.

٤) سەرهەڵدانی گێرو گرفتەكان سوچی تاوانەكانە.

٥) خەڵكی لەئاست فەرمان بەچاكەو پێشگیریی لەخراپە سێ بەشن: ئەو سێ جۆرە خەڵكانەشی زۆر بەجوانی ڕوون كردۆتەوە.

٦) سەرزەنشت كردنی ترسنۆكیو پیسكەیی لە (قورئان) و (سوننەت) دا.

٧) وازهێنان لە فەرمان بەچاكەو پێشگیریی لەخراپە بەیەك جارەكی لەترسی دروست بونی فیتنە بۆچونێكی هەڵەیە.

١٧. (مەرجەكانی كردەوەی صالح): لێرەشدا ئاماژەی بەوە كردووە كە هەر كردەوەیەكی (چاك) هەردووك مەرجی (بۆخـوا بـوون) و (بەپێی شەرعی خوا بەڕێوە چوون)ی تێدا نەبێت، خاوەنەكەی لەجێی پاداشت سزادەدرێو لەسەری قەرزدار دەبێتەوە.

١٨. (دۆستایەتیو دوژمنایەتی لەبەرخوا): ئەم باسەگرنگەشی جوان تەتەڵە كردووەو ڕوونی كردۆتەوە كەبڕبڕەی پشتی (ئیمـان) و (ئیسلامەتی) یەو ئیمانو ئیسلامەتی بەبێ ئەو وەك گوێزی قڕپۆك وایەو لەدونیاو دواڕۆژیشدا هیـچ پـەرێزێكی باشـی نابێت!! وەهەمیشەو هەردەم دۆسـتایەتی كردنـی بـێ بـاوەڕان -بەدرێـژایی مێـژوو- سیفەتێكی بنـەڕەتی دوڕوو و دەغەڵـەكان بـووە، لـەو بارەشەوە گەلێك ئایەتو فەمودەی هێناوەتەوە. پاشان هەر لەمیانەی ئەوباسەشدا ئاماژەی بەم چەند ڕاسـتیـیە كـردووەو جـوان جوان توێژینەوەی لەسەر كردوون:

- ❖ لەدۆستایەتی بێ باوەڕان (حوكم) بۆلابردنیانە.
- ❖ ڕق لێبوونو دەنگ لێ هەڵگرتنو مەرجەكانیان.
- ❖ دەنگ لێ هەڵگرتن بەشێوەی -تعزیر-.

٢٢. (عارەق خۆرو چەند ئاگادارکردنەوەیەك): لێرەشدا سڵاو كردن لـەعارەق خـۆرو وەڵام دانـەوەی سـڵاوی ئـەوی ڕوون كردۆتـەوە، وەچۆنێتی مامەڵەكردن لەگەڵ تەرمەكەیدا توێژیوەتەوەو.. هتد.

٢٣. (غەیبەت كردنی فاسقو حوكمی ئامادەبوون لەو جێگایانـەی كەسەرپێچی خوایـان تێـدا دەكرێـت): لێرەشـدا تیشكێكی ووردی خستۆتە سـەر ئـەم بابەتـەو ئـەو وتەیـەی كەلـەنێو خـەڵكیدا بـاوەو بەفـەرموودەی پێغەمبـەر (ﷺ) لەقەڵـەم دراوە كـەدەڵێت: (لاغیبة لفاسقٍ) ڕونی كردۆتەوە كەئـەوە گوتـاری پێغەمبـەر (ﷺ) نـیـە. بـەڵام غەیبـەت لەچـەند حاڵەتێكدا دروسـتەو هیـچ زیانی نـیە، وە بەڕاشكاویش ڕایگەیاندووە كـە: بـۆهیچ موسـڵمانێك جـائیز نـیـە بـەبێ زەرورەت ئامـادەی ئـەو جێگایانـە بێـت كەمونكەریان تێدا دەكرێت.

٢٤. (غەیبەت كـردن): لەمـەڕ (غەیبـەت)یشـەوە سـەرەتا پێناسـەیەكی كورتی (غەیبـەت)ی كـردووەو جیـاوازی نێـوان (غەیبـەت) و (بوهتان)ی ڕۆشن كردۆتەوە. وەدووبارە ڕوون تر تیشكی خستۆتە سەر ئەو حاڵەتانەی كـە (غـەیبەت) كردنـی كەسـێكی دیـاری كراویـان تێدا دروستە. پاشـان باسـی ئـەوەش كراوەكـە: كۆمـەڵێك هـەن -بەحیسـاب فێـڵ لـەخوا دەكـەن- (غەیبـەت) كردنەكـە دەئاخننە چەند قاڵبێكی جیاجیاوە، ئەوانەشی خاڵ خاڵ باس كردووەو تەتەڵە كردووە!!.

٢٥. (ئایا ئامادەبونی ئەوشوێنانەی كەسەرپێچی خوایان تێدا دەكرێت، عەدالەتی پیاوی موسڵمان دەڕوشێنێت؟): لێرەشـدا ڕونـترو ڕاشـكاوانەتر ڕای گەیانـدووە كـە: هەركـەس -بـەبێ داخوازیـیـەكی شـەرعی- ئامـادەی ئـەو شـوێنانە بێـت كەسەرپێچـیـیان تێدادەكرێت، ئەوە نەك (عەدالەت) بەڵكو پیاوەتیشی دەڕوشێنێت!.

٢٦. (دار الإسلام‌و کۆچ کردن)؛ هەریەکە لەپێناسەی (دارالإسلام) و (دارالکفر) بەکورتی کراوەو، کۆچ (هیجرەت)یش توێژراوەتەوەو باس کراوە کەلەچەند حاڵێکدا واجب دەبێت.

٢٧. (نامەیەکی إبن تەیمیە -رەحمەتی خوای لێ بێ- بۆ بەرپرسی موسڵمانان)؛ ئەمە ئاخر باسی ئەم بەشی یەکەمەیەو تێیدا هانی ئەو بەرپرسە دەدات بۆ: (نوێژ بەرپاکردن) و (زەکات دان) و(فەرمان بەچاکەو پێشگیری لەخراپە).

(بەشی دووەم)

سیاسەتی شەرعی

ئەم بەشی سیاسەتی شەرعی‌یەش دەبێت بەدووبەشەوەو هەربەشەیان چەند بەندو فەصڵێکی لەخۆگرتووە، کەکۆی فەصڵەکان دەبنە (٢٧) فەصڵ.

بەشی یەکەم

(جۆرەکانی ئەمانەت)

ئەمەش دووبەندی لەخۆ گرتووە:

بەندی یەکەم: (الولایات-لێپرسراوێتی).

جائەم بەندی یەکەمە چوار فەصڵەو بەم شێوەیە:

فەصڵی یەکەم / هەڵبژاردنی چاکترین‌و گونجاو ترین کەس بۆهەر لێپرسراوێتی‌یەك.

فەصڵی دووەم / هەڵبژاردنی چاکترین تاچاکتر.

فەصڵی سێهەم / کەمی هەردووك سیفەتی (بەهێزی‌و دەست پاکی) لەنێو خەڵکدا.

فەصڵی چوارەم / هونەری ناسین‌و دەست نیشان کردنی خەڵکی شایستە.

بەڵێ: ئەم چوار فەصڵە، چوار بنچینەو بنەمای گرنگی کاری ئیسلامین‌و زیاتر ئەرکی سەرشانی براگەورەکانن، کەدەبێ لە براگەورەیەتییەکەیاندا زۆر بەجوانی ڕەچاوی بکەن‌و بە موو لێی لانەدەن. جالەڕاستی‌دا سەرباسەکان خۆیان بۆ خۆیان ناوو نیشانێکی باشی نێوەڕۆکەکەیانن‌و لێرەدا بەپێویستی نازانم هیچ توێژینەوەیەکی لەسەر بنوسم.

بەندی دووەم: (الأموال–دارایی): ئەم بەندەشیان شەش فەصڵی لەخۆگرتووە:

فەصڵی یەکەم / ئەو شتانەی کەدەچنە نێو بازنەی دارایی‌یەوە. لەم فەصڵەدا ئەم چەند بابەتە توێژراوەتەوە:

- قەرزەتایبەتی‌و گشتی‌یەکان..
- گێڕانەوەو وەفابوون بەقەرز + شتی داگیر کراو + خوازراو + سپاردەو... هتد.
- بەرپرس ئەگەر پارەیەکی کەوتە دەست دەبێت چۆن سەرفی بکات؟.

فەصڵی دووەم / (غەنیمەت–دەست کەوت): بەجوانی باسی غەنیمەت کراوەو شی‌کراوەتەوەو شەرعی‌یەتی لێکدراوەتەوەو بەدرێژی باسی چۆنێتی دابەش کردنی کراوەو حوکمی شاردنەوەو دزی‌کردن (الغلول) لەماڵی غەنیمەتدا ڕۆشن کراوەتەوەو دواتر لەپێنج خاڵدا چەند سەرنج‌و ئاگادارکردنەوەیەکی دیکە خراوەتەڕوو.

فەصڵی سێیەم / (الصدقات–زەکات): باسی ئەوانەکراوە کە زەکاتییان پێ دەشێ کە (هەژارو گەدایان، و کرێکارانی سەر زەکات، و نوێ موسڵمانان یان دڵ ڕاگیراوان، و کۆیلەئازاد کردن، و قەرزداران، و موجاهیدان، و ڕێبواران)ن.

فەصڵی چوارەم / (الفيء–دەستکەوت): باسی حەڵاڵ بوونی دەستکەوت کراوەو پێناسەی کراوەو ئەو ووردەشتانەش کە هەر دەچنە نێو دەست کەوتەوە کەم‌و زۆر باسکراون‌و توێژینەوەیەکی نایاب کراوە.

فەصڵی پێنجەم / (ستەم کردن هەم لەبەرپرسان‌و هەم لەچینی خوارەوەش دەپشکوێتەوە): ئەمەش خاڵێکی‌ووردو گرنگەو سوپاس بۆخوا تاڕادەیەکی زۆر جوان باسی لێوە کراوەو بەئایەت‌و فەرموودە پاڵپشت کراوە.

فەصڵی شەشەم / (دابەش کردنی ماڵی –فيء –دەستکەوت): بەدرێژی باسی چۆنێتی دابەش کردنی ماڵی دەست کەوت کراوەو گەلێك ئایەت‌و فەرموودەو گوتەو ڕەفتاری یارانی پێغەمبەر (ﷺ)ی تێدا خراوەتە ڕوو.

بەشی دووەم

(حەددە شەرعی‌یەکان‌و مافەکان)

ئەمەش دووبەندە:

بەندی یەکەم/ (حدود الله وحقوقه-سنورەکانی خواو مافەکانی):

جائەم بەندی یەکەمە بریتی‌یە لە نۆ فەصڵ:-

فەصڵی یەکەم / چەند نمونەیەك لەو ماف‌وحەددانەو ئەرکی بەرپرسان لەئاستیان.

فەصڵی دووەم / تۆڵەو سزای ڕێگرو چەتەکان.

فەصڵی سێهەم / ئەرکی موسڵمانان لەو دەمەدا کە ڕێگرەکان خۆیان نەئەدا بەدەستەوە.

فەصڵی چوارەم / حەددی دزی کردن(السرقة).

فەصڵی پێنجەم / حەددی داوێن پیس (الزاني والزانية) + نێربازی(اللواطة).

فەصڵی شەشەم / حەدی ئارەق خۆر (شارب الخمر) + حوکمی حەشیشە.

فەصڵی حەوتەم / حەددی بوهتان کردن(القذف).

فەصڵی هەشتەم / ئەو تاوانانەی کە سزاو حەددێکی دیاری‌کراویان بۆدیاری نەکراوە.

فەصڵی نۆیەم / جیهادی بێباوەڕان.

بەڵێ: هەریەك لەم نۆفەصڵە کەنۆبابەتی سەربەخۆی لەخۆگرتووە، کەم‌وزۆر بەگوێرەی گرنگترو گرنگ بوونی نێوەڕۆکی بابەتەکە تیشکی خراوەتەسەرو بەسێنایی بەرچاوی خوێنەر ڕۆشن دەکاتەوەو تێیاندا تەواوی (حەددە) شەرعی‌یەکان توێژراونەتەوەو ئاماژە بەفەزڵی جیهادو تێکۆشان بۆخوا بەدرێژی کراوەو تیشك خراوەتە سەر -نوێژ چوێن- نوێژ نەکەرو... هتد.

بەندی دووەم

(ئەوماف و حەددانەی کەسودەکەیان تایبەتە بە کەسێکی دیاریکراوەوە)

ئەم بەندەش هەشت فەصڵە:-

فەصڵی یەکەم / (النفوس-گیانو رۆح) لێرەدا بەجوانی باسی (قەتڵ) کراوەو هەرسێك جۆری خراوەتە ڕوو، وەئایەتەکانی (١٥١-١٥٣)ی سورەتی (الأنعام) تەفسیر کراوەو تیشکێکی ووردییش خراوەتەسەر (قصاص-تۆڵە سەندنەوە) لەئیسلامدا.

فەصڵی دووەم / (قصاص) تۆڵەسەندنەوە لەبریندار کردندا.

فەصڵی سێهەم / (قصاص) تۆڵەسەندنەوە لەناموسدا.

فەصڵی چوارەم / حەددی بوهتان کردن (القذف).

فەصڵی پێنجەم / مافەکانی ژنو مێرد لەئاقار یەکتردا.

فەصڵی شەشەم / (الأموال) ماڵو دارایی.

فەصڵی حەوتەم / ڕاوێژکردن بۆ لێپرسراو زۆر پێویستە.

فەصڵی هەشتەم / بوونی براگەورەو + بەڕێوەبردنی کاروباری بڕواداران، سەرمەشقو گەورەی -واجبات-ی دینە.

یەك یەکی ئەم سەرباسانەش لەژێر تیشکی (قورئان) و (سوننەت)دا خراونەتە ڕوو و خلّتەو خاڵیان پێوە نەماوەو خوایاربێ بەرچاو ڕوونییەکی ناوازە دەبێ بۆ خوێنەرانی ئازیز.

بسم الله الرحمن الرحيم

بەشی جیهاد

((ئێشك گرتن لە نێو جیهاد دا و مانەوە لە شاری مەككە و مەدینە و (بیت المقدس) كامیان چاكترە، یان خێرترە؟))

پرسیار كرا لە شێخی ئیسلام –إبن تیمیە-(خوای لێ ڕازی بێت) سەبارەت بەو فەرموودەیەی كە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**حرس ليلةٍ على ساحل البحر، أفضلُ من عمل رجلٍ في أهلِهِ ألف سنةٍ**))رواه ابن ماجه. واتە: ((ئێشك گرتن و پاسەوانی شەوێك لە پێناوی خوادا لەسەر لێواری دەریا، چاكترە لەكردەوەی چاكی هەزار ساڵی پیاوێك لە نێو ماڵ و منداڵی خۆیی دا)).

وەپرسیاری لێ كرا دەربارەی مانەوە لە شاری (مەككە) و (مەدینە) و (بيت المقدس) بەنیازی بەندایەتی و خۆیەك لاكردنەوە بۆ خوا، وە مانەوە لە (دمیاط) و (ئەسكندریە) و (طرابلس) بەنیازی سەنگەر نشینی، ئایا كامیان باشترو چاكترە؟

ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی:

پاش سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە:

وەستان و مانەوە لەسەر سنووری موسڵماناندا بۆ بەرگری , لە دراوسێیەتی ئەو سێ مزگەوتە باشترە. وەئەمەش كەدەیڵێم پێم وانییە لەنێو گرۆی زانایاندا هیچ ڕاجیایی و مشت و مڕێكی تێدا هەبێت. ئەمەش لەبەر ئەوەیە كە سەنگەر نشینی بەشێكە لە (جیهاد)، بەڵام دراوسێیەتی ئەو سێ مزگەوتە و تێدا مانەوەیان بەشێكە لە (حەج) كردن، دەی بێگومان جیهادیش لە(حەج) پیرۆزترە. هەروەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿**أجعلتم سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ**﴾التوبە:١٩. واتە: (ئایا ئێوە ئاودان بە حاجی یەكانی ماڵی خوا و ئاوەدان كردنەوەی (مسجد الحرام)تان داناوە وەك و ئەوكەسەی كە بڕوای بە خوا و بەڕۆژی دوایی هێناوە و لە پێناو ڕێگەی خوادا جیهاد دەكات! بێگومان لەلای خوا وەك یەك نین.)[1].وە لە (بخاری و مسلم)یشدا هاتووە كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) پرسیاری لێ كرا: (ئایا چاكترینی كردەوەكان چییە؟ فەرمووی: بڕوا بەخودا و نێردراوەكەی -محمد (ﷺ)، وترا: پاشان چی تر؟ فەرمووی: پاشان جیهاد لەڕێی خوادا. وترا: جا چی تر؟ فەرمووی: ئینجا حەجێكی پاك و بێگەرد).

وە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕدراوەتەوە كە فەرموویەتی: ((**غزوة في سبيل الله افضلُ من سبعين حجـة**)) رواه ابن ابی شیبە. واتە: (بەشداری كردنی شەڕێك لە پێناوی خوادا، لە (حەفتا) حەج چاكترە). وەئیمامی مسلم لە صحیحەكەیدا لە سەلمانی فارسیەوە –(خوای لێ ڕازی بێت)، گێڕاویەتیەوە كە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (سەنگەرنشینی شەو و ڕۆژێك لە پێناوی خوادا، لە بەڕۆژوو بون و شەونوێژی (مانگێك) باشترە، وە هەر موسڵمانێك بەسەنگەر نشینی بمرێت، ئەوە بە موجاهیدی مردووە، وە هەردەم ڕۆزیەكەی لەبەهەشتەوە بۆ دێت، وەلە فیتنەی نێو گۆڕ قوتار دەبێت). وە ئیمامی (عثمان) (خوای لێ ڕازی بێت) بەسەر دوانگەكەوە فەرمووی: پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (سەنگەر نشینی تەنها ڕۆژێك لە پێناو خوادا، لە هەزار ڕۆژی شوێنەكانی تر چاكترە) رواه الترمزی والنسائی والدارمی وأحمد. وە (أبوهوريرة) (خوای لێ ڕازی بێت) دەفەرمووێت: (من ئەگەر بۆ خوا تەنها شەوێك لەسەنگەر نشینی دابم، لام خۆشترە لەوەی كە لە شەوی (قەدر)دا لەلای بەردە ڕەشەكەدا بمێنمەوە).

---

١. هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە پیرۆزە ئەوەبوو: (نوعمانی كوڕی بەشیری ئەنصاری) دەفەرمووێت: جارێكیان من لەلای میمبەرەكەی پێغەمبەردا بووم (ﷺ)، لەنێو هەندێ لەهاوەڵانیدا، پیاوێكیان وتی لەدوای موسڵمان بوونم گوێ نادەم كەهیچ كردەوەیەك نەكەم ئەگەر تەنها ئاو بدەم بەحاجییەكان، یەكێكیتریان وتی: بەڵكو ئاوەدان كرنەوەی (المسجد الحرام) باشترە، یەكێكیشیان وتی: بەڵكو جیهاد لەڕێی خوا باشترە لەوەی كەئێوە گوتتان، لەو كاتەدا ئیمامی (عومەر) ـ خوای لێ ڕازی بێ ـ سەرزەنشتی كردنو فەرمووی: لەلای میمبەرەكەی پێغەمبەر (ﷺ) دەنگتان بەرز مەكەنەوە، بەڵكو من ئەگەر نوێژی هەینیم تەواو كرد، ئەوە دەچم بۆلای پێغەمبەرو (ﷺ) پرسیاری لێ دەكەم سەبارەت بەوەی كەئێوە جیاوازن تێیدا، ئیمامی (عومەر) ـ خوالێی ڕازی بێ ـ ڕۆشتو ئەم ئایەتە دابەزی: ﴿**أجعلتم سيقاية الحاج...**﴾رواه مسلم. مختصر تفسير إبن كثير ج٢ ص١٣١. (وەرگێڕ).

لەڕاستیدا ئەو بەڵگانەی کەباس لەگەورەیی سەنگەر نشینی و ئێشکە گرتن لەپێناوی خوادا دەکەن زۆر زۆرن ئەم وەرەقەیە نایانگرێت. والله اعلم [٢].

((چەند پرسیارێك کە ئاڕاستەی شێخی ئیسلام -ابن تیمیة- کراوە))

شێخی ئیسلام -خوای لێ ڕازی بێت- سەبارەت بەم خاڵانە پرسیاریان لێ کرد:

یەکەم/ سەبارەت بە گەورەیی و پاداشتی ڕەمی کردن و فێربوونی... وەچی هاتووە دەربارەی کەسێك کەدوای ئەوەی مەشقی سەربازی فێر دەبێت وازی لێ بهێنێ؟ وە ئایا کام لەمانە باشترە: تیروکەوان وەشاندن، یان ڕمب هاویشتن، یان لێدان بەشمشێر؟ وە ئایا هەریەك لەم ئامێرانە زانیاریەك هەیە کە تایبەت بێت بەوەوە؟ وە شوێنێك شایستەی ئەو بێت و تێیدا بەکار بهێنرێت؟

دووەم / ئایا ئەگەر پیاوێك پیاوێکی تری فێری مەشقی سەربازی کرد، بەڵام قوتابیەکەی لە پاشدا ئینکاری ئەوەی دەکرد کە ئەو فێری کردبێت، وە گواستیەوە بۆ لای مامۆستایەکی تر و پەیوەندی پێوە کرد، ئایا ئەم قوتابیە بەم هەڵوێستە تاوانبارە یان نا؟ وەئایا بۆ مامۆستای دووەم حەڵاڵە کە ئەم قوتابیەی گواستویەتی یەوە وەری بگرێ و بەڵام سەرزەنشتی کات لەسەر ئینکاری کردنی لە مامۆستای پێشووی؟

سێهەم / وە ئایا کەسێك لەسەرەتاوە بڕواتە ناو کۆمەڵێ قوتابی و مامۆستا و بڵێ: داواتان لێ دەکەم بەڵکو بە فلان کەس بڵێن بە هاوڕێ و قوتابی خۆی وەرم بگرێت، جایەکێکیش لەو کۆمەڵە هەستێ و پەیمانی لێ وەربگرێت، وە هەرچی خۆی پێی خۆشە بەمەرج لەسەری دابنێ؟ ئایا ئەم جۆرە کردەوەیە ڕەوا -جائیزە- یان نا؟ چونکە دەمارگیری لێوە دروست دەبێت بۆ مامۆستاکە، بەجۆرێك وای لێ دێ هەریەك لەو دوو مامۆستایە کۆمەڵێ براو قوتابی و هاوڕێ و کوتلەی بۆ دروست دەبێ و لەگەڵی دەبن، ئیتر ئەگەر ((حەق)) بەر قەرارکات یان ((**باطل**)) گوێی نادەنێ، وە ئەو کوتلەیە وای لێ دێ دوژمنایەتی دوژمنانی مامۆستاکەیان دەکەن، وە خۆشەویستی خۆشەویستانی دەکەن؟!!

چوارەم / ئایا ئەگەر قوتابیەکان ڕەفتارێکی ناردوستیان کردو مامۆسستاکە قسەی نەکرد و چاوی لێ نوقاند، ئایا ئەوە عەدالەتی ئەو مامۆستایە دەڕوشێنێت؟ وە ئایا مامۆستا بۆی هەیە کرێ و بەخشیش لە قوتابیەکانی وەربگرێت؟ فەتوامان بۆ بدەن و چاوساغمان کەن خوا پاداشتی بەخێرتان بداتەوە.

شێخی ئیسلامیش بەم شێوەیە وەڵامی دایەوە:

دوای سوپاس وستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان:

یەکەم / ڕەمی کردن لە پێناوی ڕێگەی خوادا، وەشاندن و هاویشتن و لێدان بۆ خوا، هەموو ئەمانە خواو پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانیان پێ کردوون، وە پەروەردگار هەرسێك جۆرەکەی باس کردوون، واتە: ((رمی، طعن، ضرب)) بۆ نموونە: خوای باڵادەست دەفەرمووێت: ﴿**فَإِذا لَقِيتم الذِين كَفَروا فَضرب الرقَابِ حتى إِذَا أَثْخنتموهم فَشدوا الْوثَاق فَإِما منا بعد وإِما فِداءً حتى تضع الْحرب أَوزارها**﴾محمد:٤. وەدەفەرمووێت: ﴿**فَاضرِبوا فَوق الأَعناق واضرِبوا مِنهم كُل بنانٍ**﴾الأنفال:١٢. وە دەفەرمووێت: ﴿**وأَعِدوا لَهم ما استطَعتم مِن قُوةٍ ومِن رِباطِ الْخيل ترهِبونَ بِهِ عدو اللهِ وعدوكُم**﴾ [٣] الأنفال:٦٠. وە لە صەحیحی(مسلم)دا هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر

---

٢. ئەم فەرموودانەی کە إبن تەیمییە باسی کردن، تێکڕا بەڵگەن لەسەر ئەوەی کەسەنگەر نشینیو شەڕکردن لەپێناو خوادا گەورەترن لەمانەوە لەو سێ مزگەوتەدا، لەکاتێکدا گەورەترینو خۆشەویسترین مزگەوتن، چونکە لەفەرموودەی صەحیحدا هاتووە: یەك نوێژ لەمزگەوتەکەی پێغەمبەردا (ﷺ) باشترە لە هەزار نوێژی مزگەوتانیتر. وەرگێڕ.

٣. ئایەتی یەکەم واتە: (هەر کات لە جەنگ دا گەیشتن بەبێ باوەڕان ئەوەبدەن لەگەردنیانو بەردەوام لێیان دەن تاکو زەبوونیان دەکەن، پاشان کەلەپچەیان بکەن، پاشان یان هیمەت یان بە قیمەت ئازادیان بکەن.) ئەم ئایەتە باسی -ضرب-ی تێدایە. ئایەتی دووەم واتە: (بدەن لەگەردنیانو بدەن لەهەموو پەنجەکانیان) ئەمەش بەهەمان شێوە. ئایەتی سێهەم واتە: (ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە، کاتێك کەلەئیحرامدان خوای گەورە تاقیتان دەکاتەوە بەهەندێك لەگیانداران کەبۆ ڕاو دەشێن، لەکاتێکدا دەستو ڕمەکانتان پێیان دەگات) مەبەست لەوەیە کەئینسان لەودەمەدا کەئیحرام دەپۆشێ بەهەموو شێوەیەك کوشتنی گیاندارانی لەسەر قەدەغەیە، بەڵام خوای گەورە لەو ڕۆژەدا موسڵمانان تاقی دەکاتەوەو ئەو گیاندارانە نزیك

دوانگە ئەم ئایەتەی خوێندووە و پاشان فەرمووی: } ئاگادرابن ئەم هێزە بریتی‌یە لە ڕەمی، ئاگادرابن ئەم هێزە بریتی‌یە لە ڕەمی , ئاگادرابن ئەم هێزە بریتی‌یە لە ڕەمی{.

وە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((إرموا واركبوا، وإنْ ترموا أحب إلي من أن تركبوا))رواه أبوداود والترمزی و النسائی وإبن ماجه و الدارمیوأحمد. وە هەم دیسان پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((منْ تعلم الرمي ثم نسيه، فليس منا))رواه مسلم. واتە: (هەرکەسێك فێری ڕەمی بێت و پاشان لە بیری بچێتەوە، ئەوە لە ئێمە نی‌یە) [4]. وەلە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە کە دەفەرمووێت: ((من تعلم الرمي ثـم نسيه فهي نعمةٌ جحدها))[5]رواه ابو داود وابن ماجه وأحمد. وە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: هەر گاڵتەو گەمەیەك پیاو دەیكات پووچەڵە، مەگەر تیراندازی بە تیروکەوانەکەی یان تەعلیم دادانی وڵاخەکەی، یان یاری کردن لەتەك خێزانەکەی، چونکە ئەمانە ((حەقن)). رواه ابوداود والترمزی و النسائی. وەچەندین فەرموودەی تریش لەم بارەوە هاتووە. وەك (مەکحول) دەفەرمووێت: (عومەری کوڕی خەتاب) -خوای لێ ڕازی بێت- نامەیەکی نووسی بۆ شام و تێیدا فەرمووی: منداڵەکانتان فێری ڕەمی و سوارچاکی بکەن. وە لە صەحیحی ((بوخاری))دا هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((إرمِ فـداكَ أبي و أمـي))رواه البخاری. واتە: (ئەی "سەعد" بووەشێنە باوکم و دایکم بەقوربانت بێت). ئەوەتا (علی کوڕی ئەبو تالیب) -خوای لێ ڕازی بێت- دەفەرمووێت: (نەم بینیوە پێغەمبەر (ﷺ) بۆ هیچ کەسێك دایك و باوکی کۆکاتەوە مەگەر بۆ "سەعد" نەبێت، کەپێی دەفەرموو: ((إرمِ سعد، فداكَ أبي و أمي)) رواه البخاری ومسلم. وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) شمشێر وە کەوان و ڕمیشی هە بووە، وە ئەو سەرداره دەفەرمووێت: ((هەرکەسێك لە پێناوی خوادا تیرێك بووەشێنێت -بگاتە دوژمن یان نەگات- ئەوە وەکوو بەندە ئازاد کردنێکە بۆی))رواه أحمد و النسائی. وە هەمدیسان پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: ((إن الله يدخلُ بالسهم الواحدِ ثلاثة نفرٍالجنةَ: صانِعه يحتسبُ في صنعتِهِ الخيرَ، و الرامي بــهِ، و المُعـد بِهِ))رواه ابوداود والترمزی و النسائی و ابن ماجه. واتە (خوای گەورە بەیەك تیر سێ مرۆڤ دەخاتە بەهەشتەوە: دروستکەرەکەی کە مەبەستی لە درووست کردنەکەی دا خێر بێت، وە ئەوەی کە هاوێژەریەتی، وەئەوەیش کەیارمەتی موجاهیدێکی پێ دەدات) ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ئەم کردەوانە پێشەکی جیهادکردنن، بێگومان جیهادیش گەورەترین عیبادەتێکە کە مرۆڤی موسڵمان ڕای دەپەڕێنێت، وە ڕاپەڕاندنی جیهادیش لە بە ئەنجام گەیاندنی "حەج" چاکترە. هەروەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أجعلـتم سِـقاية الحاج وعِمارةَ المسجِدِ الحرامِ كمن آمن بِاللهِ واليومِ الآخِرِ وجاهد فِي سبِيلِ اللهِ لا يستوون عِند اللهِ والله لا يهدِي القوم الظالِمِين(١٩)الذِين آمنوا وهاجروا وجاهدوا فِي سبِيلِ اللهِ بِأموالِهِم وأنفسِهِم أعظم درجةً عِند اللهِ وأولئِك هم الفائِزون(٢٠)يبشرهم ربهم بِرحمةٍ مِنه ورضوانٍ وجناتٍ لهم فِيها نعِيم مقِيم(٢١)خالِدِين فِيها أبدا إِن الله عِنده أجر عظِيم﴾التوبه:١٩-٢٢. واتە (ئایا ئەی موسڵمانان ئاودان بە حاجی‌یەکانی ماڵی خوا و ئاوەدانکردنەوەی[6] (المسجدالحرام)تان گێڕاوە وەکوو کەسێك کە بڕوای هێنابێت بە خوا و ڕۆژی دوایی و جیهادی کردووە لە ڕێگەی خوا دا؟ ئەوانە لەلای خوا وەك یەك نین، بەڕاستی خوا هیدایەتی گەلێکی لادەر نادات. ئەوانەی کە بڕوایان هێناو پاشان کۆچیان کردوو، بە دەروون و دارایشیان لە ڕێگای خوادا جیهادیان کرد، ئەوانە لەلای خوا پلەی بەرزتریان هەیە، وە بەڕاستی هەر

دەکاتەوە بەجۆرێك بتوانن بەدەست یان بەڕمەکانیان ڕاویان بکەن. ئەم ئایەتەش ـ طعن ـی تێدایە. مختصر تفسیر إبن کثیر م١-ص٥٤٨. ئایەتی چوارەم واتە: (بۆیان ئامادەکەن هەندەی لەتواناتاندا هەیە لەهێز، وە لەو وڵاخانەی کە دەیان بەستنەوە، بۆ ئەوەی دوژمنی خواو خۆتانی پێبترسێنن) ئەم ئایەتەش باسی ـ الرمی ـ تێدایە چونکە لەفەرموودەکەدا وادەردەکەوێت. کەواتە خوای گەورە هەم باسی (ڕەمی) کردووەو هەم باسی (طعن) و (ضرب) یش. (وەرگێڕ).

٤. ئیمامی شەوکانی ـ ڕەحمەتی خوای لێ بێ ـ لەتوێژینەوەی ئەم فەرموودەیەدا دەفەرمووێت: لێرەدا هەست بەوە دەکرێت کەهەرکەسێك جۆرێك لەجۆرەکانی شەڕکردن فێر بوو کەبۆجیهاد سودی لێببینێت، پاشان کەمتەرخەمی تێدا کرد هەتاکو وازی لێهێنا، ئەوە گوناهێکی زۆر گەورەی کردووە، چونکە گوێ نەدان بەمە ئەوە گوێ نەدانە بەجیهاد، وەگوێ نەدانیش بەجیهاد گوێ نەدان بەدینە چونکە جیهاد سەرتۆپی دینەو دین هەربەو وەستاوە. نیل الأوگار م٨ ص٩٦. وەرگێڕ.

٥. (جحدها) واتە: كفر بها أو كذبها أو أنكرها. بەم سێ مانا هاتووە. وەرگێڕ.

٦. کە مەبەست پێی پەردە دروست کردنە بۆ دیواری کەعبە.

ئەوانەش براوەن. پەروەردگاریان موژدەیان پێ دەدات بە بەزەیی و ڕەزامەندی خۆی، وە بە چەند باخچەیەك كە لەو باخچانەدا بۆ ئەوان نیعمەتی ئامادەكراو هەیە، بەیەكجاری تێیاندا دەمێننەوە، بەڕاستی خوا پاداشتی مەزنی لەلایە).

وە لە ڕێگەی ڕاستەوە هاتووە: جارێكیان پیاوێك وتی: "لەدوای موسڵمان بوونم گوێ نادەم ئەگەر تەنها ئاوەدان كردنەوەی ماڵی خوا نەبێت هیچ كردەوەیەكی تر نەكەم، (علی كوڕی ئەبو تالیب) -خوای لێ ڕازی بێت- فەرمووی: جیهاد لەڕێگەی خوادا لەمانە هەمووی مەزنترە. (عومەری كوڕی خەتاب) -خوای لێ ڕازی بێت- فەرمووی: لە تەنیشت دوانگەكەی پێغەمبەر (ﷺ) دەنگتان هەڵمەبڕن. من كەلە نوێژ بوومەوە سەبارەت بەمە پرسیار لە پێغەمبەر (ﷺ) دەكەم، جا چوو پرسیاری لە پێغەمبەر (ﷺ) كرد، ئیتر بە دوایدا خوای گەورە ئەم ئایەتە پیرۆزەی نارده خوارەوە.... ﴿أجعلتم.... الخ﴾ جا بۆی ڕوونكردنەوەكە بڕواهێنان بە خوای گەورەو جیهاد كردن چاكترە لە ئاوەدانكردنەوەی ماڵی خوا و سەردانی و سوڕانەوە بە چواردەوریدا، وە چاكترە لە چاكە كردن لەگەڵ میوانەكانی ماڵی خودا و ئاوپێ دانیان.

جا هەر ئەم پاڵنەرە بوو وای كرد لە (ئەبو هوریرە) -خوای لێ ڕازی بێت- كە بفەرمووێت: (ئەگەر شەوێك لە پێناوی خوادا سەنگەر نشینی ببینم، لام خۆشترە لەوەی كە لەشەوی "قەدر" دا لەلای بەردە ڕەشەكە بوومستم و شەو نوێژ بكەم) ! كەواتە:

سەنگەرنشینی لەڕیزی پێشەوەی سەر سنور چاكتر و بە فەڕتر و باشترە لە دراوسێیەتی (مەككە) و (مەدینە) وە فێربوون و بەكارهێنانی ڕم و تیروكەوان لە نوێژی سوننەت باشترە.

وە لە صحیحی (بوخاری) و (مسلم) یشدا هاتووە كە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: (**إن في الجنة مائة درجة، مابين الدرجة الى الدرجة كما بين السماءِ والأرض، أعدها الله للمجاهدين في سبيلهِ**). واتە (بەڕاستی لە بەهەشتدا سەد پلە هەن، نێوان پلەیەكی بۆ پلەیەكی تر وەكو نێوان ئەرز و ئاسمان وایە، خوا ئامادەی كردووە بۆ تێكۆشەرانی ڕێگەی خۆی).

وە ئەم جۆرە ئامێرانە -واتە: ڕم و تیر و شمشێر- هەریەكەیان شوێنی شایستەی خۆی هەیە كەلەوی تریان باشتر بێت، شمشێر لەكاتی گەیشتن بە دوژمن، ڕم لەكاتی نزیكی دووژمن، تیر لەكاتی دوری دوژمن، یان لە كاتێكدا بەربەستێك هەبێت، وەك: دەریا، یان قەڵا و تەپۆڵكە و شتی تر، جا هەر ساتێ زیاتر زیان بە دوژمن بگەیەنێ و باشتر بێت بۆموسڵمان، ئەوە چاكترە، ئەمەش بەهۆی شوێن و كاتەوە جیاوازە، چونكە جاری وا هەیە تیر بە سوودترە، وە جاری وا هەیە ڕم بەسوود ترە، ئەمەش جەنگاوەران زیاتر دەیزانن.

دووەم / بەڕاستی فێربوونی ئەم پیشانە هەركەسێ ئەگەر نیازەكەی مەبەست پێی خوا بێت، ئەوە لە كردەوە چاكەكانە، كەواتە: هەر كەسێ یەكێكی دیكە فێربكات، ئەوە لە هەموو جیهادێكدا كە دەیكات ئەمیش هاوبەشیەتی و خێر بۆ ویش دەنووسرێت، وە لە پاداشتی هیچ كامیان كەم نابێتەوە، وەكو ئەوكەسەی كە قورئانی پیرۆز دەخوێنێ و خەڵكی تریش فێر دەكات، یان فێری زانیاری دەبێ و پاشان دەیڵێتەوە. كەواتە: زۆر پێویستە قوتابی نیازی خۆی باش بكات، وەمەبەست بەو زانیاری و مەشقەی كەفێری دەبێت تەنها ڕەزامەندیی خوا بێت و بەس، وە بە هەمان شێوە مامۆستایش لە سەریەتی ئامۆژگاری قوتابیەكەی بكات و بۆ سوودپێگەیاندن و فێركردنی هەردەم تێبكۆشێت. وە پێویستە لەسەر قوتابی ڕێزی مامۆستاكەی بزانێ و سوپاسی چاكەكانی مامۆستاكەی بكات كە لەگەڵیدا كردوویەتی، چونكە بەڕاستی كەسێ سوپاسی خەڵكی نەكات سوپاسی خوایشی پێ ناكرێت. وە پێویستە ماف و چاكەی مامۆستاكەی لەیاد نەكات. "ئەمە وەك قوتابی بۆ مامۆستا " وە لەسەر مامۆستایانیش پێویستە كە یارمەتیدەر و قۆڵگیری یەكتر بن لەسەر چاكە و لە خوا ترسان -البر والتقوى- هەروەك پێغەمبەری پێشەوا (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**المسلم أخو المسلم لايسلمه ولا يظمه**)) رواه البخاری ومسلم. واتە: (موسڵمان برای موسڵمانە، نایدات بە دەستی دووژمنیەوە و ستەمی لێ ناكات). وە دەفەرمووێت: (نموونەی بڕواداران لە خۆشەویستی و بەزەییاندا بۆ یەكتر وەكو یەك جەستە وان ئەو جەستەیە ئەگەر ئەندامێكی ئێش بكات، ئەوە هەموو لاشەكە بەگەرمە تاو شەو نخوونیەوە دەناڵێنێ) رواه البخاری ومسلم. وە دەفەرمووێت: (سوێن بەوەی كە گیانی منی بەدەستە، كەس لە ئێوە بڕوادار نیە، هەتاوەكوو ئەوەی لە چاكە بۆ خۆی پێیخۆشە بۆ براكەی پێیخۆش نەبێت)رواه البخاری ومسلم.

وە ئەو سەروەرە هەم دەفەرمووێت: (بڕوادار بۆ بڕوادار وەك خانوویەك وان، كە هەندێكی ئەوی ترتوند و تۆڵ دەكات) وەلەو كاتەدا پێغەمبەری خوا (ﷺ) پەنجە پیرۆزەكانی كرد بەناویەكدا. رواه البخاری ومسلم.

وە ئەو سەروەر و پێشەوایە لە شوێنێكی تردا دەفەرمووێت: ((**ألا اونبئكم بأفضل من درجةِ الصلاة والصيام و الصدقة، والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر؟ قالوا: بلى يارسول الله ﷺ. قال: صلاح ذات البين، فإن فساد ذات البين هي الحالقةُ، لا أقول: تحلق الشعر ولكن تحلـق الدين**)) رواه أبوداود والترمزي وقال: حديث صحيح.

واتە: (ئایا ئاگادارتان كەمەوە لە چاكتر و گەورەتر لە پلەی نوێژ و ڕۆژوو و ماڵ بەخشین و فەرمان بەچاكە و پێشگیریی لە خراپە؟ وتیان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: باشكردنی نێوان خەڵكی، چونكە لە ڕاستی دا خراپ كردن و تێكدانی نێوان خەڵكی هەڵتاشەرە، من ناڵێم: موو هەڵدەپاچێت، بەڵكو دین دەتاشێت) , وەلە فەرموودەی ((صەحیح))دا هاتووە كە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (هەموو ڕۆژانی دووشەممە و پێنج شەممەیەك دەرگاكانی بەهەشت دەكرێنەوە، خوای گەورە لە هەموو بەندەیەكی كە هاوەڵی بۆ بڕیار نەدات خۆش دەبێت، تەنها پیاوێك نەبێت كە لەنێوان ئەو و براكەیدا ئاڵۆزیەك هەبێت، بۆیە دەوترێت: ئەو دوانە بووەستێنن هەتا كو نێوان خۆیان باش كەن). رواه مسلم. وە بۆ هیچ یەكێك لە مامۆستایان نییە دەست درێژی بكاتە سەر ئەوی تر، وە بۆی نییە بە قسەیەك یان بەهەڵوێستێك ئەزیەتی بدات -بەبێ‌ماف-، چونكە خوای پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿**الذِين يؤذُونَ الله ورسولَه لعنهم اللهُ فِي الدنيا والآخِرةِ وأعد لهم عذَابا مهينا(٥٧)والذِين يؤذُونَ المؤمِنِين والمؤمِناتِ بِغيرِ ما اكْتسبوا فقَـدِ احتملُوا بهتانا وإِثْما مبِينا**﴾الأحزاب:٥٨

وە بۆ هیچ كەسێك نییە سزای ئەوەی‌تر بدات، ئەگەر هاتوو ستەمێكی نەكردبوو یان سنورێكی نەبەزاند بوو یان مافێكی نەفەوتاندبوو، بەڵكو بڕوات تەنها لەبەر ئارەزووی خۆی سزای بدات، چونكە ئەوە لەو ستەمەیەكە خوای گەورە قەدەغەی كردووە، ئەوەتا پێغەمبەری‌خوا (ﷺ) لە خواوە دەگێڕێتەوە كە فەرموویەتی: ((**یاعبادي، إني، حرمت الظلم على نفسي، و جعلته بينكم محرمـا، فلاتظالموا**))[7] رواه مسلم و أحمد. واتە: (ئەی بەندەكانم، من ستەمم لەسەر خۆم قەدەغە كردووە، وەلەناو ئێوە شدا گێڕاومە بە قەدەغە كراو، كەواتە ستەم لە یەكترمەكەن).

وەیەكێك ئەگەر خراپەیەكی كرد ئەوە ڕەوانی یە بەبێ سزا شەرعییەكان سزا بدرێت، وە هیچ یەكێك لە مامۆستا و قوتابی بۆی نی‌یە بە ویستی خۆی سزای بدات، وە نابێت كەس لەو دەست درێژی یەدا یارمەتی و قۆڵگیری بكات، بۆ نموونە: مامۆستا فەرمان بكات كە گفتوگۆ لەگەڵ فلان كەس نەكرێت بەبێ تاوان و گوناهێكی شەرعی -واتە: شەرع پێی تاوان نەبێت-، چونكە ئەمە ڕەفتاری میللەتانی غەیری ئیسلامە، ئەوەتا (ئەبوبەكری صدیق) -خوای لێ ڕازی بێت- كە جێنشینی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوو دەیفەرموو: (هەتا من گوێڕایەڵی خوا بكەم گوێڕایەڵیم بكەن، ئەگەر سەرپێچی خوام كرد، ئەوەبا گوێڕایەڵیتان بۆم نەبێت). چونكە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (گوێڕایەڵی نییە بۆ درووستكراو لە سەرپێچی بەدی هێنەردا) رواه أحمد. وە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: ((**من أمركم بمعصية الله، فلا تطيعوه**))رواه إبن ماجه و احمد باسناد صحيح.

واتە: (هەركەسێك فەرمانی پێكردن بەسەر پێچی‌خوا، ئەوە گوێڕایەڵی مەكەن). جابۆیە ئەگەر هاتوو مامۆستا فەرمانی دەركرد كە گفتوگۆ لەگەڵ فلانە كەس نەكرێت، ئەوە سەیر دەكرێت: ئەگەر ئەوكابرایە گوناهێكی كردبوو، ئەوە بەئەندازەی تاوانەكەی خۆی سزا دەدرێت، وە ئەگەر هیچ تاوانێكی نەكرد بوو، ئەوە ڕەوانی‌یە هیچ سزایەكی بدرێت لەبەر ئارەزوو ویستی مامۆستاكە.

سێیەم / وە بۆ مامۆستایان نی یە خەڵكی كوتلە كوتلە بكەن، وە نابێت كارێكی وا بكەن كە بەهۆیەوە دوژمنایەتی و كینە بخەنە ناو خەڵكیەوە، بەڵكو دەبێ وەكو برابن و لەسەر چاكە و لە خواترسان هەردەم یاریدەری یەكتر بن، هەروەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿**وتعاونوا على البِر والتقْوى ولا تعاونوا على الإِثْمِ والعدوان**﴾المائدە:٢.

---

٧. ئەم جۆرە فەرموودانە پێیان دەوترێت فەرموودەی قودسی. وەرگێڕ.

وە بۆ هیچ موسڵمانێك نی‌یە كە پەیمان لەوی تر وەرگرێت لەسەر گوێڕایەڵی كردنی لەهەر شتێكدا كە بیەوێت، یان لەسەر خۆش ویستنی هەر كەسێك كە خۆشەویستی ئەم دەكات و دوژمنایەتی ئەو كەسەی كە دوژمنایەتی ئەم دەكات، بەڵكو هەركەسێك بەم جۆرە بجوڵێتەوە، ئەوە وەكوو ((جەنگیزخان)) و هاوچەشنەكانی ئەو وایە، ئەوانەی كە هەركەسێك گوێڕایەڵی‌یان بكات ئەوە بە هاوڕێ و خۆشەویستی دەزانن.

بەڵكو لەسەر مامۆستایان و شوێن كەوتوانیانە كە پەیمانەكەی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) جێبەجێبكەن، بەوەی كە هەمیشە گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەرەكەی (ﷺ) بكەن، وە ئەوەی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) قەدەغە و یاساغیان كردووە بە قەدەغەی بزانن، وە پارێزگاری مافەكانی مامۆستایان بكەن بەو چەشنەی كە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانیان پێ كردووە، وە ئەگەر هاتوو مامۆستای هەریەكێك ستەم لێ كرا و بوو ئەوە با یارمەتی بدات و گەر ستەم كاریش بوو ئەوە با لەسەر ئەو ستەمە یارمەتی نەدات و دەستی بگرێت، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((**أنصر أخاك ظالما أو مظلوماً، قيل يا رسول الله ((ﷺ) أنصره مظلوماً فكيف أنصره ظالما؟ قال: تمنعه من الظلم فذلك نصرك إياه**)) رواه البخاري ومسلم.. واتە: (یارمەتی براكەت بدە ستەم كار بێت یان ستەم لێ كراو، وترا: ئەی پێغەمبەری‌خوا ((ﷺ) لە كاتێكدا كە ستەم لێ كراوە یارمەتی دەدەم، بەڵام ئەی چۆن یارمەتی بدەم كە ستەم كارە؟ !! فەرمووی: بەرهەڵستی بكە لەو ستەمەو مەهێڵە بیكات، ئەوە یارمەتی دانتە بۆی.

بۆیە ئەگەر هاتوو لە نێوان مامۆستا و مامۆستایەكی تردا، یان دوو قوتابی‌دا، یان لە نێوان مامۆستا و قوتابی‌یەكەیدا ناكۆكییەك ڕوویدا، ئەوە جائز نی‌یە بۆ هیچ كەسێك هەر لە ڕێوە یارمەتی یەكێكیان بدات، هەتاوەكو "حەق "ی بۆ دەركەوێت، چونكە پێش دەركەوتنی "حەق" نابێت هەر لەخۆوە بە نەزانی و بێئاگایی هەڵوێست بنوێنێت، بە ڵكو با بەوردی بڕوانێتە كێشەكە، جا ئەگەر "حەق"ی بۆ ڕوون بووەوە ئەوە باهەردەم یارمەتی " حەق " ویستەكەیان بدات، ئیتر بە چاونوقاندن لەوەی كە ڕاستگۆكە لە هاوڕێیانی خۆیەتی یان نا، یان بە پێچەوانەوە. چونكە دەبێت مەبەست لە كارەكاندا بەندایەتی خوا و گوێڕایەڵی پێغەمبەرەكەی بێت، وە شوێن كەوتنی " حەق" و بەرپاكردنی دادپەروەری بێت، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿**يأيها الذين آمنوا كونوا قوامين بالقسط شهداء لله ولو على أنفسكم أو الوالدين والأقربين إن يكن غنيا أو فقيرا فالله أولى بهما فلا تتبعوا الهوى أن تعدلوا وإن تلووا أو تعرضوا فإن الله كان بما تعملون خبيرا**﴾ النساء:١٣٥.

واتە: (ئەی بڕواداران، دادگەریی جێبەجێ بكەن، لە شایەتی‌دەران بن بۆ خوا، ئەگەر ئەو شایەتی‌یە لەسەر خۆتان یان دایك و بابتان یان خزم و نزیكانیشتان بێت. ئەگەر ئەوەی كە شایەتی بۆ دەدەن دەوڵەمەند بێت یان هەژار، ئەوە ڕەزامەندی خوا شایستە ترە لە هەردوكیان وە شوێنی ئارەزوو مەكەون كە بەهۆیەوە دادپەروەری نەكەن و لێی لادەن، وە ئەگەر هاتوو لەشایەتی‌یەكەدا لاری بكەن، یان پشت لە هەق بكەن، ئەوە خوا ئاگادارە بەوكردەوانەی كە دەیكەن).

جا پشت هەڵكردن لە شایەتی‌دا ندا ئەوەیە كە ڕاستی و ((حەق)) بشاردرێتەوە و پەردەپۆش بكرێت، چونكە (ئەوەی لە مەڕ ڕاستی وتن بێ دەنگ بێت ئەوە شەیتانێكی لاڵە).

وەئەگەر هەموو كۆبوونەوە لەسەر گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەر ((ﷺ) وە یارمەتی یەكتریاندا لەسەر چاكە و خواناسی، ئەوە نابێت لە هەموو شتێكدا كەس لەگەڵ كەسدا بێت، بەڵكو دەبێ تێكڕا لە گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەرەكەیدا لەتەك یەكتر بن، وەنابێت لەسەر پێچی خوا و پێغەمبەر ((ﷺ)دا لەگەڵ هیچ كەسێكدا بن و پشتگیری هیچ كەس بن، بەڵكو دەبێ لە ڕاستگۆیی و دادپەروەری و چاكە خوازی‌دا یاریدەدەری یەكتر بن، وەلەسەر فەرمان بەچاكە و بەرهەڵستی لە خراپە و هەر شتێ كە خواو پێغەمبەر((ﷺ) خۆشیان دەوێ ئەوپەڕی یارمەتی یەكتر بدەن، وەنابێ لەسەر زوڵم و تاوان و دەمارگیری نەفامی پشتگیری یەكتر بن، وەبەهەمان شێوەش لەسەر شوێن كەوتنی هەواو ئارەزوو بازی.

وەلەسەر تاك تاكی موسڵمانانە كەبە هەموویانەوە دەست لە دەست فەرمان بە چاكە و بەرهەڵستی خراپە بكەن، وەئەگەر كەسێك لە نێوانیاندا بە ئاشكرا زوڵم و ستەم و داوێن پیسی دەكرد.... ئەوە نابێت وازی لێ بهێنن و چاوی لێ بنوقێنن. وە هەركەسێك پەیمان بە یەكێكی تر بدات لەسەر ئەوەی خۆشەویستی ئەوانە بكات كە خۆشەویستی ئەوون و دوژمنایەتی دووژمنان و ناحەزانیشی بكات،

ئەوە وەکوو ئەو "تەتەرانە"ن کە بوونەتە تێکۆشەری ڕێگەی شەیتان و، ئەوانە لە کۆمەڵی تێکۆشەرانی ڕێگەی خوا نین، وە سەربازی ئیسلامی نین، وە ئەو جۆرە خەڵکانە نابێت لەسەربازگەی موسڵماناندا جێیان بکرێتەوە.

بەڵام ئەگەر مامۆستا بە قوتابییەکەی وت: پەیمانی خوات لەسەر بێت بەوەی کە خۆشەویستی ئەوەی خۆشەویستی خواو پێغەمبەر (ﷺ) دەکات بکەیت، وە دوژمنایەتی دوژمنانی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) بکەیت. وەلەسەر چاکە و خواناسی یاری دەربە، بەڵام لەسەر خراپە و دەست درێژی یاری دەر مەبە، ئەوە شتێکی باشە و ڕێپێ دراوە.

وە پێی بڵێت: ئەگەر من لەگەڵ "حەق" دا بووم ئەوە یارمەتی ئەو "حەقە" بدە، وە ئەگەر لەسەر " ناحەق" بووم ئەوە یارمەتیم مەدە، جاهەرکەسێك بەو شێوەمامەڵە بکاو ڕەچاوی ئەم خاڵە گرنگانە بکات ئەوە لە تێکۆشەرانی ڕێگەی خوایە، ئەوانەی کە دەیانەوێت ((دین)) تەنها بۆ خوا بێ و هەردەم وشەی خوا سەرکەوتوو بێت.

چوارەم / بۆ مامۆستایان هەیە داوای پارە بکەن لەو کەسانەی کە ئەم جۆرە پیشانەیان فێر دەکەن، چونکە وەرگرتنی کرێ و پارە لەسەر فێرکردن و وتنەوەی ئەم جۆرە پیشانە -مەشقی سەربازی- جائیزە. وەکاسپی کردن بەم جۆرە پیشەیە چاکترینی کاسپییە، وە ئەگەر هاتوو قوتابییەکە بەخششێکی دابە مامۆستاکەی، لەبەر ئەوەی کە فێری کردوە و ئەو هۆکارانەی لاوەدەست هێناوە، ئەوەش هەر جائزە، وە مامۆستاکەی بۆی هەیە وەری بگرێت، وە بەخشینی پارە بۆ ئەم مەبەستە لە کردەوە هەرە چاکەکانە.

وە ئەگەر ئەمیری موسڵمانان لە -بيت المال- پارەیەکی دیاری کرد بۆ ئەوانەی کە بە هێستر و حوشتر پێشبڕکێ دەکەن، ئەوە بەڕای هەموو زانایان جائیزە، هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەم کردەوانە سودەکەیان گشتییەو بۆ دوا بەیەکی موسوڵمانانە، کەواتە: بەخشینی پارە لە پێناویدا کارێکی (جائز) و چاکە.

بەڵگەش ئەوەیە کە: ئەم کردەوانە یارمەتیدان و برە و دانە بە جیهادەکە، وە جیهادەکەش مەبەست پێی ئەوەیە کە ((دین)) تەنها بۆ خوا بێت، وە تەنها وشەی خوا سەرکەوتوو بێت. والله أعلم.

((مەرجەكانی سەربازی ئیسلامی))[٨]

شێخی ئیسلام -ابن تیمیەی حەڕڕانی- -خوا لێی خۆش بێت- دەفەرمووێت: لە مەرجەكانی سەربازی مسوڵمان، ئەوەیە كە دەبێت: هەم (بە دین) بێت و هەم (ئازا)و بەجەرگیش بێت.

جاتێكرای خەڵكی لەم سۆنگەیەوە دەبنە چوار بەشەوە:

١. خاوەنی هەردووك سیفەتی (دین) داری و ئازایەتی. ئەمەش بڵندترین بەشیانە.

٢. خاوەنی (دین) و بەڵام بەبێ ئازایەتی.

٣. خاوەنی ئازایەتی بەبێ (دین)داری.

٤. هەم بێ (دین) و هەم بێ غیرەت.

وە پرسیاریان لێكرد سەبارەت بە سەربازێك كە دەیەوێت خزمەت نەكات؟

ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی: ئەگەر ئەو سەربازە موسوڵمانان پێویستیان پێی هەبوو، ئەمیش توانای بەسەریدا هەبێت، ئەوە (جائز) نیـیە بۆی وازی لێ بهێنێت و كەم تەرخەمی تێدا بكات، مەگەر لەبەر ڕەچاو كردنی بەرژەوەندیەكی پێویست تر. والله اعلم.

---

٨. مەرجەكانی سەربازی موسڵمان زۆرن بەڵام لێرەدا تەنها دوانیان باسكراون كەكۆكەرەوەی چەند مەرجێكی ترن ، بۆ زیاتر شارەزا بوونت لەو باسە سەیری كتێبی(پێشمەرگەی ئیسلام)یان مسڵومانی موجاهید كێیەو چۆنە –م. علی باپیر –چاپی سێیەم)بكە.. وەرگێڕ.

((پۆشینی ئاوریشم و زێڕ و زیوو -الحرير والڈھب والفچە- لە جیهاددا)).

هەروەها پرسیاریان لێ کرد: ئایا دروستە بۆ سەربازی موسوڵمان لە کاتی شەڕدا ئاوریشم و زێڕ و زیوو بپۆشێت، یان لە کاتێکدا کە نێردراوان و وەفدی دوژمن دێن بۆ لای موسوڵمانان؟

لە وەڵامدا فەرمووی: لەبەرکردنی ئاوریشم لەکاتی شەڕدا لەبەر پێویستی، بەبۆچوون و ڕای هەموو زانایان -جائز-ە، ئەمەش لەکاتێکدا ئەگەر هاتوو هیچ شتێکیدیکە بۆ خۆپاراستن شوێنی ئەمی نەئەگرتەوە.

بەڵام لەبەرکردنی بۆ ترساندنی دوژمن، ئەوە زانایان دوو بۆچوونیان لەم بارەیەوە هەیە: بەهێزترینیان ئەوەیە کە -جائز-ە، بەڵگەش ئەوەیە کە موسڵمانان لە وڵاتی "شام "دا نامەیان بۆ ئیمامی (عومەر) -خوای لێ ڕازی بێت- نووسی و وتیان: ئێمە کاتێك کەدەگەین بە دووژمن دەبینین شمشێر و چەکەکانیان بە ئاوریشم داپۆشیوە، ئەم حاڵەتەش ترس دەخاتە دڵەکانمانەوە، ئیمامی (عومەر)یش بۆی نووسین: (ئێوەش وەکو ئەوان چەکەکانتان بە ئاوریشم داپۆشن).

وە بە هەمان پێودان پۆشانی ئاوریشم جۆرە شانازی و خۆهەڵنانێکی تێدایە، خوای گەورەش شانازی و خۆهەڵنانی موسوڵمانانی لەکاتی شەڕو ڕووبە ڕوو بوونەوەی بێ بڕوایاندا خۆش دەوێت، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: **((إن من الخيلاء مايحبه الله، ومن الخيلاء ما يبغضه الله، فأما الخيلاء التي يحبها الله فاختيال الرجل عند الحرب، وعند الصدقة، واما الخيلاء التي يبغضها الله، فـالخيلاء في البغـي والفخر))** رواه ابو داود والنسائی واحمد.

واتە: (بەڕاستی هەندێ خۆڕانواندن هەیە خوا خۆشی دەوێت، وە هەندێ خۆهەڵنان خوا ڕقی لێ دەبێتەوە، جا ئەو خۆهەڵنانەی کە خوا خۆشی دەوێت، خۆهەڵنانی موسوڵمانە لە وەختی جەنگ و ماڵ بەخشیندا، بەڵام ئەو خۆهەڵنانە کە خوا ڕقی لێ دەبێتەوە، خۆهەڵنانە لەکاتی دەست درێژی و فەخر دا).

وە لەبەر ئەوەش کاتێك کە شەڕی ((ئوحود))ڕوی دا، (ئەبودەجانە)ی ئەنصاری -خوای لێ ڕازی بێت- لە نێو هەردووك ڕیزەکەدا خۆی دەنواند و خۆی هەڵدەنا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئەمە ڕەفتارێکە خوا ڕقی لێ دەبێتەوە تەنها لەم شوێنەدا نەبێت) رواه الهیثمی والطبرانی و البیهقی و إبن کثیر.

بەڵام بە ئەندازەی پانتایی چوار پەنجە لە ئاوریشم، ئەوە لە کاتی شەڕیشدا نەبێت هەر –جائز–ە. وە لە ئاڵتوونی کەم دا زانایان جیاوازن، بەڵام لە ڕاستیدا ئەمیش هەر جائزە، چونکە لە پێغەمبەر(ﷺ) هاتووە کە: (پێشگیریی لە ئاڵتوون کردوە، تەنها بە پارچەکراوی نەبێت). واتە: کەم. رواه أبو داود وأحمد.

(ئایا چەند کات، یان ڕۆژێکی دیاری کراو هەن شومیان پێوە بێت)

شێخی ئیسلام-إبن تیمیة- پرسیاری لێکرا دەربارەی: هەندێ لە ڕۆژان و شەوەکان، بۆ نموونە دەڵێن: سەفەرکردن لەڕۆژانی شەممەو چوار شەممە و پێنج شەممەدا باش نییە، یان یاری کردن لەگەڵ خێزان و جل دورین و سەرتاشین لە فلان و فلان ڕۆژدا شتێکی باش نییە، یان دەڵێن، لە فلان شەودا کۆبوونەوەی ژن و مێرد خراپە، چونکە مەترسی بۆ منداڵەکە هەیە؟

ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی:

ئەم قسەو قسەڵۆکانە هەموویان پووچەڵن و هیچ بەڵگە و بورهانێکیان لەسەرنییە، بەڵکو پیاو ئەگەر (استخارە)ی کرد و ویستی کارێکی خێر ئەنجام بدات، باهەر کاتێك بۆی گونجا ڕای پەڕێنێ و لێی نەوەستێت.

جا جل دورین و سەرتاشین و کۆبوونەوەی ژن و پیاو، لە هیچ شەو و ڕۆژێکدا خراپ نییە. وە پێغەمبەر (ﷺ) بەرهەڵستی لە "طيرة" کردووە [9]، هەروەك لە فەرموودەی (صحيح)دا هاتووە لە (معاويە)ی کوڕی -حکم-ەوە کە دەفەرمووێت: (وتم: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)ئێمە هەندێکمان تێدایە دەچن بۆ لای فاڵچییەکان، ئەویش فەرمووی: مەچن بۆ لایان، وتم: وە هەندێکمان تێدان بەدقومی بە شتەوە دەکەن -طيرة- فەرمووی: ئەوە شتێکی دەروونییە با بۆ ئەنجام دانی ئیش ڕێگەتان لێ نەگرێت) رواه النسائی وأحمد.

---

٩. ـ طيرة ـ بریتییە لەوەی کەدەنگی باڵندەیەك یان جۆرە گیان لەبەرێك یان قسەی مرۆڤێك بە بەدقوم بزانیتو بتگێڕێتەوە لەئیشێك کەدەتەوێ ئەنجامی بدەیت. فتح المجید شرح کتاب التوحید ص٢٩٥. وەرگێڕ.

ئەوەندە هەیە سەفەرکردن لە ڕۆژانی شەممە و دوو شەممە و پێنج شەممەدا سوونەتە، بەڵام پشتگیریشی لێ نەکراوە بۆ ڕۆژەکانی تر. تەنها ڕۆژی هەینی نەبێت ئەویش ئەگەر هاتوو سەفەرەکە بوویە هۆی فەوتانی جومعەکەی، ئەویش زانایان جیاوازییان تێدا هەیە.

وە کۆبوونەوەی ژن و مێرد و کڕین و فرۆشتن و دروست کردنی هەندێ پێویستی ئەمانەش لە هیچ رۆژێکدا خراپ نین، والله أعلم.

(نامەیەك لە "إبن تیمیه"وە بۆ هاوڕێیانی لەو دەمەدا كە لە بەندیخانەی (أسكندریه)دا دەبێت)

(بسم الله الرحمن الرحیم)

﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ الضحى:١١.

ئەوەی كە دەمەوێت ئاگادارتان بكەمەوە ئەوەیە كە: سوێند بەو خوایەی كە هیچ پەرستراوێكی تر بەحەق نییە ئەو نەبێت، من ئێستا "لە ناو زینداندا " لە خۆشی و نیعمەتێكدام لە هەموو ژیانمدا چێژی وام نەدیتوە، وە خوای گەورە دەرگای نیعمەت و بەزەیی و سەخاوەتی خۆی ئەوەندە كردۆتەوە كە بەخەیاڵدا هەر نەدەهات.

چونكە بەڕاستی تێكڕای خۆشی و تام و خۆشبەختییەك كە هەر باس ناكرێت تەنها و تەنها لە ناسینی خوا و ئیمان و یەكتاپەرستیدایە، هەروەك هەندێك وتوویانە: ئێمە بەهۆی ئیمانەوە جاری وا هەیە لە حاڵێكداین، ئەگەر بێتوو ئەهلی بەهەشتیش لەو حاڵەدابن، ئەوە كەواتە لەژیانێكی خۆشدان.

وەلە ڕاستی دا لەم دوونیایەدا هیچ ناز و نیعمەتێك نىیە كە لە نیعمەتەكانی دوا ڕۆژبچێت، تەنها ناز و نیعمەتی ئیمان و ناسینی خوا نەبێت، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) هەمووجار دیفەرموو: "أرحنا بالصلاة یا بلال" رواه ابو داود وأحمد.

واتە: ئەی بیلال بە بانگ كردن بۆ نوێژ بمانحەسێنەوە. نەی فەرموو: بمانحەسێنەوە لێی!! بەڵكوو دەیگوت: بمانحەسێنەوە پێی!! هەروەك ئەوانەی كە نوێژیان لەسەر بارێكی گرانە وا دەڵێن!!! وەك پەروەردگار لە باسیاندا دەفەرمووێت:﴿ وإنها لكبيرةٌ إلا على الخاشعين﴾البقرە:٤٥.

واتە: (بە ڕاستی نوێژ بارێكی گرانە، تەنها بۆ گەردن كەچان نەبێت ئاسانە). وە بەڵگە نەویستە تەنها بە خۆشەویستی خوا و نزیك بوونەوەلێی دڵان دەگەنە خۆشی و تام و چێژی تەواو، وە خۆشەویستی خواش دروست نابێت مەگەر پشت لە هەموو خۆشەویستێكی تر بكەیت، هەر ئەوەش مانای تەواو وپڕاوپڕی "لاإلەالاالله " یە.

وە پێویستە بزانرێت كە تەواوی هەموو خێر و فەڕ و چاكەیەك لە ئەنجامی شوێن كەوتنی پێغەمبەر (ﷺ) وە دەست دەخرێت، ئەو پێغەمبەرە خۆشەویستەی كە خوای گەورە دەربارەی دەفەرمووێت: ﴿یأمرهم بالمعروف وینهاهم عن المنكر﴾ الاعراف:١٥٧. واتە: (فەرمانیان پێدەكات بە هەموو چاكەیەك، وەجڵەوگیریان دەكات لە هەموو خراپەیەك).

بەڵام زۆربەی خەڵكی زۆرینەی هەرە زۆری ئەو ڕاستیانەی كە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی نایانناسین، بەڵكو تەنها ئەندازەو چمكێكی لێ دەزانن، وەهی واش هەیە بە هۆی شوێن كەوتنی پێغەمبەر (ﷺ) خوای گەورە شتی زیادەی فێر دەكات، وەك پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿والذین اهتدوا زادهم هدى وآتاهم تقواهم﴾محمد:٦٩. واتە: (ئەوانەی كە داوای هیدایەت و ڕێگەی ڕاستیان كرد، خوا هیدایەتی بۆ زیاد كردن و پارێزكاریی پێ بەخشین)[10] وە دەفەرمووێت: ﴿والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا﴾ العنكبوت:٦٩. واتە: (ئەوانەی كە لە پێناوی ئێمەدا تێدەكۆشن، ئێمەش ڕێگاكانی خۆمانیان بۆ ڕۆشن دەكەینەوە). وەهەم دەفەرمووێت: ﴿یاأیها النبي حسبك الله ومن اتبعك من المؤمنین﴾الانفال: ٦٤. واتە (ئەی پێغەمبەر (ﷺ) خوات بەسە، وە خوا بەسە بۆ ئەو بڕوادارانەی كە شوێنت كەوتوون). چونكە هەر كە سێك شوێن پێغەمبەر (ﷺ) بكەوێت، ئەوە خوای گەورەی بەسە.

وە پێویستە بزانرێت: بەرنامەی ئازیزی ئیسلام لە دوو خاڵدا كۆبوەتەوە (یەكتا پەرستی و، داوای لێ خۆش بون لە خوا -التوحید و الإستغفار-) وەك خوای پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿فاعلم أنه لا إله إلا الله واستغفر لذنبك وللمؤمنین﴾ محمد: ١٩. واتە (بزانە كە هیچ پەرستراوێك نىیە شایستەی پەرستن بێت -الله- نەبێت، وە داوای لێ خۆشبوون بۆ گوناهی خۆت و پیاوان و ئافرەتانی بڕوادار بكە). وە دەفەرمووێت: ﴿فاستقیموا إلیه واستغفروه﴾ فصلت:٦. واتە: (بە پاكی بەندایەتی بۆ خوا بكەن و، داوای لێ خۆشبونی تاوانەكانتانی لێ

---

١٠. تفسیر إبن كثیر م٣ ص٣٣٣. وەرگێڕ.

بکەن) [11]. چونکە ئەنجامدانی تێکڕای فەرمان پێ کراوەکان، وەنەکردنی دوا بەیەکی قەدەغە کراوەکان دەچێتە نێو بازنەی یەکتاپەرستی‌یەوە کە ئەویش گوتنی وشەی (لاالەالا اللە) یە. وە هەرکەسێك بە گوێی خوا نەکات و واز لە سەرپێچی نە هێنێت ئەوە خوا کردەوە چاکەکانی لێ وەرناگرێت، هەروەك دەفەرمووێت: ﴿إنما يتقبلُ الله مِن المتقين﴾المائدە:٢٧. واتە (خوا کردەوە چاکەکان تەنها لە پارێز کاران وەردەگرێت).

بەڕاستی بەندەی موسوڵمان ئەگەر خوای پەروەردگار بەیەکتاپەرستی ڕێزی لێ ناو پڕ بەدڵ وتی (لااله الا الله) -ئەوە بە هۆی ئەو یەکتاپەرستی‌یەوە خوای بەرز بە ئاسوودەیی و دڵ خۆشی و ئارامی دەیڕازێنێتەوە، وە دەیڕازێنێتەوە بە بەزەیی بوون بەرامبەر بە دروست کراوەکانی خوا، وە بە تێکۆشان لە پێناو خوادا. وە هەرکاتێ یەکتاپەرستی لە نێو دڵی موسوڵمان دا بەهێز بوو وە فرا ژوو بوو، ئەوە بڕوایەکەی و ئارامی و پشتبەستن و یەقینیەکەی هەردەم بەهێزتر دەبێت. چونکە ئەو ترس و دڵەڕاوکێ و بیمەی کە لە نێو دڵی خەڵکدا درووست دەبێت، ئەوە بەهۆی هاوەڵ بڕیاردانیانە بۆ خوا -واتە: نەبوونی یەکتاپەرستی‌یە- وەك پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿سنلقي في قلوب الذين كفروا الرعب بما أشركوا بالله﴾ال عمران:١٥١. واتە: (ئێمە ترس دەخەینە دڵی بێ بڕاوایانەوە، بەهۆی هاوەڵ دانانیانەوە بۆ خوا). وە هەروەها خوای گەورە لە چیرۆکی ابراهیم پێغەمبەردا علیه السلام دەفەرمووێت: ﴿الذين آمنوا ولم يلبسوا إيمانهم بظلم أولئك لهم الأمن وهم مهتدونَ﴾الانعام:٨٠-٨١.

واتە: (ئەوانەی کە ئیمانیان هێناوە و بڕواکەیان ئاوێتەی -شرك- نە کردووە، ئەوە ئارامی بۆ ئەوانەیە و، بە ڕاستی هەر ئەوانەش هیدایەت دراون). بۆیە (ئیمامی احمد) -خوای لێ ڕازی بێت- دەفەرمووێت: ئەگەر باوەڕ و یەکتاپەرستی‌یەکەت تەواو بێت، ئەوە لەهیچ کەس ناترسیت.

وە ئاگادار بن خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أم حسبتم أنْ تدخلوا الجنةَ ولما يأتكم مثلُ الذين خلوا مِن قبلِكم مستهم البأساءُ والضـراءُ وزلزلوا حتى يقولَ الرسولُ والذين آمنوا معه متى نصر اللهِ ألا إن نصر اللهِ قريب﴾البقرە: ٢٤١.واتە: ئایا ئێوە ئەی موسوڵمانان واتان دانـاوە کە بچنە بەهەشت؟ بەڵام جارێ نموونەی ئەوەی بەسەر ئەوانەی پێش ئێوەدا هات بەسەرتاندا نەهاتووە؟! کە ئەوان: توشی هەژاری و نەخۆشی بوون، وە دووچاری ترس و ڕووبەڕووبوونەوەی دوژمن بوون، هەتا وای لێ هات پێغەمبەرەکەو ئەو بڕوادارانەی لەگەڵیدا بوون دەیانووت: ئیتر کەی سەرکەوتنی خوایی دێت؟ ئاگاداربن بەڕاستی سەرکەوتنی خوایی نزیکە) [12].

وە دەفەرمووێت: ﴿أحسِب الناس أنْ يتركوا أنْ يقولوا آمنا وهم لا يفتنونَ﴾العنكبوت:١. واتە: (ئایا ئەو خەڵکە وای داناوە کە هەر ئەمەندە بە زووبان وتیان: بڕوامان هێناوە ئیتر وازیان لێ دەهێنری و تاقی ناکرێنەوە؟!).

خوای مەزن لەم چەند ئایەتە پیرۆزەدا ڕوونی کردوەتەوە کە کاتێك پێغەمبەرانی ڕەوانە کردووە مرۆڤایەتی لە ئاستیان بوون بە دوو بەشەوە: بەشێکیان دەڵێن: ئیمانمان پێی هێناوە و گوێڕایەڵی بۆ دەکەین، وە بەشێکیشیان لەسەرپێچی و تاوان بەردەوام بوون، جا بەشی یەکەم پێویستە تاقی بکرێنەوە و بدرێن لە بێژنگ، هەتاوەکوو ڕاستی و درۆ دەرکەوێت، وەبەشی دووەمیش وانەزانێ لە ژێردەستی خوای "موتەعال " دەردەچێ و دەربازی دەبێت، بەڵکو هەر دەبێت ڕۆژێ بێ لەناکاو خوا بیگرێت.

مەبەست لەوەیە برایان ئاگاداربن! بەوەی کە نیعمەتەکانی خوای پەروەردگار زیاد لە پێشووە و ڕۆژ بە ڕۆژ لە گەشەکردن و نەش و نمادایە، وەئەگەر نەشتوانم پێتان بگەم و خزمەتتان بکەم، ئەوە بە پشتیوانی خوا بەشەو بە ڕۆژ لای خوای بەخشەر بۆتان دەپاڕێمەوە، وە فەرمان دەکەم بەیەکە یەکەتان کە بەردەوام لە خوا بترسێن و لە تاوان خۆ قوتار بکەن، واتە لەسەر ئەنجامدانی کردەوەی چاك و پاك هەردەم بەردەوام بن، وە هیواو پشتیوانتان تەنهاو تەنها خوای باڵادەست بێت، وەلە پێناوی خوادا جیهاد بکەن، وەمەبەست بەو جیهادەش ئەوە بێت کە دین تەنها بۆ خوا بێت و وشەی خوا سەرکەوتوو بێت.

والحمد لله ناصر السنة، وخاذل أهل البدعة والغرة، وصلى الله على محمد وآله وصحبه وسلم تسليماً كثيراً.

---

١١. مختصر تفسير إبن كثير م٣ ص٢٥٦. وەرگێڕ.

١٢. تفسير إبن كثير م١ ص٢١٤. وەرگێڕ.

((نووسراوێکی شێخی ئیسلام -إبن تیمیه-ی پایه بەرز بۆ دایکی بەڕێزی لە کاتێکدا کە لە بەندیخانەدا دەبێت))

(بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبانەوە).

لە ئەحمەدی کوڕی تەیمیەوە بۆ دایکی بەڕێزم..... داواکارم خوای گەورە بە نیعمەتەکانی خۆی چاوەکانی گەش کاتەوە، وە ڕێز و حورمەتی بەسەر دا ببارێنێ.

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته:

سوپاس و ستایش بۆ ئەو خوایەی کە تەنهاهەرخۆی شایستەی پەرستنە، ئەو خوایەی کە شایستەی سوپاسە و بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە. وە سڵاو و سەلام لە پێغەمبەری کۆتایی بێت (ﷺ). ئێوە بۆ خۆتان چاك دەزانن مانەوەی ئێمە لەم وڵاتانە، تەنها لەبەر چەند کارێکی پێویستە، هەرکاتێك کەمتەرخەمیمان تێیدا کرد، ئەوە دین و دنیامان لێ تێك و پێك دەچێت.

سوێن بە خوا ئێمە دووری ئێوەمان پێ خۆش نییە و بەدەست خۆمان نییە، وە ئەگەر بها تایە و تەنانەت باڵندەش هەڵیگرتینایە ئەوە دەهاتین بۆ لاتان، بەڵام وەك وتراوە: (بزر بیانووی لەگەڵ خۆیدایە). وە دوعای خێرمان بۆ بکەن و داواکارم لە خوای لێبوردە ئێمەو ئێوە و هەموو موسوڵمانیش تووشی خێر بکات. جا با هیچ کەس وا گومان نەبات کە ئێمە کارە دوونیایی یەکان دەخەینە پێش نزیك بوون لە ئێوە وە، بەڵکو کارە دینی‌یەکانیش ناخەینە پێش نزیك بونتانەوە ئەگەر هاتوو نزیك بوونتان چاك تر و باشتر بوون.

بەڵام ئەوڕۆ ئیسلامی پیرۆز پێوستی گەورەی هەیە، ئێمە ومانا لە کەمتەرخەمی کردن تێیدا ترسی زیانی هەم گشتی و هەم تایبەتیمان هەیە، چونکە ئەوەی بابای ئامادە بوو دەیزانێ و دەیبیسێ دوور نایزانێ و نایبیسێ، ئەوەی کە من داواتان لێ دەکەم ئەوەیە کە: زۆر دوعای خێرمان بۆ بکەن، چونکە ئەوەی خودا دەیزانێ ئێمە نایزانین، وە خوای بەرز و مەزن بە توانایە و ئێمەش بێ تواناو لاوازین و پەروەردگار ئاگاداری تێکڕای شێدراوەکانە.

بازرگان لە سەفەردا ئەگەر مەترسی لە تیا چوونی سەروەتەکەی هەبوو، ئەوە چەند ڕۆژێك دەمێنێتەوە بۆ ئەوەی وەدەستی بخاتەوە، بەڵام ئەوەی ئێمە ئێستە پێوەی سەرقاڵین زۆر لە باس کردن گەورەتر و مەزنترە.

لەکۆتایدا سڵاو لە هەموو ماڵەوە دەکەم.... بەگەورەو بچووکەوە... وەسڵاو لە یەکە یەکەی هاوڕێیان و دراوسێکان دەکەم.

والحمد لله رب العالمین

وصلیالله علی محمد وآله وصحبه تسلیماً کثیراً.

((پاداشت و سزا - الثواب والعقاب - هاوچەشنی ڕەفتارن))

لە دیدی بەرنامەی خوادا (پاداشت و سزا) لە جۆری ئەو كردەوەیەیە كە دەكرێت، چونكە ئەم بنەمایە ڕۆحی دادگەری -العدالة- یەو ئاسمانەكان و زەویش لەسەر ئەم دادپەروەریە وەستاون و بە ڕێوە دەچن، بۆ وێنە: خوای داد پەروەر دەفەرموویێت: ﴿إِنْ تبدوا خيرا أو تخفُوه أو تعفُوا عن سوءٍ فَإن الله كانَ عفُوا قَدِيرا﴾ النساء:١٤٩. واتە: ئەی خەڵكینە ئەگەر چاكەكانتان ئاشكرا كەن یاخود بیشارنەوە، یان ببورن لەوەی كە خراپەتان لە گەڵ دەكات، ئەوە بەڕاستی خوا لێبوردەی بەتوانایە)[١٣]. وە دەفەرموویێت: ﴿وليعفُوا وليصفَحوا ألا تحِبونَ أنْ يغفِر الله لكُم﴾ النور:٢٢. واتە: (ئەی موسوڵمان: لێ ببورن و چاوپۆشی لە خەڵك بكەن، ئایا ئێوە حەز ناكەن خوا لێتان خۆشبێت؟) وە پێغەمبەری سەردار (ﷺ)دەفەرموویێت: ((من لايرحم لايرحم))رواه البخاری ومسلم.. واتە: (هەركەس بەزەیی بە خەڵكدا نەیەتەوە، خواش بەزەیی بەودا نایەتەوە). وەهەم دەفەرموویێت: ((ان الله وتر يحب الوتر)) رواه البخاری ومسلم. واتە: (بەڕاستی خوا تاكەو تاكیشی خۆش دەوێت). وە دەفەرموویێت: ((ان الله جميل يحب الجمال))رواه مسلم. واتە: (بەڕاستی خوا جوانە و جوانیشی خۆش دەوێت). وەهەم لەشوێنێكی تردا دەفەرموویێت: ((ان الله طيب لايقبل الا الطيب)) رواه مسلم. واتە: (بەڕاستی خوا پاكەو تەنها پاكیش وەردەگرێت). لەكۆی ئەم فەرموودانە و چەندین فەرموودەی تردا وە دەردەكەوێت كە پاداشت و سزا هاو چەشنی ڕەفتارن. جا هەر لەبەر ئەم بنەما گرنگەیە كە (دز) سزاكەی ئەوەیە دەستی دەبڕێت، وە (ڕێگر) دانراوە كە دەست و قاچی بقرتێنرێت، وەلە خوێن -كوشتن- و دارایی و هەندێ وردە شتی تردا تۆڵە دانراوە -القصاص-، جابۆیە تا بگونجێت سزا بە گوێرەی جۆری سەرپێچیەكە بێت، ئەوە شتێكی -مشروع-ە، بۆ نموونە: دەڵێن: ((عومەری كوڕی خەتاب) —خوای لێ ڕازی بێت- سەبارەت بەو كەسەی كە شایەتی درۆ دەدات فەرمانی دەركردووە كە بهێنرێت و بە هەڵەو گەڕاوەیەوە سواری وڵاخ بكرێت و ناوچەوانی ڕەش بكرێت، چونكە ئەو بابایە ماتووڵ ڕوداوەكەی هەڵگێڕاوەتەوە، ئەوە دەبێت ئەویش وەرگێڕدرێت، وەلەبەرئەوە خۆی بە هۆی درۆكردنەوە دەم و چاوی خۆیی ڕەش كردووە، ئەوە دەبێ نێو چاوی بۆ ڕەش كرێت. هەربۆیەش خوای باڵادەست دەفەرموویێت: ﴿ومن كانَ فِي هذِهِ أعمى فَهوفِي الآخِرةِ أعمى﴾الاسراء:٧٢. واتە (هەركەس لەم دوونیایە لە ئاستی بەرنامەی خوا كوێربێت، ئەوە لە قیامەتدا كوێرە - واتە: بەكوێری حەشر دەكرێت-) وە دەفەرموویێت: ﴿ومن أعرض عن ذِكْرِي فَإن له معِيشةً ضنكًا ونحشره يوم الْقِيامةِ أعمى، قَالَ رب لِم حشرتنِي أعمى وقَد كُنت بصِيرا، قَالَ كذَلِك أَتتك آياتنا فَنسِيتها وكذَلِك الْيوم تنسى﴾طه:١٢٤-١٢٦. واتە: (هەركەسێ پشت لە بەرنامەی من بكات، ئەوە ژیانێكی تەنگی بۆ هەیە، لە ڕۆژی قیامەتدا بە كوێری حەشری دەكەین، ئەویش دەلێ: پەروەردگار بۆ بەكوێری حەشرم دەكەی خۆ من لە دوونیادا بینەر بووم؟!!! خوایش دەفەرموویێت: ئابەو شێوە ئایەتەكانی ئێمەت بۆ دەهات و بۆت دەخوێنرایەوە، تۆش لە بیرت دەكردن، هەر بەو چەشنەش تۆ لەبیر دەكرێی!). وە هەروەك پێغەمبەری ئازیز (ﷺ)دەفەرموویێت: ((يحشر الجبارون والمتكبرون على صور الذر[١٤]، يطؤهم الناس بأرجلهم)) رواه أحمد و الترمذي.

واتە: (زۆردار و خۆبە گەورە زانەكانی دوونیا، لە شێوەی مێروولەدا حەشر دەكرێن، بەجۆرێ ژێر پێی خەڵكی دەكەون!!). چونكە ئەوانە لەبەر ئەوەی لە دوونیادا بەندەكانی خوایان زەلیل كردوە، خواش ئەوان بۆ بەندەكانی خۆی زەلیل و سوك دەكات، هەروەك چۆن ئەگەر كەسێك خۆیی بۆ نزم بكاتەوە، ئەوە خواش بەرزی دەكاتەوە، وە بەندەكانی خۆیشی والێ دەكات لە ئاستی ئەودا خۆ بەكەم بگرن. خوای گەورە ئێمەش و هەموو برا بڕوادارەكانمان صالح كات و یارمەتیدەرمان بێت بۆ هەموو گوفتار و ڕەفتارێك كە ڕەزامەندی خۆی تێدایە. وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه أجمعين.

---

١٣. مختصر تفسير إبن كثير م١ ص٤٥٢. سەیر دەكەیت لێرەدا خوای گەورە لەپاداشتی لێبوردن لەخەڵكی لێبوردنی خۆیی داناوە، ئەمەش پاداشتە لەجۆری كردەوەكە. وەرگێڕ.

١٤. الذر: بەمانای خۆڵەمێش و مێروولەی بچكۆلە هاتووە. وەرگێڕ.

((فەرمان بەچاكەو ڕێگرتن لە خراپە))

فەرمان بەچاكەو ڕێگرتن لە خراپە -كە خوای گەورە پێغەمبەران و (علیهم السلام) كتێبەكانی خۆی بۆ ناردووە- بە شێكە لەم ئیسلامە پیرۆزە.

چونكە ئەم بەرنامەی خوایە یان (هەواڵە-إخبار-) یان (فەرمانە -إنشاء-). هەواڵ وەك: هەواڵ دان دەربارەی خۆی و دەربارەی دروست كراوەكانی كە ئەمەش یەكتاپەرستی و چیرۆكە قورئانییەكان دەگرێتەوە -التوحید والقصص- فەرمانەكەش: یان فەرمان بە كردن، یان فەرمان بە نەكردن، یان ئەوەیە كە مرۆڤ لە نێوان كردن و نەكردندا سەر پشكە -الامر والنهی والإباحة- كەواتە: بەشێكی هەرە زۆری قورئانی پیرۆز یان "ئەمر"ە یان "نەهی"یە كە فەرمان بەچاكەو بەرگری لە خراپەش لەو تەوەرەدا دەخولێتەوە.

خوای گەورە سەبارەت بە پێناسەی پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ﴿یأمرهم بالمعروف وینهاهم عن المنكر ویحل لهم الطیبات ویحرم علیهم الخبائث﴾الاعراف:١٥٧. واتە: (فەرمانیان پێ دەكات بە هەموو چاكەیەك، وە جڵەوگیریشیان دەكات لە هەموو خراپەیەك، وە هەموو شتە پاكەكانیان بۆ حەڵاڵ دەكات و شتە پیسەكانیان لێ قەدەغە دەكات). ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت كە پەیامەكەی پێغەمبەر (ﷺ) تێر و تەواوە و هیچ كەم و كورتییەكی تێدا نییە. چونكە خوای گەورە لە سەر زوبانی ئەو پێغەمبەرە (ﷺ)فەرمانی بە هەموو چاكەیەك كردووە و بەرگری لە هەموو خراپەیەك كردووە و هەموو چاك و پاكێكی بە حەڵاڵ و زوڵاڵ و هەموو پیسێكی بەقەدەغە داناوە. هەربۆیەش سەروەرمان محمد (ﷺ) دەفەرمووێت: ((إنما بعثت لاتمم مكارم الأخلاق)) رواه البیهقی. واتە: (من نێردراوم بۆ ئەوەی هەموو ئاكار و بەها جوانەكان تەواو كەم). وە دەفەرمووێت: ((مثلي ومثلُ الأنبیاء كمثل رجلٍ بنى داراً فأتمها و أكملها إلا موضِع لبنةٍ، فكان الناس یطیفون بها ویعجبونَ من حسنها، ویقولونَ: لولا موضع اللبنةِ!! فأنا تلك اللبنة)) رواه بخاری و مسلم. واتە: (نموونەی من و پێغەمبەران وەك پیاوێك وایە كە خانوویەك دروست بكاو تەواوی كات، تەنها شوێنی خشتێك مابێت، خەڵكی دێن و بەچواردەوری دا دەگەڕێن و سەریان لە جوانی ئەو ماڵە سوڕدەمێنێت، وە دەڵێن: بینایەكی تەواوە ئەگەر شوێنی ئەو خشتە نەبایە، دەی من ئەو خشتەم).

بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەرنامەی ئیسلام كامڵ بوو، ئەو بەرنامەیەی كە فەرمان كردن بە هەموو چاكە و ڕێگرتن لە هەموو خراپە و، بەحەڵاڵ و زوڵاڵ دانانی هەموو شتێكی پاك و، قەدەغە كردنی هەموو شتێكی پیسی لە خۆ گرتووە. بەڵام پێغەمبەرانی پێش ئەو زۆر جار هەندێ چشتی پاكیان لە ئوممەتەكەیان قەدەغە كردووە -بەفەرمانی خوا- هەروەك خوای دادگەر دەفەرمووێت: ﴿فبظلمٍ من الذین هادوا حرمنا علیهم طیباتٍ أحلت لهم﴾النساء:١٦٠. واتە: (بەهۆی هەندێ تاوانی گاورەكانەوە چەند شتێكی پاك كە پێشتر حەڵاڵ بوو بۆیان لێمان قەدەغە كردن) [١٥]. وەزۆر جار هەموو شتێكی پیس یان لەسەر قەدەغە نەكردوون، وەك خوای كاربەجێ دەفەرمووێت: ﴿كُل الطعامِ كانَ حِلاً لبني إسرائیلَ إلا ما حرم إسرائیلُ على نفْسِهِ من قبل أنْ تنزلَ التوراةُ﴾ال عمران:٩٣. واتە: (هەموو جۆرە خواردەمەنییەك لە بۆ (بەنی اسرائیل)ی‌یەكان حەڵاڵ بووە، تەنها ئەوەنە بێت كە —إسرائیل(یعقوب) لەسەر خۆی قەدەغە كرد، لە پێش ئەوەی (تەورات) دابەزێت) [١٦].

فەرمان كردن بە هەموو چاكەیەك و پێشگیریی لە هەموو خراپەیەك لە نێو پێغەمبەراندا (علیهم السلام) تەنها لە بۆ پێغەمبەر (ﷺ)ی خۆمان بووە، ئەو سەروەرەی كە خوای مەزن هەموو بەهاو ئاكارە جوانەكانی پێ تەواو كرد، وەك پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿الیوم أكْملت لكُم دِینكُم وأتممت علیكُم نعمتي ورضِیت لكُم الإسلام دِیناً﴾المائدة:٣. بەڕاستی خوای گەورە بە فەزڵی خۆی بەرنامەكەی خۆی لە بۆ كامڵ كردووین، وە نیعمەتی خۆی لەسەر تەواو كردووین، وە ڕازی بووە كە تەنها ئیسلام پرۆگرامامان بێت.

جا خوای گەورە هەروەك چۆن سیفەتی پێغەمبەر (ﷺ)ی بەوە باس كردووە كە فەرمان بە چاكە و ڕێگریی لە خراپە دەكات، بە هەمان شێوەش ئوممەتەكەی، وەك دەفەرمووێت: ﴿كُنتم خیر أمةٍ أخرجت للناس تأمرونَ بالمعروف وتنهونَ عن المنكر وتؤمنونَ بالله﴾ال

---

١٥. مختصر تفسیر إبن كثیر ١م ص٤٦٣. وەرگێڕ.

١٦. هەمان سەرچاوەی پێشوو. وەرگێڕ.

عمران:١١٠. واته: (ئێوه چاكترین كۆمەڵن كه نێردراون بۆ لای خەڵكی، به جۆرێك فەرمان به هەموو چاكه و جڵەو گیری له هەموو خراپه دەكەن، وه بڕوای ڕاستەقینه به خوا دێنن). وه دەفەرمووێت: ﴿**والمؤمنونَ والمؤمنات بعضهم أولياءُ بعض يأمرونَ بالمعروف وينهونَ عن المنكر**﴾التوبة:٧١. واته: (پیاوانی بڕوادار و ئافرەتانی بڕوادار، هەندێكیان خۆشەویست و پشتیوانی هەندێكی تریانن و فەرمان به چاكەو ڕێگریی له خراپه دەكەن).

هەر بۆیەش (ئەبوهوریره -خوای لێ ڕازی بێت-) دەفەرمووێت: (ئێوه چاكترینی خەڵكین بۆ خەڵكی، چونكه له دووتوێی كۆت و زنجیردا دەریان دێنن و دەیانخەنه نێو بەهەشتەوه).

خوای گەوره لەو چەند ئایەتەدا ڕونی كردەوه كه ئوممەتی پێغەمبەر (ﷺ) چاكترینی ئوممەتن و بەسودترینی ئوممەتن بۆ خەڵكی، لەبەر ئەوه فەرمان به هەموو چاكەیەك و ڕێگریی له هەموو خراپەیەك دەكەن، وه هەروەها لەو پێناوەشدا جیهاد دەكەن، بەڵام به پێچەوانەوه ئوممەتانی تر -وەك پێشتریش ئاماژەی بۆ كرا- فەرمانیان به هەموو چاكەیەك نەكردووەوه و، بەرهەڵستی هەموو خراپەیەكیان له خەڵكی نه كردووه، ئەوەشیان كەجیهادی كردبێ وەك "بەنو إسرائیل ".. ئەوه زۆربەی جیهادەكەیان بۆ پاڵ پێوەنانی دووژمن بووه له وڵات، نەك بۆ فەرمان به چاكه و ڕێگریی له خراپه و بانگ هێشتی خەڵكی[17]. وەك خوای گەوره لەسەر زوبانی (موسا) -علیه السلام- باس دەكات كاتێك بەگەلەكەی خۆی وت: ﴿**یاقومِ ادخلُوا الأرض المقدسةَ التي كتب الله لكُم ولا ترتدوا على أدباركُم فتنقلِبوا خاسِرين(٢١)قالُوا یاموسى إن فِیها قوما جبارین وإنا لن ندخلَها حتى يخرجوا منها فإن يخرجوا منها فإنا داخِلونَ**﴾المائدة:٢١. واته: (موسا -علیه السلام- وتی: ئەی گەلەكەم بچنه نێو زەوی بەپاك ڕاگیراوەوه ـ كه شوێنی باو باپیرانتان و دوژمن داگیری كردوه ـ وه خوا پەیمانی داوه و سەرتان دەخات، وه مەگەڕێنەوه دواوه، ئەگەر وابكەن ئەوه زیانبارن، ئەوانیش وتیان: ئەی (موسا) ئەو شاره كۆمەڵێكی خاوەن هێزی زۆرداری تێدایه، ئێمه هەتاوەكو ئەوان تێیدا دەرنەچن ناتوانین و ناوێرین بچینه ناویەوه، جا ئەگەر ئەوان لێی دەرچوون، ئەوه ئێمەش دەچینه ناوی یەوه) [18]یان دەیان وت:﴿**فاذْهب أنت وربك فقاتلا إنا هاهنا قاعِدونَ**﴾. واته: (ئەی موسا) خۆت و پەروەردگارت بچن بجەنگن، ئێمه لێره دانیشتووین)!!

---

١٧. لێرەدا مەبەست لەوه نییه كەئەو ئوممەتانه پێغەمبەرەكانیشیان جیهادو فەرمان بەچاكەو ڕێگرییان لەخراپه نەكردووه، بەڵكو پێغەمبەرەخۆشەویستەكان ـ علیهم السلام ـ هەموو ژیانیان لەوەدا بردۆته سەر، بەڵام مەبەست لەوەیه كەئوممەتەكانیان كەم تەرخەم بوون لەوەداو وەڵام دانەوەیان زۆر كەم بووه. وەرگێڕ.

١٨. مختصر تفسیر إبن كثیر م١ ص٥٠٢. وەرگێڕ.

((فەرمان بە چاكە و ڕێگیریی لە خراپە فەرزی كیفایەیە))

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ولتكُن مِنكُم أمةٌ يدعونَ إلى الخير ويأمرونَ بِالمعروفِ وينهونَ عن المنكر وأولئك هـم المفلِحـونَ﴾ ال عمران:١٠٤. واتە: (با لەنێو ئێوەدا كۆمەڵێك هەبن بانگ هێشتی خەڵكی بكەن بۆ لای خێر، وە فەرمان بە چاكەو جڵەوگیری لە خراپە بكەن، بەڕاستی هەر ئەوانە سەرفرازن).

فەرمان بەچاكەو پێشگیریی لە خراپە لەسەر یەك یەكی موسوڵمان فەرزنییە ـ واتە فەرزی عەین نییە، بەڵكو فەرزی كیفایەیە، قورئانی پیرۆزیش لەسەر ئەمە بەڵگەیە، بەڵام ئەگەر ئەوانەی كە هەڵدەستن بەو ئیشە نەیانتوانی ئەنجامی بدەن، ئەوە هەموو موسوڵمانێكی خاوەن توانا بە گوێرەی تواناكەی خۆی تاوانبارە، چونكە هەموو موسوڵمانێك بە گوێرەی توانای خۆی دەبێ فەرمان بە چاكە و جڵەوگیری لە خراپە بكات، وەك پێغەمبەری خۆشەویست (ﷺ) دەفەرمووێت: ((من رأى منكم منكرا فليغيره بيـده، فـاءن لم يستطع فبلسانه، فاءن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الإيمان))رواه مسلم. واتە: (هەركەس لە ئێوە ئەگەر خراپەیەكی بینی ئەوە بابە دەست بیگۆڕێت، جا ئەگەر نەیتوانی ئەوە با بە زووبان، ئەگەر نەیتوانی با بە دڵ پێی ناخۆش بێت، ئەویش لاوازترینی باوەڕە).

<u>**تێبینییەكی گرنگ**</u>: لەبەر ئەوەی فەرمان بە چاكە و جڵەوگیری لە خراپە لە گەورەترینی -واجیبات و سوننەتە-، وە واجب و سوننەتەكانیش دەبێ سود یان زۆرتربێت لە زیانیان، كەواتە: هەركاتێك زەرەری ئەو ڕێگرییە زۆرتر بوو لە بەرژەوەندییەكەی ئەوە خوای گەورە فەرمان بە چشتی واناكات. ئەم فەرمان و بەرگریەش جاری وا هەیە بە دڵە، جاری واش هەیە بە زوبانە، هەندێ جاریش بە دەستە(هێز)، بەڵام پێناخۆش بوونی دڵ ئەوە دەبێت لە هەموو سات و كاتێكدا هەبێت، چونكە هیچ شوێنەوار و زیانێكی نییە، وە هەركەس بە ـ دڵ ـ (مونكەر)ی پێ ناخۆش نەبێت، ئەوە بڕوادار نییە، وەك پێغەمبەر (ﷺ) ئاماژەی بۆ دەكات: (وذلـك أدنى) یان دەفەرمووێت: ((وأضعف الإيمان)) یان دەفەرمووێت: ((ليس وراء ذلك من الإيمان حبة خردل))رواه مسلم. وە جارێكیان پرسیار لە " إبن مسعود " -خوای لێ ڕازی بێت- كرا: ئایا مردووی ناو زیندووان كێیە؟ فەرمووی: ئەوەی كە چاكە ناناسێ و، بەرهەڵستی لە خراپە ناكات.

((دوو دەستە لە فەرمان بە چاكە و ڕێگریی لە خراپەدا بە هەڵە چوون))

دوو دەستە هەن بە درێژایی مێژوو لەفەرمان بە چاكە و جڵەوگیریكردن لە خراپە دا بە هەڵەدا چوون:-

<u>دەستەی یەكەم</u>: فەرمان بە چاكە و ڕێگریی لە خراپە بەتەواوەتی وازلێ دێنن، ئەویش بە —تەئویل-ی ئەم ئایەتە: ﴿علـيكُم أنفُسكُم لا يضركُم من ضل إذا اهتديتم﴾المائدة:١٠٥. واتە: (ئەی بڕواداران ئێوە ورِیای خۆتان بن، ئیتر ئەوەی كە گومڕا بووە زیان بە ئێوە ناگەیەنێت). بەڵام لە ڕاستی دا ئەم جۆرە ـ تەئویلە ـ ە هەڵەیە، هەروەك ئەبوبكری صدیق ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ لە وتارێكی دا فەرمووی: (إنكم تقرؤونَ هذه الآية: [عليكُم أنفُسكُم لا يضركُم من ضل إذا اهتديتم﴾، وإنكم تضعونها في غير موضعها، وإني سمعـت الـنبي (ﷺ) يقول: إن الناس إذا رأوا المنكر فلم يغيروه أوشك أن يعمهم الله بعقاب منه ")رواه أحمد وإبن ماجه. واتە: (ئەی خەڵكینە ئێوە ئەم ئایەتە دەخوێننەوە ﴿عليكُم أنفُسكُم لا يضركُم من ضل إذا اهتـديتم﴾ بەڵام لە شوێنی خۆیدا داینانێن ـ بەهەڵە لێی حاڵی دەبن ـ چونكە من بیستومە لە پێغەمبەر (ﷺ)ـەوە دەفەرمووێت: بەڕاستی خەڵكی ئەگەر خراپەیەكیان بینی و نەیانگۆڕی، ئەوە نزیكە خوای گەورە سزایەكیان بۆ بنێرێ هەموویان بگرێتەوە) [١٩].

١٩.واتە چاك‌و خراپ بگرێتەوە، خراپەكە لەبەر ئەنجامدانی سەرپێچییەكەو چاكەكەش لەبەر بەرهەڵستی نەكردنی لەو خراپەیە. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿ واتقوا فتنة لاتصيبن الذين ظلموا منكم خاصة﴾ وەرگێڕ.

دەستەی دووەم: ئەوانەن کە دەیانەوێ لە هەموو کات و ساتێکدا یان بەدەست ـ هێز ـ یان بە زووبان ـ گفتوگۆ ـ فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە بکەن، ئیتر بەبێ ڕەچاوکردنی تێگەیشتن و، لێزانین و، نەرم و نیانی و، ئارامگرتن (الفقه ـ العلم ـ الصبر)، وە بە بێ سەرنج دانە ئەوەی کە ئایا چی بەرژەوەندی تێدایە و چی تێدانییە؟ وەچی لەو قۆناغەدا لە توانا دا هەیە بکرێ و چی جارێ لە تواناداننییە؟ چونکە جاری وا هەیە موسوڵمانێك فەرمان بە شتێك دەکات یان جڵەوگیری لە کارێك دەکات خۆی بۆ خۆی وادەزانێت لەو کارەیدا گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەر (ﷺ)ی کردووە، بەڵام لەهەمان کاتدا سنوری خوای بەزاندوە، وە زەرەر و زیانێك دەنێتەوە کە زۆر لە بەرژەوەندی یەکە گەورەترە.

هەر لەبەر ئەمەیشە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کردوە بە ئارامگرتن لەسەر خراپە و تاوانی پێشەوایانی موسوڵمان -الأئمة-، وە بەرهەڵستی کردوە کە شەڕیان لەدژ بکرێت هەتاوەکو نوێژگەر بن ـ واتە: هەتا وەکوو نوێژگەر بن نابێت شەڕیان لەگەڵ بکرێت ـ وە دەفەرمووێت: ((**أدوا إليهم حقوقهم، وسلوا الله حقوقكم**)) رواه أحمد والترمذي. واتە: (مافی خۆیان بدەنێ و، داوای مافی خۆتان لە خوای تەعالا بکەن).

پوختەی و کاکڵی ئەم خاڵەش لەم بنچینە دایە:

هەرکاتێك هات و لە شتێکدا زەرەروو بەرژەوەندی بەرامبەر یەك وەستان ـ واتە: کارێك هەم زەرەر و هەم بەرژەوەندیشی تێدا بوو ئەوەدەبێت کامیان باشتر بوو ئەوەیان پێش بخرێت، چونکە فەرمان و پێشگیریی-الأمر و النهي- لە دیندا ئەگەر چی هەمیشە هێنانی بەرژەوەندی و لادانی زیانی لە خۆ گرتووە، بەڵام دەبێت سەیری سەرەنجام و بەرامبەرەکەی بکرێت: ئەگەر ئەو بەرژەوەندیانەی لەدەست دەچوون زۆرتر بوون، یان ئەو زەرەروو زیانانەی لێ یەوە پەیدابووە زۆرتر بوو، ئەوە نابێت بکرێت و فەرمان بەشتی وانەکراوە، بەڵکو ئەگەر هاتوو زیانەکەی لە بەرژەوەندیەکەی زۆرتر بوو، ئەوە هەر بەیەکجاری شتی وا قەدەغەیە.

بەڵام هەر ئەوەندەیە: دەست نیشان کردن و دیاری کردنی (بەرژەوەندیەکان و زەرەرەکان) دەبێت بەتەرازووی بەرنامەی خوا بێت، وەهەرکات و ساتێك ئینسان توانی شوێنی دەقەکانی (قورئانی پیرۆز) و (سوونەت) بکەوێت، ئەوە نابێت خۆی لێ دەرباز بکات.

کەواتە ئەگەر هاتوو کۆمەڵێك ـ مەعرووف و مونکەرـ یشیان تێدا بوو، بەجۆرێك هیچ جیاوازی یەکیان نەدەخستە نێوانیانەوە، بەڵکو یان هەردووکیان دەکرد، یان هەردووکیان واز لێ دەهێنا، ئەوە هەر لەخۆوە نابێت فەرمانیان بەچاکە پێ بکرێت و ڕێگری خراپەیان لێ بکرێت، بەڵکو بەوردی سەیر دەکرێت: ئەگەر هاتوو چاکەکانیان زۆرتر بوو ئەوە دەبێت فەرمانی چاکەیان پێ بکرێت، ئیتر ئەگەر چی ئەو فەرمانەش خراپەیەکی بچکۆلەی لێ پەیدا بێت ئەوە قەیدی نییە، چونکە نابێت بەرهەڵستی لە خراپەیەك بکرێت ئەگەر هاتوو فەوتانی چاکەیەکی مەزنتری بەدواوە بوو، بەڵکوو ئەم ڕێگرییە لەو کاتەدا وەك ڕێگرتنی خەڵی وایە لە ئیسلام، وەك ئەوە وایە کەتێکۆشی بۆ گوێڕایەڵی نەکردنی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) , بەڵام ئەگەر ئەو کۆمەڵە ـ مونکەر ـ یان لە نێودا زۆرتر بوو، ئەوە دەبێت بەرهەڵستی ئەو ـ مونکەر ـ بکرێت، ئیتر ئەگەر چی ببێتە هۆی لەدەست چوونی مەعروفێکی بچکۆلەتر، چونکە فەرمان کردن بەو چاکەیەی کەخراپەیەکی گەورەتری لێ پەیدا دەبێت ئەوە فەرمان کردنە بەخراپە نەك بەچاکە، وە تێکۆشانە بۆ سەرپێچی کردنی خواو پێغەمبەر (ﷺ). بەڵام ئەگەر (معروف و منكر) وەك یەك وابوون، بەشێوەیەك فەرمانکردن بە مەعروفەکە مونکەرێکی وەك خۆی لێ پەیدا دەبوو، یان بەرهەڵستی کردن لە مونکەرەکە مەعروفێکی وەك خۆیی بە هۆوە لە دەست دەچوو ئەوە لەو کاتەدا فەرمانیان پێ ناکرێ و ڕێگریشیان لێ ناکرێت، چونکە جاری وا هەیە فەرمانکردنەکە باشە، وە جاری واش هەیە ڕێگری کردنەکە باشە، وەکاتی واش دەبێت هیچ کامیان باش نییە، ئەویش لەو کاتەدایە ئەگەر فەرمان کردن بەیەکێکیان مایەی هێنانەدی ئەوی تر بوو. بەڵام لە ڕوانگەی جۆری (مەعروف) و (مونکەر)ەکەوە ئەوە دەبێت فەرمان بە هەموو چاکەیەك و جڵەوگیری لە هەموو خراپەیەك بکرێت، وە مرۆڤێك یان کۆمەڵێك فەرمانی باشەیانی پێ دەکرێ و ڕێگری خراپەیانی لێ دەکرێت، وەلەسەر چاکە سوپاسیان دەکرێ و لەسەر خراپەش سەرزەنشتیان دەکرێت، بەڵام گرنگ ئەوەیە: نابێت فەرمان کردن بەچاکەیەك چاکەیەکی گەورەتر لە خۆی لە دەست بدات، یان خراپەیەکی گەورەتر بهێنێت، پێشگیری کردن لە خراپەیەك نابێت ببێتە بایسی هێنانی خراپەیەکی گەورەتر لە خۆی، یان فەوتانی چاکەیەکی باشتر لەو.

کۆمەڵنیوز

هەر لەبەر ئەم "حیکمەتە"ش بوو پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕازی دەبوو بە مانەوەی سەرکردەی دووڕوویی (عبدالله ی کوڕی أبی) و هاوچەشنەکانی، چونکە:

یەکەم: خەڵکانێك هەبوو بە کوێرانە پشتیوانیان لێ دەکرد.

دووەم: لابردنی خراپەی (عبد الله ی کوڕی أبی) بەجۆرێك لە سزادانی، دەبووە هۆی لەدەست چونی چاکەیەکی گەورەتر بە هۆی تورە بوونی خزمەکانی و بزواندنی ڕەگەزپەرستی تیایاندا.

سێیەم: خەڵکێکی زۆری بێ ئاگا و تێنەگەیشتوو لە ئیسلام ڕایان دەکرد، ئەگەر بیانبیستایە پێغەمبەر (ﷺ) هاوڕێکانی خۆی دەکوژێت-ئەمەش پەیدابوونی خراپەیەکی گەورەتر بوو-.

چاکترین بنچینەش بۆ هێنانەدی ئەم مەبەستە لە دوو خاڵدا دەستە بەر دەبێت:

١. دەبێ حەزو خۆشەویستی مرۆڤ بۆ - مەعروف - یك یان رق لێ بوونەوەی لە - مونکەرێك -، بەپێی خۆشەویستی خوای کاربەجێ بێت. واتە: خوای دادگەر چۆن حەز دەکات بە فەرمان و پێشگیریی و چۆن بەرژەوەندی دینەکەی ئەوی تێدایە دەبێ مرۆڤی موسوڵمان وا بکات نەك بە ئارەزووی خۆی.

٢. وە دەبێ فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە بە ئەندازەی توانا و هێزی خۆی بێت، چونکە خوای گەورە زیاد لە توانای مرۆڤ داوا ناکات، ئەوەتا دەفەرموێت: ﴿فَاتقُوا الله ما استطَعتم﴾التغابن:١٦. چونکە زۆر سەیرە، هی وەها هەیە خۆشەویستی و ڕق لێ بونەوەی و، حەزکردن و حەزنەکردنی بۆ ئیشێك بەپێی ئارەزووی خۆشەویستی و ڕقی خۆیەتی، نەك بەپێی فەرمان و ڕق و خۆشەویستی خوای دادگەر، بەڕاستی ئەمەش جۆرێکە لە شوێن کەوتنی ئارەزوو، بۆیە ئەگەر مرۆڤی موسوڵمان وا بکات ئەوە شوێنی ئارەزووی خۆی کەوتووە، دەی خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿ومن أضل مِمن اتبع هواه بِغير هدى مِن اللهِ﴾القصص:٥٠. واتە: (کێ گومڕاترە لەوەی کە بەردەوام شوێنی ئارەزووی خۆی بکەوێت، بەبێ ڕۆشنایییەکی خوایی؟!).

خۆی لە بنچینەدا خۆش ویستنی مرۆڤ بۆ ئارەزووی خۆی بەرهەڵستی لێ نەکراوە، چونکە ئەوە شتێکی سروشتی خوا کردەیەو سەرزەنشتی مرۆڤی لەسەر ناکرێت، بەڵکو لەسەر شوێنکەوتنی ئارەزووەکە سەرزەنشتی دەکرێت، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ياداوود إِنا جعلْناك خلِيفةً فِي الأَرض فَاحكُم بين الناس بِالحق ولا تتبِع الْهوى فَيضِلك عن سبِيل اللـهِ﴾ص:٢٦. واتە: (ئەی داوود: ئێمە تۆمان لەنێو زەویدا بە جێنشین داناوە، کەواتە: بەبەرنامەی خودا حوکم لەنێو خەڵکیدا بکە و شوێنی ئارەزوو مەکەوە، چونکە شوێن کەوتنی ئارەزوو لە ڕێگەی خوا گومڕات دەکات) وە دەفەرموێت: ﴿ومن أضل مِمن اتبع هواه بِغير هدى مِن اللهِ﴾ واتە: ((کێیە گومڕاتر لەوەی کە بەبێ ڕێنموونییەکی خوایی شوێن ئارەزووی خۆی بکەوێت؟)) وە پێغەمبەری سەروەر(ﷺ)دەفەرموێت: ((ثلاث منجيات: خشية الله في السر والعلانية، والقصد في الفقر والغني، وكلمة الحق في الغضب والرضا، وثلاث مهلكات: شح مطاع، وهوى متبع، وإعجـاب المرء بنفسه)) رواه الطبراني. واتە: (سێ شت ڕزگار کەرن: ترسان لە خوا بە ئاشکرا و نهێنی، ئیستیقامە لە هەردووك کاتی هەژاری و دەوڵەمەندیدا، وە وتنی وشەی حەق لە تورەبوون و ڕازی بووندا. وەسێ شت هەن فەوتێنەرن: گوێڕایەڵی بۆ ڕەزیلی - پیسکەیی -، شوێنکەوتنی ئارەزوو، سەر سوڕمانی مرۆڤ بەخۆی). وە شوێنکەوتنی ئارەزوو لە دیندا سیفەتی جوولەکە و هاوەڵ بڕیاردەرەکانە- اليهود و المشركين- وەك خوای گەورە لە چەند ئایەتێك دا باسیان دەکات، بۆ نموونە دەفەرموێت: ﴿فَإِنْ لم يستجِيبوا لك فَـاعلم أنمـا يتبِعونَ أهواءَهم ومن أضل مِمن اتبع هواه بِغير هدى مِن اللهِ﴾القصص:٥٠. واتە: (ئەی پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر ئەو بێ بڕوایانە وەڵامیان نەدایتەوە، ئەوە بزانە ئەوانە شوێنی ئارەزووەکانی خۆیان دەکەون، دەی کێ گومڕاترە لەوەی کە شوێنی ئارەزووی خۆی بکەوێت بەبێ ڕێنموونیـەکی خوایی؟) وە دەفەرموێت: ﴿ياأهلَ الْكِتابِ لا تغلُوا فِي دِينِكُم غَير الحق ولا تتبِعوا أهواءَ قَومٍ قَد ضلوا مِن قَبلُ وأضلوا كَثِيرا وضلوا عن سواءِ السبِيل﴾المائدة:٧٧. واتە: (ئەی خاوەن کتێبەکان(جولەکەو نەصرانیەکان) لە بەرنامەکەتاندا بەناهەق لە دینەکەتان دا تێمەڕێنن، وە شوێنی ئارەزووەکانی گەلێك مەکەون کە پێشتر گومڕا بوون، وە خەڵکێکی زۆریشیان پێشتر گومڕا کرد و لە ڕێگەی ڕاست لایاندا) وە دەفەرموێت: ﴿ولَن ترضى عنك الْيهود ولا النصارى حتى تتبِع مِلتهم قُلْ إِن هدى اللهِ هو الْهدى ولَئِن اتبعت أهواءَهم بعد الَّذِي جاءَك مِن الْعِلْمِ ما لَك مِن اللهِ مِن ولِي ولا نصِير﴾البقرة:١٢٠.واتە: (ئەی محمد (ﷺ) جولەکە و دیانەکان لێت ڕازی نابن هەتاکوو

شوێن بەرنامەکەیان نەکەویت، تۆیش بڵێ: تەنها ڕۆشنایی خوا ڕۆشنایی یە ـ بەرنامەی خوا ـ وە ئەگەر لە دوای ئەو زانیاری یەی کە بۆت هاتووە شوێن ئارەزووەکانیان بکەویت، ئەوە ئیتر لەلایەن خواوە هیچ پشتیوانی و یارمەتیەکت بۆ نیە) لە جێگایەکی تردا دەفەرمووێت: ﴿ولئن اتبعت أهواءهم من بعد ما جاءك من العلم إنك إذًا لمن الظـالمين﴾البقرة:١٤٥. واتە: (ئەگەر شوێن ئارەزووەکانی ئەوان بکەویت، لە دوای ئەو زانیاری یەی ـ وەحی ـ کە بۆت هاتووە، ئەوە کەواتە تۆ ئەی محمد (ﷺ) لە ستەم کارانیت). وە دەفەرمووێت: ﴿وأنْ احكُم بينهم بما أنزلَ الله ولا تتبع أهواءهم﴾المائدة:٤٩. واتە: (وە حوکمیان لە بەیندا بکە بەو بەرنامەی کە خوا ناردوویەتی، و شوێن ئارەزووی وان مەکەوە).

هەر لەبەر ئەمەشە هەریەکێك لە زانایان و خواپەرستان ئەگەر لە داخوازیەکانی (قورئانی پیرۆز) و (سووننەت) لابدەن ئەوە بە خەڵکانی شوێن کەوتەی ئارەزوو لە قەڵەم دەدرێن هەروەك پێشینانمان پێیان دەوتن: (أهلُ الأهواء).

پێویستە لەسەر هەموو مرۆڤێکی مسوڵمان بڕوانێتە خۆشەویستی و ڕقی خۆی، وە بڕوانێتە ئەندازەی خۆشەویستیەکەی یان ڕقی بۆ شتێك و بزانێت ئایا لەگەڵ فەرمانی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) گونجاوە یان نا؟ وە نابێت پێشی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) بکەوێت، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿لا تقدموا بين يدي اللـهِ ورسـولِهِ﴾الحجرات:١. دەی هەر کەسێك مەیلی بۆ کردەوەیەك ببزوێت، یان ڕقی لە کردەوەیەك بێت پێش ئەوەی خواو پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێ بکەن ئەوە جۆرێك لە خۆ خستنە پێش خواو پێغەمبەری (ﷺ) تێدایە.

((سیفەتەکانی ئەو کەسەی فەرمان بە چاکە و پێشگیری لە خراپە دەکات))[20]

فەرمان بە چاکە و جڵەوگیری لە خراپە لە فەرزترین و چاکترین و مەزنترین کردەوە چاکەکانە، وە کردەوەش نابێتە کردەوەی ـ صالح ـ هەتاکوو دوو مەرجی تێدا نەبێت:

یەکەم / تەنها بۆ خوا بێت.

دووەم / بەپێی فەرمانی خواو پێغەمبەر بێت.

هەروەك (فضیلی کوڕی عیاض) لە توێژینەوەی ئەم ئایەتەدا ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً﴾ دەفەرمووێت: (کردەوە دەبێ ساغ و دروست بێت، چونکە کردەوە ئەگەر ساغ بوو بەڵام ڕاست نەبوو ئەوە وەرناگیرێت، بەڵکو دەبێت هەم ساغ و هەم ڕاستیش بێت، ساغ: ئەوەیە تەنها بۆ خوا بێت، ڕاست: ئەوەیە کەلەسەر سوننەت بێت).

کەواتە: ئەگەر ئەمەش سنوری هەمووکردەوەیەکی صالح بێت، ئەوەی فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دەکات دەبێت خۆی ئەو مەرجەی تێدابێت ـ واتە: (الاخلاص) ..

وە هەمدیسان دەبێت زانیاری هەبێت بە و چاکەو خراپەیە ـ المعروف والمنكر ـ وە جیاوازی نێوانیان. هەروەك (عمری کوڕی عبدالعزیز) -خوای لێ ڕازی بێت- دەفەرمووێت: ((من عبد الله بغير علم، كان مايفسد أكثر مايصلح)). واتە: (هەرکەسێك بەبێ زانیاری خوا بپەرستێت، ئەوەی کە تێکی دەدات زیاترە لەوەی کە چاکی دەکات).وە ئەوەی کە فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دەکات پێویستیەکی زۆری بە هەردووك سیفەتی (الرفق والحلم) هەیە، واتە: (بەبەزەیی و نەرمونیانی)، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((ماكان الرفق في شيء الا زانه، ولا كان العنف في شيء الا شانه)) رواه مسلم. واتە: (نەرموونیانی لە هیچ شتێکدا نەبووە مەگەر جوانی کردووە، وەتووڕەیی و هەڵچوونیش لەهەرشتێکدا بووبێت مەگەر ناشیرینی کردووە). وە دەفەرمووێت: ((ان الله رفيق يحب الرفق في الأمر كله، ويعطي عليه مالايعطي على العنف)) رواه ابو داود وابن ماجه. واتە: (خوا هێدی و نەرمە و لە هەمووشتێکدا نەرمی خۆش دەوێت، وە ئەوەی کەبەهۆی نەرمی‌یەوە دەیبەخشێت بەهۆی توڕەبوون و هەڵچوونەوە نایدات).

وە پێویستە زۆر ئارامگر و دانبەخۆدا گر بێت ـ صبورا ـ لەسەر ئێش و ئازار و ناڕەحەتیەکان، چوونکە لەو ڕێگەدا هەردەبێت تووشی ئازار و ناسۆری ببێت. کەواتە: ئەگەر نەرم و نیان و ئارامگر نەبێت، ئەوە بەرهەمی تێکدانی لە بەرهەم و پەرێزی چاککردنی زۆرترە. هەروەك ـ لقمان ی حکیم بە کوڕەکەی دەگووت: ﴿وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ﴾لقمان:١٧. واتە: (ئەی کوڕی خۆم: فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە بکە، وە ئارام بگرە لەسەر ئەوناڕەحەتی‌یەی کەدێت بەسەرتا). هەربۆیەش خوای گەورە زۆرجار فەرمانی بە پێغەمبەران (علیهم السلام)کردووە بە ئارام گرتن ـ کە ئەوان پێشەوایانی فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە بوون ـ وەك کۆتا پێغەمبەر (ﷺ) کەلە دوای ئەوەی خوای گەورە بەناردنی ئایەتی ﴿اقْرَأْ﴾ دەیکا بەپێغەمبەر، یەکسەر بەدوویدا ئەم ئایەتانەی بۆ دەنێرێت: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأَنذِرْ، وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ، وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ، وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ، وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ، وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾المدثر:٧. واتە: (ئەی ئەوەی کە لەنوێندا خۆت داپۆشی وە، هەستەو خەڵك بترسێنە , وە پەروەردگاری خۆت بە مەزن بگرە، وەجلەکانت پاکۆکە، وە واز لەپیسی ـ شرك ـ بێنە، وە زۆر مننەت مەکە وەلەبۆ پەروەردگارت ئارام بگرە).

سەیر دەکەی سەرەتای ئایەتەکە بەوە دەکاتەوە کە فەرمانی پێ دەکات بە ترساندن و ئاگادار کردنەوەی خەڵکی، وە کۆتایی ئایەتەکە بە فەرمان کردن بە ئارامگرتن دێنێ، چونکە خودی خەڵك ترساندن لە سزای خوایی فەرمان کردنە بە چاکە و جڵەو گیری کردنە لە خراپە، کەواتە لەو ڕێی‌یەشدا پێویستی بە ئارامگرتن هەیە. وەپێی دەفەرمووێت: ﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾الطور:٤٨. واتە: (لەبۆ فەرمانی پەروەردگارت ئارام بگرە، چونکە تۆ لەژێر چاودێری ئێمەدای). وە دەفەرمووێت: ﴿وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾المزمل:١٠. واتە: (ئەوەی بێباوەڕان دەیڵێن ئارامی لەسەر بگرە، وازیان لێ بێنە وازهێنانێکی جوان).

---

٢٠. لێرەدا شێخی ئیسلام ئاماژەی بۆچەند سیفاتێك کردووە. ئەگەر نا سیفاتی تریش هەن. (وەرگێڕ)

وەهەم پێی دەفەرموێت: ﴿فَاصبر كما صبر أولُوا العزمِ مِن الرسل﴾ الاحقاف:٣٥. وە دەفەرمووێت: ﴿فَاصبر لِحكْمِ ربك ولا تكُن كصاحِبِ الحوتِ﴾ القلم:٤٨. وە دەفەرمووێت: ﴿واصبِر وما صبرك إلا بِاللهِ﴾ النحل:١٢٧.وە دەفەرمووێت: ﴿واصبِر فَإن الله لا يضِيع أجر المحسِنين﴾ هود:١١٥.[٢١] واتە: (ئارام بگرە، بەڕاستی خوا پاداشتی چاکەکاران نافەوتێنێت).

کەواتە: ئەو موسوڵمانەی فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دەکات، دەبێ سێ مەرجی سەرەکی تێدا بێت:-

یەکەم: (العلم) - زانیاری -

دووەم: (الرفق) - نەرم و نیانی و بەزەیی بوون -

سێیەم: (الصبر) - ئارام گرتن و لەخۆبردن -

چونکە / پێش فەرمان و بەرگرییەکە پێویستی بە زانیاری هەیە، نەرم ونیانیش لەگەڵیدا، ئارامگرتن لەدوای فەرمان و بەرگرییەکە، هەروەك ڕیوایەتێك هەیە کە پێشینان داویانەتە پاڵ پێغەمبەر (ﷺ) وە (قاضي أبو يعلى)یش لە کتێبی (المعتمد)دا باسی کردووە کە ئەمەیە: ((لايأمر بالمعروفِ وينهى عنِ المنكرِ إلامن كان فقيها فيما يأمربه، فقيها فيما ينهى عنه، رفيقاً فيما يأمربهِ، رفيقاً فيما ينهى عنه، حليماً فيما يأمربه، حليماً فيما ينهى عنه)). واتە: (با فەرمان بە چاکەنەکاو جڵەو گیری لە خراپە نەکات، تەنها ئەو کەسە نەبێت کە: تێگەیشتووە لەوەی کە فەرمانی پێ دەکات، وە تێگەیشتووە لەوەی کە کە جڵەوگیری لێدەکات، بەبەزەیی و نەرم و نیانە بەوەی کە فەرمانی پێ دەکات، هەروەها لەوەشی کە جڵەوگیری لێ دەکات، هێدومەند و لەسەرخۆیە بەوەی کە فەرمانی پێدەکات، وەهەروەها لەوەیشی کە جڵەوگیری لێ دەکات).

وە پێویستە بزانرێت: کاتێك کە دەوترێت لەکاتی فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دا پێویستە ئەم مەرجانە هەبن، ئیتر ئەمە وادەکات لەزۆربەی خەڵکی کە بەشتێکی قورس و ناڕەحەتی بزانن و وا گومان دەبەن ئیتر بەمە لەسەریان لادەچێ و سەرئەنجام دەڕۆن واز لە فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دێنن، دەی بێگومان زەرەروو زیانێك کەلەمەوە سەر هەڵدەدات زۆرترە لەوەی کە فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە بەبێ ئەومە رجانەش بکەن، چونکە وازهێنان لە فەرمانێك کەکردنی فەرز بێت سەرپێچییە، وە فەرمان و بەرگریش بەبێ ئەو مەرجانەش هەر سەرپێچییە، دەی ئەوەی کەلە سەرپێچییەکەوە دەڕوات بۆ سەرپێچییەکی تر ئەوە بە دەردی ئەو کەسە چووە کەلەتاو گەرمایی خۆر پەنا بۆ ئاگر ببات، یان وەك ئەوە وایە لە بەرنامەیەکی پووچەڵەوە سەنگەر بگوێزێتەوە بۆ لای بەرنامەیەکی پووچەڵ تر، وە جاری واش هەیە دووەمیان لەیەکەم خراپترە، جاری واش هەیە بچووکترە، زۆرجاریش وەك یەك وان، بەهەمان پێودان ئەوەی کە کەمتەرخەمی دەکات لە فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دا وە ئەوەشی کە زیادە ڕەوی تێدا دەکات زۆرجار گوناهی ئەمیان لەویان گەورەترە، وە جاری واش هەیە وەك یەك وان[٢٢].

((سەرهەڵدانی گێروگرفتەکان سوچی گوناه و تاوانەکانە))

شتێکی ڕوونە - ئەوەندەی خوا لەخۆمان و بوونەوەر و قورئاندا پیشانی داوین - سەرپێچی کردنی خوا تاکە فاکتەری تووش بوون و هێنانی گێروگرفتەکانە، چونکە گێروگرفتە ئاڵۆز و ناڕەحەتەکان لە کردەوە پیس و بەدەکانەوە سەرچاوە دەگرن، هەروەك گوێڕایەڵی خوا هۆکاری سەرەکی نیعمەتەکانە. بێگومان کردەوەی جوانی بەندەکان هۆی ئەوەیە کە خوای گەورە بەزەیی پیایاندا بێتەوە و چاکەیان لەگەڵدا بکات، وە لێزمە بارانی لوتف و کەرەمی خۆی بەسەریاندا ببارێنێت.

---

٢١. هەموو ئەم ئایەتانە فەرمانن بۆ پێغەمبەر (ﷺ) بەئارام گرتنو لێبوردن. وەرگێڕ.

٢٢.بەکورتی (إبن تيميه) ـ رەحمەتی خوای لێبێ ـ لەم باسەدا چەند مەرجێکی داناوە بۆئەو کەسەی فەرمان بەچاکەو بەرگری لەخراپە دەکات ـ هەمووشیان بەبەڵگەی قورئانو سوننەتەوە ـ یەکەم: (الإخلاص) نیاز پاکی، دووەم: (الرفق) بەزەیی پێداهاتنەوە، سێیەم: (الحلم) نەرمونیانی , چوارەم: (العلم) زانیاریو چاو ڕون بوون، پێنجەم: (الصبر) ئارام گرتن. وەرگێڕ.

ئەم ڕاستیەش لە چەند شوێنێکدا خوای گەورە ئاماژەی پێکردووە. وەك دەفەرموێت: ﴿وما أصابكم من مصيبةٍ فبما كسبت أيديكم ويعفو عن كثير﴾الشورى:٣٠. واتە: (هیچ گیرو گرفتێك نەهاتووە بەسەرتاندا، مەگەر سوچی کردەوەکانی خۆتان بووە، وە خوا لە زۆر گوناهتان دەبوورێت). وە دەفەرموێت: ﴿ما أصابك من حسنةٍ فمن الله وما أصابك من سيئةٍ فمن نفسك﴾النساء:٧٩. واتە: (هیچ نیعمەتێکت تووش نابێت مەگەر لەلایەن خواوەیە، وەهەر ناخۆشیەکت تووش دەبێت ئەوە تەنها لەلایەن خۆتەوەیە) , وەهەم دەفەرموێت: ﴿إن الذين تولوا منكم يوم التقى الجمعان إنما استزلهم الشيطانُ ببعض ما كسبوا ولقد عفا الله عنهم﴾ال عمران:١٥٥. واتە: (ئەو موسڵمانانەی کە لە ڕۆژی بەرەنگاربوونەوەی دوو کۆمەڵەکە(ئوحود)دا هەڵاتن، ئەوە شەیتان تەنها بەهۆی هەندێ تاوانی پێشوویانەوە خستنیە نێو ئەو هەڵە گەورەیەوەو پشتیان هەڵکرد، وە ئەوانە خوای گەورە لێیان خۆش بووە). وە دەفەرموێت: ﴿أولما أصابتكم مصيبةٌ قد أصبتم مثليها قلتم أنى هذا قلْ هو من عند أنفسكم﴾ال عمران:١٦٥. واتە: (کاتێك ئەو گرفتە گەورەیەی کەلە شەڕی "ئوحود"دا بەسەرتاندا هات ـ کە کوژرانی حەفتا صەحابی بوو ـ کە پێشتر ئێوە دوو ئەوەندەتان بەسەر بێباوەڕاندا هێنابوو ـ حەفتایان کوشت و حەفتاش ئەسیر. دەتان ووت: ئەم گرفتە گەورە لە کوێوە هات؟!! تۆش ئەی محمد (ﷺ) پێیان بڵێ: ئەوە لەلایەن خۆتانەوە بوو ـ کەسەرپێچی فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ)تان کرد ـ). وە لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموێت: ﴿أو يوبقهن بما كسبوا ويعف عن كثير﴾الشورى:٣٤. واتە: (ئەگەر خوا بیەوێت کەشتیەکانیان نوقم دەکات، بەهۆی تاوانەکانیانەوە، وەلە زۆر گوناهو سەرپێچیيان دەبوورێت). وە دەفەرموێت: ﴿وإنْ تصبهم سيئةٌ بما قدمت أيديهم فإن الإنسان كفور﴾الشورى: ٤٨. واتە: (ئەگە رخوا بەهۆی تاوانەکانی خۆیانەوە-کە پێش خۆیانیان خستوە- دوچاری ناخۆشیەکیان بکات، ئەوە مرۆڤ لەوکاتەدا لە ئاقار نیعمەتەکان بێباوەڕ دەبێت). لە شوێنێکی تردا دەفەرموێت: ﴿وما كانَ الله ليعذبهم وأنت فيهم وما كانَ الله معذبهم وهم يستغفرونَ﴾الانفال:٣٣. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) هەتاوەکوو تۆ لەنێو ئەوخەڵکەدا بیت خوا سزایان نادات، وە هەتاوەکوو ئەوانیش داوای لێخۆشبوون بکەن هەر خوا سزایان نادات).

وە خوای گەورە بۆمان باس دەکات کە چۆن هەر لەدوونیادا میللەتانی پێشووتر بەهۆی تاوانەکانیانەوە سزای داوون، وەك: گەلی "نوح" و "عاد" و "ثهمود" و "گەلی لوط" و "ئەصحابی مەدیەن" و "گەلی فرعەون" وە بۆی باس کردووین کەلە دوا ڕۆژیش دا چۆن سزایان دەدات و سەرئەنجامی گەندەڵیان چۆن دەبێت؟!!.

وەك خوای گەورە لە سەر زووبانی ئەو پیاوە باوەڕدارەی کەلە خانەوادەی فیرعەون دا بوو بۆمان دەگێڕێتەوە: ﴿ياقوم إني أخاف عليكم مثلَ يوم الأحزاب(٣٠)مثلَ دأب قوم نوح وعادٍ وثمود والذين من بعدهم وما الله يريد ظلما للعباد(٣١)وياقوم إني أخاف عليكم يوم التنادِ(٣٢)يوم تولونَ مدبرين ما لكم من الله من عاصمٍ ومن يضللْ الله فما له من هادٍ﴾ غافر:٣٠-٣٣. واتە: (ئەی گەلەکەم: من دەترسێم ئەوەی هات بەسەر میللەتانی پێشتردا بەسەر ئێوەشدا بێت، وەك خووخدەی پیسی گەلی " نوح " و" عاد " و "ثمود" و ئەوانی دوای ئەوانیش ـ کە پێغەمبەرانی خۆیانیان بە درۆ زانی. بەڕاستی خوا ویستی ستەم کردنی بۆ بەندەکانی خۆی نییە، وە ئەی گەلەکەم: من مەترسیم هەیە لە ئێوە بۆ ڕۆژی بانگ کردن ـ ڕۆژی قیامەت ـ. ئەو ڕۆژەی کەبەپەلە ڕادەکەن و پشت هەڵدەکەن بە شێوەیەك لا ناکەنەوە بەلای دواوا، وە ئەو ڕۆژە هیچ کەسێکتان نییە کە چەپاڵەتان بدا و سوودتان پێ بگەیەنێ، بە ڕاستی هەرکەسێك خوا گومڕای کات، ئەوە هیچ ڕێنماییکەرێکی نییە). وەلەمەڕ باسکردنی داستانی ئەو کۆمەڵەی کە بێستانێکیان هەبوو هیچ مافێکیان بۆ هەژاران لێدەر نەدەکرد، دووچاری سزای خوایی بوون دەفەرموێت: ﴿كذلك العذاب ولعذاب الآخرة أكبر لو كانوا يعلمونَ﴾القلم: ٣٣. واتە: (وە بەوشێوە بۆ هەرکەس بەو چەشنە بێت سزا هەیە، وە بەڕاستی سزای دوا ڕۆژ گەورەترە ئەگەر بزانن). وە سەبارەت بە دەغەڵەکان ـ دووڕووەکان ـ دەفەرموێت: ﴿سنعذبهم مرتين ثم يردونَ إلى عذابٍ عظيمٍ﴾التوبة:١٠١. واتە: (ئێمە دووجار سزایان دەدەین ـ لەدوونیا بەگێر و گرفت وەلەوەختی مردن ـ پاشانیش دەگێڕدرێنەوە بۆلای سزایەکی گەورە ـ لە قیامەت ـ دا).

وە دەربارەی بێباوەڕان دەفەرموێت: ﴿ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دونَ العذاب الأكبر لعلهم يرجعونَ﴾ السجدة: ٢١. واتە: (پێش سزا سەخت و گەورەکەی قیامەت هەر لە دوونیادا دووچاری جۆرەها سزایان دەکەین تا بەڵکوو بگەڕێنەوە).

هەرلەم سۆنگەیەوە دەبینین خوای گەورە لە زۆربەی ئەو سورەتانەی کە ترسێنەرن باس لەوە دەکات کە چۆن تاوانباران لەدونیادا سزا دەدات، وەچی بۆ ئامادەکردوون لە دوا ڕۆژدا؟ ! جاری واش هەیە تەنها تۆڵەی دوا ڕۆژ باس دەکات.

((خەڵکی لە ئاست فەرمان بە چاکە و جڵەوگیری لە خراپەدا سێ بەشن))

خەڵکی بە گشتی لە مەڕ فەرمان و ڕێگرتندا سێ کۆمەڵن:-

کۆمەڵی یەکەم: کۆمەڵێکن تەنها بۆ هەوا و ئارەزووی خۆیان ڕادەپەڕن و هەڵوێست دەنوێنن، ڕەزامەندییان تەنها لەوە دایە کەشتیان پێ بدرێت، وە تووڕەش نابن تەنها لەبەرئەوە نەبێت کەشتیان لێ قەدەغە بکرێت، وە هی واشیان هەیە ئەگەر حەزی لە شتێك کردوو پێی درا ئیتر ئەو شتە حەلاڵ بێت یان قەدەغەکرا و ئەوە یەکسەر ڕقەکەی دەڕواو خۆشحاڵ و ڕەزامەندە، وە ئەو شتەی کە جاران لەلای شتێکی خراپ و بە مونکەری دەزانی و بەرهەڵستی لێدەکرد و ئەوەی کە بیکردبا لەسەری سەرزەنشتی دەکرد، لای دەبێت بە شتێکی باش و ئەنجامی دەدات و هاوەڵ و یارمەتی دەریەتی، وەئەوەش کە جڵەوگیری هەمان مونکەر بکات ئەمجا ئەم دەبێتە بەرهەڵست و دوژمنی، وە بەڕاستی زۆرینەی هەرە زۆری خەڵکی بەم جۆرەن!.

کۆمەڵی دووەم: ئەمانەش کۆمەڵێکن دینێکی ڕاست و ساغیان هەیە، وەبە شێوەیەکی پاك و بۆ خوا فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپە دەکەن، وە هەمیشەو هەردەم چاك سازن لەوەی کە ئەنجامی دەدەن، وەلەسەری بەردەوامن و ئەگەر لەوپێناوەشدا ئەزیەت و ئازاریشیان بدرێت لەسەری ئارام دەگرن.

ئەمانەش ئەو کۆمەڵەن کە ئیمانێکی ڕاستیان هێناوە و هەردەم کردەوەی چاك ئەنجام دەدەن، وە ئەمانە ئەو کۆمەڵەن کە چاکترینی ئوممەتن هاتبنە نێو خەڵکی و فەرمان بەهەموو چاکەیەك و جڵەوگیری لە هەموو خراپەیەك دەکەن.

کۆمەڵی سێیەم: ئەمانەش کۆمەڵە خەڵکێکن سیفەتی کۆمەڵی یەکەم و کۆمەڵی دووەمیشیان تێدا ئاوێتە بووە، وە ئەمانە زۆرینەی بڕوادارانن، دین و ئیمانیان هەیە و بەڵام ئارەزوویان زاڵە، بۆیە لەنێو دڵیاندا هەم ویستی گوێڕایەڵی و هەم ویستی سەرپێچی خوا کۆبووەتەوە و هەر جارەش یەکێکیان زیاتر زاڵ دەبێت و فراژوو دەبێ.

ئەمە پۆلێنکردنی خەڵکی بوو بۆ سێ جۆر، هەروەك چۆن دەروونی مرۆڤەکان بە گشتی سێ جۆرە:

یەکەم / (دەروونی ئەممارە): ئەمە هەمیشە فەرمان بە خاوەنەکەی دەکات بە خراپە.

دووەم / (دەروونی موطمئیننة): ئەمیش هەمیشە و دەرهەم فەرمانی چاکەی پێدەکات.

سێیەم / (دەروونی لەووامە): ئەمیش هەردەم سەرزەنشتی خاوەنەکەی دەکات لەسەر کردنی خراپە و چواندنی چاکە.

جا جۆری یەکەم دەروونێکی (ئەممارە)یان هەیە، کە هەمیشە فەرمانی خراپەیان پێ دەکات، جۆری دووەمیش دەروونێکی (موطمئیننة)یان هەیە، ئەودەروونە بێدارەی کە خوای گەورە پێی دەفەرموویێت: ﴿يأيتها النفس المطمئنة، ارجعي إلى ربـك راضيـة مرضية، فادخلي في عبادي، وادخلي جنتي﴾الفجر:٢٧-٣٠. جۆری سێیەمیش دەروونێکی (لەووامە)یان هەیە، کە گوناهو تاوان دەکات و پاشان سەرکۆنەی خاوەنەکەی دەکات و کردەوەی چاك ئاوێتەی هی خراپ دەکات.

جا هەر لەبەر ئەمەش بوو کە خەڵکی لەو دەمەی (ئەبوبەکر و عومەردا) ـ خوایان لێ ڕازی بێت ـ لەبەرئەوەی لەسەردەمی زێڕینی پێغەمبەر (ﷺ) وە نزیك بوون، وە ئیمان و بۆ خوا سوڵحانیان زۆرتربوو، بۆیە دەبینی هیچ وەیشوومە و فیتنەیەك ڕووی نەدا، چوونکە زیاتر لە جۆری کۆمەڵی دووەم بوون. بەڵام لەملاشەوە لە جێنشینایەتی (عثمـان و علـی)دا خوایان لێ ڕازی بێت، لەبەرئەوەی خەڵکی لەجۆری کۆمەڵی سێیەم زۆرتر بوو، وەلەگەڵ باوەڕ و دینەکەیاندا ئارەزوو و گومان(الشـهوة والشـبهة)یشیان ئاوێتە بوو بوو وە وردە وردە ئەم حاڵەتە لەنێو سەرکردە و جیلی خوارەوەشدا تەشەنەی کرد، بۆیە دەبینی ئەو وەیشوومە و فیتنەگەورەیەی لێوە پەیدا بوو، کە هۆکارەکەی دەگەڕایەوە بۆ کەم بوونەوەی ئاستی "تەقوا" و گوێڕایەڵیی بۆ خوا، وە تێکەڵاو

بوونیان بە جۆرێك لە ئارەزوو و سەرپێچی لە هەردوولاوە، وە هەریەكەیان وای لێك دەدایەوە كە فەرمان بە چاكە و جڵەوگیری لە خراپە دەكات، وەلەگەڵ ڕاستی و دادپەروەری دایە.

بەڵام لەگەڵ ئەوتەئویلەدا جۆرێك لە شوێنكەوتنی ئارەزوو هەبوو، ئەگەر چی هەر یەكێك لەو دوو كۆمەڵە باشتر و نزیكتر بوو لە حەقەوە لەوی تر.[23]

بۆیە پێویستە لەسەر هەموو بڕوادارێك كە هەمیشە پەنا بە خوا ببات و پشتی پێ ببەستێت لەوە دا كە خوای گەورە بەردەوامی بە دەروونی بدا و لەڕێی ڕاست لای نەدات، وەلەسەر جادەی لەخوا ترسان و هیدایەت هەردەم ئارام گری كات، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾الشوری:١٥. واتە: (تەنها خەڵك بۆ لای ئەو بەرنامە بانگ بكە كە بۆمان ناردوویت، وە وەك چۆن فەرمانت پێكراوە ئاوا ڕاست ڕاوەستاو بە، وە شوێن ئارەزووی وان مەكەوە، وە بڵێ: باوەڕم هێناوە بەو پەڕاوەی خوا ناردوویەتی‌یە خوارەوە، وە فەرمانم پێ كراوە كە دادپەروەری لەنێوانتاندا بەرپاكەم، وە بڵێ: خوا پەروەردگاری ئێمەو ئێوەشە).

---

[23] من پێم وایە (ئیبن تەیمیە) لەو مەسەلەیەدا نەی‌پێكاوەو زۆر خاتری (معاویە) و كۆمەڵەكەی گرتووە، چونكە لە چەندان فەرموودەدا هاتوە كە (معاویە) و كۆمەڵەكەی یاخی‌بووان(بغاة)ن، بۆ وێنە: ((ویح عمّار تقتلە الفئە الباغیە))رواە مسلم.. جا مادام (علی)τ خەلیفە بێ و (معاویە) باغی، نەدەبوو شوێنكەوتنی ئارەزوو پاڵ بدرێتە لای هەردووكیان. م. علی باپیر

((سەر زەنشت كردنی ترسنۆكی و پیسكەیی))

((الجبن والبخل))

لەقورئان وسوننەتی پێغەمبەردا (ﷺ) سەرزەنشتی پیسكەیی و ترسنۆكی زۆر كراوە , وەمەدح و پیاهەڵدانی ئازایەتی و بەخشین و لەخۆبوردنیش زۆر كراوە(بەمەرجێك ئەو ئازایەتی و لەخۆبوردنە لەپێناو ڕێگای خودا بێت نەك ئەوەی كەلەپێناو ئەودا نییە) پێغەمبەری خودا (ﷺ) دەفەرمووێت ((شر ما فی المرء شح هالع وجبن خالع)) –رواه احمد وابو داود- واتە (خراپترین سیفەت لەمرۆڤدا ڕەزیلی یە كی خەفەت بارکەروترسنۆكی‌یەكی ڕوخێنەرە) وەلە ڕیوایەتی ڕاستەوە هاتوە كە (جابری كوڕی عبدالله) بە(ابو بكری صدیق)ی ووت:یان پێم ببەخشە ودەست گیرم كە, یان پیسكەیم لەگەڵ كە. ئەویش بەسەرسوڕمانەوە فەرمووی: پیسكەیم لەگەڵ كە, باشە چ دەردێك لەدەردی پیسكەیی خراپ ترە؟!)بخاری. جا سەیربكە پیسكەیی بەخراپ ترین نەخۆشی داناوە! پیسكەیی و ڕەزیلیش چەند جۆرێكن (گەورە ,بچكۆلە)، وەلەچەند ئایەتی قورئاندا سەرزەنشتی پیسكەیی كراوە. وەك خوای گەورە دەفەرمێت: ﴿ولا يحسبن الذين يبخلونَ بِما آتاهم الله مِن فَضلِهِ هو خيرا لهم بلْ هـو شـر لهـم سيطوَقُونَ ما بخِلُوا بِهِ يوم القِيامـةِ﴾ال العمران:١٨٠ واتە (بائەو كەسانەی كەپیسكەیی دەكەن لەوەی خوا پێی بەخشیون وای دادەنەنێن كەئەوە شتێكی باشە بۆیان , بەڵكو ئەو پیسكەیی یە خراپە بۆیان ,وە لەڕۆژی قیامەتیشدا ئەو سەروەت و سامانەی كەپیسكەییان تیادا كردوە دەكرێتە گەردنیانەوە[24]. وەدەفەرمێت ﴿إن الله لا يحِب من كانَ مختالاً فَخورا، الذِين يبخلُونَ ويأمرونَ الناس بِالبخل﴾النساء٣٦ –٣٧ واتە (خوا مرۆڤی خۆ بە گەورە زان و خۆ هەڵنەری خۆش ناوێت وئەوانەی كەپیسكەیی دەكەن وەفەرمان بەخەڵكی دەكەن بەپیسكەیی) وەدەربارەی دوڕوەكان دەفەرمووێت ﴿وما منعهم أنْ تقْبلَ مِنهم نفَقـاتهم إلا أنهـم كفَروا بِاللهِ وبرسولِهِ ولا يأتونَ الصلاةَ إلا وهم كُسالى ولا ينفِقُونَ إلا وهم كارِهونَ﴾التوبـة:٥٤ واتە: هیچ شتێك نەبوەتەهۆی ئەوەی كەئەمانە بەخشینەكانیان لێ وەر نەگیرێت تەنها ئەوە نەبێت كەبێ‌بروا بەخواو بەپێغەمبەرەكەی (ﷺ) وەنایەن بۆئەنجام دانی نوێژ مەگەر بەتەمەڵی یەوە دێن ,وەهیچ شتێك نابەخشن مەگەر پێیان ناخۆشە و پیسكەیی تێدا دەكەن) وەدوبارە دەربارەیان دەفەرمووێت: ﴿فَلما آتاهم مِن فَضلِهِ بخِلُوا بِهِ وتولوا وهم معرضونَ﴾التوبة:٧٦- ٧٧. واتە: كاتێك كەخوای گەورە لەمولْكی خۆی پێی بەخشین ئەوان ڕەزیلیان تیاداكردوە و لێیان نەبەخشی , وەپشتیان كردە فەرمان بەری خواو كەوتنە دژایەتی ئیسلام[25], وەدەفەرموێت ﴿ومن يبخلْ فَإنما يبخلُ عن نفْسِهِ﴾محمد:٣٨. واتە: (هەركەس ڕەزیلی بكات ئەوە تەنها ڕەزیلی لەخۆی دەكات . بەوەی كەپاداشتی كەم دەبێتەوە و لەدوارۆژدا ڕەنج بەخەسارە[26]). وەدەفەرمووێت: ﴿والذِين يكْنِزونَ الذهب والفِضةَ ولا ينفِقُونهـا فِي سبِيل اللهِ فَبشرهم بِعذَابٍ أَلِيمٍ﴾التوبة:٣٣-٣٤. واتە (ئەوانەی كەئاڵتوون و زیوو پەزمەندە لەپێناو ڕێگەی خوادا لێی نابەخشن ئەوە موژدەی سزایەگی بەئێشیان بدەرێ[27]).

وەهەرچی لە (قورئاندا) كەفەرمان بەماڵ بەخشین دەكات و لۆمەی ئەوانە دەكات كەماڵ نابەخشن، هەرهەمووی سەرزەنشت كردنی ڕەزیلی و پیسكەیی‌یە.

وەخوای پەروەردگار زێدەجار سەرزە نشتی ترسە نۆكیشی كردووە، وەك دەفەرمووێت: ﴿ومن يولهم يومئِذٍ دبره إلا متحرفًـا لِقِتالٍ أو متحيزا إلى فِئَةٍ فَقَد باءَ بِغضبٍ مِن اللهِ ومأواه جهنم وبئْس المصِير﴾الانفال:١٦.

---

٢٤. پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: ((من آتاه الله مالا فلم يؤد زكاته مثل له شجاعا أقرع، له زبيبتان يطوقه يوم القيامة، يأخذ بلهزمتيه -يعني شدقيه- ثم يقول: انا مالك أنا كنزك ثم تلا هذه الآية ﴿ ولايحسبن الذين يبخلون بماآتاهم...﴾)) أخرجه البخاري. مختصر تفسير إبن كثير م١ ص٣٤١. وەرگێڕ.

٢٥. الجامع لأحكام القرآن. القرطبی م٨ ص٢١٢. وەرگێڕ.

٢٦.. الجامع لأحكام القرآن. القرطبی م٨ ص١٢٣. وەرگێڕ.

٢٧. الجامع الأحكام القرآن. القرطبي م٨ ص ١٢٣. وەرگێڕ.

واتە: (هەرکەسێك لەو ڕۆژەدا(ڕۆژی جەنگ) بشکێ و پشتکاتە بێبڕوایان تەنها مەگەر بەفێڵ نەبێت کەبیەوێ بگەڕێتەوە و لێان داتەوە، یان خۆی بگەیەنێ بە کۆمەڵێکیتر بۆ لێدانی دوژمن، ئەوە تووشی تووڕەیی خوابووەو مەنزڵگای دواڕۆژی نێو ئاگری بەکڵپەی جەهەننەمە کەخراپترین مەنزڵگایە).

وەسەبارەت بەدووڕووەکان ـ المنافقين ـ دەفەرمووێت: ﴿**وَيَحْلِفُونَ بِاللّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ(٥٦)لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلاً لَّوَلَّوْاْ إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ**﴾ التوبة: ٥٦- ٥٧.

واتە: (ئەو دووڕووانە سوێند دەخۆن بەخوا کەلەئێوەن، بەڵام ئەوانە لەئێوەنین بەڵام کۆمەڵێکی ترسنۆکن، وەئەو دووڕووانە لەترسان ئەگەر پەناگایەکیان دەستکەوێت یان چەند دۆڵ یان کونێك لەزەویدا، ئەوە بەپەلە ڕوی لێدەکەنو خۆیان دەشارنەوە).
وەدەربارەیان دەفەرمووێت: ﴿**فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ**﴾محمد:٢٠ واتە: (ئەگەر بێت و سورەتێکی ئاشکرا دابەزێ و باسی فەرزبوونی جەنگی تێدا کرابێت، ئەوە دەبینی ئەوانەی کەدڵەکانیان نەخۆشی(نفاق) تێدایە سەیرت دەکەن ـ ئەی محمد(ρ)ـ وەك سەیر کردنی کەسێك لەترسی مردن بوراوەتەوە). وەخوای بەتوانا دەفەرمووێت: ﴿**أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّواْ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُواْ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدَّنْيَا قَلِيلٌ وَالآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَى وَلاَ تُظْلَمُونَ فَتِيلاً**﴾النساء:٧٧. واتە: (ئایانابینی ئەوانەی کەلەشاری مەکە پێیان ووترا دەستتان بنو قێنن و نوێژ بکەن و زەکات بدەن ـ واتە: جەنگ مەکەن وڕوبەڕوویان مەبنەوە ـ وەکاتێك کە ـ جهاد ـ یان لەسەر فەرزکرا، کۆمەڵێکیان هەبوو وەك چۆن لەخوا دەترسان واش لەخەڵکی دەترسان بەڵکو زیاتریش، وە وتیان: پەروەردگارمان ئەوەبۆ چی ئیستا ـ جهاد ـت لەسەر فەرز کردین، بەڵکو کەمێك دوات خستایە ـ (واتە: فەرزبوونی جیهادت دوا خستایە)، تۆش پێیان بڵێ: خۆشی ئەم دنیایە کەمە، وەژیانی دواڕۆژ ـ بەهەشت ـ باشترە بۆ کەسێك کەلەخوا دەترسێت وەبەئەندازەیەکی کەمیش ستەمتان لێناکرێت).

وەهەرچی لە (قورئان)دا هاتبێت لەمەڕ هاندان بۆ جیهادو بەرەو پێدانیو لۆمەو سەرزەنشت کردنی ئەوانەی کە کەمتەرخەمی تێدا دەکەن و وازی لێدێنن، هەمووی لۆمەو سەرزەنشت کردنی ترسنۆکی دەگرێتەوە. وەلەبەر ئەوەی کەبەرژەوەندی مرۆڤەکان لەدین و ژینیاندا بەئازایەتی و بەخشین نەبێت نایەتە دی، بۆیە خوای دادگەر ڕوونی کردۆتەوە هەرکەسێك و کۆمەڵێك پشت لەجیهاد بکەن، ئەوە خوای باڵادەست ئەوان لادەبات و کۆمەڵێکیتر دێنێت کە بەو ئەرکانە هەستن، وەك دەفەرمووێت: ﴿**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَرْضِ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ(٣٨)إِلاَّ تَنفِرُواْ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلاَ تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**﴾التوبة: ٣٨- ٣٩. واتە: (ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە ئەوە چیتانە ئەگەر پێتان بوترێت: دەربچن بۆ جیهاد لەڕێگەی خوادا، خۆتان بەقورسیی بە زەوییەوە دەچەسپێنن؟! ئایا ئێوە ڕازی بوون بە ژیانی کەمی دونیا لە چاو خۆشی ژیانی دواڕۆژدا؟! دەی بەڕاستی ژیانی دونیا لەچاو ژیانی دواڕۆژ دا زۆر کەمە، وە ئەگەر ئێوە دەرنەچن بۆ جیهاد ئەوە خوا سزایەکی بەئێش تان ئەدات، وە ئێوە لادەباو کۆمەڵێکی دیکە دێنێت، وە ئێوەش بەو پشت هەڵکردنەتان هیچ زەرەرێك بەخوا ناگەیەنن، وە خوا بەسەر هەموو شتێکدا زاڵە و بە توانایە). وە دەفەرمووێت: ﴿**هَاأَنتُمْ هَؤُلَاء تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاء وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُم**﴾محمد:٣٨. واتە: (ئێوە ئەو کەسانە بوون کە پێتان دەوترا بۆ ئەوەی سەروەت ببەخشن لە ڕێگەی خوادا، هەتان بوو ڕەزیلی دەکرد، وە هەرکەس ڕەزیلی بکات ئەوە تەنها زیانی خۆیەتی، بەڕاستی خوا دەوڵەمەندەو ئێوە هەژارن، وە ئەگەر ئێوەش پشت هەڵ بکەن ئەوە خوا ئێوە دەگۆڕێ و لاتان دەبا و کۆمەڵێکی دیکە دێنێ و پاشان ئەو کۆمەڵە وەك ئێوە نابن).

وە بە ئازایەتی و بەخشین پێشینانمان بەرز و بڵند بوونەوە، وەك خوا دەربارەیان دەفەرمووێت: ﴿**لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُوْلَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى**﴾الحديد:١٠. واتە (وەك یەك نین ئەوانەی

پێش فەتحی "مەککە" سەروەتیان بەخشی و جەنگیان کرد، ئەوانە پلەیان بەرزترە لەوانەی کە لەدوای فەتحی "مەککە" سەروەتیان بەخشی و جەنگیان کرد، وە هەموویان خوا بەڵێنی چاکە(بەهەشت)ی پێداوون).

وە ئازایەتیش بریتی نی‌یە لە هێزی لاشە، بەڵکو تەنها هێزی دڵ و ئارامگرتنی‌یەتی، چوونکە زۆر جار پیاوی وا هەیە لاشەی بە هێزە بەڵام دڵی لاوازە، وەشەڕی ڕوو بەڕوو بوونەوە بە هێزی لاشەو بەهێزی دڵەوە بەندە، وەبەگەڕ خستنی هەردووک هێزەکەش کاتێك باشە و بەسوودە کە چاوساغی و لێزانینی لەگەڵدا بێت، نەك هەڵچوونێك کە خاوەنەکەی بیری لێ ناکاتەوە و جیاوازی ناخاتە نێوان خاوەن سوود و بێ سوودەوە، هەربۆیەش ئازاو بەهێزیش ئەوەیە کەلە کاتی توڕەبونىدا جڵەوی خۆی بگرێت هەتاکو بۆی دەرکەوێت چی بەرژەوەندی تێدایە ئەوە بکات، بەڵام ئەوەی لەکاتی تەڕەبوونیدا خۆی ناگرێت، ئەوە نەئازایە و نە بەهێزیشە.

وە خوای کاربەجێ زۆر ستایشی ئازایەتی و بەخشینی کردووە، وە زێدەجار پیایدا هەڵی داوە، بە مەرجێك ئەو ئازایەتی و بەخشینە تەنهاو تەنها لەپێناوی خوادا بێت. وەك ((أبو موسى)) خوای لێ ڕازی بێت دەفەرمووێت: (**قيل: يا رسـول الله (ﷺ)، الرجل يقاتل شجاعة، ويقاتل** حمية، **ويقاتل رياءً، فأي ذلك** في **سبيل الله؟ فقال: من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا، فهـو** في **سـبيل الله**)) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (وترا: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، پیاوی وا هەیە لەبەر ئەوەی پێی بوترێ ئازایە جەنگ دەکات، وە پیاوی واش هەیە لەبەر دەمارگیری جەنگ دەکات، وەهی واش هەیە لەبەر روپامایی جەنگ دەکات . ببینرێت .، کام لەمانە لەپێناو خوادایە؟ ئەویش فەرمووی: هەرکەسێك جەنگ بکات لەبەرئەوەی تەنها وشەی خوا بەرزۆ بێت، ئائەوە تەنها بۆ خوایە و لە پێناوی خوادایە). وە خوای تۆڵە ئەستێن دەفەرموێت: ﴿**وَقَاتِلُوهم حتى لا تكُونَ فِتنةٌ ويكُونَ الدين كُله لِلـهِ**﴾الانفـال: ٣٩. دەی بێگومان ئەمەش کە بەرنامە تەنها بۆ خوابێت ئەوتاکە مەبەستەیە کە دروست کراوەکانی بۆ خوڵقێنراوە، وە هەرچیش لەپێناو هێنانەدی ئەوە دا بێت کە مرۆڤی بۆ خوڵقێنراوە، ئەوە لەلای خوا ستایش کراوە و هەر ئەوەش لەبۆ خاوەنەکەی دەمێنێتەوە.

لەبەرئەوە خەڵکی لەم سۆنگەیەوە پۆلێن دەکرێن بۆ چوار کۆمەڵ:

یەکەم / ئەوانەی کە بە (ئازایەتی) و (بەخشین)ـەوە بۆ خوا کار دەکەن. ئەمەش ئەو بڕوادارانەن کە شایستەی بەهەشتن.

دووەم / ئەوانەی کە بە (ئازایەتی) و (بەخشین)ەوە، کار بۆ غەیری خوا دەکەن. ئەمانەش لە دونیادا بەم کارەیان سوودمەند دەبن، بەڵام لە (قیامەت)دا هیچ بەشێکیان بۆ نی‌یە.

سێیەم / ئەوانەی ئیش بۆ خوا دەکەن، بەڵام بەبێ بوونی (ئازایەتی) و (بەخشین)، ئەمانەش بەو ئەندازەیە (نیفاق)یان تێدایە و باوەڕەکەیان نوقسانە.

چوارەم / ئەوانەی بۆ خوا ئیش ناکەن، وە (ئازایەتی) و(بەخشین)یشیان نی‌یە، ئەمانەش نە دونیایان هەیە و نە قیامەت.

لەڕاستی‌دا ئەم ئاکار و بەها جوانانە –ئازایەتی و، بەخشین، دووریی لە ترسنۆکیی و، پیسکەیی– موسڵمان بە گشتی پێویستی پێیانە و دەبێ خۆیی پێیان بڕازێنێتەوە، بەتایبەتیش لەوەختی فیتنەو تاقی کردنەوەی توندا، چوونکە موسڵمانان لەکاتی سەرهەڵدانی فیتنەدا پێویستیان بەوەهەیە کە خۆیان باشکەن و گوناه و تاوان لە خۆیاندا لابەرن، وەبە هەمان شێوە بەئەندازەی تواناش فەرمان بە چاکە و ڕێگرییش لە خراپە بکەن، دەی بێگومان هەریەك لەم دووانەش ناڕەحەتی و قورساییان تێدایە، ئەگەر چی بۆ هەرکەسێ خوا لەسەری ئاسان بکات ئاسانیشە.

((وازهێنان لە فەرمان بە چاکە و ڕێگریی لە خراپە بەیەکجاری لە ترسی درووست بوونی (فیتنە) بۆ چوونێکی هەڵەیە))

لەبەر ئەوەی حاڵەتی فەرمان بەچاکەو جڵەوگیری لە خراپە و جیهاد لەڕێی خوادا کۆمەڵە تاقیکردنەوە و ناڕەحەتی‌یەکیان تێدایە کە مرۆڤ دووچاری فیتنە دەکات، بۆ یە زۆر لە خەڵکی لە کاتێکدا واز لەو فەرزە دێنێت پاساو وبیانو بەوە دێنێتەوە کەبۆیە وازی هێناوە لەبەرئەوەی خۆی لە فیتنە بپارێزێت !! هەروەك خوای گەورە لەبارەی دووڕووەکان (المنافقین) دەفەرمووێت: ﴿ومنهم من يقُولُ ائْذَنْ لي ولا تفْتني ألا في الْفتنة سقطُوا﴾التوبة:٤٩. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) هەندێك لەو دووڕوانە پێت دەڵێن: مۆڵەتم پێبدە بۆ دانیشتنم لە جیهاد(شەڕی تەبوك)، وە تووشی فیتنەم مەکە، دەی ئاگاداربە ئەوانە بەدانیشتنیان لەجیهادەکە کەوتوونەتە ئەصڵی فیتنەوە). لە (تەفسیر)ی قورئاندا هاتووە کەئەم ئایەتە دەربارەی (جەددی کوڕی قەیس) هاتووەتە خوارەوە، ئەمەش کاتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی پێکرد بە خۆ گورج کردنەوە بۆ شەڕی ڕۆمەکان، ڕۆمەکانیش ئافرەتی زۆر کەشخەو جوانیان هەبوو، بۆ یە ئەویش لەوەڵامی‌دا بۆ پێغەمبەر (ﷺ) ووتی: (من پیاوێکم لە ئاست ئافرەتاندا دان بەخۆدا ناگرم، وە دەترسێم بەهۆی ئافرەتە ڕۆمی‌یەکانەوە تووشی فیتنە ببم، بۆیە مۆڵەتم پیێ بدە بەنەهاتنم بۆ ئەم شەڕە و مەمخە نێو فیتنەوە، خوای گەورەش دەربارەی (جەدد) ئەم ئایەتەی نارده خوارەوە: ﴿ومنهم من يقُولُ ائْذَنْ لي ولا تفْتني ألا في الْفتنة سقطُوا﴾[28]التوبة:٣٩.

خوای بەرز لەسەر زوبانی ئەم کابرایە باس دەکات کەداوای دانیشتنی کردوە بۆ ئەوەی لە شوێنی جیهادەکەدا دووچاری فیتنەی ئافرەتان نەیەت، بۆیە دەڵێت: (ولاتفتنی) واتە: تووشی فیتنەم مەکە، بەڵام خوای زاناش دەفەرمووێت: ﴿ألا في الْفتنة سقطُوا﴾ واتە: خودی پشت کردنە ئەو جیهادەی کە واجبە، وە ئەو ئیمانە لاوازەی کە وازهێنانی جیهادەکەی بۆ جوان کردوە، ئائەوە فیتنەیەکی گەورەترە کە نوقمی بووە، ئیتر چۆن چۆنی داوای خۆ پاراستن لە فیتنەیەکی بچکۆلە دەکات کەجارێ هەر نەهاتووە بەسەریشی دا، بە کەوتنە ناو فیتنەیەکی گەورە کە ئێستە دووچاری بووە[29]؟!!.

خوای زانا و پەنهان بین دەفەرمووێت: ﴿وقاتلُوهم حتى لا تكُونَ فتنةٌ ويكُونَ الدين كُلُه لله﴾الانفال:٣٩. واتە: (جەنگیان لەگەڵ بکەن، هەتاکوو فیتنە نەمێنێ و گەردن کەچیی[30] هەرهەمووی تەنها بۆ خوا بێت) [31].

کەواتە:

هەرکەس وازی لەو جیهادە هێنا کە خوای کاربەجێ کردوویەتی‌یە ئالەتی نەمانی (فیتنە) بە بیانووی ئەوەی کەدووچاری (فیتنە) نەبێت... ئەوە خۆی کەوتۆتە نێو (فیتنە)وە، ئەویش بەهۆی نەخۆشی دەروونی و گومانی دڵی و وازهێنانی لەو جیهادەی کە خوا فەرمانی پێکردووە.

بۆیە وورد بیر بکەنەوە چاك لەم بابەتە ڕامێنن، چونکە ئەمە بابەتێکی مەترسی لێکراوە و خەڵکیش لەم سۆنگەوە دەبنە چەند بەشێکەوە:

---

٢٨. ئەم هۆی هاتنەخوارەوەیە إبن جەریری طەبەری ئاماژەی بۆکردووە و بەهەمان شێوەش إبن کثیر باسی کردووەو دەفەرموێت: لە إبن عباس و موجاهیدەوە ئەم (سبب نزول)ە گێڕدراوەتەوە. تفسیر إبن جریر گبری م١٠ ص١٠٤، مختصر تفسیر إبن کپیر م٢ ص١٤٧. وەرگێڕ.

٢٩. مەبەست لەوەیە کەبینینی ئافرەتان و تێکەڵاو بونیان فیتنەیەکی بچوکە، بەڵام واز هێنان لەجیهاد فیتنەیەکی گەورەیە، دەی ئەم دەڵێ بامن توشی ئەو فیتنە بچوکە نەیەم لەهەمان کاتدا کەوتۆتە فیتنەیەکی گەورەترەوە کەواز لێ هێنانی جیهادو دواکەوتنە لە پێغەمبەر (ﷺ)، دەیەوێت خۆی لەفیتنەیەك بپارێزێت بەهەڵگرتنی فیتنەیەکی گەورەتر لەو!!. وەرگێڕ.

٣٠- لێرەدا دین) بەمانای گەردن کەچی‌یە بۆ ئیسلام، با کابرا کافریش بێ(أهل الذمة)، ئەگەر نا (دین) بە مانای ئیسلام هەر هی خوایە هەمیشە! م.علی باپیر

٣١. ئەگەر سەرنجی ئەو ئایەتە بدەین دەبینین جیهادی کردۆتەهۆی بنبڕکردنی فیتنە نەك جیهاد بێتە هۆی فیتنە، چونکە ئەو تێگەیشتنە پێچەاونەی فەرمایشتە خواییەکەیە!!. وەرگێڕ.

بەشی یەکەم/ ئەوانە فەرمان بەچاکە وجڵەوگیری لە خراپە دەکەن و هەروەها جەنگ دەکەن بەنیازی ئەوەی کە (فیتنە) نەهێڵن، بەڵام هەمان کردەوەی خۆیان (فیتنە)یەکی گەورە ترە، ئەمانەش وەك ئەوانەی کە شەڕیان کرد لەو (فیتنە)یەی نێوان ئوممەتی ئیسلام دا.

بەشی دووەم / ئەوانەش کۆمەڵێکن بەیەکجاری وازلە فەرمان بەچاکە و جڵەوگیر لە خراپە و جیهاد لەڕێی خوادا دێنن، بەنیازی ئەوەی کەدووچاری (فیتنە) نەیەن، بەڵام ئەوانە بەو جۆرە هەڵوێستەیان نووقمی (فیتنە) بوون. ئەمەش ئێستە حاڵی زۆرێك لە بڕوادارانە، دێن ئەوەی کەواجبە لەسەریان لە فەرمان بەچاکە وجڵەوگیری لە خراپە و جیهاد لەڕێی خوادا وازی لێدێنن بە پاساوی ئەوەی بەهۆی ئارەزووەکانەوە نەکەوونە نێو (فیتنە)وە، بەڵام خۆیان کەوتوونەتە نێو فیتنەیەکەوە کە زۆر گەورەترە لەوەی بەنیازی خۆیان لێی ڕا دەکەن!!.

وەهەرچی مرۆڤێك کەلەسەر ڕووی ئەم زەوییەیە ئەگەرچی خۆیشی تەنها بێت هەر دەبێ فەرمان بەچاکە وجڵەوگیری لە خراپە بکات، جائەگەر هەرخۆی تەنها بوو، ئەوە بافەرمان و بەرهەڵستی لەخودی خۆیدا بکات.

((مەرجەکانی کردەوەی صالح و ڕووپامایی ـ الریاء))

هەموو کردەوە چاکەکان بۆ ئەوەی لای خوایگەورە وەربگیرێن، پێویستە دو مەرجیان تێدا بن:-

یەکەم: دەبێ مەبەست بە ئەنجام دانی ئەو کردەوەیە تەنها خوا بێت.

دووەم: دەبی بەپێی بەرنامەی خوابێت.

جا ڕەچاووکردنی ئەم دوو مەرجە چ لەووتەو قسەدا یان لەڕەفتار و کردەوەدابێت، هیچ جیاوازی نییە. بۆیە لەڕێگەی (صحیح)ەوە هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (**إن اول ثلاثة تسجر بهم جهنم: رجلٌ تعلم العلم وعلمه، وقرء القرآن وأقـراءه ليقول الناس: هو عالم قارىء، ورجل قاتل وجاهد ليقول الناس: هو شجاع و جريءٌ ورجل تصدق و أعطى ليقول الناس: جواد سـخي**)) رواه مسلم. واتە: (ئاگری جەهەننەم یەکەمجار بەسێ جۆرە کەسان خۆش دەکرێت: پیاوێك فێری زانیاری بووە و خەڵکیشی فێر کردوە، وە قورئانی خوێندوەتەوە و خەڵکانیشی فێر کردووە بۆ ئەوەی خەڵك بڵێن: ئەو پیاوە خاوەن زانست و قورئان خوێنە، وەپیاوێك جەنگی کردووە و تێکۆشاوە بۆ ئەوەی خەڵکی پێی بڵێن: ئەو پیاوە ئازاو بوێرە، وە پیاوێك سەروەتی بەخشیوە بۆ ئەوەی خەڵکی بڵێن.. بەڕاستی پیاوێکی بەخشندەیە).

جا ئەم سێ پیاوەی کەلە کردەوەکانیاندا مەبەستیان ڕیاو دونیا بووە و پاشان بەو چەشنەیان پێ دەکرێت... لەبەرامبەری ئەو سێ کۆمەڵەن کەلە دوای پێغەمبەرانەوەن و پێیان دەوترێت: (ڕاستان و، پیاوچاکان و، شەهیدان)، چوونکە هەرکەسێك زانیاری بخوێنێ و لەبەر خوا خەڵکیش فێربکات ئەوە ڕاست گۆیە (صدیق)، وە هەرکەسێك جەنگ بکات بۆ ئەوەی وشەی خوا بەرز بێتەوە، پاشان بکوژرێت ئەوە شەهیدە، وە هەرکەسێکیش سەروەت ببەخشێت و مەبەستی پێی خوابێت ئەوە پیاوچاکە (صاڵح).

بۆیە ئەوکەسەی کە کەمتەرخەمی یان زیادە ڕەوی کردوە لەسەروەتەکەی دا ئەوە لەکاتی مردن دا داوای گەڕانەوە دەکات بۆ دونیا، وەك "ابن عباس " ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ دەفەرموویێت: (هەرکەسێك خوا پارەیەکی پێ ببەخشێت بەڵام زەکاتی لێ نەداو سەردانی ماڵی خوای پێ نەکات، ئەوە لەکاتی سەختی سەرەمەرگ دا داوای مۆڵەت و گەڕانەوە دەکات، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿**وأنفقوا من ما رزقناكم من قبل أنْ يأتي أحدكم الموت فيقولَ رب لولا أخرتني إلى أجلٍ قريبٍ فأصدق وأكـن من الصالحين**﴾المنافقون: ١٠. واتە: (ببەخشن لەو سەروەت و سامانەی کە پێمان بەخشیوون، پێش ئەوەی یەکێك لە ئێوە مردن ڕێگەی پێ بگرێت، ئەوسا دەڵێت: پەروەردگارم ئەگەر بۆ ماوەیەکی کەم دوام خەیت و بمگێڕیتەوە بۆ دونیا ئەوە سەروەتم بۆ تۆ دەبەخشی و لە پیاوچاکان دەبووم).

((دۆستایەتی و دوژمنایەتی لەبەر خوا))

" الولاية والعداوة في الله "

موسوڵمانان دۆستانی خوان، وە هەندێکیان دۆستی هەندێکی تریانن، لەم لایشەوە بێ باوەڕانیش دوژمنانی خوان، وە دوژمنی بڕوادارانیشن، خوای گەورە دۆستایەتی نێوان بڕوادارانی فەرز کردووە، وە ڕوونی کردووەتەوە کە ئەو خۆشەویستی و دۆستایەتی‌یە لە بوونی باوەڕەوەیە . واتە: گەر باوەڕ هەبوو ئەوە ئەوخۆشەویستی و دۆستایەتی‌یەش دەبێ هەبێ، وە بەهەموو شێوەیەك بەرهەڵستی کردووە لە دۆستایەتی بڕوایان و ڕوونیشی کردوەتەوە کە دۆستایەتی کردنیان لەگەڵ بڕوادارانداو پێچەوانەیە و بە هیچ شێوەیەك دانویان پێکەوە ناکوڵێت.

وە خوای زانا ڕوونی کردووەتەوە کە دۆستایەتی کردنی بێ بڕوایان سیفاتی بنەڕەتی دووڕووەکانە.

جا سەبارەت بەدۆستایەتی کردنی بڕواداران ئەوە ئایەتانێکی زۆر هاتوون، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿**إنما وليكُم الله ورسولُه والذِين آمنوا الذِين يقيمونَ الصلاةَ ويؤتونَ الزكاةَ وهم راكِعونَ(٥٥)ومن يتول الله ورسوله والذِين آمنوا فإن حِزب الله هم الغالِبونَ**﴾المائدة:٥٥- ٥٦. واتە: (ئەی موسوڵمانان: دۆستی ئێوە تەنهاو تەنها خواو پێغەمبەرەکەی و بڕوا دارانن، ئەوانەی کەنوێژ بەرپادەکەن و زەکاتی سەروەتەکەیان دەدەن و هەردەم بۆ خوا ڕکوع دەبەن، وە هەرکەسێ دۆستایەتی خواو پێغەمبەرەکەیی و بڕواداران بکات، ئەوە هەر کۆمەڵی خوا سەرکەوتوون). وە دەفەرموێت: ﴿**إن الذِين آمنوا وهاجروا وجاهدوا بِأموالِهم وأنفُسِهم فِي سبِيل اللهِ والذِين آووا ونصروا أولئِك بعضهم أولياءُ بعض**﴾الانفال: ٧٢. واتە: (ئەوانەی کە بڕوایان هێناو کۆچیان کردوو بەدارایی و گیانیان لەڕێگەی خوادا تێکۆشانیان کرد، وە ئەوانەش کەداڵدەیان دان و سەریان خستن، ئەوانە هەندێکیان دۆستانی هەندێکی تریانن). وە دەفەرموێت: ﴿**ألا إن أولياءَ اللهِ لا خوف عليهم ولا هم يحزنونَ(٦٢)الذِين آمنوا وكانوا يتقُونَ**﴾یونس:٦٢-٦٣. واتە: (ئاگادار بە: بەڕاستی دۆستانی خوا نەترسیان بۆ هەیە و نە خەفەتیش دەخۆن، ئەوانەی کە بڕوایان هێناوەو هەردەم پارێز دەکەن).

وە سەبارەت بە دۆستایەتی نەکردنی بڕوایان و خۆ قوتارکردن لێیان دەفەرموێت: ﴿**ياأيها الذِين آمنوا لا تتخِذُوا عدوي وعدوكُم أولياءَ**﴾الممتحنة:١. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە دوژمنی من و دوژمنی خۆتان مەکەنە دۆست). وە هەر لەو سورەتەدا دەفەرموێت: ﴿**قد كانت لكُم أسوةٌ حسنةٌ فِي إبراهِيم والذِين معه إذْ قالُوا لِقومِهِم إنا برآءُ مِنكُم ومِما تعبدونَ مِن دون اللهِ كفَرنا بِكُم وبدا بيننا وبينكُم العداوةُ والبغضاءُ أبدا حتى تؤمِنوا بِاللهِ وحده**﴾الممتحنة: ٣-٤. واتە: (ئەی بڕواداران: بەڕاستی بۆ ئێوە سەرمەشقی جوان هەیە لە "ابراهیم " و ئەو بڕوادارانەی لەگەڵی دابوون، لەودەمەدا بەگەلەکەی خۆیان ووت: ئێمە بەریین لە ئێوە، وە لە هەرچی‌یەکیش کەلە غەیری خوا بەندایەتی بۆ دەکەن، وە ئێمە بێ بڕوا بووین بە ئێوە و لە نێوان ئێمە و ئێوەدا بەبەردەوامی دوژمنایەتی و ڕق و کینە ئاشکرا بووە، تا ئەودەمەی ئێوە بڕوا بەتەنهایی خوا دێنن). وە خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿**لا تتولوا قوما غضِب الله عليهم قد يئسوا مِن الآخِرةِ كما يئس الكُفار مِن أصحابِ القُبور**﴾الممتحنة:١٣. واتە: (ئەی بڕواداران: دۆستایەتی گەلێك مەکەن کە خوا لێیان تووڕە بووە، ئەوانەی کەلە پاداشتی خوا بێ هیوا بوون، هەروەك بێ بڕوایان بێ هیوان لەوانەی لەنێو گۆڕدان)[32]. وە دەفەرموێت: ﴿**الله ولي الذِين آمنوا يخرجهم مِن الظلُماتِ إلى النور والذِين كفَروا أولياؤهم الطاغُوت يخرجونهم مِن النورِ إلى الظلُماتِ**﴾ البقرة: ٢٥٧. واتە: (خوا دۆستی بڕوادارانە، لە تاریکای‌یەکانەوە دەریان

---

٣٢. دوو بۆچوون هەیە لەتوێژینەوەی ئەم ئایەتەدا ﴿ **كما يئس الكفار من أصحاب القبور**﴾. بۆچوونی یەکەم: واتە هەروەك بێباوەڕان بێهیوا بوون لەخزمە مردووەکانیان کەبیان بیننەوە، چونکە بڕوایان بەزیندوبوونەوە نی‌یە. ئەمەش بۆچوونی (إبن عباسو حەسەنی بەصریو قەتادە) یە. بۆچوونی دووەم: واتە: هەروەك چۆن ئەو بڕوا یانەی کەلەنێو گۆڕدان هەردەم بێهیوان لەهەموو خێرێك کەپێیان بگات. ئەمەش بۆچونی (إبن مسعودو إبن جریری طبري) یە. مختصر تفسير إبن كثير م٣ ص٤٨٧. وەرگێڕ.

دێنێ بۆ نێو ڕۆشنایی، وە ئەوانەی کە بێ بڕوان دۆستانیان تاغوتەکانن، کەلە ڕۆشنایی ئیسلامەوە دەریان دێنن بۆ نێو تاریکاییەکانی کوفر). وەدەفەرمووێت: ﴿فَإِنَّ اللهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ﴾البقرة: ٩٨. واتە: (بەڕاستی خوا دوژمنی بێ بڕوایانە).

وە دەفەرمووێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾التوبة:٢٨. واتە: (هۆ بڕوادارینە: باب و براکانتان مەکەنە دۆستی خۆتان، ئەگەر هاتوو ئەوان خۆشەویستی کوفریان هەڵبژارد بەسەر ئیماندا، وە هەرکەس لەئێوە دۆستایەتیان بکات، ئەوە بێگومان ئەوانە ستەمکارن). وە هەم دەفەرمووێت: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾التوبة:٢٤. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) بڵێ: ئەگەر باب و باپیرانتان و، منداڵەکانتان و براکانتان و ژنەکانتان و هۆزەکەتان و، وە ئەو سەروەت و سامانەی کەبە نارەحەتی وە دەستتان کەوتووە و، ئەو بازرگانیەی کە دەترسێن زەرەر کات و، ئەو جێو نیشتمانەی کە خۆتان پێی ڕازیین، خۆشەویستر بوولاتان لە خواو پێغەمبەرەکەی و جیهاد لەڕێی ئەودا، ئەوە چاوەڕوان کەن هەتاکوو خوا سزای خۆی بنێرێ، بەڕاستی خوا هیدایەتی خەڵکی لادەر نادات).

وە دەفەرمووێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾المائدة:٥١.واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە: جولەکەو گاورەکان بە دۆست مەگرن، لەکاتێکدا ئەوان هەندێکیان دۆستی هەندێکی تریانن، وە هەرکەس لە ئێوە دۆستایەتییان بکات ئەوە لەوانە، بەڕاستی خوا ڕێنومایی گەلی ستەم کار ناکات). وە دەفەرمووێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾المائدة:٥٧. واتە: (هۆ بڕوادارینە: ئەوانەی کە دینەکەی ئێوەیان گێڕاوە بە گاڵتە و گەمە، لە وانەی کە خوا پێش ئێوە کتێبی بۆ ناردوون و بڕوا، ئێوە مەیانگرن بە دۆست، وە ئەگەر ئێوە بڕوا ڕاستەقینەن پارێز لەخوا بکەن).

وە لەمەڕ سەرزەنشت کردنی دووڕووەکان دەفەرمووێت: ﴿تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ(٨٠)وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾المائدة:٧٩-٨٠. واتە: (زۆربەیان دەبینیت دەچن دۆستایەتی بڕوا دەکەن، بە ڕاستی توێشوویەکی پیسیان وە پێش خۆیان خستووە، کە خوا لێییان توورە بووە و لە دوا ڕۆژیش دا بە بەردەوامی لەنێو سزادا دەمێننەوە وە ئەوانە ئەگەر بڕوایەکی ڕاستیان بە خواو پێغەمبەر (ﷺ) و ئەوەی کە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) نێردراوە بهێنابا ئەوە ئەو بێ بڕوا یانە نەدەگرت بە دۆست، بەڵام زۆرینەی ئەوانە لادەر و گوناهبارن[٣٣]).

وە سەبارەت بە دوو ڕووەکان دەفەرمووێت: ﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا(١٣٨)الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمْ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾النساء ١٣٧- ١٣٨. واتە: (مژدە بدە بە دووڕووەکان بەوەی کە لە دواڕۆژدا سزایەکی بە ئێشیان بۆ هەیە، ئەوانەی کە بێ بڕوایان لە جێی موسوڵمانان دادەنێن بە دۆستی خۆیان، ئایا ئەو دووڕووانە چاوەڕوانی سەرکەوتن و عیززەت لە بێ بڕوایان دەکەن؟!!، بەڕاستی سەرکەوتن هەرهەمووی بۆ خودایە) [٣٤]. وە دەفەرمووێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا(١٤٤)إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الأَسْفَلِ مِنْ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾النساء ١٤٤ — ١٤٥. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە بێ بڕواتان مەکەن بە دۆستانی خۆتان و بچن واز لە دۆستایەتی بڕواداران بێنن، ئایا دەتانەوێ بەڵگەیەکی ئاشکرا بدەن بە دەستی خواوە بۆ ئەوەی سزاتان بدات؟ بەڕاستی دووڕووەکان لە خواری خوارەوەی ئاگری دۆزەخ دان، وەنابینی سەرخەرێکیان هەبێت ڕزگاریان بکات) [٣٥]. وەهەم دەربارەیان دەفەرمووێت: ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِين

---

٣٣. تفسیر إبن كثیر م٢ ص٨٠ ـ ٨١. وەرگێڕ.

٣٤. تفسیر إبن كثیر م١ ص٥٣٦. وەرگێڕ.

٣٥. تفسیر إبن كثیر م١ ص٥٣٩ ـ ٥٤٠. وەرگێڕ.

آمنوا قَالُوا آمنا وإِذَا خلوا إِلى شياطِينِهم قَالُوا إِنا معكُم إِنما نحن مستهزِئُونَ﴾البقرة:١٤. واتە: (ئەگەر بگەن بە بڕواداران دەم و دەست دەڵێن: ئێمە بڕوامان هێناوە، بەڵام هەرکە گەیشتنەوە شەیتانەکانیان دەڵێن: ئێمە لەگەڵ ئێوەداین، ئێمە تەنها گاڵتە بەو بڕوادارانە دەکەین). وە دەفەرموویێت: **﴿لاَ تجِد قَوما يؤمِنونَ بِاللهِ والْيومِ الآخِرِ يوادونَ من حاد الله ورسولَه ولَو كَانوا آباءهم أَو أَبناءهم أَو إِخوانهم أَو عشِيرتهم﴾**المجادلة:٢٢. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) نابینیت گەلێك كە بڕوایان بە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) هێنابێت و بچن دۆستایەتی ئەوە بکەن کە دوژمنایەتی خواو پێغەمبەر(ﷺ) دەکات، ئەگەر چی لەحاڵێکدا ئەوانە باوکو باپیرانیان و یان کوڕەکانیان و براکانیان و هۆز و گەلی خۆشیان بن). وە دەربارەی دوو ڕووەکان دەفەرموویێت: **﴿أَلَم تر إِلَى الَّذِين نافَقُوا يقُولُونَ لإِخوانِهم الَّذِين كَفَروا مِن أَهلِ الْكِتابِ لَئِن أُخرِجتم لَنخرجن معكُم ولاَ نطِيع فِيكُم أَحدا أَبدا وإِنْ قُوتِلْتم لَننصرنكُم﴾**المدثر: ١١، واتە: ئایا نابینی ئەوانەی کە دوو ڕوون(المنافقین) بە برا بێ بڕواکانیان (مەبەست گاورەکانی بەنوو نەضیرە) دەووت: ئەگەر ئێوە دەرکرێن ئەوە ئێمەش لەگەڵتان دێینە دەرەوە وە ئەگەر شەڕتان لەگەڵ بکرێت ئەوا یارمەتیتان دەدەیەن وە سەرتان دەخەین) وە هەم دەفەرموویێت: **﴿إِن الَّذِين ارتدوا علَى أَدبارِهِم مِن بعدِ ما تبين لَهم الْهدى الشيطَانُ سولَ لَهم وأَملَى لَهم(٢٥)ذَلِك بِأَنهم قَالُوا لِلَّذِين كَرِهوا ما نزلَ الله سنطِيعكُم فِي بعضِ الأَمرِ والله يعلَم إِسرارهم﴾**محمد: ٢٥-٢٦، واتە: ئەو کەسانەی کە وازیان لە بڕوا هێناو و گەڕانەوە بۆ لای کوفر لەدوای ئەوەی کە بەرنامەو هیدایەتیشیان بۆ ڕوون بووەوە، ئەوە بوو شەیتان ئەو کارە بەدەی بۆ جوان و رازاوە کردن و هەڵی خەڵەتاندن، هۆی ئەم پاشگەز بوونەوەشیان ئەوەبوو دەیان ووت بەوانەی کە بەرنامەی خوایان پێ ناخۆش بوو لەمەودوا لە هەندێ کاروباردا گوێڕایەڵیتان دەکەین، بەڕاستی خوا ئاگای لە نهێنی و پەنهانەکانە) مختصر تفسیر ابن کثیر ج٣ / ص ٢٣٦.

((لە دۆستایی بێبڕوا حوكم بۆ لابردنیانە))

جۆرێك لە دۆستایەتی بێ بڕوایان كە خوای كاربەجێ سەرزەنشتی گاوورەكان و دووڕووەكانی لەسەر كردووە: بریتی یە لە باوەڕ هێنان بە چمكێك لەو بێ بڕواییەی كە ئەوان لە سەرنی، یان داوای یاسا لێ كردنیان لە پێش بەرنامەی خوادا -واتە: یاسای ئەوان لە قورئان بە باشتر بزانین- وەك خوای دادگەر لەمەڕ ئەم ڕاستیـیە دەفەرموویێت: ﴿أَلَمْ ترَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا (٥١) أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا﴾النساء:٤٩-٥٢ واتە: ئایا سەرنجی ئەوانە نادەی كە چمكێك لە پەڕاوی خوایان پێ درابوو (مەبەست ئەهلی كیتابە) باوەڕ دێنن بە جادوگەریی و شەیتان، وە بە بێبڕواكان دەڵێن، ڕێگەی ئەمانە لە بڕوادارەكان باشتر و ڕوونترە، ئەوانەی خوای گەورە نەفرینی لێ كردوون وە لە ڕەحمەتی خۆی وەدووری خستوون -وە هەركەس خوا نەفرینی لێ كات ئەوە هیچ یاریدەدەرێكی نی یە[٣٦]. وەك زانراوە ئەم ئایەتە دەربارەی ((كەعبی كوری ئەشرەف)) هاتە خوارەوە، لەو دەمەدا كە چوو بۆ لای موشریكەكانی شاری "مەككە" و بەرنامەكانی ئەوانی بە باشتر و بەرقەرارتر لە قەڵەم دا لە بەرنامەی پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵەكانی،[٣٧] وە دەربارەی جوولەكەكان دەفەرموویێت: ﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٠١) وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ﴾البقرة:١٠١-١٠٢، واتە: (كاتێك كە پێغەمبەرێك وەك محمد (ﷺ) لە لایەن خواوە هات بۆ لایان، لە كاتێكدا ئەو پێغەمبەرە كتێبە ئاسمانیەكەی لای ئەوانیش بەڕاست دەزانێ، كۆمەڵێك لەوانەی كە پەڕاوی خواییان پێ درا بوو كتێبەكەی خوایان خستە پشت خۆیانەوە وەك هەر نەشزانن. (واتە: وەك نەشزانن كە ئەو كتێبە خوایی‌یە باسی پێغەمبەری (ﷺ) تێدا كرابێت) وەچون شوێنی ئەوە كەوتن كە شەیتانەكان دەیان خوێندەوە لە مولكی (سولەیمان)دا، واتە: كتێبەكەی خوایان فڕێ دا و چون شوێنی جادووگەریی (سحر) كەوتن.[٣٨]

لێرەدا خوای زانا هەواڵ دەدات كە ئەوانە وازیان لە بەرنامەكەی خوا هێناوە و پشت گوێیان خستووە وە لە جێ یدا چوون شوێنی جادووگەریی و ئارەزووبازی كەوتوون.

وە خوای پەروەدگار دەفەرموویێت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا (٦٠) وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا﴾النساء:٦٠-٦١، واتە: (ئایا تەماشای ئەوانە ناكەی كەوا گومان دەبەن بڕوایان بەوە هێناوە كە بۆ تۆ و بۆ ئەوانەی پێش تۆ دابەزیوە، لە كاتێكدا دەیانەوێ حوكمی خۆیان بەرنە لای طاغوت، بە ڕاستی شەیطان دەیەوێ بە گومڕابوونێكی دوور گومڕایان بكات، وە ئەوانە ئەگەر پێیان بوترێت وەرن بۆ لای ئەو بەرنامەی كە خوا دای بەزاندووەتە سەر پێغەمبەر (ﷺ) ئەوە یەكسەر دەبینی دووڕووەكان بە جیددی و سەرسەختانە لێت دووردەكەونەوە-یان خەڵكت لێ وەدوور دەخەن-).

طاغوتیش لە سەروەزنی (فەعلووتە) لە طوغیانە وە هاتووە، واتە: لە سنوور لادان و یاخی بوون، كە ئەویش ستەم و دەست درێژی دەگرێتەوە وە هەر پەرستراوێك لە غەیری خوا ئەگەر بەو بەندایەتی بۆ كردنە ناڕازی نەبوو وە پێی قەڵس نەبوو ئەوە پێی دەوترێت ((طاغوت))، هەر بۆیە لە فەرموودەی (صەحیح)دا هاتووە كە پێغەمبەر (ﷺ) بتەكانی بە طاغوت ناو بردووە، وەك دەفەرموویێت ((**ويتبع من يعبد الطواغيت الطواغيت**)) رواه البخاري ومسلم.

---

٣٦. تفسیر إبن كثیر ١م ص٤٨٥ ـ ٤٨٦.

تێبینی: (جبت) و (طاغوت) لەم ئایەتەدا بەچەند شێوەیەك لێكدراوەتەوە. یەكەم: (جبت) جادووەو ـ السحر ـ (طاغوت) شەیتانە. دووەم: (جبت) فاڵچی‌یە یان بتە یان شیرك. وە (طاغوت) هەرچی شتێكە لەغەیری خوا بپەرسترێت. هەمان سەرچاوەی پێشوو. وەرگێڕ.

٣٧. تفسیر إبن كثیر ١م ص٤٨٥ ـ ٤٨٦.

٣٨. تفسیر إبن كثیر ١م ص١٢٨ ـ ١٢٩. وەرگێڕ.

واتە: (ئەوەی بەندایەتی **طاغوتە کان** -بتەکان- دەکات، شوێنی **طاغوتە کان** دەکەوێت). ((ئـەوەی لـە سەرپێچی خـوادا گوێ ڕایەڵی دەکرێت، ئەوەی گوێ ڕایەڵی بۆ دەکرێت لە شوێن کەوتنی غەیری پـەیرەوی خـوا و حەقـدا........ ئـەوە **طاغوتـە**، هـەر بۆیـەش ئەوەی کە حوکمی دەبرێتە لا و حوکم بە بەرنامەی خوا ناکات ئەوە هـەر (**طاغوتـە**)، بۆیـەش خـوای دادگـەر ((فرعـون)) و ((عـاد)) و ئەوانی تریشی ناو ناوە (**طاغوت**) کەواتە: هەر کەسێك لەم ئوممەتی ئیسلامەدا دۆستی بـێ بڕوایـان بێـت، لـە موشـریکین یـان (ئـەهلی کیتاب) بە هەندێك جۆری دۆستایەتی کردن وەك: چوونی بۆ لای لایەنگرانی (**باطل**) یان شوێن کەوتنیان لـە هەنـدێ قسـەو کـردەوەی (**باطل**) یاندا. ئەوە بە ئەندازەی ئەو دۆستایەتی کردنە (نیفاق) چۆتە دەروونی یـەوە، ئەمـەش وەك شـوێن کـەوتنیان لـە هەڵوێسـت و بۆچوون و کردەوەکانیاندا کە پێچەوانەی (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەر (ﷺ) بێت. وە هـەر کـەس دۆسـتایەتی مردوانیـان بکـات یـان زینـدووانیان، بـە جۆرێـك لـە خۆشەویسـتی یـان بەگـەورە زانـین یـان ڕێـك کـەوتن، ئـەوە ئـەویش لەوانـە و وەك ئەوانـە وایـە کـە پشتگیریی و یارمەتی دوژمنانی حەزرەتی (ابراهیم) و (موسا) یان کردووە.

وە بێگومـان گـاوور و جولەکـە و ئـاگر پەرسـتەکان ئەگـەر چـی کوفرەکـەیان ڕوونـە، بـەڵام زۆرینـەی ئەوانـەی هاتوونەتـە نـاو ئیسلامەوە، تەنانـەت ئەوانـەی کـە بـەزانیاری و بەندایـەتی و پێشـەوایەتیش ناسـراون، چـونەتە نێـو زۆرێـك لـە کوفری ئەوانـەوە، وە هەنـدێك بنـەماو ڕێچکە کـە لـە بنچینەدا ئـەوان دایـان ڕشـتووە ئـەمان پێیـان باشـە کـە بکرێتـە یاسـا (حکـم) وە ئـەو حەقـەی کـە پێغەمبەران ((علیهم السلام)) هێنایان ئاوێتەی ئەو (**باطل**)ـە یـان کـردووە کـە دوژمنـانی پێغەمبـەران ((علیهم السلام)) لـە سـەری بوون و پەیڕەوی‌یان لێ دەکرد.

بەڵام خوای پەروەدگار پێی خۆشە (پیس) لە (پاك) و (حەق) لە (**باطل**) جیاکرێتـەوە، وە پێویسـتە بـزانین: ئەوانـەی دۆسـتایەتی بێ بڕوایان دەکەن (مونافیقن) یان چمکێك لە نیفاق یان تێدایە ئەگـەر چـی بـە ڕەواڵـەت لـە گـەڵ موسوڵمانیشدا بـن، چـونکە پیاوێـك ئەگەر لـە دەرەوە موسوڵمان بێت ئـەوە مـەرج نـی یـە لـە نـاوە وە مونـافیق نـەبێت، لـە بـەر ئـەوە مونافیقـەکان بەڕواڵـەت هـەموویان مووسوڵمان بوون، وە قورئانی پیرۆز ئاکارو سیفەتەکانیانی ڕوون کردۆتەوە، جائەگەر ئەو دووڕووانە لـە سـەردەمی پێغەمبـەردا (ﷺ) هەبووبن کە سەردەمی عیززەتی ئیسلامیش بووە، ئەوە لە دوای ئەو سەردەمە زێڕینە زۆر زۆر تر دەبن.

((ڕق لێ بوون و قسە لەگەڵ نەکردن و مەرجەکانی))

شێخی ئیسلام ئیبن تەیمیە پرسیاری لێکرا دەربارەی ئەو کەسەی کە ڕق لێ بوونەوەی فەرز یان جائیزە؟ یان قسە لەگەڵ نەکردنی یان هەردووکیان لە بەر خوا؟ وەئایا چ مەرجێك دانراوە بۆ ئەو کەسەی کە ڕقی لەو کابرایە دەبێت؟ یان قسەی لە گەڵ ناکات لە بەر خوا؟ وە ئایا سەلام نەکردن دەچێتە نێو بازنەی قسە لەگەڵ نەکردنییەوە یان نا؟ وە ئەگەر هاتوو قسە لەگەڵ نەکراوەکە لە سڵاوکردندا پێشی قسە لەگەڵ نەکەرەکە کەوت، ئایا فەرزە وەڵامی بداتەوە یان نا؟ وە ئایا ڕق لێ بوون و قسە نەکردنەکە بەردەوام دەبێت هەتاکو ئەو سیفەتەی کە لە سەری وای لێ کراوە تێیدا نەمێنێت، یان ئەو قسە نەکردن و ڕق لێ بوونە ماوەیەکی دیاری کراوی هەیە؟ وەئەگەر ماوەیەکی دیاری کراوی هەیە ئەوە سنوورەکەی چەندە؟ فەتوامان بۆ بدەن خوا پاداشتان بداتەوە..

ئەویش بەم شێوەیە وەڵامی دایەوە.

قسە نەکردنی شەرعی دوو جۆرە:

یەکەم: بە مانای وازهێنانی خراپەکان (المنكرات)

دووەم: بە مانای سەرزەنشت کردن و سزادان لە سەر ئەو خراپانە

جۆری یەکەم: ئەمەیە لەو ئایەتە دا باس کراوە کە دەفەرمووێت: ﴿**وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ**﴾الانعام:٦٨. واتە: (ئەگەر ئەوانەت بینی کە دەربارەی ئایەتەکانی ئێمە گاڵتە یان دەکرد، ئەوە یەکسەر پشتیان تێ بکە هەتا وەکو دەچنە سەر باس و خواسێکی دیکە، وەئەگەر هاتوو (شیطان) لە بیری بردیتەوە ئەوە لە پاش ئەوەی بیرت کەوتەوە لەگەڵ ئەو کۆمەڵە ستەم کارانەدا دا نەنیشیت). وە دەفەرمووێت﴿**وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ**﴾النساء:١٤٠. واتە: (لە قورئاندا-خوا- بۆی ناردونە خوار کە ئەگەر هاتوو بیست تان ئایەتەکانی خوا بەدرۆ دەزانرا و گاڵتەیان پێ دەکرا، ئەوە ئێوە لە گەڵ ئەو کۆمەڵە دامەنیشن، هەتاوەکو دەچنە سەر باسێکی دیکە، چونکە ئەگەر ئێوە لە گەڵیان دانیشن ئەوە کەواتە وەك ئەوانن).[٣٩]

ئەمەش مەبەست پێی ئەوەیە کە نابێت بە بێ پێویستی ئامادەی ئەو شوێنانە بیت کە هەردەم خراپەی تێدا دەکرێت، بۆ نموونە: کۆمەڵێك ئارەق دەخۆنەوە بچیت لەلایان دانیشیت، یان ئەگەر هاتوو کۆمەڵێك بانگ کران بۆ چێشتی ژن گواستنەوە، ئەگەر هاتوو ئارەق و گۆرانی و شمشاڵی تێدا بوو، ئەوە فەرز نی یە وەڵایان بدەیتەوە، وە چەندین نموونەی لەم ناشەرعیانە هەیە، بەڵام بە پێچەوانەی ئەو کەسەی بۆ بەرهەڵستی لێ کردنیان لەو شوێنەدا ئامادە دەبێت، یان بە بێ ویست و حەزی خۆی ئامادە دەبێت -واتە: زۆری لێ دەکرێت[٤٠] بۆیە وتراوە (ئامادەبووی خراپە وەك ئەنجام دەرەکەیەتی) (**حاضر المنكر كفاعله**) وە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**من كان يؤمن بالله واليوم الاخر، فلا يجلس على مائدة يشرب عليها الخمر**)) رواه ابو داوود والترمذي والدارمي واتە: (هەر کەسێك بڕوای بە خوا و ڕۆژی دوایی هەیە با لەسەر سفرەیەك دانەنیشێت کە ئارەقی لەسەر بخورێتەوە) ئەم جۆرەش وەك قوتارکردنی دەروون وایە لە ئەنجادانی کردوە خراپەکان، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (**المهاجر من هجر ما نهى الله عنه**) رواه البخاري و ابو داوود. وە کۆچ کردن لە وڵاتی (کوفر) و تاوانەوە بۆ وڵاتی (باوەڕ) و (ئیسلام)یش لەم جۆرەیە. چونکە ئەمەش وازهێنان و کۆچ کردنە لە مانەوە لە نێو بێ بڕوایان و دووڕووان دا ئەوانەی کە هەردەم ناهێڵن و بوارت پێ نادەن ئەوەی خوا فەرمانی پێ کردووە ئەنجامی بدەیت.

---

٣٩. لەم دووئایەتەدا ئەوەی لێوەردەگیرێت کە: ئەو کۆڕو سیمینارانەی کە لە وڵاتی خۆماندا دەگێڕدرێت سەبارەت بە بەدرۆدانان و گاڵتە پێکردنی هەندێك بنەمای ئیسلامی، ئەوە جائیز نی‌یە بۆ موسڵمان تێیدا دانیشێ، ئەگەر لەحەلێکدا لەتوانایدا نەبوو وەڵامیان بداتەوەو دەم کوتیان بکات، مەگەر وەك ئەرکێك لەلایەن قیادەوە بۆ (تجسس) پێ‌ی سپێرابێ. والله أعلم. وەرگێڕ.

٤٠. مەبەسەت ئەوەیە ئەگەر هاتوو بۆئەم دووشتە ئامادەبوو ئەوەگوناهبار نی‌یە. یەکەم: بۆبەرگری کردن و مەنع کردنیان، دووەم: بەویست و ئارەزوی خۆی نەبوو، بەڵکو بەزۆرو هەڕەشەی توند هاتبوو. وەرگێڕ.

جۆری دووەم: قسە لەگەڵ نەکردن بـە شێوەی سەرزەنشت کـردن و فێرکردنـی ئـەدەب، ئـەم جۆرەش بـۆ ئەوانەیـە کـە بـە ئاشـکرا خراپە دەکەن، جاقسەیان لەگەڵ ناکرێت هەتاکو داوا بکەن لە خوا کە لەو تاوانانەیان ببورێت، هەر وەك ئەو سێ (صـەحابە) یـەی کـە بۆ جەنگی (تەبوك) لـە پێغەمبـەر (ﷺ) دواکـەوتن، جا پێغەمبـەر (ﷺ) و هاوەڵـەکانی دەنگیـان لـە گەڵدا بـڕین، هـەتا وەکو خـوای بەخشندە ئایەتی دابەزاند و تەوبەی لێ وەرگرتن -ئەمانەش گوناهەکانیان ئـەوە بووکـە وازیـان لـە جیهاد هێنـا لـە کاتێکدا بـوو بوبـە فەرزی عـەین و هـیچ بیـانوو و عـوزرێکی شـەرعییان نـەبوو- بـەڵام هەرکـەس خێـر و چاکەی لـێ دەرکـەوێت، ئـەوە نابێـت دەنگی لـێ هەڵگریت ئەگەر چی لە ناوەوە بە نهێنی دووڕوو بێت.

((قسه لەگەڵ نەكردن بە شێوەی تەمبێ كردن-تعزير-))

هەندێ جار دەنگ لێ هەڵگرتن بۆ -تعزير-ە، ئەمەش بۆ كەسێكە واز لە فەرزەكان بهێنێت و هەندێ كردەوەی قەدەغە كراو ئەنجام بدات وەك: ئەو كەسەی كە وازی لە نوێژ هێناوە و زەكات نادات، یان بە ئاشكرا بەد ڕەوشتی و ستەم دەكات، یان ئەو كەسەی كە بانگەواز بۆ -بيدعه- دەكات، لە كاتێكدا بە پێچەوانەی (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەر (ﷺ) و كۆڕی زانایان و پێشینانی ئەم ئوممەتە بێت.

هەر لە بەر ئەمەش كۆمەڵێك لە پیشەوایانی پێشینانمان (السلف) دەفەرموون: ئەوانەی كە بانگهێشت بۆ لای بيدعه دەكەن ئەوە "تعزير" دەكرێن و شاهيدييان وەرناگيرێت، ئەمەش وەك سزا و سەرزەنشتێك وایە بۆیان هەتاوەك و وازی لێ بهێنن و دەستی لێ هەڵگرن، وە لەم بۆچوونەشیاندا جیاوازی دەخەنە نێوان ئەوەی بانگهێشتی خەڵكیش دەكات بۆ لای بيدعەكەو ئەو كەسەی كە بانگهێشتی بۆ ناكات، چونكە ئەوەی كە بانگهێشتی بۆ دەكات، ئەوە خراپەكەی ئاشكرا كردووە، بۆیە شایستەی سزا و سەرزەنشتە، بە پێچەوانەی ئەوەیان كە بانگ هێشت ناكا و دەیشارێتەوە هەمان حوكمی نیيە، چونكە ئەوەی كە خۆی خەریكی -بيدعه-یەو خەڵكی بۆ بانگ ناكات، ئەوە خراپتر نییە لە (دووڕووەكان) كە پێغەمبەر (ﷺ) شتە ئاشكراكانی لێ وەردەگرتن وە نهێنیەكانیشیانی دەدایە دەست خوای دادگەر،لەگەڵ ئەوەشدا ئاگاداری حاڵی زۆربەشیان بوو[٤١]، بۆیە لە فەرموودەی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتووە كە دەفەرمووێت **(ان المعصية اذا خفيت لم تضر الا صاحبها ولكن اذا اعلنت فلم تنكر ضرت العامة)** واتە: (بەڕاستی تاوان ئەگەر شارایەوە و بە نهێنی كرا ئەوە تەنها زیان بە خاوەنەكەی دەگەیەنێت، بەڵام ئەگەر بە ئاشكرا كرا و ئینكاری نەكرا، ئەوە زیان بە هەمووان دەگەیەنێت) ئەمەش لەبەر ئەوەیە -كە: زیان بە گشتی دەگەیەنێت- چونكە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت **((ان الناس اذا راوا المنكر فلم يغيروه، اوشك ان يعمهم الله بعقاب منه))** رواه احمد وابو داوود و ابن ماجه. واتە: (خەڵكی ئەگەر خراپەیەك یان بینی و نەیان گۆڕی، ئەوە نزیكە خوا بە گشتی سزایەكیان بۆ بنێرێت).

كەواتە: ئەو خراپانە كە بەئاشكرا ئەنجام دەدرێن (واجبە) بە هەموو شێوەیەك بەر هەڵستی‌یان لێ بكرێت، بە پێچەوانەی ئەوانەی كە بە نهێنی دەكرێن، چونكە دووەمیان سزاكەی تایبەتە بە خاوەنەكەیەوە، وەئەم جۆرە قسەنەكردنە كە بە شێوەی (تعزير)ـە، بە گوێرەی جیاوازی ئەوانەی ئەنجامی دەدەن دەگۆڕێ، لە (بەهێز)ی و (لاوازی) یاندا، وە لە كەمی و زۆریاندا، چونكە ئەوەی مەبەستە لێرەدا دوو شتە:

یەكەم: سەرزەنشت كردنی بابای دەنگ لە گەڵ هەڵگیراو.

دووم: گەڕانەوە و ترساندنی خەڵكانی تریش لەو جۆرە كردەوانە، جا بۆیە ئەگەر لەم قسە نەكردنە دا بەرژەوەندی زۆرتر و زاڵ تر بوو، بەشێوەیەك سەری كێشا بۆ لاواز كردن، و شاردنەوەی خراپەكە، ئەوە " جائز " ە بەڵام ئەگەر هاتوو قسە لەگەڵ نەكەرەكە لاواز بوو، وە ئەوەی كە قسەی لەگەڵ ناكرێ و خەڵكانی تریش هیچ سەرزەنشتێكیان نەدەكرا و، ئەو حاڵەتە وای لێ نەدەكردن كەواز بێنن، بەڵكو تاوانەكە زۆرتر و زیاتری دەكرد، بەجۆرێك زەرەرەكەی لە بەرژەوەندی‌یەكەی زۆرتر بوو، ئەوە ئەو قسە لەگەڵ نەكردنە جائیز نی یە، بەڵكو دڵ ڕاگرتنی هەندێ خەڵكی لە دوور خستنەوە و قسە لەگەڵ نەكردنیان بەسوودترە. وەهەندێ خەڵك هەن دەنگ لێ هەڵگرتنیان لە دڵ ڕاگرتنیان بەسوودترە، بۆیەش دەبینی پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەندێك دڵی ڕادەگرتن و هەندێكیش دەنگی لێ هەڵدەگرتن، سەیر دەكەی ئەو سێ نەفەرەی كە لە شەڕی (تەبوك) دواكەوتن، لەبەر ئەوەی موسوڵمانی دامەزراو بوون و چاوەڕوانی خراپەیان لێ نەدەكرا، بۆیە قسە لەگەڵ نەكردنیان بەرژەوەندی زۆرتر بوو، هەم عیززەتی دینی خوای تێدابوو، هەم پاك

---

٤١. تێبینی‌یەكی گرنگ: خوێنەری بەڕێز لێرەدا شێخی ئیسلام كە دەفەرمووێت: ئەوانەی كەئەهلی بيدعەن نوێژیان لەدواوە ناكرێ‌و شایەتیان لێوەرناگیرێت مەبەستی هەموو بيدعەیەك نییە، واتە زیاتر ئەو بيدعانە دەگرێتەوە كەلەبواری عەقیدەدان، نەك لەمەوجالی هەندێ عیباداتو معامەلات ئەمە خاڵی یەكەم، خاڵی دووەم: مەبەست بەو كەسانەیە كەهاوكات لەگەڵ ئەنجامدانی بيدعەكەدا خەڵكیشی بۆبانگ دەكەن، بەڵام ئەگەر خەڵكیان بۆ بانگ نەكرد ئەوە ئەو حوكمەی نییە كەباس كرا. والله أعلم. وەرگێڕ.

بوونەوەیەکیش بوو بۆ خۆیان لە تاوان، بەڵام دڵ ڕاگیراوەکان"المؤلفة قلوبهم" لەبەر ئەوەی پیاوی ناودار و گەورە و لە نێو هۆزەکانیاندا گوێ ڕایەڵ بۆ کراو بوون، بۆیە جەوهەری بەرژەوەندی یەکە لە ڕاگرتنی دڵیاندا بوو نەك دەنگ لێ هەڵگرتنیان.

جا بەرژەوەندی لە چیدا زۆرتر و زووتر دەستەبەر ببێت دەبێ ئەوە بکرێت، بۆیە دەبینی جاری واهەیە لە گەڵ دووژمندا شەڕ کردن شەرعی ترە، وەجاری واش دەبێ، ڕێك کەوتن و هودنە باشترە وە جاری واش هەیە سەرانە وەرگرتن و هەموشی بە پێ ی بەرژەوەندی و حاڵی موسوڵمانان، وەوەڵامی هەموو پێشەوایان و زانایانی ئیسلامیش لە مەڕ ئەم باسەدا لەسەر ئەم بنچینەیە بنبات نراوە کە باس کرا.

کەواتە: دەنگ هەڵگرتنی شەرعی — بەوشێوەی باس کرا — لەو کردەوانەیە کە خواو و پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانیان پێ کردووە، گوێ ڕایەڵی کردنی خواش پێویستە بۆ خوا بێت و بە پێ ی فەرمانی خواش بێت، واتە هەم ساغ بێت بۆ خوا و هەم ڕاستیش بێت، کەواتە هەرکەس دەنگ هەڵگرتنەکەی لە بەر ئارەزووی خۆی بێت — نەك شەرع -، یان بەو شێوەیە نەبێت کە فەرمانی پێ کراوە، ئەوە لەو سنوورە دەرچووە، واتە لە سنووری- شەرع — وە زۆر جاریش مرۆڤ بە پێ ی ئارەزووی خۆی شتێك دەکات و واش گومان دەبات کە لەبەر گوێ ڕایەڵی خوا دەیکات، وەدەنگ هەڵگرتن لە بەر مافی مرۆڤ -خۆی لە (٣) سێ ڕۆژ زیاتر — جائز - نی یە، واتە لەبەر شتی شەخصی — وەك لە (بوخاری) و (مسلم)دا هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: **((لا یحل لمسلم ان یهجر اخاه فوق ثلاث، یلتقیان فیصد هذا ویصد هذا، وخیرهما الذي یبدأ بالسلام))**. واتە: (بۆ موسوڵمان حەڵاڵ نی یە زیاد لە سێ ڕۆژ دەنگ لە گەڵ برا موسوڵمانەکەی دا هەڵ گرێت، لە کاتێکدا بگەن بە یەك ئەمیان خۆی لادا و ئەویشیان خۆی لادات، وە چاکترینیان ئەوەیە کە پێش دەکەوێت لە سڵاودا) وە لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرمووێت **((تفتح ابواب الجنة کل اثنین و خمیس، فیغفر لکل عبد لا یشرك بالله شیئا الا رجلا کان بینه وبین اخیه شحناء، فیقال أنظروا هذین حتی یصطلحا))** رواه البخاری ومسلم. واتە: (هەموو ڕۆژانی دوو شەممە و پێنج شەممە یەك دەرگاکانی بەهەشت دەکرێنەوە، هەر بەندەیەك هاوەڵ بۆ خوا بڕیار نەدات خوا لێ ی خۆش دەبێت، تەنها موسوڵمانێك نەبێت کە لە نێوان خۆی و براکەی دا ناکۆکی‌یەك هەبێت، بۆیە دەوترێت ئەو دووانە ڕاوەستێنن هەتاوەکو نێوان خۆیان باش کەن) جا بۆیە دەنگ هەڵگرتن لە بەر مافی شەخصی بەگشتی قەدەغەیە تەنها رووخسەت بە هەندێکی دراوە - کە سێ ڕۆژە — هەر وەك رووخسەت دراوە بە مێرد لە سەر جێگە پشت کاتە ژنەکەی ئەگەر هاتو سەرپێچی فەرمانی مێردەکەی دەکرد. کەواتە: پێویستە جیاوازی بخرێتە نێوان دەنگ هەڵ گرتنێك کە لەبەر خوایە و دەنگ هەڵ گرتنێکیش کە لەبەر مرۆڤ- خۆیەتی، یەکەمیان فەرمانی پێکراوە و دووەمیان بەر هەڵستی لێ کراوە، چونکە موسوڵمانان هەردەم برای یەکترن، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت **((لا تقاطعوا ولا تدابروا ولا تباغضوا ولا تحاسدوا وکونوا عباد الله اخوانا المسلم اخو المسلم))** رواه البخاری ومسلم. واتە: (نێوانتان مەپچڕێنن، وەلەکاتی بەیەك گەیشتن پشت مەکەنە یەکتر، وە ڕقتان لە یەکتر نەبێت، وە ئێرەیی بە یەکتر مەبەن، وە هەمووتان تێکڕا ببنە بەندەی خوا و برا بن، موسوڵمان برای موسوڵمانە). وە لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرمووێت: **((الا انبئکم بأفضل من درجة الصلاة والصیام والصدقة والامر بالمعروف والنهي عن المنکر؟ قالوا بلی یا رسول الله (ﷺ)!! قال اصلاح ذات البین فان فساد ذات البین هي الحالقة، لا اقول تحلق الشعر ولکن تحلق الدین))** رواه ابو داوود والترمذي واتە: (ئایا ئاگادارتان بکەمەوە لە بەرزتر لە پلەی نوێژ و ڕۆژوو و ماڵ بەخشین وفەرمان بە چاکەو و بەرهەڵستی لە خراپە؟ وتیان بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، فەرمووی چاك سازی کردنی نێوان، چونکە خراپ کردنی نێوان هەڵتاشەرە، من ناڵێم موو هەڵدەتاشێت، بەڵام دین دەتاشێت) وە دەفەرمووێت: **((مثل المؤمنین في توادهم وتراحمهم و تعاطفهم کمثل الجسد الواحد اذا اشتکی منه عضو تداعی له سائر الجسد بالسهر والحمی))** رواه البخاری ومسلم، جا لەڕاستیدا مرۆڤی موسڵمان ئەرکی سەررشانیەتی کەدەبێ هەردەم دۆستایەتی و دوژمنایەتی بۆ خوا بکات، وە هەرکات موسوڵمانێك هەبوو ئەوە " واجب " ە دۆستایەتی بکات ئەگەر چی لە حاڵێکدا ئەو موسوڵمانە ستەمیشی لێ بکات چونکە بوونی ئەو ستەم لێکردنە نابێتە بایسی بچڕاندنی دۆستایەتی ئیمانی، وەك خوای کاربەجێ دەفەرمووێت: ﴿**وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ**

ِإحداهما علَى الْأخرى فَقَاتِلُوا الِتي تبغِي حتى تفِيءَ ِإلَى أمرِ اللهِ فَإِنْ فَاءَت فَأَصلِحوا بينهما ِبالْعدلِ وأقْسِطُوا ِإن الله يحِب الْمقْسِطِين(٩)ِإنمـا الْمؤمِنونَ ِإخوةٌ﴾الحجرات: ٩ — ١٠.

واتە: (ئەگەر دوو کۆمەڵ لە بڕواداران بە شەڕهاتن، ئەوە ئێوە چاك سازی لە نێواندا بەرپابکەن، جائەگەر یەکێکیان دەست درێـژی کردە سەر ئەوەی تر، ئەوە لەگەڵی بجەنگن هەتاوەکو بگەڕێتەوە بۆ لای شەرعی خوا، جا ئەگەر گەڕایەوە بۆ لای شەرعی خوا، ئەوە بـە شێوەیەکی دادپەروەرانە نێوانیان چاککەن وە هەردەم دادگەر بن، چونکە خـوا دادپـەروەرانی خـۆش دەوێـت، وە تـەنها بـڕواداران بـرای ڕاستەقینەی یەکترن[٤٢]. سەیر دەکەی خوای دادگەر لەگەڵ بوونی پێك دادان و دەست درێژی کردنە سـەر یـەکتریش هـەر بـەبرا ناویـان دەبات!! وە فەرمان دەکات بە هەردەم چاککردنی نێوانیان. بۆیە: پێویستە جیاوازی ئـەو دوو جـۆرە قسـە نەکردنـە تـێ بگـات و ئاگـادار بێت "واتە: ئەوەی لەبەر خوایە و ئەوەشی لە بەر خۆیەتی". چونکە زۆر کەس هەن کە یەکێکیان ئاوێتەی ئەوی تر دەکەن. وە دەبـێ بزانرێت کە بڕوادار دۆستایەتی کردنی فەرزە ئەگەرچی ستەمیشی لێ بکات و دەست درێژیش بکاتە سەری وە بێ بڕوابن دوژمنایـەتی کردنی فەرزە ئەگەر چی شت ببەخشێ و چاکەشت لەگەڵ دا بکات، چونکە خوای گـەورە پێغەمبـەران و کتێبـە ئاسمانیـەکانی بـۆ ئـەوە ناردوەکە (دین) هەر هەمووی تەنها بۆ خوا بێ، وە خۆشەویستی تەنها بۆ دۆستانی خوا بێت، و ڕقەبەرایەتیش بۆ دوژمنانی ئەو بێت، وە پاداشت وڕێز بۆ دۆستانی ئەو و تۆڵەش بۆ دوژمنانی بێت.

وە ئەگەر هاتوو لە پیاوێکدا (چاکە و خراپە خێر و شەڕ، گوێ ڕایـەڵی و سەرپێچی، سوننـەت و بیدعـە) کۆبوونـەوە، ئـەوە بەئەنـدازەی ئـەو خێرەی کە تێیدایە شایستەی دۆستایەتی و پاداشتە، وە بە گوێرەی ئەو شەڕەی کە تێیدایە شایستەی دوژمنایەتی و سزایە، چونکە دەگونجێ لـە یەك پیاو دا هۆکاری ڕێزلێ گرتن و بێ ڕێزیش کۆببێتەوە، وەك (دزێکی فەقیر) دەستی دەبڕدرێت لە بەر دزیەکـەی و لـە - بیت المال —یش بـە ئەندازەی پێویستی خۆی پارەی پێ دەدرێت. ئەمەش ئەو بنچینە زێڕینەیەیە کە (ئەهلی سوننەت و جەماعەت) لە سەری تێکـرا یـەك دەنگن و کۆمەڵە گومڕاکان پێچەوانەیان دەکەن، چونکە ئەوان دەڵێن خـەڵکی بـە گشتی یـان تـەنها شایستـەی پاداشـتە یـان بـە تـەنها سـزا، بـەڵام (ئـەهلی سوننـەت و جـەماعەت) دەفەرموون: خوای دادگەر ئەهلی تاوانە گەورەکان بە ئاگر سزا دەدات و پاشان بەهۆی شەفاعەتی هـەر کەسێك کـە خـۆی مۆڵەتی پێ بدات لە ئاگر دەریان دێنێت. هەروەك زۆر لە فەرموودەی صەحیحی پێغەمبەر (ﷺ) لەم بارەوە هاتوون. والله اعلم

وصل اللهم على محمد وعلى آله و صحبه أجمعين [٤٣].

---

٤٢. مختصر تفسير إبن كثير م٣ ص٣٦٢ ـ ٣٦٣. وەرگێڕ.

٤٣. خوێنەری بەڕێز: وەڵامەکەی شێخی ئیسلام ئیبن تەیمییە وەڵامێکی گشتیو زۆرشتی تری لەژێردا کۆدەبێتەوە، بۆیە هەندێ لەپرسیارەکەی بەڕاشکاوی وەلام نەداوەتەوە، بەڵام ئەگەر بەووردی سەیری وەڵامەکانی بکەیتو لێکیدەیتەوە ئەوە وەڵامی هەموو پرسیارەکانی تێدا دەبینیت. وەشێخی ئیسلام ـ ڕەحمەتی خوای لێبێ ـ هەرکاتێك پرسیارێکی لێکرابێت ئەوە بە شێوەیەکی گشتی وەڵامی داوەتەوە، نەك تەنها پرسیار لێکراوەکە، وەك لەمەودواش لەوەڵامی پرسیارەکانیدا بەڕوونی دەیبینیت. وەرگێڕ.

ئارەق خۆر و چەند ئاگادار کردنەوەیەك:

شێخی ئیسلام – ئیبن تەیمیە – (خوا لێی خۆش بێت) لە مەڕ ئارەق خۆر پرسیاری لێ کرا: ئایا سڵاوی لێ دەکرێت؟ وە ئەگەر سڵاویشی کرد وەڵامی دەدرێتەوە؟ وەئایا لە پاش مردن تەرمەکەی لە وەختی بەگۆڕ سپاردندا وەك تەرمی موسوڵمان مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت؟ وە ئەگەر گومانی لە حەرام بونی ئارەقەکە دا هەبووئەوە حوکمی کوفری هەیە و پێی کافر دەبێت؟.... لە وەڵامدا فەرمووی:

پاش سوپاس بۆ خوای بەرز، هەر کەسێك ئەندازەیەك لەکردەوە خراپ و قەدەغە لێ کراوەکان ئەنجام بدات، وەك: بەدڕەوشتی و شەڕواڵ پیسی، و ئارە خواردنەوە، دەست درێژی کردنە سەر خەڵکی، و غەیری ئەمانەش، ئەوە بە گوێرەی توانا و بۆ لوان قەدەغەکردنی –واجبە، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**من رای منكم منكرا فليغيره بيده فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذلك اضعف الايمان**)) رواه مسلم واتە: (هەرکەس لە ئێوە خراپەیەکی بینی با بەدەست بیگۆڕێت، جا ئەگەر نەیتوانی ئەوە با بەزبان بیگۆڕێت، وەئەگەر نەیتوانی با بەدڵ پێی ناخۆش بێت وە ئەوەش لاوازترین ئیمانە) جا ئەگەر ئەو کابرایە بە پەنهانی ئەو کردەوە خراپەی دەکرد و ئاشکرای نەدەکرد، ئەوە بە نهێنی بەرهەڵستی دەکرێ و بۆی دەپۆشرێت، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (**من ستر عبدا ستره الله في الدنيا والاخرة**))رواه البخاري ومسلم. واتە: (هەر کەس عەیبی بەندەیەك بپۆشێت، خوا لە دونیا و دوارۆژدا عەیبی ئەو دەپۆشێت). بەڵام ئەگەر ئەو کابرایە خرابەکەی بە ئاشکرا دەکرد و ونەیدەشاردەوە، ئەوە – واجب – ە بە ئاشکرا بەرهەڵستی لێ بکرێت و بە ئاشکراش سزا بدرێت – بە سزایەك کە خۆی و خەڵکانی تریش بترسێنێت و لە خراپە بیان گێڕێتەوە، جا هەر بۆیە نابێت سەلامی لێبکرێت، وە وەڵامی سەلامیشی نادرێتەوە، ئەگەر هاتوو دەتوانرا و زیانێکی گەورەتری لێ نەدەکەوتەوە!! وە پێویستە ئەهلی (خەیر و دین) هەر وەك چۆن بە زیندوویی بوغزاندویانە ئاوهاش بە مردوویی وازی لێ بێنن و بیبوغزێنن، ئەمەش ئەگەر هاتوو ئەو سزایە دەبویە هۆی چاوترسانی ئەوو هاوچەشنانی ئەو کابرایە، جا بۆیە دەبێ: ئامادەی ناشتن و ڕێك خستنی تەرمەکەی نەبن، هەروەك، پێغەمبەری خواش (ﷺ) زۆرێك لەوانەی کە جەریمەیان کردووە نوێژی بە سەرەوە نەکردوون، بۆ وێنە: جارێکیان بە (سومرەی کوری جوندب)یان ووت: کوڕەکەت دوێ شەو خەریك بوو بمرێت-بە هۆی زۆر خواردنەوە- ئەویش ووتی: ئەگەر بشمردایە ئەوە نوێژم لە سەر نەدەکرد چونکە خۆی یارمەتی کوشتنی خۆی داوە، بۆیە وەك ئەوە وایە کە خۆیی کوشتبێتەوە، جا پێغەمبەر (ﷺ) کابرایەك خۆی خۆیی کوشتبێتەوە نوێژی لە سەر نەکردووە، بەڵام ئەگەر ئەو کابرایە تەوبەی کرد و گەڕایەوە، ئەوە دەبێ هەردەم چاکەی لە ئاقار بکرێت. وە هەر کەسێك ئینکاری شتێکی-حەرام- کە بە موتەواتیری حەرام بێت بکات وەك: ئارەق خواردنەوە و خواردنی مردارۆبوووە شەڕواڵ پیسی و بەدڕەوشتی و... هتد، یان گومانی لە حەرام بوونیدا هەبێت، ئەوە ئەو کابرایە لە سەرەتاوە داوای تەوبەی لێ دەکرێ ووریا دەکرێتەوە کە ئەو ڕەفتارە-حەرام-ە، جا ئەگەر تەوبەی کرد ئەوە باشە، بەڵام ئەگەر تەوبەی نەکرد، ئەوە دەبێ بکوژرێت و بە (مورتەد) پاشگەز بووەوەش لەقەڵەم دەدرێت، وە نوێژی مردووی بە سەرەوە ناکرێ و لەگۆڕستانی موسڵمانانیشدا نانێژرێت[٤٤]!!.

---

٤٤. خوێنەری بەڕێز: شێخی ئیسلام کەئەم فەتوایەی داوە نابێت بەهەڵە لێی حاڵی ببین، چونکە (تنفیذ) کردنی ئەو حوکمانە لەسەر خەلیفەی موسڵمانانەو لەکاتو مەرجی تایبەتی خۆیدایە، نەك هەرکەسێك هەڵسێو بەئارەزوی خۆی شت بکات. وەرگێڕ.

(غەیبەت كردنی فاسق و حوكمی ئامادەبوون لەو جێگایانەی كە سەرپێچی خوای گەورەیان تێدا دەكرێت)

شێخی ئیسلام ئیبن تەیمیە (خوای لێ رازی بێت) پرسیاری لێ كرا سەبارەت بەو فەرموودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) كە دەفەرمووێت: **(لا غیبة لفاسق)** واتە: (مرۆڤی فاسق باسكردنی غەیبەت نی یە) وە ئایا سنوری فسق چی‌یە؟ وە ئەگەر كابرایەك ئارەق خۆر بوو یان لە لای ئارەق خۆران دادەنیشت، یان حەرام خۆر بوو، یان هەردەم ئامادەی سەما و ڕەقس دەبوو، یان گوێی لە (دەف) دەگرت، یان شمشاڵ ئایا ئەو كەسەی كە سڵاوی لێ ناكات تاوان بار دەبێت؟ ئەویش بەم شێوەیە وەڵامی دایەوە: سەرەتا ئەو فەرموودەیە، ئەوە وتەی پێغەمبەر(ﷺ) نی‌یە بەڵام لە حەسەنی بەصری یەوە هاتووە كە وتویەتی (ئایا خۆتان لە باسكردنی -فاجر- لادەدەن؟!! باسی بكەن بۆ ئەوەی خەڵكی بیناسن و خۆیانی لێ قوتار كەن وە لە قسەیەكی تردا هاتووە كە دەڵێ: (هەر كەس پەردەی شەرمی لە خۆی فڕێ دا، ئەوە باس كردنی غەیبەت نی‌یە) بۆیە دووجۆر لە خەڵكی " بە بێ جیاوازی زانایان " غەیبەتیان-جائز-ە: [٤٥]

یەكەمیان: پیاوێكە بە ئاشكرا تاوان دەكات، وەك ستەم كردن و بەدڕەوشتی و شەڕواڵ پیسی و كاری زیادە داهێنراو لە دین(بیدعە) كە پێچەوانەی قورئان و سوننەتی پێغەمبەرρ بێت، جا ئەگەر بە ئاشكرا خراپەی دەكرد، ئەوە –واجب-ە بەگوێرەی توانا بەرهەڵستی لێ كرێت، وەك پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت:

((من رای منكم منكرا فلیغیره بیده فان لم یستطع فبلسانه فان لم یستطع فبقلبه وذلك اضعف الایمان)) رواه مسلم وە ئەبوبەكری صدیق -خوا لێی ڕازی بێ – دەیفەرموو: ئەی خەڵكینە ئێوە لە قورئان دا ئەم ئایەتە دەخوێننەوە بەڵام لە شوێنی مەبەستی خۆی دا دایناننێن: ﴿**یا ایها الذین آمنوا علیكم أنفسكم لا یضركم من ضل اذا اهتـدیتم**﴾المائدة:١٠٥. وە من لە پێغەمبەرم (ﷺ) بیستووە كە دەیفەرموو: (بەڕاستی خەڵكی ئەگەر خراپەیەكیان بینی و نەیان گۆڕی، ئەوە ئیتر نزیكە خوای گەورە لە لایەن خۆیەوە بە گشتی سزایەكیان بۆ بنێرێ) رواه احمد وابن ماجە

دووەمیان: ئەگەر یەكێك ڕاوێژی پێ كرا سەبارەت بە پیاوێك كە دەیانەوێ ژنی لێ مارەكەن، یان مامەڵەی لە گەڵدا بكەن یان بە شایەت بیگرن، ئەمیش دەیزانی كە ئەو كابرایە بۆ ئەوە ناگونجێت، - واتە ژنی پێ بدرێ و سەودای لە گەڵ بكرێ –بۆیە لەوكاتەدا دەبێ ئامۆژگاری بكات و باسی ئەو كابرایەی بۆ بكات كە دەربارەی ڕاوێژی بەم كردووە وەك لە ڕێگەی – صحیح-ەوە هاتووە (فاطمەی كچی قیس) بە پێغەمبەری(ﷺ) ووت: (ئەبوو جەهم) و (موعاویە) خوازبێنی منیان كردووە، ئەویش پێ ی فەرموو: ئەبوو جەهم پیاوێكە هەردەم لە ئافرەتان دەدات و (موعاویە)ش پیاوێكی هەژارە و هیچ پارەی نی‌یە) رواه مسلم. سەیر دەكەی پێغەمبەر(ﷺ) حاڵی ئەو دوو خوازبێنی‌كەرەی بۆ ئەو ئافرەتە ڕوون كردەوە، ئەمەش بەڵگەیە بۆ گوفتارەكەی (حەسەنی بەصری) كە دەیفەرموو: (باسی"فاسق" بكەن بۆ ئەوەی خەڵكی خۆیانی لێ قوتار بكەن) چونكە ئامۆژگاری لە (دین)دا لە ئامۆژگاری لە ((دونیا))دا گەورەترە، ئەگەر پێغەمبەر(ﷺ) ئامۆژگاری ئافرەتێكی بۆ دنیای كردبێت، ئەوە ئامۆژگاری كردنی بۆ دینی حەوجار پێویست ترە!! وە ئەگەر كابرایەك وازی لە نوێژ كردن هێنا بوو، وە كردەوەی خراپیشی ئەنجام دەدا، پیاوێكی تریش هاوڕێیەتی دەكرد و مەترسی هەبوو كە زیانی بۆ دینەكەی هەبێت و هاوڕێیەتی ئەو كابرایە هۆی تێكدانی دینەكەی بێت... بۆیە دەبێت لەو دەمەدا باسی ئەو كابرایەی بۆ بكرێت و بۆی ڕوون بكرێتەوە، هەتا وەكو خۆی لە هاوڕێیەتی كردنی بپارێزێت. یان ئەگەر پیاوێك بیدعەچی بوو وە خەڵكیشی بانگ دەكرد بۆ بیر و بڕوایەك كە پێچەوانەی (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، یان ڕێگەو ڕێچكەیەكی گرتبووەبەر كە پێچەوانەی (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، وەمەترسیشی هەبوو كە خەڵكی بەرەو گومڕاكردن ببات، ئەوەلەو دەمەدا دەبێ حاڵی ئەو كابرایە بۆ خەڵكی ڕوون بكرێتەوە و باسی بكرێت، بۆ ئەوەی خەڵكی لەو گومڕاییە كە ئەو تێی كەوتووە خۆیان قووتاركەن، بەڵام پێویستە ئەم ڕوونكردنەوە یەش بۆ خوا بێت و بە شێوەی ئامۆژگاریش بێت، نەك لە بەر هەوا و ئارەزووی خۆی!!، بۆ وێنە: لە نێوانیاندا دوژمنایەتی یەكی دونیایی هەبێت، یان ئێرەیی بردن، یان ڕقی لێی بێت، یان كێشەیان لەسەر

---

٤٥. لەچەند كاتێكی‌تردا غەیبەت جائیزە، لەدوایدا خۆی ئاماژەی بۆدەكات. وەرگێڕ.

—منصب- و کورسی هەبێت، و بڕوات باسی خراپەکانی بکات و لەوەدا وای دەرخات کە مەبەستی ئامۆژگاری یە، بەڵام لە ناخەوە مەبەستی شتێکی دیکە بێت،!! ئەمەش لە کردەوەکانی (شیەتان)ـە ((**انما الاعمال بالنیات وانما لکل امرء ما نوی**)) رواە البخاری ومسلم.

وە بۆ هیچ کەسێك — جائز — نییە بەبێ زەروورەت بە ئارەزووی خۆی ئامادەی ئەو جێگایانە بێت کە —مونکەر-یان تێدا دەکرێت، وەك پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموویێت: ((**من کان یؤمن بالله والیوم الاخر فلا یجلس علی مائدة یشرب علیها الخمر**))رواه ابو داوود والترمذي

واتە: (هەرکەس ئیمانی بە خوا وڕۆژی دوایی هەیە، با لەسەر سفرەیەك دانەنیشێت کە ئارەقی لە سەر بخورێت) وە جارێکیان عومەری کوڕی عبدالعزیز (خوا لێی خۆش بێت) ئاگادار کرایەوە کە کۆمەڵێك ئارەق دەخۆنەوە، ئەویش فەرمانی بە (شەلاق) لێدانیان کرد، جا پێی وترا: ئاخر پیاوێکی ڕۆژوەوانیان تێدایە!! فەرمووی لەوەوە دەست پێ بکەن، ئایا ئەزانن خوا دەفەرموویێت: ﴿**وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ**﴾النساء:١٤٠. واتە: (لە قورئاندا بۆتان دابەزیوە ئەگەر هاتوو بیستتان ئایەتەکانی خوا بەدرۆ دەزانران و گاڵتەی پێ دەکرا، ئەوە ئێوە لەگەڵ ئەو کۆمەڵەدا دامەنیشن، هەتاکو دەست بە قسەوباسی دیکە دەکەن، جا ئەگەر ئێوە لە گەڵیان دانیشتن، ئەوە کەواتە ئێوەش وەك ئەوانن). عومەری کوری عبد العزیز (خوا لێی خۆش بێت) ڕوونی کردەوە کە خوای گەورە ئامادەبووی-مونکەر-ی وەك ئەنجام دەرەکەی لە قەڵەم داوە، بۆیە زانایان فەرموویانە، ئەگەر یەکێك بانگ کرا بۆ چێشتی ژن گواستنەوە بەڵام ئەو ژن گواستنەوە مونکەری تێدا بوو: وەك ئارەق خواردنەوە، یان شمشاڵ و گۆرانی، ئەوە-جائز- نییە ئامادەی بێت، چونکە خوای توانا فەرمانی پێکردووین بە ئەندازەی توانا بەرهەڵستی لە-مونکەر- بکەین جا بۆیە هەرکەس بە ویستی خۆی ئامادەی مونکەرێك بێت و بەرهەڵستی لێ نەکات، ئەوەسەرپێچی خوا و پێغەمبەری کردووە (ﷺ) کەواتە: ئەو کەسەی بە ویستی خۆی ئامادەی دانیشتنی ئارەق خواردنەوە دەبێت -یان هەر مونکەرێکی تر- بە بێ پێویست، وە بەو شێوەی خوا فەرمانی پێ کردووە بەر هەڵستی لێ نەکرد، ئەوە لە تاوان و (فیسق)ی ئەو دەستەیەدا وەك ئەوانە و سەرەنجامیش بەرەو ئەوان دەڕوات.

((غەیبەت کردن))

شێخی ئیسلام " ئیبن تیمیه" ـ خوالێی خۆش بێت ـ دەرباری غەیبەت پرسیاری لێکرا: ئایا جائیزه غەیبەتی کۆمەڵێکی دیاری کراو بکرێت وه حوکمی ئەوه چیه؟ فەتوامان بۆ بدەن و وەڵامێکی ئاسانمان بدنەوه بۆ ئەوەی فەرمان بەران بە چاکەو بەرهەڵستی کارانی خراپه ئاگایان لەمه بێت. ئەویش بەم شێوەیه وەڵامی دایەوە:

پاش سوپاس و ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان، پێش هەموو شتێك پێویسته بزانرێت (غەیبەت) بریتی یە لە باسکردنی براکەت بەشتێك که پێی ناخۆش بێت وەك پێغەمبەری خوا کاتێك دەربارەی غەیبەت پرسیاری لێ کرا ئەویش بەم شێوەیه بۆیانی لێك دایەوە: ((**هي ذكرك اخاك** بما **يكره، فيل يا رسول الله، ارأيت ان كان** في **اخي ما افول؟ فال ان كان فيه ما تفول، ففد اغتبته وان** لم **يكن فيه ما تفول، ففد** بهته))رواه مسلم وابو داوود

واته: (غەیبەت باس کردنی براکەته - له پاش مله- به شتێك که پێی ناخۆش بێت، وترا: ئەی پێغەمبەری خوا ئەی ئەگەر ئەوەی من دەیڵێم له براکەمدا هەبوو؟ فەرمووی ئەگەر ئەوەی دەی لێی تێیدا بوو ئەوه غەیبەتت کردووه، وه ئەگەر تێیدا نەبوو، ئەوه بوهتانت بۆ کردووه).

پێغەمبەری خوا لەم فەرموودەدا جیاوازی نێوان (غەیبەت) و (بوهتان)ی ڕوون کردۆتەوه که ئەگەر به درۆوه باسی براکەت بکەیت، ئەوه (بوهتان)ـه، وەك پێغەمبەری خوا دەفەرمووێت: ((**أن اليهود فـوم بهـت**)) اخرجه البخاری واته: (بەڕاستی جوولەکه گەلێکی بوهتان کەرن). درۆکردن بەسەر کەسێکەوه به گشتی قەدەغەیه، ئیتر ئەو کەسه مووسوڵمان بێت و کافر بێت، یان چاك بێت و فاجر بێت وەك یەك وایه، بەڵام ئەوەنده هەیه درۆ هەڵبەستن بۆ موسڵمان خراپتره، ئەگینا درۆ به گشتی حەڕامه [٤٦].

لێرەدا مەبەست ئەوەیه که پێغەمبەر جیاوازی خستۆته نێوان (غەیبەت) و (بوهتان)ـەوه، وەهەواڵیشی داوه که ئەوەی باسی برا موسوڵمانەکەی دەکات به شێوەیەك ئەو پێی ناخۆشه — ئەگەر لەو هەواڵەدا ڕاستیش بکات - ئەوه غەیبەتی کردووه، وه پێغەمبەری خوا (ﷺ) که دەفەرمووێت: ((**ذكرك اخاك** بما **يكره**)) له گەڵ ئەم ئایەتەدا گونجاوه که دەفەرمووێت: ﴿**ولا يغتب بعضكم بعضا أيحـب أحدكم أنْ يأكُلَ لحم أخِيه ميتا فكرهتموه**﴾الحجرات: ١٢. واته: هەندێکتان غەیبەتی هەندێکتان مەکەن، ئایا یەکێك له ئێوه پێی خۆشه گۆشتی براکەی خۆی به مردوویی بخوات؟) سەیر ئەکەی ڕووی حەڕامی یەکەی لەوەدا دیاری کردووه که ئەو کابرایه برای ئیمانی‌یەتی، بۆیه بەگوێرەی حاڵی ئەو موسوڵمانه غەیبەت کراوه، غەیبەتەکه گەورەتر و پیس تر دەبێت واته: هەتا کابرای غەیبەت کراو بڕواداری‌کی باشتر و بۆ خوا سوڵحاو تر بێت، ئەوه غەیبەت کردنەکەی توندتر و پیس تر ئەبێت.

وەهەروەها گاڵتەکردن به خەڵکی و عەیب و عار لێنانیان یەکێکه له جۆرەکانی (غەیبەت)، ئیتر چ به کردەوه بێت که پێی دەوترێت: (اللمز)، یان به گوتار و قسه بێت که پێی دەوترێت (الهمز)، چونکه: هەردووکیان وەك (غەیبەت) تا نەدان و عەیب و عارنانی خەڵکییان تێدایه [٤٧]، وەك خوای گەوره دەفەرمووێت: ﴿**ومنهم من يلمـزك فـي الصـدقاتِ**﴾التوبة: ٥٨. واته (هەندێك لەو دووڕووانه لەدابەشکردنی زەکات و صەدەقەدا، عەیب و عارت لێ دەگرن). وه دەفەرمووێت: ﴿**وَلاَ تلمِـزُوا أَنفُسَكُم**﴾الحجرات:١١. واته: (تانه له خۆتان مەگرن ـ هەندێکتان له هەندێکی ترتان [٤٨]). وه له چەندین ئایەتی تردا ئاماژه بۆ (هەمماز) و (لەمماز) کراوه.

کەواته دەڵێین:

---

٤٦. تەنها لەچەند شوێنێکدا چاوپۆشی لێکراوه. وەك لەم فەرموودەدا ئاماژەی بۆکراوه: (في **الإصلاح** بين **الناس، و**في **الحرب، و**في **الرجل** يحدث **إمرأته**)رواه مسلم. نوسەر.

٤٧. چەند جۆرێك گاڵتەکردن هەیه: ١ـ ڕوو بەڕوو. ٢ـ لەپاشمله. ٣ـ بەچاو ـ وەك چاو هەڵتەکاندن ـ ٤ـ بەزمان ـ وەك زمان لێ دارنین. ٥ـ بەدەست. له تەفسیری إبن کثیردا ئاماژەی بۆئەم پێنج جۆره کراوه. مختصر تفسیر إبن کثیر م٣ ص٦٧٥. وەرگێڕ.

٤٨. مختصر تفسیر إبن کثیر م٣ ص٣٦٣. وەرگێڕ.

كۆمەڵنیوز

باس كردنی خەڵكی بە شتێك كە پێیان ناخۆش بێت لە بنچینەدا دوو جۆرە: یەكەمیان: باسكردنی جۆرە، دووەمیان: باسكردنی كەسێكی دیاری كراوە، ئیتر زیندوبێت یان مردوو. سەبارەت بەیەكەمیان دەڵێین: هەركۆمەڵێك خواو پێغەمبەر (ﷺ) زەمیان كردبێت، ئەوە زەم كردنی "واجب"ە، وە ئەو زەم كردنەش غەیبەت نیە، هەروەك هەر كۆمەڵێك خواو پێغەمبەر (ﷺ) پیایاندا هەڵدابێت، ئەوە پیاهەڵدانی " واجب"ە، وە هەركەسێك خوا و پێغەمبەر (ﷺ) نەفرەتیان لێكردبێت ئەوە دەبێ نەفرەتی لێ بكرێت!!.

بۆ نموونە: خوای گەورە زەمی بێبڕوایی كردووە، وە زەمی فاسق و فاجر و، سودخۆر و، ستەمكار و، لادەر و، خۆبەگەورەزان و، پیسكە و، جادووگەر و، دز و، شەرواڵ پیس و، زیناكەری كردووە. هەروەك " مەدحی" بڕوادار و، لە خوا ترس و، ڕاست گۆ و، چاك ساز و، دادپەروەر و، ڕێگە پیشاندەر و، تێگەیشتوو، بەڕێز و، بەخشندە و، خاوەن بەزەیی كردووە. وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) نەفرەتی لە سودخۆر و، هەردوو شاهێد و، نوسەری سودەكەش كردووە، وە نەفرەتی لە هەركەسێك كردووە كە ڕەفتارەكەی گەلی "لوط" بكات ـ واتە: نێربازی ـ، وە نەفرەتی لەوە كردووە كەلە "دین" دا شتی زیادە دابهێنێت، وە نەفرەتی لە ئارەق و، گوشەر و، هەڵگر و، بۆ هەڵگیراوو، فرۆشەر و، كڕیار و، بخۆر و، پارەكەیشی كردووە!! وە نەفرەتی لە گاور و جوولە كردووە.وە خوای تۆڵەسێن نەفرەتی لەوانە كردووە كە ئایەتەكانی خوا دەشارنەوە و ڕوونی ناكەنەوە بۆ خەڵكی!!!.

وە سەبارەت بە جۆری دووەمیشیان دەڵێین: كەسی دیاری كراو ئەو خراپەیەی كەتێیدایە لە چەند شوێنێكدا باسی خراپەی دەكرێت:

<u>یەكەم:</u> ستەم لێكراو بۆی هەیە باسی سیفاتی ستەمكارەكەی بكات، یان بەشێوەی ئەوەی كە ستەمی ئەو ستەمكارە لە خۆی دوور بخاتەوە و مافی خۆی وەرگرێتەوە، وەك (هند)ی خێزانی (ئەبو سفیان) وتی: (ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) (ئەبو سفیان) پیاوێكی ڕەزیلە و ئەوەندە نەفەقەم ناداتێ كە بەشی خۆم منداڵەكانم بكات!! پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئەوەندەی كە بەشی خۆت و منداڵەكەت دەكات لە پارەكەی وەربگرە) رواه البخاري ومسلم.. وە پێغەمبەری خوا(ﷺ) دەفەرموویت:: (لي الواجد يحل عرضه و عقوبته) رواه البخاري. واتە: (كەمتەرخەمی كردنی كەسێك-كە هەیشیەتی- لە دانەوەی قەرزەكەیدا، كەرامەت و سزای حەڵاڵ دەكات). " وەكیع" دەفەرموویت: (كەرامەتی) واتە: شكات لێكردنی، (سزای) واتە: زیندانی كردنی. وە خوای گەورەش دەفەرموویت: ﴿لا يحب الله الجهر بالسوء من القول إلا من ظلم﴾النساء:١٤٨. واتە: (خوا ئاشكراكردنی خراپەی خۆش ناوێ لە قسە دا، مەگەر كەسێك ستەمی لێ كرابێت). ڕیوایەتێك هاتووە كە ئەم ئایەتە دەربارەی پیاوێك هاتووەتە خوارەوە كە بڕواتە لای كۆمەڵێ لە خەڵكی و ئەوانیش میوان داری نەكەن، ئەوە بۆی هەیە باسیان بكات ـ چوونكە ستەمیان لێ كردووە [٤٩]، جا ئەگەر لە حاڵەتێكدا ئەمە دەربارەی كەسێك بێت كە ستەمی لێ كراوە بە نەكردنی میواندارى، ئەی چی دەوترێت سەبارەت بە كەسێك كە مافێك شایستەیشیەتی و نایشی دەنێ؟!!.

<u>دووەم /</u> دەتوانرێت بە شێوەی ئامۆژگاری موسوڵمان لە "دین" و "دونیا" یاندا باسی كابرایەك بكرێت، وەك "فاطمةی كچی قەیس" كاتێك بە پێغەمبەر (ﷺ)ی وت: (موعاویە) و (ئەبوجەهم) خوازبێنیان كردووم). ئەویش فەرمووی: (موعاویە): ئەوە پیاوێكە هیچ پارەی نیە، (ئەبو جەهم)یش پیاوێكە هەردەم لە ژن دەدات)) رواه أبوداود والنسائي والدارمي. سەیردەكەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆی ڕوون كردەوە كە (موعاویە) پیاوێكی نەبووە و ناتوانێت مافی خۆیی پێ بدات، وە (ئەبو جەهم)یش بە لێدانی ئەزیەتی دەدات.

جا ئەم ڕوونكردنەوەیە ئەگەرچی باسكردنی عەیبی ئەو دوو پیاوەی لە خۆ گرتووە، بەڵام لە ڕاستیدا بۆ ئافرەتەكە ئامۆژگاریە!!. وە ئامۆژگاری پیاوێك بۆ ئەوەی كە مامەڵە و سەودای لەگەڵ دەكات، ئەویش هەر لەو جۆرەیە، یان كەسێك كە بە (وەكیل) یان(شایەت) دەگیرێت، یان حوكمی بۆ لادەبات. جا ئەگەر ئەمە لەبەر بەرژەوەندیەكی تایبەتدا-جائیز- بێت، ئەوە

---

٤٩. ئەمەبۆچونی زانای موفەسیر ئیمامی موجاهیدە. وەلەو بارەوە فەرموودەش هاتووە. مختصر تفسير إبن كثير ١م ص٤٥٢ وەرگێڕ.

ئامۆژگاری‌یەك كە پەیوەندی بە مافی تێكڕای موسڵمانانەوە هەیە حەوجارحەوجار شایستەترە، وەك ئامۆژگاری كردنی ئەمیرەكان "الأُمراء" یان حاكمەكان و بەرپرسەكان [٥٠]، ئەوەتا پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**الدين النصيحةُ، الدين النصيحة، قالوا: لمن يا رسول الله؟ قال: لله ولكتابِه، ولِائمةِ المسلمين وعامّتهم**)) رواه البخاري ومسلم.

كەواتە: ئامۆژگاری لە بەرژەوەندی یە دینی‌یەكاندا ـ چ تایبەتی‌یەكان و چی گشتی‌یەكان ـ واجبە، بۆ نموونە: ئەوانەی كە سەرقاڵی نەقڵ كردنی فەرموودەی پێغەمبەر(ﷺ)ن، ئەوانەیان كە هەڵەی تێدا دەكەن، یان درۆ دەكەن، ئەوە دەبێ بۆ خەڵكی باس بكرێن، وەك "رەحبای كوری سعید " دەفەرمووێت: پرسیارم لە (مالك) و (ثوری) و (لیث) و (ئەوزاعی) كرد سەبارەت بە پیاوێك كە لە فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ)دا گومانی لێ كرا وە ـ واتە: لە باسكردنی دا ـ یان لەبەركردنی ساغ و باش نی‌یە و تێكەڵاوی دەكات؟! ئەوانیش لە وەڵامدا وتیان: ئیش و كارو حاڵی بۆ خەڵكی ڕۆشن كەوە. وە یەكێك بە (ئەحمدی كوڕی حەنبەل)ی ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ ووت: من لەسەرم بارێكی قورسە بڵێم: فلان كەس واو فلان وا ـ واتە: حاڵیان بۆ خەڵك ڕۆشن كەمەوە ـ ئەویش وتی: ئەگەر تۆ قسە نەكەیت و من قسە نەكەم..... ئیتر خەڵكی بێ ئاگا چۆن ڕاست لە هەڵە جیاكاتەوە و بیناسێت؟!!. وە هەروەها پێشەوایانی بیدعە. ئەوانەی كە قسەو عیبادەتیان پێچەوانەی (قورئان و سوونەت)ـە ـ باس كردنیان و ڕوونكردنەوەی حاڵیان و ئاگاداركردنەوەی ئوممەتی ئیسلامی لێیان، بە كۆڕای هەموو موسوڵمانان واجبە، جارێكیان بە (ئیمامی أحمد) وترا: پێت خۆشە پیاوێك نوێژی سوونەت و ڕۆژوی سوونەت بگرێ و لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، یان دەربارەی (ئەهلی بیدعە) قسە بكات؟!! ئەویش وتی: ئەگەر نوێژ بكا و ڕۆژوو بگرێ و لە مزگەوت دا بمێنێتەوە ئەوە سوودەكەی تەنها بۆ خۆیەتی، بەڵام ئەگەر سەبارەت بە (ئەهلی بیدعە) قسە بكا و خەڵكی لێ ئاگادار كاتەوە، ئەوە سوودەكەی بۆ هەموو موسوڵمانە، بۆیە ئەمیان باشترە!!. ئیمامی (أحمد) ڕونی كردەوە كە ئاگاداركردنەوەی ئوممەتی ئیسلامی لە (ئەهلی بیدعە) سوودەكەی بۆ تێكڕای موسوڵمانانەو وەك "جیهاد" وایە، چونكە: پاك كردنەوەی بەرنامە و ڕێگەی خوا لە هەر زیادەیەك، وە ڕەت كردنەوەی دەست درێژی و هێرشی دوژمنان هەردوك فەرزی كیفایەیە، وە ئەگەربێت و خوای گەورە دەستەیەك دروست نەكات بۆ ئەوەی زیانی (ئەهلی بیدعە) دوورخەنەوە، ئەوە دینی ئیسلام تێكوپێك دەچێت، بێگومان تێكچوونی دینەكەش لەسەركەوتنی دوژمنان خراپترو ترسناك ترە، چونكە لە حەڵێكدا ئەگەر دوژمنان سەركەون ئەوە لەسەرەتا وە ناتوانن دڵەكان تێك بدەن، بەڵام بە "تەئكید" ئەهلی بیدعە هەر لە ڕێوە دڵەكان تێك و پێك دەدەن!!!

دەی پێغەمبەر(ﷺ)یش دەفەرمووێت: (**إن الله لاينظر إلى صوركم وأموالكم، وإنما ينظر الى قلوبكم وأعمـالكم**)) رواه مسلم. واتە: (خوا سەیری شێوە و ماڵەكەتان ناكات!!! بەڵكو تەنها سەیری دڵەكانتان و كردەوەكانتان دەكات). وە خوای دادگەر دەفەرمووێت: ﴿**لقد أرسلنا رسلنا بالبيناتِ وأنزلنا معهم الكِتاب والميزانَ لِيقوم الناس بالقِسطِ وأنزلنا الحدِيد فيه بأس شدِيد ومنافِع لِلناس وليعلم الله من ينصـره ورسله بالغيب**﴾الحديد:٢٥. لەم ئایەتە پیرۆزەدا خوای كاربەجێ ڕونی كردوەتەوە كە (كتاب)ی ناردوە و (تەرازوو)یش، بۆ ئەوەی خەڵكی هەستن بە بەرپاكردنی دادپەروەری، وە ئاسنیشی ناردوە بۆ پاراستنی، بێگومانیش: مانەوە و بەرپاكردنی (دین) بە كیتابێكی ڕێ پیشاندەر و شمشێرێكی سەرخەرە ﴿**وكفى بربك هادياً و نصيراً**﴾الفرقان:٣١. دوژمنانی دینیش دوو جۆرن(كۆمەڵن): (بێبڕوایان-و-دووڕوان)، خوای گەورە فەرمانی بە جیهادی هەردوو كۆمەڵەكە كردووە، وەك دەفەرمووێت:: ﴿**جاهِـد الكفـار والمنـافقين واغلـظ عليهم**﴾التوبة: ٧٣. ئەگەر دەستەیەك هەم دوو ڕووبوون هەم بیدعەچیش، وە خەڵكیان پێ چاوبەست دەكرد، بەڵام خەڵكیان لێ ئاگادار نەكرایەوە، ئەوە ئیتر دەرئەنجام (قورئان) تێك دەچێ و (دین)ـەكەش دەپڕوزێ و دەگۆڕێت، هەروەك دینی میللەتانی پێشوو ـ بەهۆی ئەو گۆڕانكاری‌یەوە كە تێیدا كراو كەس بەرهەڵستی لێ نەكردن ـ تێك چوو!!.

بەس ئەگەر كۆمەڵێك خۆیان دووڕوو نەبوون بەڵام گوێیان لە دووڕوان دەگرت و گومانیان وا بوو كە قسەكانیان ڕاستە...... لەگەڵ ئەوەشدا پێچەوانەی (قورئان) بوو، وە وردە وردە وایان لێ هات بانگەوازیشیان بۆلای ئەو بیدعەیە دەكرد كە دووڕووەكان دایان

٥٠. مەبەست لەوەیە: ئەگەر ئامۆژگاری ئافرەتێك پێویست بێت لەشتێكدا كەبەرژەوەندی تایبەتیشە، ئەوە ئامۆژگاری كردنی فەرمانەدەو لێپرسراوی موسڵمانانو ئاگاداركردنەوەیان لە هەڵەكانیان بێگومان شایستەترە، چونكە بەرژەوەندی هەموو موسڵمانانە. والله أعلم. وەرگێڕ.

دەهێنا، ئەوە لەو حەلەدا پێویستە باسی ئەوانەش بکرێ و هەڵوێست و ئیش و کاریان ڕۆشن بکرێتەوە و تەنانەت ئەگەر پێویست بکات دەبێ دەست نیشانیان بۆ بکرێ و ناویشیان ببرێت، وەلە حەڵێکدا ئەگەر ئەو بیدعەیان بە (دین) دەزانی و وا گومانیان دەبرد کە هەر ئەوە (دین)ـەو خێرە، ئەوە هەر واجبە حاڵیان بۆ خەڵکی ڕۆشن بکرێتەوە!!.

بۆیە ئەو کەسەی کە لە گێڕانەوە و باسکردنی فەرموودەی پێغەمبەردا (ﷺ) هەڵە دەکات، یان لە هەڵوێست و فەتوا دا، یان لە بەناو دونیا نەویستی و خواپەرستی دا... ئەوە دەبێ حاڵی بۆ خەڵکی ڕوونکرێتەوە، ئەگەرچی لەو ئیجتهادەی کە دەیکات و هەڵەی تێدا دەکات خوا لێی خۆش دەبێ و پاداشتیشی بۆ هەیە، بەڵام لەبەر بەرژەوەندی یەکی گەورەتر هەردەبێ حاڵی بۆ خەڵکی ڕۆشن کرێتەوە!!!.

وە بۆ هیچ کەسێك حەڵاڵ نییە کە دەم بکوتێتە ئەم جۆرە ئیشانە، تەنها کاتێك نەبێت کە مەبەستی خوا بێ و بۆ ئەوەبێت کە وشەی خوا هەردەم بەرز بێت، وە (دین) تەنها و تەنها بۆ خوا بێت، وە هەرکەسێك ـ لەم جۆرە ئیشانەدا ـ بەبێ زانیارییەکی تەواو قسە بکات ـ یان بە پێچەوانەوە ـ ئەوە گوناهبارە.

وەتەنانەت ئەوەیشی کە بەزانیارییەوە لەم بابەتانە دا قسە دەکات ـ واتە: ڕونکردنەوەی ڕێگەی ئەهلی بیدعە ـ پێویستە زانیارییەکەی کامڵ و باش بێت و بۆ خوا بێت، چونکە ئەگەر باسی "حەق"ێك بکات بەڵام لەناخەوە مەبەستی خۆ بەرزکردنەوە و خراپەکاری بێت، ئەوە وەك ئەوە وایە کە لە پێناو ڕیا و "دەمارگیری "وە شەڕ بێت، بەڵام ئەگەر لەو قسەیەیدا مەبەستی خوا بێت ئەوە لە تێکۆشەرانی ڕێگەی خوا و میرات گری پێغەمبەرانە (علیهم السلام). وە ئەم باسکردن و ڕونکردنەوەیەش پێچەوانەی ئەم فەرمووده نییە: ((**الغيبةُ ذكرك أخاك بما يكره**)). چونکە ئەوەی کەتۆ باسی دەکەی بڕواداره... بڕواداریش ئەگەر ڕاست کات ئەوە باسکردنی "حەق"ی نابێ پێ ناخۆش بێ، لە کاتێکدا خوا و پێغەمبەر (ﷺ) پێیان خۆشە، بەڵکو لەسەر ئەویش فەرزە کە هەستێت بەبەرپاکردنی دادپەروەری، وە هەردەمێك ڕوونکردنەوەی ئەو "حەقە"ی پێناخۆش بێت ئەوە ئیمانەکەی نوقسانە و بەئەندازەی نوقسانی بوونی ئیمانەکەیشی برایەتی یەکەی نوقسان دەبێت. خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿**والله ورسولُه أحق أنْ يرضـوه**﴾التوبة: ٦٢. وە هەندێك خەڵکی هەیە هاوڕێکانییان ئەوانەی کە لەگەڵی دانیشتوون غەیبەتی کەسێك دەکەن، ئەمیش لەبەر ڕازی کردنی دڵی ئەوان یەکسەر دەکەوێتە غەیبەتی!! لەگەڵ ئەوەشدا دەشزانێت بابای غەیبەت کراو ـ لەو شتەی ئەمان دەیڵێت بەری و پاکە، بەڵام وا دەزانێت ئەگەر ئەم بەرهەڵستیيان لێکاو بڵێ: خەڵکینە غەیبەتی مەکەن ئەوە دەبێتە هۆی تێکچوونی مەجلیسەکە و بەکارێکی قورسی دەزانن و دەرەنجام خوا حافیزی لێ دەکەن!! جا وادەزانێت ئەگەر ئەمیش وەك وان بکات ئەوە کارێکی چاك و مایەی هاوڕێیەتی یەکی باشە، هەربۆیەش وای لێ دێ ئەگەر ئەوان تورە ببن ئەمیش ـ لەبەرتورەبوونەکەی وان ـ تورە دەبێت و ئەوان چ بکەن ئەمیش وا دەکات[51]!! وە هەندێ خەڵك هەیە غەیبەتەکە دەئاخننە چەند قاڵبێکی جیا جیاوە، وەك:

<u>یەکەم /</u> هەیە غەیبەتەکە دەخزێنێتە قاڵبی دین داری و چاك سازییەوە، ـ واتە: وا خۆی دەردەخات کە مەبەستی خێرە ـ بۆ وێنە، دەڵێت: من خوڕەوشتم وایە بەخێر نەبێت باسی کەس ناکەم، وە غەیبەت و درۆ کردنم پێ خۆش نییە، بەڵام تەنها چەند شتێکتان سەبارەت بەو کابراپێ ڕادەگەیەنم، بۆیە دەڵێت: بەڕاستی فڵانە کەس فەقیرە.. یان دەڵێ: فڵانەکەس پیاوی چاکە، بەڵام ئەوەندەیە ئەمە و ئەوەی تێدایە! یان دەڵێ: لێمان گەڕێ لەو کابرایە و باسی مەکە، خوا لە ئێمەش و ئێوەش خۆش بێت. بەڵام ـ لە ناخەوە مەبەستەکەی سوك کردن و شکاندنی کابرای ناوبراوە، بۆیە دەبینی (غەیبەت)ەکە دەخەنە قاڵبی دینداری و چاك سازییەوە دەیانەوێ بەو شێوە فێڵ لە خوا بکەن!!!.

<u>دووەم /</u> هەیە بەشێوەی ڕیابازی کەسێك بەرز دەکاتەوە، بەڵام لەناخیدا مەبەستی بەرزکردنەوەی خۆیەتی!! بۆنموونەدەڵێ: ئەگەر دوێ شەو لەمیانەی نوێژەکەدا دوعام بۆ فڵان کەس بکردایە... ئەوە فڵان و فیسار کردەوەی نەدەکرد، جالێرەدا مەبەستی ئەوەیە کە خۆی بەرزکاتەوە و ئەو بابایەش بشکێنێ[52]!!، یان دەڵێ: فڵانەکەس مێشکی باش نییە..

---

٤٨. مەبەستی شێخی ئیسلام ئەوەیە کە ئەم جۆرە تێگەیشتنو بۆچوونە هەڵەیە. وەرگێڕ.

زرنگ و زیرەك نی‌یە.. تێگەیشتنی کەم و لاوازە!! لەمەشدا مەبەستی ئەوەیە بەخۆیدا هەڵدا کە ئەم شارەزایە و لەو باشترە . واتە: هەم خۆی پێ بەرزکاتەوە و هەم ئەویشی پێ بشکێنێ!!.

سێیەم/هەندێکی‌تر هەن ئێرەیی هەڵیان دەپێچێ بۆ غەیبەت کردنی کەسێك، لێرەشدا دوو ئاکاری ناشیرین لە خۆیدا کۆ دەکاتەوە: (غەیبەت و . حەسوودی (ئێرەیی))، هەربۆیەش هەمیشە ئەوەندەی بۆی بلوێ دەیشکێنێ و سوکی دەکات، ئیتر لە قاڵبی دینداری دابێت یان ئێرەیی (حسد)!!.

چوارەم / هەمیشە غەیبەتەکە لە قاڵبی یاری و گاڵتە کردنەوە دەکات، بۆ ئەوەی بە باسکردن و گاڵتەکردن بەو بابایە خەڵکی بخاتە پێکەنینەوە!! هەتاکو دەرەنجام کابرای گاڵتە پێکراو سووك دەکات!!.

پێنجەم/ وە هەندێکیش غەیبەتەکە دەخەنە قاڵبی تێ سوڕمان و سەر سوڕمانەوە، بۆ نموونە دەڵێ: من سەرم لە فلانەکەس سوڕ دەمێنێ، ئایا چۆن ئەوە و ئەوە ناکات؟!! یان: فلانەکەس چۆن ئەوە و ئەوەی لێ ڕودا؟! یان بۆ ئەوەی کرد و ئەوەی نەکرد؟! بۆیە دەبینی غەیبەتی کابراکە لە قاڵبی سەر سوڕماندا دەکات!!

شەشەم/ دەستەیەکیش غەیبەتەکە دەخەنە قاڵبی دڵسۆزی و خەفەت بۆ خواردنەوە، بۆ وێنە دێ و دەڵێ: بەڕاستی فلانەکەس فەقیرە! ئەوەی کە دوچاری بووە منی غەمبار کردووە، جا گوێگر وا هەست دەکات کە خەفەت و ئەسەف بۆ ئەو کابرایە دەخوات، بەڵام لە ناخیشەوە پێی خۆشە کە ئەوشتەی دووچاری بووە باسی بکات، وە ئەگەر لە تواناشیدا هەبایە زیاد لەوەی دەخستە سەر. وە زێدە جاریش دەرواتەلای دوژمنان و ناحەزانی ئەو کابرایە و بە چڕی باسی دەکات بۆ ئەوەی دڵ خۆشیان بکات!.

حەوتەم/ وە هەندێکیش غەیبەتەکە لە قاڵبی توڕە بوون و بەرهەڵستی کردنی (مونکەر)ەوە ئاشکرا دەکەن!! بۆیە دەبینی چەندین قسەی زرق و برق دەکات و لەناخیشەوە مەبەستەکەی پێچەوانەیە. خواپەنامان بدات و هەردەم پارێزراومان کات!!

لەڕاستی‌دا ئەم جۆرە ئاکارانە لە گەورەترینی نەخۆشی‌یەکانی دڵ و دەرون و بەڕوکەش فێڵ کردنە لە خواو خەڵکی[٥٣]!.

((ئایا ئامادەبوون لەو شوێنانەی کە سەرپێچی خوایان تێدا دەکرێت، عەدالەتی پیاوی موسوڵمان دەڕوشێنێت؟!))

شێخی ئیسلام-ابن تیمیە-ی حەڕڕانی پرسیاری لێکرا سەبارەت بە پیاوێك کە بانگهێشت دەکرێت بۆ شوێنێك، جا لەو شوێنەدا - مونکەر- دەبینێ و ناشتوانێت بیگۆڕێت، وە جاری واش هەیە خێزانیشی لەگەڵ خۆی دەبات، ئایا ئەمە - جائیز - ە؟ ! ئایا ئەم ڕەفتارە عەدالەت و متمانەی ئەو بابایە دەڕوشێنێت؟!.. ئەویش بەم چەشنە وەڵامی دایەوە:-

بۆ هیچ مرۆڤێکی موسڵمان نی‌یە ئامادەی ئەو شوێنانە بێت کە خراپە و مونکەری تێدا دەکرێت و لە دەمەشدا توانای بەر هەڵستی لێ کردنی نەبێت...، مەگەر تەنها لەبەر دا خوازی‌یەکی شەرعی، وەك: ئەمەی لەو شوێنەدا شتێك هەبێت کە ئەم - بۆ بەرژەوەندی دین و دونیای - پێویستی پێی بێت و، جا بۆ وەدەست هێنانی ئەو شتە پێویستە خۆی ئامادە بێت. یان ئەگەر هاتوو بە زۆر ڕاپێچی ئەو شوێنەیان کردبوو!! بەڵام ئەگەر تەنها بۆ ڕابواردن بوو، وە ژنەکەیشی لەگەڵ خۆی دەبرد.. ئەگەر بەردەوام بێت لەسەری، ئەوە (عەدالەت) و (پیاوەتیش)ی هەردەم دەڕوشێنێت!!. والله اعلم.

---

٤٩. واتە دەیەوێت بەتیرێ دوو نیشانە بپێکێ، یەکەم: خۆبەرزکاتەوە کەدوعای گیرادەبێو شەونوێژ دەکات دووەم: وەبۆئەوەی لەبەرچاو خەڵکی ئەو کابرای پێ بشکێنێ کەئەوەو ئەمەی کردووە. وەرگێڕ.

٥٠. خوێنەری خۆشەویست: بەڕاستی ئەم جۆرە سیفەتە بەدانەی کە شێخی ئیسلام ئیبن تەیمییە باسی کردن، لەگەورەترینی ئەو نەخۆشیانەیە کەئەمڕۆ موسڵمانانی جیهان پێیەوە دەناڵێنن، بەشێوەیەك زاناو نەزانو موجاهیدو بانگبەرو سەرکردەو سەربازو گەورەو بچوك پێوەی دەتلێنەوەو کەسمان لێی دەرباز نەبوین!!! ساخوا بەمیهرەبانی خۆی لێمان خۆش بێو شەیتانەکانمان لاواز کات. وەرگێڕ.

((دار الإسلام)) و كۆچ كردن...!!

إبن تیمیەی حەڕڕانی ـ ـ خـوای لـێ ڕازی بێـت ـ سـەبارەت بـە شـاری (مـاردین) پرسـیاریان لـێ كـرد كـە ئایـا (دارالكفـر)ـە یـان (دار الإسلام)[54]؟ وە ئایا ئەو موسوڵمانەی كە نیشتەجێی ئەوێیە لەسەری فەرزە كۆچ بۆ وڵاتانی ئیسلام بكات یان نا؟ وەلە حەلێكدا ئەگـەر كـۆچ كردنـی لەسـەر واجب بـوو و بـەڵام هـەر كۆچـی نـەكرد، وە بـە "نـەفس" و "مـاڵ" یارمـەتی دوژمنـانی ئیسلامیشـیدا، ئایـا بـەو ڕەفتارەی تاوانبار دەبێت؟! وە ئەگەر كەسێكیش بەو كابرایە بڵێ دووڕووە و جنێویشی پێ بـدات گوناهبـار دەبێـت یـان نـا؟!. لەوەڵامـدا فەرمووی: پاش سوپاس بۆ خوای گەورە: خوێن و ماڵی موسڵمانان ـ لەهەركوێ بن ـ هەردەم قەدەغەیـە!!، وە پشـتگیریی و یارمەتیـدانی یاخی بووان لە بەرنامەی خوا-ئیتر خەڵكی (ماردین) بن یـان هـەر وڵاتێكـی دیكـە- قەدەغەیـە، وە ئـەو موسـڵمانە كـە نیشـتەجێی ئـەو وڵاتەیە ئەگەر هاتوو لە ئاست بەرپاكردنی دروشمەكانی دینەكەیدا بێ توانا بوو وە ڕێی لێ دەگیرا... ئـەوە كـۆچ كردنـی لەسـەر شـان ـ واجب ـ دەبێت !!. بەڵام ئەگەر وانەبوو، ئەوە كۆچ كردنەكە فەرزنییە و سوونەتە!!.

وە یارمەتی و پشتگیریی كردنیان لەبۆ دوژمنانی ئیسلام-چ بەماڵ چ بە (نەفس)- لەسەریان قەدەغەیـە!!. وەلەسـەریان فـەرزە كەبـە هەر جۆرێ بۆیان دەلوێ یارمەتیان نەدەن و خۆیانی لێ قوتاركەن، ئیتر بە خۆ ون كردن بێ... یان بەهەڵ هاتن... یان هـەر ڕێگەیـەكی دی. بەڵام ئەگەر تاكە ڕێگە ـ بۆ خۆ قوتار كردن ـ هەر كۆچ كـردن بـوو. ئـەوە كـۆچ كردنیـان لەسـەرفەرز دەبێـت. وە حـەڵاڵ نـیـە بـە شێوەیەكی گشتی جنێو بە هەموو یـان بـدرێ و پێیـان بوترێـت: دووڕو ـ المنـافق ـ، چـونكە سیفاتی دووڕووەكـان لـە (قورئـانی پیـرۆز) و (سوننەت)دا تاوتوێ كراون، جا ئەو سیفەتانە لە هەندێ خەڵكی وڵاتی (ماردین)دا هەیە و لە هەندێكیشدا نییە!!. وە سەبارەت بـەوەی كە ئەو شارە (دار الكفر)ـە یان (دار الإسلام)، دەڵێین: هـیـچ كامیـان نـیـیـە، بـەڵكو-مركب-لێـك دراوە، چـونكە لـە شـوێنی (دار الإسلام)دا نییە كە یاسای ئیسلامی تێدا پیادە بكرێ، وە (دار الكفر)یش نییە كە خەڵكەكەی بێ بڕوا بن، بـەڵكو جـۆری سـێهەمە كـە موسـوڵمان بە شێوەیەكی گونجاو كاری تێدا دەكاو، وە بە ئەندازەی بۆ گونجان لەگەڵ یاخی بوان لە بەرنامەی خواوە بە شەڕدێن[55]!!.

نامەیەكی إبن تیمیەی حەڕڕانی بۆ لێپرسراوی موسوڵمانان كە تێیدا هانی دەدات بۆ نوێژ بەرپاكردن و زەكات دان و فەرمان بە چاكە و جڵەو گیری لە خراپە !!!.

بسم الله الرحمن الرحيم

لە (ئەحمەدی كوڕی تەیمیە) وە.. بۆ (سوڵتان)ی موسوڵمانان: جێگری پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەنێو ئوممەتەكەیدا، داواكارم خـوای گەورە پشتگیریی بكات بە جۆرێك كاروباری دونیاو دوا ڕۆژی موسوڵمانانی پێ چاك بكات.. هـەتاوەكو ئـەو ئایەتـەی (قورئـانی پیـرۆز) بیگرێتەوە: ﴿ الذِين إِنْ مكناهم فِي الأرض أقاموا الصلاةَ وآتوا الزكاةَ وأمروا بِالمعروفِ ونهوا عن المنكر ولِلهِ عاقِبةُ الأمورِ﴾الحج:٤١. واتـە: (ئەوانەی كە ئەگەر لەنێو زەویدا سەقامگیریان كەین ـ سەریان خەین و ببنە خاوەن هێز ـ ئەوە یەكسەر نوێژ بـەرپا دەكـەن، وە زەكـات دەدەن، وە فەرمان بە چاكە و جڵەو گیری لە خراپە دەكەن، كۆتایی هەموو ئیشەكانیش هەر بۆ خوایە و بۆلای ئەو دەگەڕێتەوە)..

وە خوای گەورە بیخاتە بەر ئـەو فـەرموودەی پێغەمبـەر (ﷺ): (**سبعةٌ يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلاّ ظِلّه: إمام عـادلٌ....... الخ**) واتە: (حەوت دەستە خوا ـ لـە ڕۆژێكدا هـیـچ سێبەرێك نـیـیـە تـەنها سێبەریئەو نـەبێت ـ دەیانخاتـە ژێـر سێبەری خۆیـەوە: (یـەكێك لەوانە) پێشەوایەكی دادپـەروەر). وە داواكـارم پـەروەردگار دەسـتی بگـرێ و یارمـەتی بـدات... چـونكە بـەڕاسـتی لێپرسـراو هـەژارترین مرۆڤی خوایە بۆ یارمەتی دانی خوایی... خـوای گـەورە دەفـەرموویت: ﴿**وعد الله الذِين آمنوا مِنكُم وعمِلُوا الصالِحاتِ ليستخلِفنهم فِـي**

---

٥٤. (دار الإسلام) ئەوشوێنەیە كە موسڵمانان تێیدا باڵادەستن‌و یاسای ئیسلامی تێدا بەڕێوە دەچێ، كەپێشی دەوترێت (دار السلام) یـان (دار السلم) وە (دار الكفر) ئەو شوێنەیە كەبێ بڕوایانی تێدا باڵادەستن‌و یاسای كوفری تێدا بەڕێوە دەچێت. وەپێشی دەوترێت (دار الحرب). وەرگێڕ.

٥٥. خوێنەری خۆشەویست: لەوانەیە پرسیارێك خوت خوتەی دڵت بدات كەئایا ئەم پرسیارە لە ئیبن تەیمییە كراوە سەبارەت بەوشارە، ئێستە ئێمـە چ پێویستیمان بەوەڵامەكەیەتی؟ لەوەڵامدا دەڵێم: ئیبن تەیمییە ـ ڕەحمەتی خوای لێبێت ـ كاتێـك كەپرسیاری لێكراوە وەڵامەكەی بەگشتی داوەتـەوە، بەشێوەیەك زۆر ووردە بابەتی‌تری لە ژێردا كۆدەبێتەوە. بۆنموونە لەم پرسیارەدا (دار الكفر) و (دار السلام)ی باسكردووە، یان باسی ئەوەی كردووە كەلە چ كاتێكدا كۆچكردن فەرزەو چ كاتێكیش سوونەتە، یان باسی ئەوەی كردووە كەیارمەتی‌دانی دوژمنانی ئیسلام بەگشتی قەدەغەیە. وەرگێڕ.

الأرض كما استخلف الذين من قبلهم وليمكنن لهم دينهم الذي ارتضى لهم وليبدلنهم من بعد خوفهم أمنا يعبدونني لا يشركون بي شيئا﴾النور:٥٥.

واتە: خوا پەیمانیبە بڕواداران لە ئێوە داوە، ئەوانەی کە کردەوەی چاك دەکەن، کەلەنێو ئەم زەویەدا دەیانکات بە جێنشیتن ـ هەروەك ئەوانەی پێش ئێوەی کرد بە جێ نشین ـ، وە دینەکەی خۆیان بۆ سەر دەخات، ئەو دینەی کە خوا ڕازیە هەردەم (دین) یان بێت، وە ترسەکەیان بۆ دەگۆڕێ بە هێمنی، ئەوانە بەندایەتی بۆ من دەکەن و هیچ هاوەڵێکم بۆ بڕیار نادەن). شایەنی باسە چاك بوونی کارو باری (سوڵتان)ی موسوڵمانان، بە خۆیەك لاکردنەوەیەتی بۆ شوێن کەوتنی (قورئانی پیرۆز) و (سوننەت)ی پێغەمبەر (ﷺ) و خەڵك خستنە سەر ئەو ڕێگەیە، چونکە خوای گەورە لەدوای سەرکەوتن چوار مەرجی بۆ موسوڵمانان داناوە:

١) نوێژ بەرپا کردن.

٢) زەکات دان.

٣) فەرمان بە چاکە.

٤) جڵەو گیری لە خراپە.

چونکە لێپرسراوی موسوڵمان ئەگەر هاتووهەموو نوێژەکانی لە وەختی خۆیدا ـ بە (جەماعەت) کرد وفەرمانیشی کرد کە موسوڵمانان بیکەن، وە ئەگەر ئەندامێکیش کەمتەرخەمی تێدا کرد، سزایەکی شەرعی دا... ئەو سزایەی کە خوا بۆی دیاری کردووە، وە پاشان، ئەگەر هەردەم لەوەختی بەرەبەیاندا پاڕایەوە و پەنای بۆلای خوا بردوو وتی: (یاحي یاقیوم لا اله إلا أنت برحمتك أستغیث) ئەوە ئیتر خوا دەرگای لێ دەکاتەوە و سەرکەوتن و دەسەڵاتێکی وای پێ دەبەخشێت مەگەر خوای گەورە هەر خۆی بزانێ چۆنە!!وەك دەفەرمووێت: ﴿ولو أنهم فعلوا ما یوعظون به لكان خیرا لهم وأشد تثبیتا(٦٦)وإذا لآتیناهم من لدنا أجرا عظیما(٦٧)ولهدیناهم صراطا مستقیما﴾النساء: ٦٦- ٦٧. واتە: (خەڵکی ئەگەر بهاتبا ئامۆژگاریەکانیان ئەنجام بدایە ـ لە ئەنجامدانی فەرمان و وازهێنانی قەدەغە ـ ئەوە چاکتر بوو بۆیان ـ لە وازهێنان لە فەرمان و ئەنجام دانی تاوان ـ، وە جێگیرکردنێکی توندتر بوو بۆیان، کەواتە ئێمە لەلایەن خۆمانەوە پاداشتێکی مەزنمان پێدەدان ـ بەهەشت ـ وە هیدایەتمان دەدان بۆ ڕێگەی ڕاست ـ لە دونیا و دوا ڕۆژدا[56]).

وەپاشان هەموو سود و چاکەیەك کە دەیگەیەنێت بە خەڵکی ئەوە وەك "زەکات" وایە، وە بن بڕکردن و نەهێڵانی هەژاری و دەستەبەرکردنی پێویستییەکان و، سەرخستنی ستەم لێکراوو، فریاکەوتنی بێنەوا و خەفەتبار، لە مەزنترین و بڵندترینی عیبادەتەکانە!!!.

(فەرمان بە چاکە)ش بریتییە: لە فەرمانکردن بە هەرکارێك کە خوا و پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانیان پێ کردبێت، لە (دادپەروەر)ی و (چاکە کردن) و (چاودێری خوا) و فەرمانکردن بە لێپرسراوەکان بە شوێنکەوتنی (کتاب) و (سوننەت) و وازهێنان لە قەدەغەکراوەکانی خوا!!.

(بەرهەڵستی لە خراپەش) بریتییە: لە جڵەوگیری کردن لە هەرکارێك کە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) بەرگرییان لێ کردبێت [57]!!. جا بۆیە: ئەگەر (سوڵتان)ی موسوڵمانان ـ لە زۆربەی شارەکانی ئیسلامدا ـ بەم شێوەیە هاتە پێشەوە، ئەوە مایەی چاکسازی دونیاو دوا ڕۆژی خۆیی و موسوڵمانانە.

و الله یوفقهُ لما یحبه ویرضاه !!

---

٥٣. مختصر تفسیر إبن کثیر م١ ص٤١١ ـ وەرگێر.

٥٤. خوێنەری خۆشەویست: ئیبن تەیمییە ــ ڕەحمەتی خوای لێبێت ــ باسی چوارمەرجی کرد، ١. نوێژ. ٢. زەکات. ٣.فەرمان بەچاکە. ٤. بەرگری لەخراپە. پاشان بەکورتی شەرحی هەریەکەیانی کرد. بۆیە لێت تێك نەچێت. وەرگێڕ.

بەشی سیاسەتی شەرعی

پێشەکی نووسەر لە چەند دێڕێکدا

بسم الله الرحمن الرحيم

سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە بە ڕووناکیەکانەوە ـ البینات ـ پێغەمبەرانی خۆی (علیهم السلام) ڕەوانە کردووە.. وە لە گەڵیشیاندا (بەرنامە) و (تەرازوو)ی ناردووە تا خەڵکی سەرزەوی هەستن بەبەرپاکردنی دادپەروەری!! وە ئاسنیشی ناردووە ـ کە هێزێکی توندی تێدایە و سودی بۆ خەڵکی هەیە ـ بۆ ئەوەی دەرکەوێ کێ یارمەتی دینی خوا دەدات؟!! بەڕاستی خوا بە هێز و بە عیززەتە.

وە کۆتایی پێغەمبەرانیشی (علیهم السلام) بە (محمد) هێناوە... چ پێغەمبەرێك (ﷺ)؟!! ئەو پێغەمبەرە (ﷺ)کە خوا بە دینێکی ئەوپەڕی ڕاست و دروستەوە ناردی، تا بە سەر دوا بەیەکی بەرنامەکانی تردا سەری خات، ئەو پێغەمبەرەی (ﷺ)کە کۆکەرەوەی (زانست) و (هێز) و (قەڵەم) و (شمشێر) بوو!!. وە شایەتی دەدەم کە تەنها " الله " نەبێت هیچ خوایەك نی‌یە شایستەی پەرستن بێت، شایەتی‌یەکی پاك و بێگەرد و خاوێنتر لە ئاڵتوون!!. وە شایەتیش دەدەم، کە (محمد) (ﷺ) بەندەو نێردراوی خوایە!!.

لە پاشان:

ئەم نوسراوەیە پەرتووکێکی کورتە ـ کە کۆکەرەوەی سیاسەتی خوایی و بەڵگەی پێغەمبەرایەتی‌یە ـ بە شێوەیەك کە هیچ کام لە (سەرکردە) و (سەرباز)ی لێی بێ نیاز نین!!، داخوازی نووسینی ئەم پەرتووکەش ئەرکی ئامۆژگاریەتی‌یە ـ کە خوا فەرزی کردوە بۆ هەر سەربازێك لە ئاست سەرکردەی ـ وەك پێغەمبەری سەردار (ﷺ) دەفەرموێت: ((**أن الله يرضى لكم ثلاثاً: أن تعبدوه ولاتشركوا به شيأ، وأنْ تعتصموا بحبل اللهِ جميعاً ولا تفرقوا، وأنْ تناصحوا من ولاه اللهُ أمركم**)) رواه مسلم.. واتە: (بەڕاستی خوا لە سێ کارتان ڕازی‌یە: بیپەرستن و هیچ هاوەڵێکی بۆ بڕیار مەدەن، وە دەست بگرن بە بەرنامەی خواوە و جیاواز مەبن، وە ئەوکەسەی خوا کاروباری ئێوەی پێ دەسپێرێت هەردەم دڵسۆزیی لەگەڵ بکەن).

نێوەڕۆکی ئەم بابەتە

ئەم پەرتووکە لە میانەی دوو ئایەت لە (قورئانی پیرۆز) کە پێی دەوترێت: (آية الأُمراء) . دامەزراوە، ئەو دوو ئایەتەش بریتین لە: ﴿إن الله يأمركُم أنْ تؤدوا الأمانات إلى أهلِها وإذَا حكَمتم بين الناس أنْ تحكُموا بالعدل إن الله نِعما يعِظُكُم بِهِ إن الله كَانَ سَمِيعا بصِيرا(٥٨)يأأيها الذِين آمنوا أطِيعوا الله وأطِيعوا الرسولَ وأولِي الأمرِ مِنكُم فَإنْ تنازعتم فِي شيءٍ فَردوه إلى اللهِ والرسول إنْ كُنتم تؤمِنُونَ بِاللهِ واليومِ الآخِر ذَلِك خيْر وأحسَن تَأويلاً﴾النساء: ٥٩. واتە: (خوا فەرمانتان پیٚ دەکات کە هەموو ئەمانەتەکان بگێڕنەوە بۆ خاوەنەکەیان، وە ئەگەر لە نێو خەڵکیدا (حوکم)تان کرد ئەوە (حوکم) بە دادپەروەرانە بکەن، بەڕاستی ئەم سیفەتە (حوکم کردن بە عدل) نیعمەتێکی زۆر جوانە کە خوا فەرمانتانی پیٚ دەکات، بەڕاستی خوا بیسەری بینەرە. ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە فەرمان بەریی خوا بکەن، وە فەرمانبەریی پێغەمبەر (ﷺ) بکەن، وە لێپرسراوانیش لە خۆتان، وە ئەگەر لە کارێکدا ناکۆك بوون، ئەوە بیگێڕنەوە بۆ لای خوا و پێغەمبەر(ﷺ) ئەگەر ئێوە بڕواتان بە خواو ڕۆژی بەریٚ هەیە!!، چونکە هەرئەوە چاکترە و سەرەنجامێکی باشترە) [٥٨]. زانایان دەفەرموون: ئایەتی یەکەم لەمەڕ لێپرسراوان دابەزیوە، کەلەسەریان فەرزە تێکڕای (ئەمانەت) و سپاردەکان بگێڕنەوە بۆ خاوەنەکانی خۆیان، وە ئەگەر لە نێو خەڵکیشدا دادوەرییان کرد ئەوە دەبیٚ بە ڕەچاوگرتنی دادپەروەری بیٚ! بەڵام ئایەتی دووەم لەمەڕ تاك تاکی موسوڵمانان هاتوەتە خوارەوە، کەلەسەریانە لە هەمووشتێکدا گویٚ بیستی بەرپرسەکانیان بن (دابەش کردنی شت، شەڕکردن، حوکم کردن) تەنها مەگەر فەرمانیان پیٚ کردن بە سەرپێچی خوا، جا ئەگەر فەرمانیان پیٚ کردن بە سەرپێچی خوا، ئەوە بە هیچ شێوەیەك نابیٚ گویٚ بیستی بن، چونکە گوێڕایەڵی کردنی دروستکراو لەسەرپێچی دروستکەردا نییە، وە هەم ئەگەر لە شتێکدا ناکۆکییان تێکەوت، ئەوە دەبیٚ بیگێڕنەوە بۆلای خوا و پێغەمبەر (ﷺ) کەواتە:

ئەم ئایەتە پیرۆزە ئەگەر (گێڕانەوەی هەموو ئەمانەتێك بۆ خاوەنەکەی) و هەروەها (حوکمی دادپەروەرانە)ی فەرزکردبێت... دەی بێگومان ئەم دوو بنچینەیە کۆ کەرەوەی سیاسەتی دادپەروەرانە و ویلایەتی صاڵحن!!!.

---

٥٨. تفسير القاسمی (محمد جلال الدين القاسمی) م٥ ص٢٤٢. وەرگێڕ.

بەشی یەكەم
جۆرەكانی ئەمانەت

ئەم بەشە دوو بەندی لەخۆ گرتووە

- بەندی یەكەم -

(الولايات) ـ (لێپرسراویەتی ـ كردن بە لێپرسراو ـ).

گێڕانەوەی (ئەمانەتە)كان دوو جۆرن:

یەكەمیان: (الولايات) لێپرسراوێتی ـ كردن بە لێپرسراو ـ، چونكە هۆی دابەزینی ئایەتەكەش بریتی بوو لەوە.

جا ئەم بەندەیان بریتی‌یە لە چوار فەصڵ:

﴿ فەصڵی یەکەم ﴾

((هەڵبژاردنی چاکترین و گونجاوترین کەس بۆ هەر لێپرسراوێتییەك))

کاتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەیارمەتی پەروەردگار شاری (مەککە)ی فەتح کردو لەلایەن . بەرەی شەیبە. وە کلیلەکانی ماڵی خوای پێدرا، لەودەمەدا (عەبباس)ی مامی داوای کرد کە کلیلەکان بدات بەو، بەڵام پەروەردگار ئەم ئایەتەی دابەزاند ﴿إن الله يأمركم... الخ﴾، ئیتر پێغەمبەریش (ﷺ) کلیلەکانی ماڵی خوای گێڕایەوە بۆ (بەرەی شەیبە)[59]. کەواتە: لەسەر لێپرسراوی موسوڵمانان فەرزە لە هەمووکارێك لە کاروباری موسوڵمانانندا کەسێك بکاتە لێپرسراو کە چاکترین بێت بۆ ئەو کارە، وەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (**من ولِيَ مِن أمر المسلمين شيئاً، فولّى رجلاً وهو يجد من هو أصلح للمسلمين منه، فقد خانَ الله ورسوله**)) رواه الحاكم. واتە: (هەرکەسێك چمکێك لە کاروباری موسوڵمانانی پێ بسپێردرێ و بڕوات پیاوێك بکا بە لێپرسراو، لە کاتێکدا پیاوێکی تری دەسکەوێت کە لەوی پێشوتر بۆ موسوڵمانان چاکتر بێت، ئەوە ناپاکی لە خوا و پێغەمبەرەکەی (ﷺ) کردووە)!!.

وەلە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت: (**من ولّى رجلاً على عصابة، وهو يجد في تلك العصابة من هو أرضى لله منه، فقد خانَ الله ورسوله وخانَ المؤمنين**)).رواه الحاكم في صحيحه. واتە: (هەرکەس لە نێو دەستەیەك موسوڵماندا یەکێکیان بکاتە لێپرسراو، بەڵام هەر لەو دەستەیەدا یەکێکی تری دەست کەوێت . کە . خوا لەو ڕازی تربێت لەهی پێشو .، ئەوە ناپاکی لە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) و بڕوداران کردووە).

وە (عومەری کوڕی خەتاب) -خوای لێ ڕازی بێت- دەفەرموێت: ((**من ولِيَ من أمر المسلمين شيأ فَولّى رجلاً لمودة أو قرابة بينهما، فقد خانَ الله ورسوله و المُسلمين**)). (هەرکەس چمکێك لە کاروباری موسوڵمانانی پێ بسپێردرێ و ئەویش بڕوات لەبەر خۆشەویستی یان خزمایەتی نێوانیان پیاوێك بکاتە لێپرسراو، ئەوە ناپاکی لە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) و موسوڵمانان کردووە).

جا شایەنی باسە لێپرسراوی موسوڵمانان لەسەری فەرزە کە بگەڕێت بەدوای ئەوانەدا کە بۆ لێپرسراوێتی شایستەن، بۆ ئەوەی بە نوێنەر و جێگری خۆی بۆ شارەکانیان بنێرێت، ئیتر ئایا ئەوانە: (حاکمن، یان لێپرسراوی سەربازگەن، یان لێپرسراوی دارایی، یان هەر کارێکی تر...) ئەوە جیاوازی نی‌یە و دەبێ کێ چاکتر و شایستەترە ئەوە دانێت. تەنانەت ئەوانەی کە (ئیمامی مزگەوت) و (بانگ بێژ) و (قورئان) خوێن و، (مامۆستان) یان تێکڕای چین و توێژەکانی تریش هەر هەمان (حوکم) یان هەیە!!.

وە نابێت کەسێك پێشخات هەرلەبەرئەوەی خۆی داوای لێپرسراوێتی کردووە!!، یان لە داواکردنەکەدا وە پێش کەوتووە، بەڵکو هەرکەس خۆی هەڵپە بکا و بێتە پێشەوە و داوا بکات ئەوە دەبێت هەر پێی نەدرێت!! چونکە لە ڕێگەی ڕاستەوە هاتووە کە دەستەیەك هاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و داوای لێپرسراوێتی‌یان لێ کرد، ئەویش فەرمووی: ((**إنا لانولي أمرنا هذا من طلبه**)) رواه البخاري و مسلم. واتە: (ئێمە کەسێك-لەم ئایینەماندا- خۆی داوای لێپرسراویەتی بکات، نایکەینە لێپرسراو)!! وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە (عبدالرحمنی کوڕی سەمورە)ی فەرموو:- ((**ياعبدالرحمن، لا تسأل الإمارة، فإنك إن أعطيتها مِن غير مسألةٍ، أعنت عليها، وإن أعطيتها عن مسألة وكِلت إليها**)) رواه البخاري و مسلم. واتە: (ئەی عبدالرحمن) داوای بەرپرسێتی مەکە، چونکە ئەگەر بەبێ داواکردنی خۆت پێت سپێردرا ئەوە لەلایەن خواوە لە سەری یارمەتی دەدرێیت، وە ئەگەر بە داواکردنی خۆت پێت درا ئەوە دەدرێیتە

---

[59]. ئەم ئایەتە دەربارەی (عثمانی کوڕی طلحة) دابەزی، چونکە کاتێك کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) شاری مەککەی فەتح کرد، کلیلی ماڵی خوا بەدەس (عثمانی کوڕی طلحة)وە بوو پێغەمبەر (ﷺ) بانگی کردو کلیلەکانی لێوەرگرت پاشان دەرگاکەی پێکردەوەو چووە ناویەوەو هاتەدەر، ئیمامی (عەلی) داوای کرد کە کلیلەکانی ماڵی خوای پێ بدات، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (عثمانی کوڕی طلحة) لەکوێیە؟ بۆی بانگ کراو پێغەمبەریش(ﷺ) فەرموی: ئەی (عثمان) هائەوە کلیلەکەت ئەمڕۆ ڕۆژی چاکەو وەفایە!!. سیره إبن هشام م٤ ص٥٢. وتفسير إبن جريرالطبري م٨ ص٤٩٢. و تفسير إبن كثير. وەرگێڕ

دەست خۆت)!!. وە پێغەمبەری بەڕێز (ﷺ) لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموویێت: ((**من طلب القضاءَ و استعانَ عليه، وكلَ إليـهِ، ومـن لم يطلبِ القضاءَ، ولم يستعن عليه، أنزلَ الله عليه ملكا يسدِّده**)) رواه أهل السن-أبو داود والترمذي و إبن ماجه والنسائي.

واتە: (هەرکەس داوای بوون بە "قازی"یەتی بکات و بۆی تێکۆشێت، ئەوە دەدرێتە دەست خۆی، بەڵام هەرکەس خۆی داوای نەکاو بۆی تێ نەکۆشێ، ئەوە خوا فریشتەیەکی بۆ دەنێرێ تا هەردەم ڕاستی بکاتەوە!!).

بەڵام ئەگەر لێپرسراوی موسوڵمانان لە کابرایەکی شایستەتر و باشترەوە لای دا بۆلای یەکێکی تر، ئەویش لەبەر (خزمایەتی نێوانیان، یان هاوڕێیەتی، یان هاو وڵاتێتی، یان هاو (مەزهەب)ێتی، یان لەبەر یەکبوونیان لە ڕەگەز دا وەك: عەرەبایەتی، یان فارسێتی، یان تورکی‌یەتی، یان ڕۆمی‌یەتی، یان لەبەر ڕەشوەیەك ـ لە پارە و هەرشتێکی دی ـ کە لێی وەردەگرتن، یان هەر هۆیەکی تر، یان لەبەر ئەوەی ڕقێکی لە دڵدایە بۆ بابای خاوەن شایستە، یان دوژمنایەتی و ناکۆکی نێوانیان، ئەگەر لەبەر ئەمانە لێپرسراوێتی‌یەکەی پێ نەئەدا، ئەوە ناپاکی لە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) و بڕواداران کردووە!!!. وە هەڕەشەی ئەم ئایەتەش دەیگرێتەوە: ﴿**يأيها الذين آمنوا لا تخونوا الله والرسولَ وتخونوا أماناتِكم وأنتم تعلمونَ(٢٧)واعلموا أنما أموالُكم وأولادكُم فِتنةٌ وأن الله عِنده أجر عظِيم**﴾الانفال:٢٧-٢٨. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە، ناپاکی لە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) و ئامانەتەکانتان ـ سپاردە ـ مەکەن لە کاتێکدا خۆتان دەزانن، وە بشزانن کەماڵ و منداڵەکانتان تەنها بۆ تاقی کردنەوەیە!، وە ئاگاداربن خوا پاداشتی گەورەی لایە!).

چونکە زۆرجار پیاوی وا هەیە لەبەر خۆشەویستی بۆ وڵاتەکەی یەکێك لەوی تر پێش دەخات، یان شتێکی پێ دەبەخشێ لە کاتێکدا شایستەیشی نی‌یە!!، یان جاری واش هەیە ئەو بەخشین و پێش خستنە تەنها لەبەر وەرگرتنی پارەیەکە یان خۆشەویستی‌یەکی تایبەت، دەی ئەوە-بەو کارەی- خیانەتی لە خوا و پێغەمبەر (ﷺ) و ئەمانەتەکەیدا کردووە!!.

پاشان ئەوەی کە ئەمانەتەکەی بە پاکی و بەپێی فەرمانی خوا دەگێڕێتەوە و گوێبیستی ئارەزووی خۆی نابێ و هیچ کات سەرپێچی ناکات، ئەوە بێگومان خوای گەورە سەقامگیری دەکات و لە پاش خۆیشی ماڵ و منداڵەکانی دەپارێزێ! بە پێچەوانەوە ئەوەی گوێ بیستی ئارەزووی خۆیەتی و زۆر خۆی ناپارێزێ، ئەوە پەروەردگار تۆڵەی لێ دەستێنێ و بە پێچەوانەی ویستی خۆی بۆی دەکات! بۆیە هەم منداڵەکانی زەلیل دەکا و هەم پارە و ماڵەکەشی دەفەوتێنێ و دەرەنجام ڕەنجبە خەساری دەکات!!.

لەمەر ئەم خاڵەش ڕوداوێکی بەناوبانگ هەیە: دەڵێ یەکێك لە خەلیفەی ((عەبباسی))یەکان جارێك داوای لە زانایەك کرد ڕووداوێکی بۆ باس بکات کە خۆی پێی گەشتبێ و بینیبێتی؟!، ئەویش لە وەڵامدا وتی: جارێکیان بە (عومەری کوڕی عبدالعزیز ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ)یان وت: ئەی ئەمیری بڕواداران، ئایا تۆ دەمی منداڵەکانت لەم-بیت المال-ە وشك دەکەیتەوە و هەروا لە پاش خۆت بە هەژاری بەجێیان دێڵی؟!! ئەویش فەرمووی: ئادەی بیانهێننە ژوورەوە، جا بۆیان هێنانە ژوورەوە، کە سەیر دەکەن (١٠) کوڕن و هیچیشیان باڵغ نەبوون!! کاتێك کە بینینی چاوی پڕ بوو لە فرمێسك! پاشان فەرمووی: ئەی کوڕەکانم سوێند بە خوا هەر شتێك کە مافی خۆتان بوبێت لێتانم قەدەغە نەکردووە، وە من لەوانە نیم کە ماڵی خەڵکی هەڵگرم و بیدەم بە ئێوە! چونکە ئێوە یان "صاڵح"ن یان "نا صاڵح"ن، جا ئەگەر صاڵح بن، ئەوە خوا هەردەم یارمەتیدەری پیاو صاڵحانە و ئەگەر صاڵحیش نەبن ئەوە من شتێکتان بۆ بەجێ ناهێڵم کە یارمەتی دەرتان بێت بۆ سەرپێچی خوای گەورە!!، جا ئەو زانایە دەڵێ: یەکێك لەو کوڕانەییم دیت ئەوەندە خوا دەسەڵاتی پێ دابوو تا "صەد" وڵاخی بۆ جیهاد لەڕێی خوادا بەڕێ خست!!.

منیش دەڵێم: ئەمە لە کاتێکدا خەلیفەی موسوڵمانانیش بوو، لە ئەوپەڕی ڕۆژهەڵاتەوە-وڵاتی تورك- بۆ ئەوپەڕی ڕۆژئاوا-وڵاتی ئەندەلوس- لە ژێر دەستیا بوو، وە لە وڵاتی "جەزائیر"ەوە، بۆ "یەمەن" هەر لەژێر دەستیا بوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەندەی لە دوا خۆی بەجێ هێشت کە منداڵەکانی هەریەك ئەندازەیەکی زۆر کەمیان بەرکەوت!! تەنانەت دەڵێن: لە "٢٠" درهەم کەمتر بوو! کەچی لەم لایشەوە خەلیفەی وا هەبوو لە دابەشکردنی سەروەتەکەیدا منداڵەکانی هەریەکە (شەش صەد) هەزاری وەبەر کەوت، بەڵام لە پاشان منداڵەکانی سواڵیان دەکرد و دەستیان لە خەڵکی پان دەکردەوە!!.

بەڕاستی لەم بارەوە چەندین ڕووداو و چیرۆك هەن كە سەراپا پەند و ئامۆژگاریيە بۆ هەموو خاوەن عەقڵێك!. وە سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كە لێپرسراوێتی ئەمانەتە و دەبێ بگێڕدرێتەوە بۆ خاوەنەكەی، بۆ نموونە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەمەڕ لێپرسراوێتی بە (ئەبو زەڕ)ی فەرموو: **(إنها أمانةٌ، وإنها يوم القيامةِ خزي و ندامةٌ، إلاّ من أخذها بحقها، وأدى الـذي عليـهِ فيها)**)رواه مسلم. واتە: (ئەی "ئەبو زەڕ": لێپرسراوێتی ئەمانەتە، وە لەڕۆژی قیامەتدا مایەی سەرشۆڕی و پەشیمان بوونەوەیە، تەنها مەگەر كەسێك مافی خۆی بداتێ و ئەو ئەركەی - تێیدا - لە سەر شانیەتی بە ئەنجامی بگەیەنێت). وە ئیمامی "بوخاری" لە "ئەبو هورەیرە"وە دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((**إذا ضيعتِ الأمانةُ، فانتظِرِ الساعة، قيل: يارسول الله(ﷺ) وما إضـاعتها؟ قال: إذا وسِد الأمر إلى غيرِ أهلِهِ فانتظر السـاعة**)). واتە: (هەركات ئەمانەت فەوتێنرا ئەوە چاوەڕوانی ڕۆژی دوایی كە! وترا: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەوتانی ئەمانەت چیيە؟! فەرمووی:: هەركات كاروبار بەغەیری خەڵكانی شایستەی خۆی سپێردرا، ئەوە چاوەڕوانی ڕۆژی دوایی كە!!).

شایەنی باسە زانایانیش تێكڕا لەسەر ئەم مانایە كۆن - واتە:لەسەر ئەوەی كە لێپرسراویەتی ئەمانەتە -.

ئەمەش لەبەرئەوەیە كە لێپرسراو بۆ خەڵكی وەك شوان وایە، ئەوەتا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**كلكم راع وكلكم مسؤولٌ عن رعيتِهِ** ..... الخ) أخرجاه في الصيحين. واتە (هەمووتان شوانن و وە هەمووشتان لە مەڕ ژێردەستەكانتان بەرپرسن[٦٠]...). وە پێغەمبەری سەروەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (**مامِن راعٍ يسترعيهِ اللهُ رعيه، يموت يوم يموت وهو غاشٍ لها إلاّ حرم اللهُ عليه رائحةَ الجنـةِ**)) رواه مسلم. واتە: (هیچ لێپرسراوێك نیيە كە خوا كاری كۆمەڵێكی پێ بسپێرێت، جابمرێت ڕۆژێك بمرێت كە غەشی لێكردبن، ئەوە خوا بۆنی بەهەشتی لێ قەدەغە دەكات)!!.

دەڵێ: جارێكیان (ئەبو موسلیمی خەوەلانی) چووبوە لای (موعاویەی كوڕی ئەبوسوفیان) وتی: **السلام عليك أيها الأَجير**!! جا پێیان وت كە بڵێ: **السلام عليك أيها الأَمير**" ئەویش هەر وتی: **السلام عليك أيها الأَجير**" وتیان بڵێ: **أيها الأمير**! ئەویش هەر وتی: **السلام عليك أيها الأَجير**." لەوكاتەدا (معاويه) -خوای لێ ڕازی بێت- فەرمووی: واز لە (ابو مسلم) بێنن، چونكە خۆی باشتر دەزانێ بەوەی كە دەیڵێ، جا (ابو مسلم)یش ڕووی كردە (موعاویە) و وتی: تۆ تەنها كرێ گرتەیەكی كە خاوەنی ئەم خەڵكە گرتویتی بە كرێ بۆ چاودێری كردنیان، جا ئەگەر بە چاكی لە گەڵیان مامەڵە بكەی ئەوە خاوەنەكەی كرێكەی خۆتت پێدەدات، بەڵام ئەگەر بە چاكی لەگەڵیان نەجوڵێیەوە، ئەوە خاوەنەكەی لێت ڕازی نابێ و سزات دەدات!!.

---

٦٠. مەبەست لەشوان لێرەدا لێپرسراوەو مەبەست لە مێگەلیش جەماوەرە. ئەم وێك چونەش وێك چونێكی زۆرجوانەو پڕبە پێسی خۆیەتی. وەرگێر.

- فەصڵی دووەم -

(هەڵبژاردنی چاکترین تا چاکتر)

پێشەوای موسوڵمانان بۆی نییە هیچ کەسێك دانێت گونجاو ترین و چاکترین نەبێت، جاری واش هەیە لەوانەدا کە ئامادەن هیچ کامیان بۆ ئەو کارە گونجاوترین و چاکترین نین، جا لەودەمەدا دەبێ بۆ هەر جێگایەك بە گوێرەی خۆی کامیان باشترە ئەوەیان هەڵبژێرێت، پاشان باشتر تا باشتر...!! جا ئەگەر لە پاش تێکۆشانێکی تەواو بەم شێوەیە مامەڵەی کردوو مافی لێپرسراوێتی‌یەکەی خۆی دا، ئەوە ئیتر ئەمانەتەکەی خۆی گەیاندووە و بە واجبەکەی خۆی هەڵساوە، وە لەو جێگایەدا - لای خوای گەورە - لە پێشەوایانی دادپەروەری دەژمێردرێت , ئیتر ئەگەر چیش لە هەندێ وردە کاردا بەهۆی یەکێکی ترەوە هەڵەیەکیش بکات ئەوە قەیدی نییە، چونکە خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾التغابن:١٦. واتە: (چەندە دەتوانن ئەوەندە پارێز لەخوا بکەن). وە دەفەرمووێت: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾البقرة. ٢٨٦. وە بۆ جیهاد دەفەرمووێت: ﴿فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ﴾النساء: ٨٣. واتە: (لە ڕێگەی‌خوادا بجەنگە، تەنها داوای خۆتت لێ دەکرێ، وە موسوڵمانانیش بۆ جیهاد هانبدە). وە پێغەمبەر (ﷺ)یش دەفەرمووێت: (إذا أمرتكم بأمر، فأتوا منه ماأستطعتم) أخرجاه في الصحيحين. واتە: (ئەگەر فەرمانم پێکردن بە کارێك، ئەوە چەندەی دەتوانن ئەوەندەی ئەنجام بدەن!).

وە پێویستە بۆ هەر شوێنێك و کارێك خەڵکانی شیاو و شایستە بناسرێن و دیاری بکرێن، چونکە هەموو لێپرسراوێتی‌یەك لەسەر دوو پایە دامەزراوە!

یەکەم: القوة "هێز " - بەتوانایی -.

دووەم:الأمانة " دەستپاکی " -.

وەك خوای گەورە دەفەرمووێت - لەسەر زوبانی کچەکەی (شعيب) کە دەربارەی موسا "عليهم السلام" بە باوکی وت: ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ﴾القصص: ٢٦. واتە: (ئەی باوکی خۆم: بیگرە بەکرێ، چونکە چاکترینی کەسێك کە تۆ بیگری بە کرێ ئەوەیە کە (بەهێز) و (دەست پاك) بێت. وە پاشای (مصر) بە حەزرەتی یوسفی وت: ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾يوسف:٥٣. واتە: (ئەمڕۆ تۆ لەلای ئێمە خاوەن شوێن و ئەمانەتی). وە خوای گەورە لەمەڕ سیفەتی (جبريل)دا دەفەرمووێت: ﴿ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ(٢٠)مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ﴾التكوير:١٩-٢١. واتە: (-جبريل- خاوەنی هێزێکە - لاشەی گەورە و بەهێزەی و تووند هەڵمەت دەبات -، وە لەوێش - لە ئاسمانەکان یان لە مەلەئی ئەعلی - بە گوێ کراوە و دەست پاکە - خاوەن ئەمانەتە[61]-) بوونی هێزیش لە هەر لێپرسراوێتی‌یەکدا بەگوێرەی ئەو ئیشەیە، بۆ نموونە: (هێز) لە سەرپەرشتی کردنی شەڕدا دەگەڕێتەوە بۆ ئازایەتی دڵ و، خیبرە بەشەڕو، فێڵ کردن تێیدا، چونکە "جەنگ" بریتی‌یە لە "فێڵ " وە دەگەڕێتەوە بۆ توانینی جۆرەکانی شەڕ، وەك: ڕەمی کردن، یان هاویشتن، یان سوار بوون , و هێرش بردن، گەڕانەوە و جۆرەکانی تریش، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾الأنفال:٦٠. وە (هێز) لە (حوکم کردن لەنێو خەڵکی دا) دەگەڕێتەوە بۆ: شارەزا بوون و ناسینی دادپەروەریی، ئەو دادپەروەریی‌یەی کە (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەر (ﷺ) لەسەری بەڵگەن، وە دەگەڕێتەوە بۆ توانینی جێ‌بەجێ‌کردنی یاسا شەرعی‌یەکان!!. بەڵام (ئەمانەت) دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت:

__یەکەم:__ (ترسان لە خوا).

__دووەم:__ (نەفرۆشتنی ئایەتەکانی خوا بە پارە).

__سێیەم:__ (وازهێنان لە ترسان لە خەڵکی).

ئەم سێ مەرجە خوای گەورە دایناوە بەسەر هەرکەسێکەوە کە بیەوێت (حوکم) لە نێوان خەڵکیدا بکات، وەك دەفەرمووێت: ﴿فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾المائدة:٤٤. واتە: (لە خەڵکی مەترسێن، بەڵکو لەمن بترسن، وە ئایەتەکانی من بەنرخێکی کەم مەفرۆشن، وە هەرکەس بەوەی کە خوا ناردوویەتی-قورئانی پیرۆز- حوکم نەکات، ئەوە ئەوانە بێبڕوان). بۆیە پێغەمبەری خواش (ﷺ) دەفەرمووێت: (ألقضاةُ ثلاثةٌ: قاضيان في النار، وقاض في الجنة، رجلٌ

---

٦١. مخصر تفسير إبن كثير م٢ ص٢٥٤. وەرگێڕ.

عِلم الحق وقضى بخلافِهِ، فهو في **النارِ، ورجلٌ قضى** بين **الناس على جهلٍ، فهو**في **النارِ، ورجلُ عِلم الحق وقضى بِهِ، فهو** في **الجنــةَ**)) رواه اهل السنن. واته: (قازیيەكان سيانن: دوانيان لەنێو ئاگردان و يەكێكيان لە بەهەشتدايە: پياوێك (حەق) بزانێ و بەڵام بە پێچەوانەيەوە دادگايى بكات، ئەوە لە ئاگر دايە، وە پياوێك دادگايى لەنێوخەڵكدا لەسەر بنچينەى نەزانى بكات، ئەوەش لەنێو ئاگردايە، پياوێكيش (حەق) دەزانێ و دادگايش بەو (حەق)ە دەكات، ئەوەيان لە نێو بەهەشتدايە).

قازيش: ناوێكە بۆ هەركەسێك كە دادگايى و حوكم لەنێوان دوو كەسدا بكات، ئيتر ئەوكەسە (خەليفە)يە يان (سوڵتان)ە يان (جێگر)ە يان... هتد، ئەوە وەك يەكە و هيچ جياوازى نييە!!

((کەمی هەردوو سیفەتی "بەهێزیی و دەست پاکیی" لەنێو خەڵکدا))

کۆبوونەوەی هەردوو سیفەتی (هێز +دەست پاکی) "القوة والأمانه" لەنێو خەڵکی دا کەمە، بۆیە (عومەری کوڕی خەتاب)- خوای لێ ڕازی بێت- هەردەم دەی فەرموو: (خوایە شەکوای جەربەزەیی پیاوی فاجر و، دەستەپاچەیی پیاوی پارێزکار، وەلای تۆ دێنم!!). بۆیە واجبە لەهەر شوێنێکدا-بەگوێرەی ئەو شوێنە- خەڵکی گونجاو و شایستە دابنرێت، جا ئەگەر هاتوو دوو پیاو دیاری کران، یەکێکیان (ئەمانەت)ەکەی زۆرتر بوو، ئەوی تریشیان هێز و تواناکەی زۆرتر بوو، ئەوە کامیان بۆ ئەو لێپرسراوێتییە بەسودترە و زیانەکەی کەمترە، ئەوەیان دەبێ وەپێش بخرێت.

بۆ نمونە: بۆ بەرپرسێتی "جەنگ" دەبێ پیاوی بەهێز و ئازا-ئەگەر هەندێ فجوریشی تێدابێت- پێش پیاوی لاواز و بێ توانا-ئەگەر چی دەست پاکیش بێت- بخرێت، وەك دەڵێ: پرسیاریان لە ئیمامی (ئەحمد) کرد لەمەڕ دوو پیاو لە (جەنگ)دا کە هەردووکیان فەرماندەن، یەکێکیان خاوەن هێز و فاجرە و، ئەوی دیکەیان پیاو چاك و لاوازە، ئایا لەگەڵ کامیاندا جیهاد دەکرێت؟! لە وەڵامدا وتی: فەرماندە بەهێز و فاجرەکە هێزەکەی بۆ هەموو موسوڵمانانەو فاجریەکەی تەنها بۆ خۆیەتی!، بەڵام فەرماندە پیاو چاك و لاوازەکە چاکیەتییەکەی بۆ خۆیەتی و لاوازییەکەی بۆ تێکڕای موسوڵمانانە، بۆیە ـ جیهاد ـ شان بەشانی فەرماندە فاجر و بەهێزەکەدا دەکرێت، پێغەمبەری خواش (ﷺ) دەفەرموێت: **(إن الله يؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر) وروى (بـأقوامٍ لاخـلاق لهـم)**رواه البخاري ومسلم.. واتە: (خوا یارمەتی ئەم دینە بە پیاوێکی فاجریش بێت دەدات). لە گێڕانەوەیەکی تردا: (بەکۆمەڵێکیش کە لە قیامەتدا ـ هیچ بەشێکیان نییە).

بۆیە دەبینی پێغەمبەری خۆشەویست (ﷺ) بۆ فەرماندەیی شەڕ هەردەم (خالیدی کوڕی وەلید)ی دادەنا- لەو کاتەدا کە خالید موسوڵمان بوو ـ وە دەیفەرموو: ((**إن خالداً سيف الله على المشركين**)) رواه الترمذي و أحمد. (بەڕاستی خالید شمشێری خوایە بۆ سەر هاوەڵ بڕیاردەران). لەگەڵ ئەوەشدا کەم و زۆر "خالید" هەندێ کاری ئەنجام دەدا پێغەمبەر (ﷺ) بەرهەڵستی لێ دەکرد و پێی قەڵس دەبوو، تەنانەت جارێکیان ـ دەرەنجامی کردەوەیەکی خالید ـ ڕاوەستا و هەردوو دەستی بەرز کردەوە بەرەو ئاسمان و فەرمووی: (**اللهم إني أبرأ إليك مما فعل خالد**)) رواه البخاري. (خوایە من بەریم لەوەی کە خالید کردوویەتی ـ واتە: من پێی ڕازی نیم و فەرمانم پێی نەکردووە)[٦٢]. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ـ پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەردەم بۆ فەرماندەیی شەڕ دەیخستە پێشەوە، چونکە لەو ڕووەوە لە خەڵکانی تر شیاوتر و باشتر بوو، ئەوەیشی کە دەیکرد بەجۆرێك ـ تأویل ـ ئەنجامی دەدا!!.

بەڵام لەم لایشەوە (ئەبو زەڕی غەفاری) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ لە (ڕاست گۆیی) و (ئەمانەت)دا لە (خالید) باشتر بوو، لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر (ﷺ) پێی دەفەرموو: ((**يا أباذر إني أراك ضعيفاً، وإني أحب لك ماأحب لنفسي، لا تأمرن على إثنين، ولا تولين مـالَ يتيم**)) رواه مسلم. واتە: (ئەی " ئەبو زەڕ " من دەتبینم لاوازی، وەمن ئەوەم کە بۆ خۆم پێ خۆشە بۆ تۆیشم پێ خۆشە، بۆیە داوات لێ دەکەم نەبیتە ئەمیری دوو کەس، وە نەبیتە بەرپرسی ماڵی هەتیو)!!.

سەیر دەکەی بەرهەڵستی کرد لەوەی کە (ئەبو زەڕ) ببێتە فەرماندەو لێپرسراو، چوونکە دەیبینێ بۆ ئەو کارە لاوازە!!، لەگەڵ ئەوەشدا سەبارەت بە (ئەبو زەڕ) دەیفەرموو: ((**ماأظلت الخضراء ولا أقلت الغبراء أصدق لهجة مـن أبى ذر**)) رواه الترمذي وإبن ماجه. واتە: (ئاسمان سێبەری بۆ هیچ کەس نەکردووە و، زەوی هیچ کەسی هەڵنەگرتووە، لە (ئەبوزەڕ) ڕاستگۆتر بێت!!) ـ **تحفة الاحوذي شرح الترمذي** -ج/١ ص -٢٨١ تا ٢٨٣-.

---

٦٢. ئەمەلەکاتێکدا بو پێغەمبەری خوا (ﷺ) خالیدی نارد بۆلای (بنی جذيمة) و هەموویانی کوشتو دارایییەکەی هەموویانی هێنا، بەڵام ئەو ئیشەی کەکردی جائیز نەبوو بیکات، بۆیە کۆمەڵێك لەو هاوڕێیانەی کەلەگەڵی بوون بەرگرییان لێکرد لەسەر ئەو ئیشەی کەکردی، دوایی پێغەمبەر (ﷺ) خوێنی کوژراوەکانیداو ماڵو دارایییەکانی گرتە ئەستۆی خۆی. نوسەر.

کۆمەڵنیوز

یان جارێکیان لە شەڕی (ذات السلاسل)دا پێغەمبەری خوا (ﷺ) (عەمری کوڕی عاص)ی بەسەر کەسانێکەوە کردە فەرماندە کەلەویش باشتربوون، وە (ئوسامەی) جاروبار دەرکردە فەرماندە، بەو شێوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەبەر ڕەچاوگرتنی بەرژەوەندی‌یەکی پەسەند تر پیاوێکی بەکار دەهێنا، لەگەڵ ئەوەشدا زۆرجار هەندێك لەگەڵ ئەو پیاوە دا دەبوون کەلە (ئیمان) و (علم) یش دا لەوباشتر بوون!!.

بەهەمان پێودانیش (ئەبوبەکری صدیق)-خوای لێ ڕازی بێت- "جێنشینی پێغەمبەر (ﷺ)" هەر دەم لە شەڕی هەڵگەڕاوەکاندا "أهل الردة" خالیدی کوڕی وەلیدی دەکردە فەرماندە، وە هەروەها لە فەتح کردنی (عێراق) و (شام)دا هەرئەوی دەکردە سەرکردە!، وە ئەگەر جاروبار وردە شتی لێ ڕوودابا ئەوە لەبەر جۆرە (تأویل)ێك دەیکرد و پێغەمبەر(ﷺ)یش تەنها سەرزەنشتی دەکرد و لە فەرماندەیەتی لای نەدەبرد!! چونکە بەرژەوەندی مانەوەی (خالد) لە زیانەکەی زۆرتر بوو، وە ئەو شوێن و بۆشایی‌یەی کە (خالد) گرتبووی کەسی تر ئەوەی لەباردا نەبوو پڕی کاتەوە!!، جا هەر لەبەرئەوە ئەگەر هاتوو فەرماندە خوڕەوشتی بەرەو نەرمی‌دەڕۆیی، ئەوە پێویستە جێگرەکەی خوڕەوشتی بەرەو توندی بڕوات! وە ئەگەر خۆیشی توند بوو، ئەوە دەبێت جێگرەکەی نەرم ونیان و لەسەر خۆ بێت، بۆ ئەوەی ئیشەکەی ڕێك ڕاوەستێ و هاوسەنگی بپارێزێت.

بۆیە سەیر دەکەی (ئەبوبەکری صدیق) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ پێی خۆش بوو (خالد) ـ وەك جێگرێکی خۆی لە شوێنان ـ سەرکردە بێت، بەڵام ((عومەری کوڕی خەتاب) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ پێی خۆش بوو (خالد) لە فەرماندەیەتی عەزل بکرێت و (ئەبو عوبەیدەی جەڕراح) لە شوێنان بکرێتە جێگری خۆیی و فەرماندە، چونکە (خالد) وەك (عومەر) توند بوو، وە (ئەبووبەکر)یش وەك (ئەبو عوبەیدە) نەرم و نیان بوو، بۆیە ئەوەی کە خۆیان دایان نابوو بەرژەوەندی هەرلەوەدا بوو، بۆ ئەوەی کارەکەیان ڕێك و هاوسەنگ بێت!!.

وەئەگەر هاتوو لەوکارەدا زیاتر پێویستی بەدەست پاکی دەکرد، ئەوە دەبێت پیاوی دەست پاکی بۆ پێش بخرێت، بۆ نموونە: مەسەلەی پاراستنی پارە و دارایی، ئەوە پیاوی دەستپاکی دەوێت، بەڵام کۆکردنەوە و پاراستنیشی ئەوە پیاوی خاوەن هێز و هەم دەست پاکیشی دەوێت، بۆیە دارایی دەبێ پیاوێکی دەست پاك و پیاوێکی خاوەن هێز تێیدا بکرێتە بەرپرس.

بەم شێوە لەتێکرای ئیش و کار و لێپرسراوێتی‌یەك دا ئەگەر بەرژەوەندی بە تاکە پیاوێك بەرجەستە نەدەبوو، ئەوە دەبێت لەو حەلەدا دوو پیاوی بۆ دابین بکرێت.

وەلە کاروباری (دادگایی کردن)دا پێویستە پیاوێکی (زاناتر) و (خۆپارێزەر تر لە تاوان) و (بەهێزتر) وە پێش بخرێت، بۆیە ئەگەر دوو پیاو هەبوون، یەکەمیان زاناتر بوو، بەڵام ئەوی تریان خۆپارێزەر تر بوو لە تاوان، ئەوە سەیر دەکرێ: لەو جۆرە کێشانەدا کە حوکمەکەی ڕوونە بەڵام مەترسی ئارەزوو تێکەڵاو کردن هەیە، دەبێ ئەوەیان وەپێش بخرێت کە زیاتر خۆپارێزەر ترە، لەملایشەوە ئەگەر کێشەکە حکومەکەی وورد بوو، وە ترسی هەڵە تێداکردنی تێدا هەبوو، ئەوە دەبێت ئەوەیان وەپێش بخرێت کە زاناترە!. چونکە لە فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ)دا هاتووە: ((**ان الله یحب البصر النافذ عند ورود الشبهات، ویحب العقل الکامـل عنـد حلول الشهوات**)). (بەڕاستی خوای گەورە لەکاتی هاتنی گومانەکاندا تێڕوانینێکی تیژی خۆش دەوێت، وە لەکاتی تێکەڵاو بوونی ئارەزووەکاندا عەقڵێکی کامڵی خۆش دەوێت [٦٣]).

بەڵام ئەگەر دادگایی‌یەکە زیاد لەو دوو مەرجە پێویستیشی بە هێز و توانا دەکرد، ئەوە دەبێ بابای خاوەن توانا وەپێش بخرێت. چونکە هەموو (قازی)یەك بە گشتی پێویستە: (زانا، دادپەروەر، بەتوانا) بێت ـ عالما + عادلا + قادرا ـ، بەڵکو هەموو لێپرسراوێك کەم و زۆر دەبێ ئەو مەرجانەی تێدا بێت، گومانیش لەوەدا نی یە کە: هەرسیفەتێك لەو سێ سیفەتە ئەگەر نوقسان بوو و نەهاتە دی، ئەوە بەگوێرەی ئەو نوقسانی‌یە کەمی و ناتەواوی وەدەر دەکەوێت.

جارێکیان پرسیار لە زانایەك کرا: ئەگەر کەس دەست نەدەکەوت بکرێتە لێپرسراوی دادگا، تەنها زانایەکی فاسق، یان نەزانێکی خاوەن (دین) نەبێت، ئایا لەو دەمەدا کامیان وەپێش دەخرێت؟!! ئەویش وتی: ئەگەر ئەوکاتە ـ لەبەر زاڵ بوونی فەساد ـ زیاتر

---

٦٣. ئیبن تەیمییە ـ ڕەحمەتی خوای لێبێت ـ گێڕەرەوەی ئەم فەرموودەیەی باس نەکردووە. وەرگێڕ.

پێویستی بە (دین) دەکرد، ئەوە خاوەن (دین)ەکە وەپێش دەخرێت، بەڵام ئەگەر ـ لەبەر ون بوونی زانیاری ـ زیاتر پێویستی بە زانیاری دەکرد، ئەوە خاوەن زانستەکە وەپێش دەخرێت!!.

بەڵام لەم لایشەوە لەبەر ناچاری و پێویستی جائیزە پیاوێکی ناشایستە بکرێتە لێپرسراو ـ ئەگەر ئەو لەو کاتەدا چاکترین بوو ـ، وەلەو کاتەشدا کە خەڵکی شایستەنیەو خەڵکی ناشایستە بوەتە شوان و لێپرسراو، دەبێ ئەوپەڕی هەوڵ بدرێت بۆ چاکسازی کردنی ئیش و کار ـ واتە: نابێت هەر چاوەڕوان بکرێت، بەڵکو دەبێت بۆ چاك سازی کردن و پەیداکرنی پیاوی لێهاتوو شایستە هەردەم تێکۆشان بکرێت ـ، هەروەك چۆن کەسێك قەرزارە و ناتوانێت قەرزەکەی بداتەوە ـ ئەگەرچی لەو کاتەدا کەبێ توانایە داوای لێ ناکرێت ـ پێویستە تێ بکۆشێت بۆ دانەوەی قەرزەکەی، وە هەروەك چۆن ـ باکاتی جەنگیش نەبێت ـ خۆئامادەکردن بۆ جیهاد واجبە، چوونکە وەك بنچینەکە دەڵێت: (مالایتم الواجب الا به فهو واجب)[٦٤]!!!.

٦٤.شێخی ئیسلام ئیبن تیمییە ـ رەحمەتی خوای لێبێت ـ لێرەدا مەبەستی ئەوەیە: ئەگەر کابرایەکی ناشایستە لێپرسراوی موسڵمانان بوو، ئەوەنابێت دەستەو سان موسڵمانان دانیشنو چاوەڕوان بکەن، بەڵکو دەبێ ئیش بکەنو تێکۆشن بۆچاك سازی کردنو پەیداکردنی خەڵکی شایستە. وەرگێڕ.

﴿ فەصڵی چوارەم ﴾

((هونەری ناسین و دەست نیشان كردنی خەڵكی شایستە))

گرنگترین بڕگەی ئەم بابەتە بریتی‌یە لە چۆنی‌یەتی ناسینی ئەوكەسەی كە شایستە ترە . واتە: چۆن بناسرێت .؟! ئەمەش بە دوو شت فەراهەم دێت:.

یەكەم / ناسین و زانینی مەبەستی لێپرسراوێتی!.

دووەم/ زانیینی ڕێگەی گەیشتن بەو مەبەستە!.

چونكە ئەگەر مەبەستەكان و هۆكارەكان تاوتوێ كران، ئەوە كارەكە كامڵ و سەركەوتوو و مسۆگەرە.

بەڵام لەبەرئەوەی زۆربەی پادشاكان مەبەستی دونیا داری - نەك (دین) - زاڵ بووە بەسەریان دا، بۆیە دەبینی لەئیش و كاركاندا خەڵكانێك پێش دەخەن كەهەردەم لەسەر ئەو ئاوات و مەبەستانەیان یارمەتی‌دەریان بن!!. چوونكە هەركەسێك تاكە مەبەستی بەرزبوونەوەی خۆی بێت، هەردەم كەسێك وەپێش دەخات كە ئەو بەرز كاتەوە - واتە: كەسێك ناكاتە لێپرسراو كەدژی هیواو ئارەزووەكانی ئەو بوەستێت -.

وە سوونەتی پێغەمبەر (ﷺ) بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە: ئەوكەسانەی نوێژی (جوومعە) و (جەماعەت) دەكەن و وتار بۆ موسوڵمانان دەخوێننەوە، دەبێ فەرماندەی شەڕەكان بن، ئەوانەی كەجێگری سوڵتانی موسوڵمانانن بەسەر سەربازەكانەوە. هەر بۆیەش دەبینین لە كاتێكدا كەپێغەمبەر (ﷺ) ئەبوبەكری لە نوێژدا خستە پێشەوە، موسوڵمانانیش تێكڕا بۆ فەرماندەیی جەنگ وەپێشیان خست!!.

وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەگەر فەرماندەیەكی بۆ جەنگ ناردبایە، فەرمانیشی پێدەكرد كە هەرئەو نوێژ بۆ هاوڕێیانی بكات، وە هەروەها ئەگەر لە شاری (مدینە) پیاوێكی بە جێگری خۆی دانابایە، هەر ئەونوێژیشی بۆ بڕواداران دەكرد!. وە بە هەمان پێودان جێنشینەكانیشی لەپاش خۆی و هەندێك لە پادشاكانی (ئەمەوی) و (عەباسی)یەكانیش هەروەك پێغەمبەریان (ﷺ) كردووە. ئەمەش لەبەرئەوەیە كە: گرنگترینی فەرمانەكانی (دین) بریتی‌یە لە (نوێژ) و (جیهاد)، بۆیە دەبینین زۆرێك لە فەرمووەكانی پێغەمبەر (ﷺ) لەمەڕ نوێژ و جیهاد هاتوون، وە پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر سەردانی نەخۆشێكی كردبایە دەیفەرموو: (**(اللـهم إشـف عبدك، يشهد لك صلاة، وينكأ لك عدوا)**) رواه أبوداود وأحمد. واتە: (خوایە شیفای بەندەكەت بدە، چونكە ئامادەی نوێژ دەبێ و، وە دوژمنت لە خوێندا بۆ دەگەوزێنێ!!). وە پێغەمبەر (ﷺ) لەو دەمەدا كە (معازی كوڕی جەبەل)ی نارد بۆ وڵاتی (یەمەن) فەرمووی: (**يا معاذ إن أهم أمرك عندي الصلاة**) (ئەی "موعاز" بەڕاستی گرنگترین كاری تۆ لەلای من - نوێژە -). وەهەروەها (عومەری كوڕی خەتاب) - خوای لێ ڕازی بێت - هەمیشە بۆ نێردراوەكانی خۆی دەینووسی: (گرنگترینی ئیشەكانی ئێوە لەلای من نوێژە، هەركەسێك بیپارێزێ و لەسەری بەردەوام بێت، ئەوە دینەكەی پاراستوە، وەهەركەسێك بیفەوتێنێت ئەوە ئیشەكانی تری زیاتر و زیاتر دەفەوتێنێت!!!).

وە نوێژیش بۆیە ئەوەندە گرنگە، چونكە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (**الصلاة عماد الدين**) رواه البيهقي (نوێژ كۆڵەكەی دینە). ئەم فەرموودەیە لە سەنەدەكەی‌دا قسەكراوە، وە نوێژ بەرهەڵستی دەكات لە هەموو كردەوەیەكی پیس و ناپەسەند و خراپ، وە هەر نوێژە یارمەتی دەری خەڵكی یە بۆ ئەنجامدانی كردەوە چاكەكانی تر كە گوێڕایەڵی خوای گەورەی تێدا بێت، وەك خوای كاربەجێ دەفەرمووێت: ﴿**واستعينوا بالصبر والصلاة وإنها لكبيرةٌ إلا على الخاشعين**﴾البقرة:٤٥. واتە: (بۆ بەدەست هێنانی ڕەزامەندی خوا، هەردەم پەنا بە ئارام گرتن و نوێژكردن ببەن، وە بەڕاستی نوێژ كارێكی گران و ناڕەحەتە، تەنها لەسەر ملكەچان بۆ فەرمانی خوا ئاسانە [65]).

---

٦٥. مخصر تفسير إبن كثير م١ ص٦٠ ـ ٦١.

تێبینی: وشەی (الخاشعين) بەچەند جۆرێك لێكدراوەتەوە لەوانە؛ ١. الخاضعين. ٢. الخائفين. ٣. المصدقين بماأنزل الله. ٤. المؤمنين حقاً. ٥. المتواضعين. هەمان سەرچاوە. وەرگێڕ.

وه دەفەرمووێت: ﴿يأيها الذين آمنوا استعينوا بالصبر والصلاة إن الله مع الصابرين﴾البقرة:١٥٣. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە: یارمەتی لە ئارام گرتن و نوێژ بخوازن، بەڕاستی خوا لەگەڵ ئارامگراندایە). وە بە فروستادەکەی خۆی دەفەرمووێت: ﴿وأمر أهلك بالصلاة واصطبر عليها لا نسألك رزقًا نحن نرزقك والعاقبة للتقوى﴾طه:١٣٢. (فەرمان بە ماڵ و منداڵەکەت بکە بە نوێژ کردن، وە هەردەم لەسەری ئارام بگرە، ئێمە داوای ئەوەت لێ ناکەین بۆ پەیداکردنی ڕۆزی خۆت سەخڵەت کەیت، بەڵکو خۆمان ڕۆزیت دەدەینێ، وە بەڕاستی دواڕۆژ هەربۆ پلرێزکارییەیە).[٦٦]

مەبەستی سەرەکی-کە فەرزە- لە لێپرسراویەتیدا بریتییە لە دوو شت:

یەکەم / چاککردنی دینی خەڵکی، ئەو دینەی کە هەرکات لە دەستیان چوو توشی خەسارۆمەندی دەبن!! وە سوود لە هیچ نیعمەتێکی تری دونیا نابینن!.

دووەم / چاککردنی ئیش وکاری دونیای خەڵکی، ـ ئەو ئیش و کارانەی کە دینەکەش بەوەوە، وەستاوە ـ ئەمەشیان دوو جۆرە:-

١) دابەشکردنی پارە لەنێوان ئەوانەی کە شایستەینی.

٢) سزادانی دەست درێژی کاران.

بۆیە ئیمامی (عومەری کوڕی خەتاب) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ دەیفەرموو: (من نێردراوەکانی خۆم تەنها بۆ ئەوە دەنێرم بۆ لاتان کە: کتێبی خوا و سوننەتی پێغەمبەرتان (ﷺ) فێرکەن، و "فەیئە"کەتان لە نێوانتاندا بۆ دابەش بکەن).

بەڵام ـ بەئەسەفەوە ـ لەبەرئەوەی " قواعد" لەچەند ڕوویەکەوە گۆڕان و "قیادە"ش لەچەند ڕوویەکەوە، بۆیە ئیش و کارەکان هەڵوەشێندرانەوە، جا ئەگەر فەرمانەدەی موسوڵمان ـ بە گوێرەی بۆ گونجان ـ تێبکۆشێت بۆ چاك کردنی دین و ژینی بڕواداران، ئەوە لە چاکترینی ئەهلی چەرخی خۆیەتی، وە لە گەورەترین و بەرزترینی تێکۆشەرانی ڕێگەی خوایە، چونکە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی: ((يوم من إمام عادل أفضل من عبادة ستين سنة)) رواه البيهقي والطبراني[٦٧]. (تاکە ڕۆژێکی پێشەوایەکی دادپەروەر لە خوا پەرستی شەست ساڵ چاکترە)!. وە لە موسنەدی ئیمامی "أحمد" دا هاتووە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: ((أحب الخلق الى الله إمام عادل، وأبغضهم اليه إمام جائر)) رواه أحمد. (خۆشەویسترینی خەڵکی لای خوا، پێشەوایەکی دادپەروەرە، وە بوغزێنراوترینیان لەلای پێشەوایەکی ستەمکارە). وە لە "صحيحين"دا هاتووە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: (سبعة يظلهم الله في ظله يوم لاظل إلاظله: إمام عادلٌ، وشاب نشأ في طاعة الله، ورجلٌ قلبه معلق بالمسجد إذا خرج منه حتى يعود إليه، ورجلان تحابا في الله، إجتمعا على ذلك وتفرقا عليه، ورجلٌ ذكر الله خالياً ففاضت عيناه، ورجلٌ دعته امرأةُ ذات منصبٍ وجمال فقالَ: إني أخاف الله رب العالمين، ورجل تصدق بصدقةٍ فأخفاها حتى لاتعلم شماله ما تنفق يمينه))رواه البخاري ومسلم..

واتە: (حەوت دەستە پەروەردگار لە ڕۆژی دواییدا دەیانخاتە ژێر سێبەری خۆیەوە، لە ڕۆژێك دا کەهیچ سێبەر نییە تەنها سێبەری ئەو نەبێت: پێشەوایەکی دادپەروەر، لاوێك کەلە فەرمانبەریکردن بۆ خوادا پێ بگات، وە پیاوێك دڵی بەمزگەوتەوە بەسترابێت کاتێك کە دەچێت هەتاکو دەگەڕێتەوە، وە دوو پیاو لەبەر خوا یەکتریان خۆش بووێ، لەسەر ئەوە کۆ ببنەوە و هەرلەسەر ئەویش جیا ببنەوە، وە پیاوێك بە پەنهان یادی خوا بکات و دەرەنجام چاوەکانی ـ لەترسی خوا ـ پڕ ببێت لە ئەسرین، وە پیاوێك ئافرەتێکی خاوەن پلەو جوانی بۆ بەد ڕەوشتی بانگی بکات، بەڵام ئەو بڵێ: من لە پەروەردگاری جیهانیان دەترسێم، وە پیاوێك شتێك ببەخشێت و بیشارێتەوە، تەنانەت چەپی پێی نەزانێت بەوەی کە ڕاستی دەیبەخشێت!!!).

٦٦. مختصر تفسير إبن كثير م٢ ص٤٩٩ ـ ٥٠٠. وەرگێڕ.

٦٧. ئیمامی (هیثمي) لەپەڕاوی (المجمع الزوائد)دا سەبارەت بەسەنەدی ئەم فەرمووده دەفەرمووێت: (سەعیدی ئەبو غەیلانی شەیبانی تێدایە کەنایناسم، بەڵام پیاوەکانیتر هەموویان متمانە پێکراون) م٥ ص٢٠٠. وەرگێڕ

وەلە صحیحی "مسلم"دا لە (عیازی کوڕی حمار)ەوە هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (أهلُ الجنةِ ثلاثةٌ: ذو سلطانٍ مقسط، ورجل رفيق القلبِ بكل ذي قربى و مسلمٍ، ورجلٌ غني عفيف متصدق)) رواه مسلم. (بەهەشتییەکان سێ کۆمەڵن: خاوەن دەسەڵاتێکی دادپەروەر، پیاوێکی میهرەبانی دڵ نەرم بۆ هەمووخزم و موسوڵمانێك، وە پیاوێکی دەوڵەمەندی پاکی بەخشەر).

کەواتە: مەزنترین مەبەست لێرەدا ئەوەیە کەدین هەر هەمووی تەنها بۆ خوا بێت وە تەنهاو تەنها وشەی خوا سەرکەوتووبێت، وشەی خواش: ناوێکی کۆکراوەیە بۆ دوا بەیەکی ئەو وشانەی کە لە "قورئانی پیرۆز " دا هاتووە!!. خوای گەورەش دەفەرموویێت: ﴿لقد أرسلنا رسلنا بالبيناتِ وأنزلنا معهم الكِتاب والمِيزانَ لِيقُوم الناس بالقِسطِ﴾الحديد: ٢٥. واتە: (ئێمە پێغەمبەرانی خۆمان بەگەڵێ بەڵگە و نیشانەی ڕوونەوە ناردووە، وە لە گەڵیشیاندا کتێب و - پرۆگرام - تەرازوومان دا بەزاندوە، بۆئەوەی خەڵکی بە دادپەروەریی بەڕێوە بچن!).

کەواتە: مەبەست لە ناردنی پێغەمبەران و دابەزاندنی کتێبە ئاسمانییەکان، بریتییە لەوەی کە: خەڵك لە مافەکانی خوا و دروست کراوەکانی دا هەردەم دادپەروەریی پەرپاکەن!. پاشان دەفەرموویێت: ﴿وأنزلنا الحدِيد فِيهِ بأس شدِيد ومنافِع لِلناس وليعلم الله من ينصره ورسله بالغيبِ﴾الحديد:٢٥. (وە ئاسنیشمان ناردۆتە خوارەوە - کە هێزێکی توندی تێدایە و سودی بۆ خەڵکی هەیە - بۆ ئەوەی خوا بزانێت کێ بە پەنهان خواو پێغەمبەر (ﷺ)ەکەی سەردەخات؟!) بۆیە هەرکەس لە بەرنامەی خوا لایداو یاخی ببێ، ئەوە دەبێ بە ئاسن ڕاست بکرێتەوە، وە بەرپاکردن و مانەوەی ئەم دینەش تەنها بە (قورئانی پیرۆز) و (شمشێر)ـە، چونکە (جابری کوڕی عبدالله) دەگێڕێتەوە و دەڵێ: ((أمرنا رسولُ الله (ﷺ) أنْ نضرب بهذا -يعني السيف- من عدلَ عن هذا -يعني المصحف-) پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی پێ کردین بە شمشێر بدەین لەوەی کەلە " قورئان" لادەدات)!!.

کەواتە: ئەگەر مەبەست لە لێپرسراوێتی ئەمە بێت - واتە: (چاك کردنی دینی خەڵکی + چاککردنی دونیای خەڵکی + دیین هەمووی بۆ خوابێت) ئەوە کێ زیاتر و زیاتر ئەو ئامانجە (إستراتيج)یەی پێ وەدەست دەهێنرێت دەبێ بەو بسپێردرێت، جا بۆیە سەیری ئەو دووپیاوە دەکرێت: کامیان زیاتر لە وەدەست خستنی مەبەستەکەوە نزیکتر بێت ئەوە دەکرێتە بەرپرس!.

جا ئەگەر لێپرسراوێتییەکە تەنها بەرنوێژی کردن بوو، ئەوە دەبێ ئەوەیان پێش بخرێت کە پێغەمبەر (ﷺ) وە پێشی خستوە وەك دەفەرموویێت: (يؤم القوم أقرؤهم لكتابِ الله، فإنْ كانوا في القراءة سواءٌ، فأعلمهم بالسنةِ، فإنْ كانوا في السنةِ سواءٌ، فأقدمهم هجرةً، فإنْ كانوا في الهجرة سواء، فأقدمهم سناً، ولايؤمن الرجلُ الرجلَ في سلطانهِ، ولا يجلس في بيتهِ على تكرمتهِ إلاّبإذنـهِ)) رواه مسلم. واتە: (پێش نوێژی کۆمەڵێك با شارەزاترینیان لە کتێبی خوا بیکات، ئەگەر لە خوێندنەوەی قورئاندا وەك یەك بوون، ئەوە شارەزاترینیان لە سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ)، ئەگەر لە سوننەتیش دا وەك یەك بن، ئەوە با ئەوەیان لە کۆچدا پێشکەوتووە، ئەگەر لە کۆچیشدا وەك یەك بوون، ئەوە با بەتەمەنترینیان، وە نابێت پیاوێك لەنێو دەسەڵاتی پیاوێکی دیدا پێش نوێژی بۆ خاوەن دەسەڵات بکات، وەلەنێو ماڵەکەیشیدا با لەسەر میوانداریەکەیەوە دانەنیشێت، مەگەر بە مۆڵەتی خۆی نەبێت).

بەڵام لە حاڵێکدا دوو پیاو وەك یەك بوون و نەزانرا کامیان چاکترە؟!!، ئەوە قورعەیان بۆ دەکرێت، وەك دەگێڕنەوە کە (سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص)-لە قادسیەدا- کە بینی خەڵکەکە لەسەر بانگ دان ئاڵۆزیان تێ کەوتووە، ئەویش یەکسەر بۆ بانگدانەکە قورعەی لەنێواندا کردن، ئەمەش وەك: (إقتداء) بوو بەم فەرموودەی پێغەمبەر(ﷺ): (لو يعلم الناس مافي النداء والصفِ الأول، ثُم لم يجدوا إلا أنْ يستهموا عليه لأستهموا)) رواه مسلم. (ئەگەر خەڵکی بیانزانیبا لە بانگدان و ڕیزی یەکەمی نوێژ دا چ پاداشتێك هەیە! پاشان بە قورعە کردن نەبێت بۆیان وەدەست نەدەخرا، ئەوە قورعەیان لەسەر دەکرد)!!.

جا ئەگەر لێپرساوی موسوڵمانان بەگوێرەی تەرازووی دادی خوایی نەك ئارەزوو - خەڵکی خستە پێشەوە، یان ئەگەر حاڵەتە کە ڕوون نەبوو دەرەنجام قورعەی کرد، ئەوە ئیتر ئەمانەتی بەرپرسایەتی گێڕاوەتەوە بۆ خاوەنەکەی.

کۆمەڵنیوز

- بەندی دووەم -

(الاموال) - (دارایی)

ئەم بەندەش شەش فەصڵی لە خۆ گرتووە:-

دووەمیان - لە گێڕانەوەی ئەمانەت - ((الأموال)) - واتە: دابەش کردن و گێڕانەوەی بۆ خاوەنەکەی - وەك پەروەردگار سەبارەت بە گێرانەوەی قەرزەکان دەفەرموویێت: ﴿فَإِنْ أَمِن بعضكُم بعضا فَلْيـؤد الـذِي اؤتمِن أمانته ولْيتق الله ربه﴾البقرة: ٢٨٣. واتـە: (ئەگـەر هەنـدێکتان لـە قـەرزدا متمانـەتان بـەوی ترتـان هەبوو، ئەوە پێویست ناکات بینوسن و شاهێدی بۆ بگرن، بەڵام ئـەوەی کـە بـە خـاوەن ئەمانـەت دانـراوە بابـەڕێکی ئەمانەتەکـەی بگێڕێتـەوە و لەوەشـدا بـا پارێز لـە خـوا بکات) مختصر تفسیر إبن کثیر ج١/ ص٢٥٦.

كۆمەڵنیوز

ـ فەصڵی یەكەم ـ

(ئەوشتانەی كەدەچنە نێو بازنەی دارایییەوە)

شایەنی باسە ئەم چەند جۆرە دەچنە نێو ئەم بەشەوە:

١) (قـەرزە تایبـەتی و گشتییەكان) وەك: گێڕانـەوەی ڕاسـپاردەكان -الودائع[٦٨]-، یـان پـارەی -شـریك- یـان -الموكل- وەكیـل گـر، یـان -المضارب-، پارە دەر بۆ قازانج بە شـەراكەت، یـان پـارەی هـەتیو. (گێڕانـەوە و وەفـا بـوون بـەم قەرزانـە): پـارەی شـتی كـڕاو، واتـە: ئـەو كەسەی شتێكی بـە قـەرز كڕیـوە پارەكـەی بگێڕێتـەوە-، گێڕانـەوەی بـڕی قـەرز، مـارەیی ئافرەتـان، كـرێی سـودڵێ بینـراو ـ وەك: كـرێ سەیارە، كرێ خانوو، هەر هۆكارێكی تری شەرعی ـ، ئەمانەو چەندین جۆری تر. وەك پەروەردگار لە وەصفی بڕواداراندا دەفەرمووێت: ﴿والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعونَ﴾المعارج:٣٢. واتە: (ئەو بڕوادارانەی كە پارێزگاری دەكـەن بەهـەر ئەمانـەتێك كـە پێیـان بـدرێ و هەر پەیمان و بەڵێنێك بیدەن). وە دەفەرمووێت: ﴿إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بمـا أراك اللـه ولا تكـن للخـائنين خصيما﴾النساء:١٠٥. وە پێغەمبەری پێشەوا (ﷺ) دەفەرمووێت: (أد الأمانةَ إلى من ائتمنك، ولاتخن من خانك)) رواه أبـوداود و الترمـذي و قال: حديث حسن غريب. واتـە: (ئەمانـەت بـۆ ئـەوەی كـە پێـت دەدات بیگێـڕەوە و ناپاكی لەگەڵ ئەوەدامەكە كـە ناپاكیـت لەتـەك دەكات)!!. وە هەم دەفـەرموویێت: ((المؤمن من أمنه المسلمونَ على دمائهم وأموالهم، و المسلم من سلم المسلمونَ من لسانه و يده، والمهاجر من هجر مانهى الله عنه، والمجاهد من جاهـد نفسـه في ذاتِ الله)) رواه البخاری ومسلم.. (بـڕوادار ئەوەیـە كـە موسـوڵمانان بەسـەر خوێن و دارایییانەوە بە ئەمینی دانێن، وە موسوڵمان ئەوەیە كە بڕواداران لە زوبانی و دەستی پارێزراوبن، كۆچـەریش ئەوەیـە واز لـەوە بێنێ كە خوا قەدەغەی كردووە، موجاهیدیش ئەوەیە كە لە پێناو خوادا جیهادی دەروونی خۆی بكات)!!. لە شـوێنێكی دیكـەدا پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) دەفـەرمووێت: (من أخذَ أموالَ الناس يريد أداءها، أداها الله عنه، ومن أخذَها يريد إتلافها، أتلفه الله)) رواه البخـاری. (هەركـەس ماڵ لە خەڵكی وەرگرێ و مەبەستی دانەوەی هەبێت، ئەوە خوا بۆی دەداتـەوە، وە هەركـەس وەری بگـرێ و بیـەوێت بیفـەوتێنێ، ئـەوە خوا دەیفەوتێنێ[٦٩]).كەواتە: ئەگـەر لە حەڵێكدا گێڕانـەوەی ئەمانـەت فـەرز بێـت، ئـەوە ورياكردنەوەيەكە بۆئـەوەی كـە: شـتی داگیـر - زەوت-كـراو وەیـان دزراو، یـان ناپـاكی، یـان هـەرجۆرە سـتەمێكی دیكـە، ئـەوە حـەوجار گێڕانـەوەیان واجبـە. [٧٠]وەهەروەها گێڕانەوەی شتی خوازراویش هەرفەرزە، وەك پێغەمبەر (ﷺ) لەووتاری ماڵئاواییدا -حجه الوداع- فـەرمووی: ((العاريـةُ مؤداةٌ، والمنحةُ مردودةٌ، والدين مقضى، والزعيم غارم، إن الله قد أعطى كُل ذِي حق حقه، فَلا وصيةَ لِوارثٍ)) رواه ابوداود واحمد.

واتە: (خوازراو دەدرێتەوە بەخاوەنەكەی، وەشتی دوخە دەبرێتەوە بۆ خاوەنەكەی قەرزیش دەبێ ببژێردرێت، وەدەستە بـەزامنیش بژراردنی لەسەرە، بەڕاستی خوا مافی هەموو ماف دارێكی داوە، ئاگادار بن وەصیەت بۆ وەرەسە نییە).

---

٦٨. (ودائع) كۆی (ودیعه) یه واته: ئەوشتەی كـەپیاوێك لـەلای پیـاوێكی تـر دایـدەنێت، تـابۆی بپارێزێـت. (شـەریكایەتی: بریتـییـە لـەوەی كـەدوو پیـاو هەریەكە ئەندازەیەك پارەبهێنن و تێكەڵاوی كـەن، پاشـان ئیشـی پێبكـەن و قازانج و زەرەر لەسـەر هەردوكیانـە. (موكل) ئەوكەسـەیە كەیـەكێك دەكات بەوەكیلی خۆی لەئیشێكدا، بۆنمونە: كڕینی شتێك یان فرۆشتنی یان هەرشتێكیتر، جادەبێت ئەوەی كـەگیراوە بـەوەكیل، هـەركاتێك خاوەنـەكەی داوای ئەمانەتەكەی لێكـردەوە خێـرا بیگێڕێتـەوە. (المضـارب) واتـە: ئـەو كەسـەی ئەندازەیـەك پـارەی دیـاری كـراو دەدات بەیـەكێكیتر بۆئـەوەی كەئیشـی پێبكات و قازانجەكەیان بەشەریكی بێت، جاهەركاتێك كابرای پارەدەر ویستی پارەكەی لێسێنێتەوە ئەوە دەبێ بۆی بگێڕێتەوە.

تێبینی: خوێنەری بەڕێز ئەم پێناسانەی كەكران بۆئەم چەند زاراوەیە ئەوەزۆربەكورتی و (مجمل) بوو، بۆزیاتر درێژەپێدان سەیری پەڕاوەكانی (فقه) بكه. وەرگێڕ.

٦٩. ئەم فەرموودەیە بەمانای دوعاش هاتووە، واتە: بەو مانایەش هاتووە كەمەبەستی پێغەمبەر (ﷺ) ئەوەیە: هەركەسێك بیـەوێت پارەكەبگێڕێتـەوە ئەوە خوا بۆی بگێڕێەوە، وەهەركەس بیەوێت بیفەوێنیێت خوا بیفەوتێنێ وەرگێر.

٧٠. مەبەست ئەوەیە كە: من ئەگەر لەحەڵێكدا بەویستی خۆم پارەیەك لەلای یەكێكیتر دانێم ئەوەفەرزبێت بیگێڕێتەوە بۆم، دەی ئەگەر لەكاتێكدا بەزۆرە ملی لێم زەوت كات یان لێم بدزێت ئەوە حەوجار حەوجار فەرزترە. وەرگێڕ.

شایانی باسە ئەم بەشەیان -لەگێڕانەوەی ئامانەت- بەگشتی هەموو موسڵمانان -بەقیادەو قەواعیدەوە- دەگرێتەوە [71]!! وەهەریەکە لە قیادەو قەواعید لەسەریانە مافی واجبی یەکتری بگێڕنەوە، بۆ نمونە: لێپرساوانو خاوەن دەستەڵاتان لەسەریان فەرزە مافی هەموو خاوەن مافێك بگێڕنەوە، وەهەروەها ئەوانەی کەهەردەم دەچن پارەکۆدەکەنەوە -وەك: زەکاتو، سەرانەو، غەنیمەتو، ئەوانی دی- لەسەریان فەرزە -ئەوەی کەپێویستە- بیگێڕنەوە بۆ لێپرساوی موسڵمانان!!. وەهەر موسڵمانێك ئەگەر بزانێت شایستە نییە بۆی نییە داوای پارە لە لێپرسراو بکات، یان ئەو پارەیە مافی شەرعی خۆی نەبوو، چونکە ئەگەر وابکات، ئەوە ئەم ئایەتە دەیگرێتەوە: ﴿وَمِنهم من يَلْمِزكَ فِي الصدقاتِ فَإِنْ أُعطُوا مِنها رضوا وإِنْ لم يعطَوا مِنها إذَا هم يسخطُونَ﴾التوبة: ٥٨. واتە: (ئەی محمد (ﷺ)هەندێ لەدووڕووەکان لەچۆنێتی دابەش کردنی زەکاتدا عەیبو عارت لێ دەنێن بەجۆرێك ئەگەر لەو زەکاتە بەشیان بدرێت ئەوە خۆشحاڵ و ڕازین، بەڵام ئەگەر بەشیان نەدرێت ئەوە یەکسەر ڕقیان هەڵدەسێ و قەڵس دەبن) [72].

وەئەم حەقو مافانەی کەفەرزە بدرێن بەلێپرسراوی موسڵمانان هیچ بڕوادارێك بۆی نییە نەیداتێو لێی مەنع بکات، ئەگەر چی زاڵمیش بێت!!. هەروەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی کردووەو دەفەرمووێت: (**أَدوا إليهم الذي لهم، فَإِن الله سائِلُهم عما استرعاهم**) رواه البخاري ومسلم. واتە: (ئەوەی کەبۆ ئەوانە لەمافەکانیان ئێوە پێیان بدەن، جا خواش سەبارەت بە موسڵمانان لێپرسینەوە لەوان دەکات!!). ئەمە لەو دەمەدا بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) باسی خراپەی لێپرسراوانی کرد پاشان ئەمەی فەرموو.

وە دەفەرمووێت: (**كَانت بنو إسرائيل تسوسهم الأنبياءُ، كُلما هلك نِبي خلفَه نِبي، وإنه لانبي بعدي، وسيكونُ خلفاءَ ويكْثُرونَ، قالوا فَما تأمرنا؟! فقالَ: أوفُوا بِبيعةِ الأول فالأول، ثُم أعطُوهم حقهم، فَإِن الله سائلُهم عما استرعاهم**)رواه البخاري ومسلم.

واتە: (بەنو ئیسرائیلییەکان هەردەم پێغەمبەرەکانیان -علیهم السلام- کاروباری ژیانیان بۆ دەبردن بەڕێوە، هەرکاتێك پێغەمبەرێك تیا بچوایەو وەفاتی بکردبا پێغەمبەرێکی دیکە جێگەی دەگرتەوە، بەڵام ئاگادار بن لەپاش من هیچ پێغەمبەرێك نییە، وەماوەیەکی دیکە چەند جێنشینێك دێنو گەلێك زۆریشن، وتیان: لەو دەمەدا فەرمانت بەچییە؟! ئەویش فەرمووی: یەك بەیەك پەیمانیان لەگەڵ بەرنە سەر،...؟ پاشان مافەکانی خۆیانیان بدەنێ، خوای گەورەش سەبارەت بە موسڵمانان پرسیار لەوان دەکات!!). وە (عبداللهی کوڕی مسعود) -خوالێی ڕازی بێ- دەفەرمووێت: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (**إنكُم سترونَ بعدي أثرةً وأموراً تنكِرونها. قالوا: فما تأمرنا بِه يارسولُ الله؟ قال: أدوا إليهم حقهم، واسألوا الله حقكُم**) رواه البخاري ومسلم. واتە: ئەی موسوڵمانان ئێوە لەپاش من لەلایەن لێپرسراوەکانتانەوە هەندێ کاروبار دەبینن کە پێتان ناخۆشە و مافی خۆشتان پێ نادرێ!، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) تۆ فەرمانت بەچییە بۆ ئەو حاڵەتە؟! فەرمووی: مافی خۆیان بدەنێ و داوای مافی خۆیشتان لە خوا بکەن!!).

وە بۆ لێپرسراوانیش نییە بەگوێرەی ئارەزووی خۆیان -وەك خاوەن ماڵ- پارەی موسوڵمانان دابەش کەن، چونکە ئەوان تەنها (وەکیل)ن نەك خاوەن موڵك؟!. وەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: (**إني والله لاأعطي أحداً، ولا أمنع أحداً، وإنما أنا قاسم أضع حيث أمرت**) رواه البخاري. واتە: (سوێند بەخوا من بەئارەزووی خۆم پارە بەکەس نادەمو بەئارەزووی خۆشم لەکەس مەنعی ناکەم، وەمن تەنها دابەش کەرم، لەکوێدا فەرمانم پێکراوە لەوێدا دایدەنێم!).

جا سەرنجدە ئەمە پێغەمبەری خوایەو نێردراوی پەروەردگاری جیهانیانەو ڕایدەگەیەنێت کەبەخشینو بڕین بەویستو ئارەزووی ئەو نییە، وەك بابای خاوەن ماڵ کەبۆی حەڵاڵە ئیش لەماڵەکەیدا بکات... یان وەك پادشاکان کەهەرکەسێکیان خۆش بوێت پێی دەدەنو، ڕقیان لەهەرکەسیش بێت شەلم کوێرم لێی دەبڕن!، بەڵکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئاشکرای دەکات کەتەنها بەندەی خوایەو بەفەرمانی ئەو پارە دابەش دەکاتو هەرشوێنێك خوا فەرمانی پێبکات لەوێدا صەرفی دەکات!!. وەك

٧١.لێرەدا مەبەست ئەوەیە: بەشی یەکەم لەگێڕانەوەی ئەمانەت کەلێپرسراوێتی بوو تەنها پەیوەندی بەلێپرسراوەوە هەبوو، بەڵام بەشی دووەم لەگێڕانەوەی ئەمانەت کەدارایییە پەیوەندی بەهەردوو لاوە هەیە. وەرگێڕ.

٧٢. تفسير القرآن العظيم ـ إبن كثير م٢ ص٣٤٨. وەرگێڕ

دەڵێن: جارێکیان پیاوێك بە (عومەری کوڕی خەتاب)ی-خوای لیَ ڕازی بێت- ووت: ئەی ئەمیری بڕواداران" بەڵکو لە (بیت المال) کەمێك موچەکەت زیاد بکەیت!! ئیمامی عومەریش -خوا لێی ڕازی بێ- پیَی فەرموو: ئایا دەزانی منو ئەو خەڵکە وەك چی واین؟! نمونەمان وەك کۆمەڵە خەڵکێك وایە کەلە سەفەرێکدا بنو پارەیەك کۆبکەنەوەو لەنێو خۆیاندا بیدەن بەیەکێکیان کەبۆیان سەرف بکات، ئایا بۆ ئەو پیاوە حەڵاڵە لەپارەی ئەوانی تر بۆ خۆی زیاد بکات؟!.

وەجارێکیان پارەیەکی زۆریان لە (غەنیمەت) هێنایە بەردەستی (عومەری کوڕی خەتاب)-خوا لێی ڕازی بێ -ئەویش هەر کە غەنیمەتەکەی بینی کەبەبێ ناپاکی تێدا کردنی هاتۆتەوە بەردەستی فەرمووی: بەڕاستی ئەم دەستە بەپاکی ئەمانەتەکەی گێڕاوەتەوە بۆ خاوەنەکەی!!. یەکێك لەئامادەبووان وتی: تۆ ئەمانەتەکەت گێڕاوەتەوە بۆ خوا، بۆیە ئەوانیش ئەمانەتەکەیان گێڕاوەتەوە بۆ تۆ!! ئەگەر جەنابت شەپ و گوپت کردبایە، ئەوانیش شەپ و گوپیان دەکرد: -واتە: ئەگەر تۆ لەگەل خوادا ناپاك بوویتایە، حەتمەن ئەوانیش لەتەك تۆدا ناپاك دەردەچوون -وەپێویستە بزانرێت کە: لێپرسراوی موسڵمانان وەك بازاڕ وایە، بەجۆرێ چی تێدا ببەخشرێو بفرۆشرێ هەرهەمان شتی بۆ دەگەڕێتەوەو -(عومەری کوڕی عبدالعزیز)یش هەروا دەفەرمووێت، ئەگەر ڕاستگۆییو چاکەو دادپەروەرییو دەست پاکی تێدا ڕەنگ بداتەوە، ئەوە هەرهەمان ماددەی بۆ دەگەڕێتەوە، بەڵام ئەگەر درۆو خراپەو جەورو ناپاکی تێدا بەدی بکرێت. ئەوە هەرهەمووی بۆ دەگەڕێتەوە!. کورتەی قسان ئەوەیەکە: لێپرسراو دەبێ پارەلە خەزێنەکەی هەڵگرێ ولەشوێنی شایستەی خۆیدا دایبنێت!. بەجۆرێ ئەگەر موسڵمانێك شایستەی بوو لێی مەنع نەکات، بۆیە دەبینی (عەلی کوڕی ئەبی تالیب)-خوا لێی ڕازی بێ- ئەگەر پیَی بگەیشتایە کەهەندێك لە (والی)یەکانی ستەمێکیان کردووە، دەیفەرموو: خوایەگیان من فەرمانم پێنەکردوون کەستەم لەدروست کراوەکانی تۆ بکەن... وە واز لە ئەداکردنی مافەکانی تۆ بێنن!!.

کۆمەڵنیوز

(جۆرەکانی-الأموال السلطانية-[٧٣])

ئەو داراییيەی کەدێتەوە بەردەستی سوڵتانی موسڵمانان –الأموال السلطانية– لە قورئانو سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) کراون بەسێ بەشی سەرەکیيەوە: (الغنيمة) و (الصدقة) و (الفيء).

(الغنيمه-تالآنی-)

غەنیمەت: بریتیيە لەو ماڵەی کەبەهۆی جەنگەوە لەبێبڕویان دەسێنرێ، خوای گەورە لەسورەتی (الأنفال)دا باسی کردووەو بە (أنفال–زیادە–) ناوی بردووە، چونکە زیادەیەکە لەماڵی موسڵمانان کە پەروەردگار پێیان دەبەخشێت!.

(بەڵگەکانی -حەڵاڵ-بوونی غەنیمەت)

خوایگەورە دەفەرمووێت: ﴿يسألونك عن الأنفال قل الأنفال لله والرسول﴾الأنفال: ١. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) لەمەڕ غەنیمەتدا پرسیارت لێدەکەن، تۆش بڵێ: غەنیمەت بۆ خواو پێغەمبەر (ﷺ)ە).

وە دەفەرمووێت: ﴿فكلوا مما غنمتم حلالاً طيبا واتقوا الله إن الله غفور رحيم﴾الأنفال: ٦٩. واتە: (لەوکەلو پەلەی کەبە غەنیمەت دەیگرن بخۆن، لەکاتێکدا بۆتان حەڵاڵەو پاکە، وە پارێز لە خوا بکەن، بەڕاستی خوا لێبوردەی میهرەبانە).

وەلە صەحیحی (بوخاری) و (موسلیم)دا هاتووە لە (جابری کوڕی عبدالله) وە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((أعطيت خمساً لم يعطهن نبي قبلي: نصرت بالرعب مسيرةَ شهر، وجعلت لي الأرض مسجداً وطهوراً، فأيما رجلٍ من أمتي أدركته الصلاةُ فليصل، وأحلت ليَ الغنائم ولم تحلْ لأحدٍ قبلي، وأعطيت الشفاعةَ، وكانَ النبي يبعثُ إلى قومه خاصةً، وبعثت إلى الناس عامةً)) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (من پێنج شتم پێبەخشراوە بەهیچ پێغەمبەرێکی دیکە نەبەخشراون: من خوای گەورە سەری خستوم بەسەر دوژمندا بەجۆرێ دوژمن یەك مانگە رێ لێم دەترسێ[٧٤]، وەهەموو زەویم بۆ کراوە بەمزگەوت وەبۆشم پاکۆکەرەوەیە، هەرپیاوێك لەئومەتەکەم لەهەر شوێنێکدا بوو کاتی نوێژ هات بانوێژ بکات، وەغەنیمەت بۆ من حەڵاڵ کراوە لەکاتێکدا بۆ هیچ کەسێك پێش من حەڵاڵ نەبووە، وەشەفاعەتم پێ بەخشراوە[٧٥]،

وەهەموو پێغەمبەرێك بۆلای گەلەکەی خۆی نێردراوە، بەڵام من بەگشتی بۆلای هەموو خەڵکی نێردراووم)!. وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەشوێنێکی دیکەدا دەفەرمووێت: ((بعثت بالسيف بين يدي الساعة، حتى يعبد الله وحده لاشريك له، وجعل رزقي تحت ظل رمحي، وجعل الذل والصغار على من خالف أمري، ومن تشبه بقوم فهو منهم)) رواه احمد والبخاري معلقاً. واتە: (من نێردراوم بەشمشێرەوە لەبەردەستی قیامەتدا، هەتاوەکو تەنها خوا بپەرسترێو هیچ هاوەڵی بۆ بڕیار نەدرێ، وەڕۆزیم لەژێر سێبەری شمشێرەکەمدایە، وەزەلیلیو سوکی بۆئەوەیە کەپێچەوانەی فەرمانی من ڕەفتار دەکات، وەهەرکەس خۆی بەگەلێکیتر بچوێنێت ئەوە لەوانە[٧٦]).

---

٧٣. واتە ئەو داراییيەی کەدێتەوە بەردەستی لێپرسراوی موسڵمانانو ئەو بەو شێوە کەخوا فەرمانی کردووە دابەشی دەکات. وەرگێڕ.

٧٤. بێگومان ئەو بەخشینە تەنها تایبەت نییە بە پێغەمبەرەوە (ﷺ)، بەڵکو بۆهەموو ئوممەتەکەیەتی ئەگەر لەگەڵ دینی خوادا ڕاست بکەن ئەوە خوای گەورە لەدووری مانگەڕێیەك ترس دەخاتە دڵی بێباوەڕانەوە، بەڵام ئەگەر وانەبوون ئەوە بەپێچەوانەوە، ئێمە لەدووری مانگەڕێیەکەوە لەدوژمن دەترسین. وەرگێڕ.

٧٥. مەبەست بەم شەفاعەتە کەتەنها بەم دراوە، شەفاعەتی گەورەیە (الشفاعة العظمى) ئەمەش لەکاتێکدا دەبێت کەخەڵکی لەدەشتی مەحشەردانو هەموو چاوەڕوان دەکەن بۆ حیساب بۆیە دەچنەلای چەند پێغەمبەرێك – عليهم السلام – بەڵام کەسیان ئەو شەفاعەتەیان پێناکرێت بەڵکو تەنها تایبەتە بەپێغەمبەری خۆمانەوە (ﷺ). ئەم باسەش لە (بوخاریو موسلم)دا هاتووە. وەرگێڕ.

٧٦. ئەمەچەند بەڵگەیەك بوو لەقورئانو فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) کەدەلالەت دەکەن لەسەر حەڵاڵ بوونی غەنیمەت، بەڵگەیتریش هەن بەڵام ئەوەندە بەسە. وەرگێڕ.

(دابەش كردنی غەنیمەت)

ئەو كەلو پەلەی كەبەغەنیمەت گیراوە فەرزە كەبكرێت بەپێنج بەشەوە، جابەشێكی بدرێتە ئەوانەی كە خوای گەورە لەئایەتەكەدا ئاماژەی بۆ كردوون و ئەو چوار بەشەكەی دی بۆ جەنگاوەرانە[77]!. ئیمامی (عومەر) –خوا لێی ڕازی بێ– دەفەرمووێت: (غەنیمەت بۆئەو كەسەیە كەئامادەی شەڕەكەبێت، ئیتر بكەونە شەڕەوە یان نەكەونە شەڕەوە وەك یەك وایە [78]).

وەدەبێت لێپرسراوی موسڵمانان بەشێوەیەكی دادپەروەرانە لەنێوانیاندا دابەشی بكات و بەشی هیچ كەس زیاتر نەكات! نەلەبەر گەورەیی‌یەتی... یان لەبەر نەسەبی... یان هەرشتێكی دیكە، بەڵكو دەبێ وەك چۆن پێغەمبەر (ﷺ) و جێ نشینە بەڕێزەكانی غەنیمەتیان دابەش دەكرد ئەویش هەروا بكاو بەموو لەو جۆرە دابەش كردنە لانەدا!. چونكە لەصەحیحی ئیمام (بوخاری)دا هاتووە دەڵێ: (سەعدی كوڕی ئەبی وەقاص) وایدەزانی فەزڵێكی زیاتری هەیە بەسەر ئەوەی كەلەشەڕدا لەو لاوازتره، بۆیە پێغەمبەری دادپەروەرو حەق ویست پێی فەرموو: (**هَلْ تنصرونَ وترزقُونَ إلا بضعفائكُم**)؟!!!. رواه البخاري. واتە: (ئایا ئێوە بەهۆی خەڵكە فەقیرو لاوازەكانتانەوە نەبێت سەردەخرێن و ڕۆزیتان دەدرێت؟!). وەهەم (سەعدی كوڕی ئەبی وەقاص) دەفەرمووێت: ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) پیاوی واهەیە پارێزەری كۆمەڵێكە –لەئازایەتی‌دا–، ئایا بەشی ئەوو غەیری ئەو وەك یەكە؟! فەرمووی: دایكت شینت بۆبكات –یان لەبار دایكت بچیت– ئەی سەعد ئایا ئێوە مەگەر بەهۆی خەڵكە لاوازو فەقیرەكەتانەوە نەبێت سەردەخرێن و ڕۆزیتان دەدرێت؟!!. رواه أحمد.

بەڵام ئیمام بۆی جائیزە پیاوێك زیاد لەسەهمەكەی خۆی شتێكی زیاتری پێبدات، ئەویش ئەگەر هاتوو ئەو پیاوە زیانێكی زۆرتری بەدوژمن گەیاند بوو، وەك: مەفرەزەیەك خاوەن چالاكی باش، یان پیاوێك هەڵ بكوتێتە سەر قەڵایەك و بیگرێت، یان

---

٧٧. بۆنمونە ئەگەر پێنج صەد دینار بوو، ئەوەدەبێ صەد دیناری بدرێ بەو شەش كۆمەڵەی كە خوای دادگەر لەئایەتەكەدا باسی كردون، ئەو چوارصەد دینارەكەی‌تری دەدرێت بەموجاهیدین. شەش كۆمەڵەكەش ئەمانەن ـ واتە ئەوانەی كە بەشێكیان پێدەدرێ لەو پێنج بەشە ـ: یەكەم / خوای گەورە، دووەم / پێغەمبەری خوا (ﷺ)، سێیەم / خزمەنزیكەكانی پێغەمبەر (ﷺ)، چوارەم / هەتیوەكان، پێنجەم / هەژار و كەم دەستەكان، شەشەم / ڕێبواران. وەك خوای گەورە ئاماژەی بۆكردوون و دەفەرمویێت: ﴿**واعلموا أنما غنمتم من شيءٍ فأن لله خمسه وللرسول ولذي القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل**﴾الأنفال:٤١. واتە: (بزانن هەرشتێك بەغەنیمەت دەیگرن، ئەوە پێنج یەكی بۆخواو پێغەمبەرو خزمەكانی پێغەمبەرو هەتیوان و هەژارو نەداران و ڕێبوارانە).

تێبینی: ئەو بەشەیان كەبۆ خواو پێغەمبەرە (ﷺ) تا پێغەمبەری خوا (ﷺ) خۆی لەژیاندا بووە ئەوە بۆخۆی بووە، بەڵام لەدوای خۆی زانایان دەفەرمون: بۆبەرژەوەندی موسڵمانان بەكاردەهێنرێ وەك: كڕینی پێداویستی‌یەكانی شەڕ، پڕكردنەوەی سەنگەرەكان بەپیاوان و هەربەرژەوەندی‌یەكی تر. كیفایە الأخیار م٢ ص١٣١. فقه السنه م٣ ص٧٨. وەرگێڕ.

٧٨. واتە مەرج نی‌یە غەنیمەت تەنها بەوانە بدرێت كەكوشتار دەكەن، بەڵكو بەهەموو جەیشەكە دەدرێت. بەڵگەشمان بۆئەمە ئەم فەرمودەیەی پێغەمبەرە (ﷺ): (عبادەی كوڕی صامت) دەفەرمویێت: لەگەڵ پێغەمبەردا(ﷺ) دەرچووم و ئامادەی شەڕی بەدر بووم، هەردوولا گەیشتن بەیەكترو خوای گەورە دوژمنی شكاند، كۆمەڵێك لە موسڵمانان كەوتنە دوایان، دەیان فڕاندن و دەیان كوشتن، كۆمەڵێكیشیان كەوتن بەسەرغەنیمەتەكانداو كۆیان دەكردەوەو دەیان پاراست، وەدەستەیەكیشیان پەرژینیان بە چواردەورەی پێغەمبەردا (ﷺ) دروست كرد هەتاكو دوژمن لەناكاودا لێی نەدەن، تاكو شەوداهات و هەموویان گەڕانەوە بۆلای یەكتر، جائەوانەی كەغەنیمەتەكەیان كۆكردبویەوە وتیان: ئێمە ئەم غەنیمەتەمان پاراستووەو كۆمان كردۆتەوە، بۆیە بەشی‌كەسی پێوەنی‌یە، ئەوانەشیان كەبەدوای دوژمندا دەرچوو بوون وتیان: ئێوە لەئێمە شایستەتر نین بەم غەنیمەتە، ئێمە دوژمنمان ڕاوناو شكاندنمان، ئەوانەشیان كەپەرژینیان بۆ پێغەمبەر (ﷺ) دروست كردبوو وتیان: ئێوە لەئێمە شایستەترنین، چونكە ئێمە پەرژینمان بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) دروست كردو ترساین دوژمن لەناكاودا لێیدەن، بۆیە بە پێغەمبەری‌خواوە(ﷺ) سەرقاڵ بووین، ئیترلەوكاتەدا ئەم ئایەتە دابەزی: ﴿**يسألونك عن الأنفال قل الأنفال لله والرسول**﴾. بۆیە پێغەمبەری‌خواش (ﷺ) بەشێوەیەكی خێرا غەنیمەتەكەی لەنێوان بڕوادارانـدا دابەش كرد. لەگێڕانەوەیەكی‌تردا هاتووە دەڵێ: بەشێوەیەكی یەكسان لەنێوماندا دابەشی كرد. رواه أحمد وأخرجه الطبراني. ئەم فەرمودەیە شەوكانی كردویەتی بەبەڵگە لەسەر ئەوەی دەبێت سەهم بەهەموان بدرێت ـ شەڕكەران و ئەوانەشی كەتوشی شەڕنایەن ـ بەمەرجێك بەشدارو ئامادەبن. والله أعلم. نیل الأوطار م٧ ص٣٠٨-٣٠٩. وەرگێڕ.

بڕوات مەردانە پێش لەدوژمن بگرێت و گەورەکەیان بکوژێت، سەرئەنجام ئەوەیش ببێتە هۆی شکانی دوژمن... یان هەر زەرەرێکی دیکە بگەیەنێت بەدوژمن!. چونکە پێغەمبەرو (ﷺ) جێنشینە ئازیزەکانیشی بۆکارێکی کەلە موجاهیدێکەوە وەشابێتەوە بەشی زیادەیان بۆ داناوە، ئەم زیادەیەش پێی دەوترێت (النَّفْل) واتە: زیادە یان بەخشینی ئیمام!.

بەڵام ئەوەندەیە زانایان ڕاجیاییان هەیە کە: ئایا ئەو (نفل –زیادە–)یە ئیمام لەچ بەشێکی غەنیمەتەکە دەری دەکات؟

ئەمەش سێ بۆچوونی لەسەرە:–

یەکەم: ئەو زیادەیە لە (خمس)ەکەیە –واتە: پێنج یەکەکە، ئەوەی کەبۆ شەش کۆمەڵەکە دانرابوو، وەك پێشتر باسکرا– ئەمەش بۆچوونی ئیمام (مالك)ە.

دووەم: ئەو زیادەیە لە (خومسی خومسەکە) یە –واتە: پێنج یەکی پێنج یەکەکە– ئەمەش لەبەر ئەوەی غەنیمەت پێدراوەکان هەندێکیان زیاد لەوی تریان نەبەن. شایانی باسە ئەمەش بۆچوونی ئیمام (شافعی) یە.

سێیەم: ئەو (نفل)ەیە لەخودی غەنیمەتەکە دەردەکرێت –واتە: أَرْبَعَةُ أَخْماس–چوار بەشەکە– ئەمەشیان بۆچوونی ئیمام (أحمد و ئەبوحەنیفە) یە.

بەڵام ڕای پەسەندیان ئەوەیە کەلە خودی غەنیمەتەکە بێت –واتە: چواربەشەکە کەبەشی موجاهیدینە– وەك پێغەمبەر (ﷺ) زێدە جار ئەمەی کردووە [79]، ئیتر ئەگەر چی ئەمەشی تێدا بێت کە فەزڵی هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریاندا زۆر تربێت، بەڵام ئەوەندەیە دەبێت ئەو زێدە بەخشینە لەبەر ڕەچاوگرتنی بەرژەوەندییەکی دینی بێت نەك هەواو هەوەس!!.

وە (ئیمام) بۆی هەیە بڵێت: هەرکەس هەرچییەکی گرت ئەوە بۆ خۆی، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) لەغەزای (بەدر)دا بەو شێوەی فەرموو. رواه مسلم..

ئەمەش ئەگەر هاتوو هەستی دەکرد کەلەوەدا بەرژەوەندییەکی پەسەندتر هەیە بەسەر زیانێکدا، یان دەتوانێت بڵێت: هەرکەس چۆنێتی گرتن یان ڕێگەی ئەو قەڵایەم پیشان بدات ئەوە فلان شتی بۆهەیە، یان هەرکەس سەری فلان کەس بێنێت ئەوە ئەمەو ئەوەی پێدەبەخشرێت.

(ـ الغلول ـ شاردنەوەو دزی کردن لەماڵی غەنیمەتدا)

ئەگەر لەحەلێکدا ئیمام خۆی غەنیمەتەکەی کۆدەکردەوەو دابەشی دەکرد، ئەوە بۆهیچ کەس جائیز نییە تۆسقاڵێك لەو غەنیمەتە بشارێتەوەو بیدزێت، خوای گەورەش لەو بارەوە دەفەرمووێت: ﴿ومن يغلُلْ يأتِ بما غلّ يوم القيامة﴾ آل عمـران: ١٦١. واتە: (ئەو کەسەی لەماڵی موسڵماناندا دزی بکات، ئەوە لەڕۆژی قیامەتدا بەخۆیو ئەو شتەوە کەدزیوێتی دێت بۆ حیساب) [80]. چونکە لەڕاستیدا شاردنەوەو دزینی غەنیمەت ناپاکییە! وەهەروەك دزینی غەنیمەت جائیز نییە فڕاندنیشی هەروەها، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەرگری لێکردووە.

بەڵام ئەگەر ئیمام خۆی وازی لەکۆکردنەوەو دابەش کردنی غەنیمەت هێناو مۆڵەتیشیدا بە موسڵمانان بە هەڵگرتنی – واتە: هەریەکە بۆ خۆی–، بۆیە هەرکەس ئەگەر بەبێ دەست درێژیو زێدەڕەوی شتێکی هەڵگرت، ئەوە لەپاش ئەوەی

---

٧٩. وەك دەڵێ: جارێکیان (سەلەمەی کوڕی ئەکوەع) پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێنج سەهمی پێدا، واتە: هەم سەهمی پیادەو هەم سەهمی سوارەش. لەبەر ئەوەی لەو شەڕەدا دەوری زۆرتری بینی. رواه مسلم وأحمد. فقه السنه م٣ ص٨١، **نيل الأوطار** م٧ ص٣١١. وەرگێڕ.

٨٠. وەك پێغەمبەر (ﷺ) لەچەندین فەرمودەدا ئاماژەی بۆئەوە کردووە کە: پیاوی واهەیە لەڕۆژی قیامەتدا کەدەیهێنن بۆحیساب، حوشترێکی بەکۆڵەوەیە یان ئەسپێك یان مەڕو بزنوکۆمەڵە پێستەی وابەکۆڵەوە ـ ئیتر هەر شتێکی لەغەنیمەت یان هەر ماڵێکی تری موسڵمانان دزی بێت ئەوە ئەوشتە وابەکۆڵیەوەو دێت بۆحیساب ـ هاواردەکات کە پێغەمبەر (ﷺ) بێت بەهاواریەوە بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) پێی دەڵێت: (**لاأملك لك من الله شيئاً قد بلغتك**) واتە: (لەلای خوا هیچ شتێکم پێ ناکرێت بۆت، چونکەپێم ڕاگەیاندیت) ئەم فەرمودانەش لەچەند ڕێگەیەکەوە هاتونو ڕیوایەت کراون. وەك: ئیمام احمد ابوداودو زۆر لەفەرمودەکانیش صەحیحن. **تفسير إبن كثير** م١ ص٣٩٨-٣٩٩. وەرگێڕ.

کەغەنیمەتەکە کرا بەپێنج بەشەوە بۆی حەڵاڵ دەبێت، بەڵام ئەگەر ئیمام مۆڵەتی نەدابەوەو ڕازی نەبوو، ئەوە هەربۆی جائیزە بەئەندازەی بەشی شەرعی خۆی هەڵگرێت، بەڵام لەگەڵ ئەو پەڕی ڕەچاو کردنی دادپەروەریدا [٨١].

جاشایانی باسیشە دابەش کردنی دادپەروەرانە بەم شێوەیە دەبێت –واتە: چواربەشەکە–: بۆپیادە یەك (سەهم) پشكو بۆ سوارەش سێ (سەهم) جائەوە سەهمێکیان بۆخۆیەتیو دوانەکەی دیکەش بۆ وولاخەکەیەتی، پێغەمبەری خوا (ﷺ)یش لەشەڕی خەیبەردا بەم شێوە غەنیمەتەکەی دابەش کرد.

بەڵام لە شەرعزانان هەیە کەدەڵێ: سوارە تەنها دوو سەهمی پێ دەدرێت [٨٢]، ئیدی بۆچونی یەکەمیان سوننەتی صەحیحی پێغەمبەر (ﷺ)ی لەسەرە، وەلەبەر ئەوەش: وولاخ هەمیشە پێویستی بە خواردەمەنیو کرێ دەکات هەم بۆ خۆیو هەم بۆ ئەوەشی کەبەرێوەی دەبات –واتە: پێویستی بەئالیكو ناڵکردنو کۆپان کڕینو شتی تریش هەیە، هەروەك سەیارەی ئێستا پێویستی بە گازو ئامێرەکانیتر دەکات– وەبێگومان سودو قازانجی سوارەکانیش لەپیادەکان زۆرترە.

بەڵام لێرەدا تێبینییەك هەیە پێویستە لێی بەئاگانەبین: ئەگەر لەحەلێکدا ئەو غەنیمەتەی کەگیراوە دەرکەوت کەپێشتر ماڵی موسڵمانێك بووەو کافران داگیریان کردووە، ئەوە بەیەك دەنگی تێکڕای زانایان دەبێ بدرێتەوە بە خاوەنە موسڵمانەکەی [٨٣].

وە لقو فەرعەکانی غەنیمەتو حوکمی هەریەکەیان چەندین قسەو بەڵگەی لەسەرە، زانایان لەهەندێکیاندا یەك دەنگنو لەهەندێکیشیاندا جیاوازن، بەڵام ئێرە شوێنی باسکردنی هەمووی نییەو لێرەدا مەبەست تەنها هێنانی چەند بابەتێکی کۆکەرەوە بوو.

---

٨١. خوێنەری خۆشەویست چەندین فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) هەیە کەهەریەکەیان بەشێوەیەکی جیا بەڵگەیە لەسەر قەدەغە (حەڕام) بونی (غلول ـ دزیکردن لە غەنیمەت) بۆیە زانایان بەگشتی دەفەرموون (غلول) لەگوناهە گەورەکانە (الکبائر) لەو فەرموودانەش: (عوبادەی کوڕی صامت) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (**لاتغلوا فإن الغلول نار وعار على أصحابه** في **الدنيا والآخرة**) رواه أحمد. واتە: هیچ شتێك لەغەنیمەت مەشارنەوە وەبەدزی مەیبەن، چونکە دزینی غەنیمەت سزای ئاگرو شەرمەزارییە بۆخاوەنەکەی لەدونیاو دواڕۆژدا. وەئیمام بوخاری لە (عبدالله ی کوڕی عومەرە) وە دەگێڕێتەوە کە: پیاوێك هەبوو بەسەر کەلوپەلەکەی پێغەمبەرەوە (ﷺ) پێیان دەوت (کڕکرە) لەشەڕێکدا مرد، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (کرکرە) لەنێو ئاگردایە، ئەوانیش ڕۆشتن بەمردوییی سەیریان کردوبینیان عابایەکی شاردۆتەوەو دزیویەتی. ـ واتە: بەهۆی ئەوەوە چووە جەهەنەم، هەرچەندە هاوڕێی رسول الله بوو (ﷺ). وە پێغەمبەری خوا(ﷺ) نوێژی بەسەر کابرایەکەوە نەکرد کەلەشەڕی (خەیبەر)دا کوژرا بەهۆی ئەوەوە کەمورویەکی یەهودی دزیبوو نەئەگەیشتە ئەندازەی دوودرهەمیش. رواه أبوداود. وەرگێڕ.

تێبینی / بەڵام ئەگەر لەنێو غەنیمەتەکەدا خواردەمەنی هەبوو ئەوە (موجاهیدان) بۆیان هەیە پێش دابەشکردن لێی بخۆن ئەوە ناکەوێتە نێو حوکمی (غلول)ەوە. وەك: سەربڕینی ئاژەڵوخواردنی گۆشتەکەی. بەڵگەشمان لەسەر ئەمە ئەم فەرموودەیە: **عن عبدالله بن** أبي **أوفى قال: أصبنا طعاما يوم خيبر فكان الرجل** يجيء **فيأخذ منه قدر مايكفيه**. أخرجه أبوداود. واتە: عبدالله فەرمووی لەشەڕی خەیبەردا خواردنمان بەغەنیمەت گرت، پیاوی واهەبو بەئەندازەی خۆی لەخواردەمەنییەکەی دەبرد. وەئیمام بوخاری لە ئیبن عومەرەوە دەگێڕێتەوە کە دەفەرمووێت: ئێمە لەشەڕەکاندا هەنگوینمان دەگرت بەغەنیمەتو لێمان دەخوارد. ئەمە لەکاتێکدا پێغەمبەریخوا (ﷺ) زانیویەتیو بەرگریشی لێ نەکردون، بێگومان پێغەمبەر (ﷺ) لەناهەق بێ دەنگ نابێت. وەرگێڕ.

٨٢. ئەمە بۆچونی ئیمام ئەبو حەنیفەیە ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ بەڵام سەید سابق لە (فقه السنة)دا دەفەرموێت: ئەم بۆچونی ئیمام ئەبوحەنیفە پێچەوانەی سوننەتی ڕاستی پێغەمبەرە (ﷺ). فقه السنه م٣ ص٨٠ وەرگێڕ.

٨٣. بەڵگەش لەسەر ئەمە: **عن إبن عمر: أنه ذهب فرس له، فأخذه العدو، فظهر عليهم المسلمون، فرد عليه في زمن رسول الله (ﷺ) وأبق عبد له فلحق بأرج الروم، وظهر عليهم الموسلمون فرده عليه خالد بن الوليد بعد النبى (ﷺ)**. رواه البخاري وأبوداود وإبن ماجه. واتە: ئیبن عومەر ـ خوای لێی ڕازی بێ ـ وڵاخێکی هەبوو ڕۆشت ـ ڕایکرد ـ دوژمن دەستی بەسەردا گرت، پاشان موسڵمانان سەرکەوتن بەسەر ئەو دوژمنانەدا، لەسەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) وڵاخەکەی گێڕدرایەوە بۆی، وەبەندەیەکیشی هەبوو ـ واتە:ئیبن عومەر ـ بەندەکەی ڕایکرد ـ تەرەبوو ـ و گەیشت بەمەملەکەتی ڕۆم، پاشان موسڵمانان سەرکەوتن بەسەر ڕۆمەکاندا، خالیدی کوڕی وەلید بەندەکەی بۆگێڕایەوە لەدوای سەردەمی پێغەمبەر(ﷺ). ئەم فەرمودەیەی تریش هەیە لەسەری بەڵام پێویستی نەکرد هەموی بێنین. نیل الأوگار م٧ ص٣٣٢ـ ٣٣٤. فقه السنه م٣ ص٨٥. وەرگێڕ.

(خوێنەری بەڕێزو سەنگین: إبن تیمیة –خوالێی خۆش بێ– لێرەداو لەباسی غەنیمەتدا هەموو ووردەبابەتەکانی باس نەکردوون –وەك خۆیشی ئاماژەی بۆکرد– جالەبەر زیاترو قوڵتر حاڵی بوون پێم خۆش بوو بەشێوەیەکی کورت چەند خاڵێك بخەمەڕوو، کەم تازۆریش لەپەڕاوێزەکەدا هەندێ ووردەشتی ترم باس کردوون:–

خاڵی یەکەم: ئەو کەسانەی کەلە غەنیمەتەکەدا بەشێکی دیاری کراویان هەیە –کەپێی دەگوترێت "سهم"– دەبێ چەند مەرجێك هەیە تێیاندا بێت، ئەو مەرجانەش ئەمانەن:

١. (الإسلام): واتە: دەبێ موسڵمان بێت، بەڵام ئەگەر بێبڕوایەك بوو یان موشریکێك موسڵمانان هێنابویان لەگەڵ خۆیاندا ئەوە سەهمی تایبەتی نیيە –وەك لەدوایيدا ئاماژەی بۆدەکەین–.

٢. (البلوغ): باڵغ بێت و تەمەنی پازدە ساڵان بێت.

٣. (العقل): عاقڵ و خاوەن هۆش بێت.

٤. (الحرِّیَّة): ئازاد بێت.

٥. (الذکورة): نێر بێت.

جابۆیە منداڵ و کۆیلەو ئافرەت–ئەگەر بەشداریيان کرد– ئەوە (رضخ)یان لەبۆ هەیە، واتە: پێشەوای موسڵمانان ئەندازەیەکی کەمیان بەش دەدات، چونکە ئەمانە لەئەصڵدا جیهادیان لەسەر فەرز نیيە، سەهمیش بۆئەوانە دانراوە کەجیهادیان لەسەر فەرزە، وەك ئەوانەی کەئەو پێنج مەرجەی سەرەوەیان تێدا بێت.

بەڵگەشمان ئەم فەرموودانەیە:–

(إبن عباس) –خوا لێی ڕازی بێ– دەفەرمووێت: (پێغەمبەری خوا(ﷺ) جەنگی بەئافرەتان دەکرد، کەدەهاتن تیماری بریندارەکانیان دەکرد، وەلەغەنیمەت بەشیان دەدرا، بەڵام سەهمی بۆ دانەناون). رواه أحمد ومسلم.

وە (إبن عباس) لەوەڵامی پرسیارێکی (نجدة الحروري)دا کەپرسیاری ئافرەت و کۆیلەی لێکردبوو ئەگەر بێنە جەنگەوە سەهمی دیاری کراویان هەیە؟ لەوەڵامدا فەرمووی: (سەهمێکی دیاری کراویان نیيە، بەڵام لەغەنیمەت بەشیان دەدرێت) رواه مسلم وأحمد. وەبێگومان (إبن عباس)یش –خوا لێی ڕازی بێ– پێچەوانەی فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) قسە ناکات.

وە (ئەوزاعی) دەفەرمووێت: (پێغەمبەری خوا (ﷺ)لەشەڕی خەیبەردا بەشی بۆ منداڵان داناوە) الترمذي. ئەم فەرموودەیە هەرچەندە (مورسەلە) واتە: صەحابیيەکە لەسەنەدەکەیدا نەماوە، بەڵام زانایان کردوویانە بەبەڵگە.

وە (سەعیدی کوڕی موسەییەب) کەتابعیيە دەفەرمووێت: (لەسەر دەمی پێغەمبەر (ﷺ)دا منداڵ و کۆیلەکان بەشیان دەدرا). جا زانایان دەفەرموون: ئەم بەشەی کە پێغەمبەر (ﷺ) دایناوە (رضخ) بووە[٨٤].

تێبینی: سەبارەت بەوانەی کەبێبڕوایان یان موشریکن، ئەگەر هاتن بۆ شەڕو یارمەتی موسڵمانانیاندا، ئەوە ئیمامی (شافیعی) –خوا لێی خۆش بێ– دەربارەیان بۆچوونێکی جوانی هەیە، کە دەفەرمووێت: ئەگەر پێشەوای موسڵمانان مۆڵەتی پێدابوون، ئەوە (رضخ) یان پێدەدرێت، بەڵام سەهمیان پێنادرێت، وە ئەگەر هەر لەخۆوە و بەبێ مۆڵەتی پێشەوا هاتبوون ئەوە هیچان پێنادرێت. بەڵگەش ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) داوای کۆمەکی لەبەرەی (قَيْنُقَاع) کردو –رضخ–ی پێ داون، بەڵام سەهمی پێنەداون[٨٥]. والله أعلَم.

٨٤. نیل الأوطار م٧ ص٣١٨ـ ٣٢١. فقه السنة م٣ ص٨١ـ٨٥. کفایة الأخیار م٢ ص١٣٠ـ ١٣١. وەرگێڕ.

٨٥. ئەم فەرمودەیە لەسەنەدەکەیدا قسەی لەسەرە. بەڵام زۆرلە زانایان ئەو بۆچونەی ئیمام شافعیيان هەیە. وەك: ئەبوحەنیفەو ئیمامی شەوکانیش ئەم بۆچونەی پێ پەسەندە ـ واتە: ئەوەیان کەدەڵێ ـ رضخ ـ یان پێ دەرێت. نیل الأوطار م٧ ص٣٢٠، کفایە الأخیار م٢ ص١٣١، فقه السنه م٣ ص٨٢-٨٣. وەرگێڕ

خاڵی دووەم: ئەو موجاهیدەی کەپێشەوای موسڵمانان دەینێرێت بۆ ئیشێك، یان لەشوێنێکی‌تردا دای دەنێت، وەك: بینێرێت بۆ جاسوسیو هەواڵ هێنان دەربارەی دوژمن، جابەهۆیەوە ئامادەی جیهادەکە نەبێت، ئەوە وەك موجاهیدێکی جەنگاوەر سەهمی خۆی پێدەدرێت، بەڵگەشمان ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە (ﷺ): ((**وعن ابن عمر قال: لما تغيب عثمان عن بدرٍ فإنه كانَ تحته بنت رسول الله (ﷺ) وكانت مريضةً، فقالَ له النبي (ﷺ): إن لك أجر رجلٍ وسهمه**)) رواه أحمد والبخاري. واتە: (کاتێك عوسمانی کوڕی عەففان نەهات بۆ شەڕی بەدر چونکە کچەکەی پێغەمبەر (ﷺ) خێزانی بوو لەو کاتەدا نەخۆش بوو، جاپێغەمبەر (ﷺ) بەعوسمانی ووت: تۆ پاداشتو سەهمی پیاوێکی بەشداربووت هەیە).

تێبینی: ئەو موجاهیدە دەبێ بەفەرمانی پێشەوای موسڵمانان ئامادەنەبێت، نەك بەئارەزووی خۆی، چونکە عوسمانی کوڕی عەففان بەفەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) لە شاری مەدینەدا مایەوە[٨٦]. والله أعلم.

خاڵی سێیەم: هەر موجاهیدێك لەگەرمەی شەڕدا بەدەستی خۆی بێبڕوایەك بکوژێت، ئەوە کەلوپەلی ئەو کوژراوە –کەپێی دەڵێن (السَّلبْ)– دەدرێتە خۆی، وەئەو کەلوپەلە ناڕواتە نێو سەهمە تایبەتی‌یەکەی خۆیەوە، واتە: سەهمەکەی خۆی وەك هەموو موجاهیدان پێدەدرێ و وەك زیادە فەزڵێکیش –سەلەبە–کەی پێ دەبەخشرێت. بەڵگەشمان ئەم فەرموودانەیە:–

عن أنسٍ أن النبي (ﷺ) قالَ يوم حنينٍ: من قتلَ رجلاً فله سلبه، فقتلَ أبوطلحةَ عشرين رجلاً وأخذَ أسلابهم)) رواه أحمد وأبوداود ورجال إسناده رجال صحيح. وفي لفظ: **((من تفرد بدمِ رجلٍ فقتله فله سلبه، قال: فجاءَ أبوطلحة بسلبِ أحدٍ وعشرين رجلاً**)) رواه أحمد. واتە: (ئەنەسی کوڕی مالیك دەفەرمووێت: پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) لەڕۆژی حونەیندا فەرمووی: هەرکەس پیاوێك بکوژێت، ئەوە کەلو پەلەکەی بۆ خۆی، جاباوکی تەڵحە بیست پیاوی کوشتو کەلو پەلی هەر هەمووشیانی وەرگرت بۆخۆی) لەگێڕانەوەیەکی‌تردا دەفەرمووێت: (هەرکەس خۆی تەنها خوێنی پیاوێك برێژێو بیکوژێت ئەوە کەلو پەلەکەی بۆخۆی، ئەنەس دەفەرمووێ: ئەو ڕۆژە باوکی تەڵحە کەلو پەلی بیستو یەك پیاوی هێنا).

((**وعن عوفٍ وخالدٍ أن النبي (ﷺ) لم يخمس السلب**)) رواه أحمد وابوداود وأخرجه إبنحبان والطبراني.

واتە: (عەوفی کوڕی مالیكو خالیدی کوڕی وەلید دەگێڕنەوە کە: پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) کەلو پەلی کوژراوی نەکردووە بە پێنج بەشەکەوە. –واتە: نەیخستۆتە نێو غەنیمەتەوە بۆ دابەش کردن، بەڵکو یەکسەرداویێتی بەبکوژەکە!!).

چەند تێبینی‌یەك /

١. سەلەب: جلو بەرگو تفەنگو دەمانچەو سەیارەو –ئەگەر هی خۆی‌بێت– پارەو هەموو ئامڕازەکانی‌تری شەڕ دەگرێتەوە، وەئەگەرچی زۆریش بێت هەرپێی دەدرێت، وەك لەفەرموودەکەدا دەردەکەوێت کەسەلەبی بیست کەس بە ئەبوتەڵحە دراوە.[٨٧]

٢. دەبێ شایەتی هەبێت کەخۆی کوشتویەتی، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: (**من قتلَ قتيلاً له عليه بينةٌ فله سلبه**) متفق عليه. واتە: (هەرکەس کوژراوێك بکوژێتو شایەتی لەسەری هەبێت، ئەوە کەلو پەلەکەی بۆ خۆی).

٣. دەبێ تەنها خۆی بیکوژێت، بۆیە ئەگەر دوو پیاو کوشتیان ئەوە بۆهەردووکیانە، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: ((**من تفرد بدمِ رجلٍ فله سلبه**)) رواه أحمد. سەیردەکەی پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**من تفرد بدم رجلٍ**)) واتە: (هەرکەس خۆی تەنها خوێنی پیاوێك برێژێت)[٨٨].

٤. ئەمیری موسڵمانان فەرمان دەردەکات یان نا ئەو بکوژە (سەلەب)ـەکەی شەرعەن هەر پێ دەدرێت، چونکە ئەوە مافێکە پێغەمبەری خوا(ﷺ) دیاری کردووەو دایناوە، وەزێدە هاندەرێکیشە بۆ کافر کوشتن[٨٩]. والله أعلم.

---

٨٦. نيل الأوطار م٧ ص٣٢٤- ٣٢٥، فقه السنة م٣ ص٧٩- ٨٠. وەرگێڕ.

٨٧. فقه السنة م٣ ص٨١، كفاية الأخيار م٢ ص١٣٠. وەرگێڕ.

٨٨. نيل الأوطار م٧ ص٣٠٢، كفاية الأخيار م٢ ص١٣٠. وەرگێڕ.

خاڵی چوارەم: ئەو سەهمەی کەلە غەنیمەتدا بۆ بەرژەوەندیەکان دانراوە –وەك پێشتر ئاماژەی بۆ کرا– یان هەر لەخودی چوار بەشەکەی تر کە بۆ (موجاهیدین)ـە، پێشەوای موسڵمانان مافی ئەوەی هەیە بەشی ئەوکەسانەی لێ بدات کە نوێ موسڵمانن و ئیمانێکی لاوازیان هەیە، یان گومان لەئەصڵی بڕوا هێنانەکەیاندا هەیە، بۆ ئەوەی دڵیان ڕاگرێ و ئیسلامەکەیان لا شیرین و خۆشەویست بکات، بەڵگەشمان ئەم فەرموودانەیە:– ئەنەسی کوڕی مالیك دەفەرمووێت: (کاتێك شاری مەککە فەتح کرا، پێغەمبەر (ﷺ) غەنیمەتەکانی بەنێو قوڕەیشیەکاندا دابەش کرد، جائەنصارەکان ووتیان: بەڕاستی ئەمە شتێکی سەرسوڕ هێنەرە!! چونکە جارێ شمشێرەکانی ئێمە خوێنی ئەوانی لێدەتکێ، کەچی غەنیمەتەکانی ئێمە دەگێڕدرێتەوە بۆیان!! ئەم قسانە گەیشتەوە بە پێغەمبەریخوا(ﷺ)، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) کۆی کردنەوەو فەرمووی: ئەوە چیە دەربارەی ئێوە پێم گەیشتووە؟! ووتیان: هەرهەمان هەواڵە کەپێت ووتراوە، چونکە ئەوان درۆیان نەدەکرد، ئەویش فەرمووی: ئایا ئێوە ڕازی نابن خەڵکی بەماڵی دونیاوە بگەڕێنەوە بۆنێو ماڵەکانی خۆیان کەچی ئێوە بە پێغەمبەریخواوە(ﷺ) بگەڕێنەوە؟! ووتیان: بەڵێ ڕازین. ئەویش فەرمووی:ئەگەر هەموو خەڵکی دۆڵێك یان چەمێك بگرنەبەرو ئەنصارەکانیش دۆڵ و چەمێکیتر، ئەوە من دۆڵ و چەمی ئەنصاریەکان دەگرمەبەر) متفق علیه.

وە (عبداللهی کوڕی مسعود) دەفەرمووێت: (کاتێك پێغەمبەری خوا(ﷺ) لەدابەش کردنی غەنیمەتەکەدا کۆمەڵێ خەڵکی پێش خست، بەجۆرێ صەد حوشتری دا بە (ئەقرەعی کوڕی حابس)، وەنموونەی ئەوەشی دا بە (عویەینە)، وەکۆمەڵێك لەپیاوە گەورەکانی عەرەبی لەدابەشکردنەکەدا پێشتر خست، لەو کاتەدا پیاوێك ووتی: سوێند بەخوا ئەمە دابەشکردنێکە هیچ دادپەروەری تێدا نەکراوەو مەبەستیش پێی خوا نەبووە!! منیش ووتم: سوێند بەخوا دەبێ ئەم هەواڵە بگەیەنمە پێغەمبەری خوا(ﷺ)، جا هاتم بۆ لای پێغەمبەرو (ﷺ) هەواڵەکەم پێ ووت، پێغەمبەریخوا(ﷺ) فەرمووی: جائەگەر خواو پێغەمبەرەکەی دادپەروەری نەکەن ئیتر کێ دادپەروەری دەکات؟!! پاشان فەرمووی: ڕەحمەتی خوا لە (موسی) بێت زیاتر لەمە ئەزیەت دراو ئارامیشی گرت) متفق علیه.

(شەوکانی) دەفەرمووێت: ئەم فەرموودانە تێکڕا بەڵگەن لەسەر ئەوەی کەبۆ ئەمیری موسڵمانان جائیزە هەرکەسێك لەشوێنکەوتوانی کەزیاتر لایداوە بەلای دونیادا لەدابەش کردنی غەیمەتدا پێشیان بخات لەوانەی کە بڕوتیان بەهێزەو هەردەم دواڕۆژیان وەپێش دونیای فانی خستووە. ئەمەش بۆ زێدە دڵ ڕاگرتنیانە[٩٠]. والله أعلم.

خاڵی پێنجەم: غەنیمەت دوو لەسەر سێی پاداشتی موجاهید کەم دەکاتەوە، ئەگەر چی نیازیشی هەرخوا بێت... چونکە ئەو غەنیمەتە وەك پێشکەوتنی هەندێ لەپاداشتەکەیەتی لەدونیادا.

بەڵگەشمان بریتیە لەم فەرموودەیە:–

((عن عبدالله بن عمرو بن العاص عن النبي (ﷺ) قالَ مامِن غازيةٍ تغزو في سبيل اللهِ فَيصيبونَ الغنيمةَ إلا تعجلوا ثُلثَي أجرِهم مِن الآخِـرةِ ويبقى لهم الثُلثُ، وإنْ لمْ يصيبوا غَنيمةً تم لهُم أجرهم)) رواه مسلم.

واتە: (عەمری کوڕی عاص دەفەرمووێت: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: هەرکۆمەڵە موجاهیدێك لەپێناوی خوادا جەنگ بکەن و غەنیمەت بگرن، ئەوە دوو لەسەر سێی پاداشتەکەیان لەدونیادا بۆ پێش دەکەوێت و یەك لەسەر سێیان بۆ دەمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر غەنیمەتیان دەست نەکەوێت ئەوە پاداشتەکەیان بەتەواوی پێ دەدرێتەوە).

---

٨٩. کفاية الأخيار م٢ ص١٢٩. وەرگێڕ.

٩٠. نيل الأوطار م٧ ص٣٣٠ـ ٣٣٢. وەرگێڕ.

واتە: لەحەلێکدا ئەگەر صەدچاکەیان بۆ بنوسرێت ئەوە شەستو شەش چاکەیان بەهۆی بردنی غەنیمەتەکەوە کەم دەبێتەوەو سیوچوار چاکەیان بۆ دەمێنێتەوە[٩١].

لێرەدا مەبەست ئەوەنییە کەمرۆڤی موسڵمان بەتایبەتیو موسڵمانان بەگشتی گوێنەدەنە غەنیمەتو پشت گوێ خەن، بەڵام مەبەست ئەوەیە کەنابێ زۆر چاوی تێ ببڕدرێو مرۆڤی موسڵمان هەموو هیواو ئاواتێکی لەجیهادەکەیدا نەبێتە وەدەست خستنی غەنیمەت [٩٢]. والله أعلم.

٩١. بۆزیاترو قوڵ حاڵی بوون لەم بابەتە سەیری ئەم پەڕاوانە بکە: ١. صحیح مسلم بشرح النووی م١٣ ص٥٢ـ ٥٣.
٢. العمده فی إعداد العده للجهاد فی سبیل الله ص١٦ـ ١٨. وەرگێڕ.
٩٢. وەرگێڕ.

﴿ فەصڵی سێیەم ﴾

(جۆرەکانی - الأموال السُلطانیة -)

(الصدقات - زەکات -[٩٣])

زەکاتیش بەو کەسانە دەدرێت کە خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا ناوی هێناون، چونکە لە پێغەمبەریخواوە (ﷺ) ڕیوایەت کراوە کەجارێکیان پیاوێك سەبارەت بەزەکات پرسیاری لێکرد کەئایا بۆکێیە؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: (إن الله لَم یرض في الصدقةِ بِقسم نبي ولاغیره، ولكِن جزأها ثَمانیة أجزاءٍ، فإنْ كُنت مِن تِلك الأجزاءِ أعطیتك) رواه أبوداود.

واتە: (خوا لەدابەش کردنی زەکاتدا بەدابەشکردنی هیچ پێغەمبەرێكو غەیری ئەویش ڕازی نابێت، بەڵکو خۆی کردویەتی بەهەشت بەشەوە، ئەگەر تۆ یەکێك بووی لەوانە ئەوە پێت دەدەم[٩٤]).

ئەو هەشت دەستەیەش ئەمانەن:- (فقراء ومساکین - هەژاران و گەدایان-): ئەمانەش هەردوکیان مانای پێویستی کۆیان دەکاتەوە، چونکە زەکات بۆ دەوڵەمەندو خاوەن توانایەکی کاسب حەڵاڵ نییە.

وە (العاملین علیها-کرێکارانی سەرزەکات-): ئەوانەن کەزەکاتەکە کۆدەکەنەوەو... دەیپارێزنو... دەینوسن... یان هەر کارێکی تری زەکاتەکە.

وە (المؤلَّفةِ قلوبهم-نوێ موسڵمانان یان دڵ ڕاگیراوان-): ئەمانەش إنشاء الله لەباسی (فيء)دا باسیان دەکەین.

وە (في الرِّقاب-کۆیلە ئازاد کردن-): یارمەتیدانی کۆیلەی (المکاتب) دەگرێتەوە، وەبەهەمان شێوەش ڕزگار کردنی ئەسیرەکانو -کڕینەوەیان لەدوژمن- ئازاد کردنی بەندەکانیش دەگرێتەوە[٩٥]. ئەمەش بەهێزترین ووتەی زانایانە تێیدا.

وە (الغارمین - قەرزاران -): ئەوانەن کە قەرزیان بەسەرەوەیەو ناتوانن قەرزەکەیان بدەنەوە، بۆیە ئەوەندەیان پێ دەرێت کەقەرزەکەیانی پێ بگێڕنەوە، ئەگەر چی قەرزەکەشیان زۆر بێت.

بەڵام ئەگەر لەسەرپێچی خوادا قەرزەکەیان کردبوو، ئەوە هەتاوەکو تەوبەیەکی تەواو وڕاست نەکەن قەرزەکەیان بۆ نادرێتەوە.

وە (في سبیل الله - موجاهیدان -): ئەوانەی کەئەوەندە پارەیان نییە بەشی جیهادەکەیان بکات، بۆیە لە (زەکات) ئەوەندەیان بەش دەدرێت کەجەنگو جیهادەکەی پێبکەن، وەك: کڕینی وڵاخو سیلاح بۆیانو کرێ پێدانیان. وە (الحج - سەردانی ماڵی خوا -): ئەمەش دەکەوێتە ژێر برگەی (في سبیل الله) وە، وەك پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی[٩٦].

وە (إبن السبیل - ڕێبوار -) بریتییە لەو کەسەی کەلە وڵاتێکەوە یان شارێکەوە دەگوازێتەوە بۆ وڵاتێکیتر و لەبەر بێپارەیی پەکی دەکەوێ.

---

٩٣. شێخی ئیسلام ئیبن تەیمییە لێرەدا و لە باسی زەکات دا تەنها باسی ئەوەی کردووە کە زەکات بە کێ دەدرێت ئیتر-تفاصیل-ی باس نەکردووە. وەرگێڕ.

٩٤. ئەم فەرمودە ئاماژەیە بۆ ئەوانەی کە خوای گەورە لەئایەتەکەدا باسی کردوون، واتە: ئەوانەی کەزەکەتیان پێ دەشێ، ئایەتەکەش ئەمەیە: ﴿إنما الصدقات لِلفُقَراءِ والمساكِينِ والعامِلين عليها والمؤلفةِ قُلُوبهم وفي الرقَابِ والغارِمين وفي سبِيل اللهِ وابنِ السبِيل فَرِيضةً مِن اللهِ واللهُ عليم حكِيم﴾التوبه:٥٩-٦٠. واتە: (زەکات دانراوە تەنها بدرێتە هەژاران و گەدایانو، کرێکارانی زەکاتو، نوێ موسڵمانانو ـ دڵ ڕاگیراوان ـ کۆیلەو، قەرزدارانو، جەنگاوەرانی ڕێگەی خواو، ڕێبواران.

تێبینی: ـ فقیر ـ پلەیەکی خوارترە لە ـ مسکین ـ چونکە ـ مسکین ـ ئەگەر صەد دیناری پێویست بێت ئەوە تەنها حەفتا دیناری هەیە، بەڵام ـ فقیر ـ تەنها سی دیناری دەست دەکەوێت، بۆیە لەئایەتەکەیشدا ـ فقیر ـ پێش ـ مسکین ـ خراوە. وەرگێر

٩٥. لێرەدا دووجار باسی کۆیلەی کردووە کەبڕێ لەو زەکاتەیان بۆدانراوە جامەبەست بەکۆیلەی (المکتاب) ئەوەیە کە: لەگەڵ خاوەنەکەیدا عقدێکی کردووە کە خۆی بکڕێتەوە، بۆیە خاوەنەکەی مۆڵەتی پێدەدات کەبڕوات پارەبدات، بەڵام (رقاب) هەرکۆیلەو هیچیتر. وەرگێڕ.

٩٦. ئەم فەرموودەیە ئیمام احمد ڕیوایەتی کردووە، بەڵام (متن)ـەکەی نەهێناوە. وەرگێڕ.

﴿ فەصڵی چوارەم ﴾

(جۆرەکانی - الأموال السلطانية -)

(الفيء - دەست کەوت -)

بەڵگەی حەڵاڵ بوونی (فيء) ئەم ئایەتە پیرۆزەیە کە خوای بەخشەر دوابەدوای جەنگی (بەرەی نەضیر)دا ناردی‌یە خوارەوە:

﴿وما أفاءَ الله على رسولهِ منهم فما أوجفْتم عليهِ مِن خيلٍ ولا ركابٍ ولكِن الله يسلطُ رسله على من يشاءُ والله على كُل شيءٍ قدير(٦) ما أفاءَ الله على رسولهِ مِن أهل القُرى فَلِلهِ وللرسول ولِذِي القُربى واليتامى والمساكِين وابن السبِيل كي لا يكُونَ دولةً بين الأغْنِياءِ مِنكُم وما آتاكُم الرسولُ فَخذُوه وما نهاكُم عنه فانتهوا واتقُوا الله إن الله شدِيد العِقاب﴾الحشر: ٦-٧.

واتە: (ئەو ماڵو دارایی‌یەی (بەرەی نەضیر) کە خوا دەستی پێغەمبەری (ﷺ) خست -گێڕایەوە بۆی- ئێوە نە ئەسپ و نەحوشترتان بۆ تاو نەدابوو - واتە: بەبێ جەنگ وەدەستتان کەوت - بەڵام خوا بەسەر هەرکەسێکدا خۆی بیەوێت پێغەمبەرانی خۆی زاڵدەکات، بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە. وەهەر ماڵێك لەدانیشتوانی ئەم گوندانە خوا وەدەستی پێغەمبەری دەخات-بە فيء- بۆ خواو پێغەمبەرەو، خزمانی پێغەمبەرو، هەتیوانو هەژارانو نەداران و ڕێبوارانە، هەتاوەکو ئەو پارەیە تەنها لەنێو دەوڵەمەنەکانتاندا نەسوڕێتەوەو هەژارانو نەداران هیچ سودێکی لێ نەبینن، وەهەرچی کە پێغەمبەر (ﷺ) بۆی هێناون-دەتان داتێ- وەری گرنو هەرچیشی ئەو پێشگیرییتان دەکات لێی وازی لێ بێنن، وە پارێز لە خوا بکەن، بەڕاستی خوا تۆڵە و سزای توندە.)[٩٧]

مانای ئەو ئایەتەی کە دەفەرمووێت: ﴿فما أوجفْتم عليهِ مِن خيلٍ ولا ركابٍ﴾ ئەمەیە: بۆ وەدەست خستنی ئەو کەل و پەلە نە ئەسپ و نە حوشترتان تاو نەداون. هەربۆش (فقهاء) لەپێناسەی (فيء)دا فەرموویانە: (إن الفيءَ هو ماأخِذَ من الكُفار بغير قِتال، لأن إيجاف الخَيل والركابِ هو معنى القِتال[٩٨]). واتە: (فيء)-دەست کەوت \- ئەو ماڵ و دارایی‌یەیە کەبەبێ هیچ شەڕێك لەکافران دەسەنرێت، چونکە مەبەست بەتاودانی ئەسپ و حوشتر لە ئایەتەکەدا جەنگە. وەبۆیە ناویشی نراوە (فيء- گەڕاوە): چونکە خوای گەورە لە بێبڕوایانەوە بۆ موسڵمانانی گێڕاوەتەوە، لەبەر ئەوە لە بنچینەدا خوای گەورە ماڵ و دارایی تەنها بۆ ئەوە دروست کردووە کەببێتە یارمەتی دەرێك بۆ پەرستنی خۆی، وەدروست کراوەکانیشی هەربۆ پەرستنی خۆی دروست کردووە. بۆیە ئەوانەی کە بێبڕوان بەخوا، ئەو نەفسەی کەخوایان پێ نەپەرستووەو ئەو ماڵ و دارایی‌یەی کەنەیان کردۆتە یارمەتی دەرێك بۆ بەندایەتی خوا، خوایگەورە هەردووکیانی بۆ بەندە بڕوادارەکانی حەڵاڵ کردووە!.

نمونەی ماڵی (فيء)یش وەك: ئەو (جزية-سەرانە)یەی کەبەسەر جولەکەو دیانەکانەوە دانراوە، یان ئەو ماڵەی کە لەسەری صوڵح لەگەڵ دوژمن دەکرێت، یان بەبەخشین بۆئەمیری موسڵمانانی دەنێرن، یان ئەو دەیەکەی (العشر) کەلە بازرگانەکانی بێ بڕوایان وەردەگیرێت-ئەگەر لەنێو وڵاتی موسڵماناندا بازرگانی‌یان کرد -، یان ئەو نیودەیەکی‌یەی (نصف العشر) کەلەپەیمان لەئەستۆکان-أهلُ الذِّمَّة- وەردەگیرێت هەرکات بازرگانیان لەنێو دەوڵەتی ئیسلامیدا کرد، یان ئەو پارەیەی کەوەردەگیرێت لەوانەیان کەهەردەم پەیمان هەڵدەوەشێننەوە، یان (خەراج) کە لەئەصڵدا لەسەرئەوان دانراوە یان ئەو ماڵ و دارایی‌یانەی کەخاوەنێکی دیاری کراویان نی‌یە، وەك: موسڵمانێك بمرێ و میرات گری نەبێت، یان شتی زەوت کراو و ئەمانەتو خوازراو کەخاوەنەکەیان نەناسرێتەوە، یان هەر ماڵێکی تری موسڵمانان. ئەمانە هەرهەموویان (فيء)نو دەخرێنە (بيت المال)ەوە.

وەبۆیە لەقورئانی پیرۆزیشدا تەنها ئامارژە بە (فيء) کراوە، لەبەر ئەوە لەسەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) هەرکەس بمردایە مەگەر چی ئەگین هەر میراتگری هەبووە، چونکە لەنێو هاوەڵاندا ڕێچکەو رەچەڵەك زۆر ئاشکرابووە. تەنانەت جارێکیان

---

٩٧. مختصر تفسير إبن كثير م٣ ص٤٧٢ ـ ٤٧٣. وەرگێڕ.

٩٨. ئەم پێناسەیە بۆ (فيء) پێناسەی هەرچوار مەزهەبەکەو هەموو زانایانی ئیسلامە. وەرگێڕ.

لەهۆزێك پیاوێك مرد، پێغەمبەر (ﷺ) میراتەكەی دا بەگەورەترین پیاوی ئەو هۆزە، واتە: نزیك ترینیان لەباوانیانەوە.[99] وەپیاوێكیش وەفاتی كردو لەپاش خۆی تەنها كۆیلەیەكی ئازادكراوی نەبێت كەسی بەجێ نەهێشت، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) میراتەكەی گێڕایەوە بۆ كۆیلە ئازادكراوەكەی، وەجارێكیان میراتی پیاوێكی دا بە پیاوێكی تری خەڵكی گوندەكەی.[100]

وەلەسەردەمی پێغەمبەرو(ﷺ) ئەبوبەكری صدیق دا دیوانێكی كۆكەرەوە نەبوو بۆئەو پارە وەرگیراو و دابەش كراوانە، بەڵكو پارە كەم كەم دابەش دەكرا. بەڵام لەسەردەمی (عومەری كوڕی خەتتاب)دا لەبەر ئەوە پارە زۆرتر بوو، وەخەڵكیش زۆرتر بوو، وە وڵاتی موسڵمانانیش بەرفراوانتر بوو، بۆیە ئیمامی عومەر – خوا لێی ڕازی بێ – هاتوو دیوانی بۆ جەیش‌و موجاهیدان دانا، ئەو دیوانەش گرنگترین دیوانەكان بوو، وەبەهەمان شێوەش هەموو شارو وڵاتەكان بۆكۆكردنەوەی (خەراج) و (فئ) و هەموو ئەو ماڵ‌و دارایی‌یانەی كەوەردەگیران هەریەكە دیوانی خۆی هەبوو. وەپێغەمبەرو (ﷺ) جێنشینەكانیشی لەسەر كۆكردنەوەی زەكات‌و (فيء) و غەیری ئەمانیش موحاسەبەی كرێكارەكانیان دەكرد، – مەبەست لەوەیە ئەگەر پیاوێكیان بناردبا بۆ كۆكردنەوەی زەكات یان هەرشتێكی دیكە ئەوا بەبەردەوام لێپرسینەوەیان هەبوو –.

كەواتە: لەم سەردەمەو پێش ئەم سەردەمەشدا هەموو ماڵ‌و دارایی‌یەكان سێ جۆرن:–

جۆرێكیان بەبەڵگەی قورئان‌و سوننەت‌و ئیجماع بۆ ئیمام شایستەیە كەوەریگرێت – وەك ئەوانەی باس كران –غەنیمة–فيء–صدقة –، وەجۆرێكیشیان بە ئیجماع بۆی قەدەغەیە وەری گرێت، وەك: – كەسێك حەددێكی شەرعی كەوتۆتە گەردنی‌یەوەو پارەدەدات بۆئەوەی لەسەری بكەوێت‌و ئیمامیش پارەكەی لێ وەرگرێ‌و حەددەكەی لێ دەرنەكات، یان وەك: گومرگ دانان كەبە ئیتیفاقی زانایان دانانی جائیز نی‌یە.[101] وەجۆرێكیشیان (ئیتیفاق)ی لەسەر نی‌یە بەڵكو شوێنی (ئیجتیهاد) و كێشەو جیاوازی زانایانە–كەئێستە شوێنی باس كردنی نی‌یە –.

---

٩٩. دیارە ئەم كابرایە هیچ میرات گرێكی‌تری نەبووە. وەرگێڕ.

١٠٠. مەبەستی شێخی ئیسلام ئیبن تەیمییە ئەوەیە كە: ماڵی (فيء) تەنها ئەوە نی‌یە لەبێبڕوایان وەردەگیرێ بەبێ شەڕ، بەڵكو چەندین جۆری‌تریش دەگرێتەوە، وەك خۆی ئاماژەی پێكرد. ئەمەیشی كەئەو دەیڵێ تەنها بۆچونی خۆی نی‌یە، بەڵكو بۆچونی زۆربەی زانایانی ئیسلامە. وەرگێڕ.

١٠١. ئەو گومرگەی كە جائیز نیە ماڵێكە كە بە زۆر بەبێ هیچ بەرانبەرێك و بەبێ پاساوی شەرعی لە خەڵكی دەستێنرێ، ئەگەر نا (ابن تیمیە) هەر خۆیشی لە شوێنی دیكە باسی كردوە كە جاری وا هەیە (باج) وەرگرتن فەرزیش دەبێ بۆ دابین كردنی بەرژەوەندی‌یەك.

م.علی‌باپیر

کۆمەڵنیوز

﴿ فەصڵی پێنجەم ﴾

(ستەم کردن هەم لەبەرپرسان هەم لەچینی خوارەوەشدا دەپشکوێتەوە)

زۆرجار زوڵم لەلێپرسراوانو چینی خوارەوەش (قیادەو قەواعد)دا ڕوو دەدات، دەبینی چینی خوارەوە شتێك حەڵاڵ نییە کەچی وەری دەگرن، وەچینی سەرەوەش زۆرجار شتێك کەفەرزە مەنعی دەکەن، وەجاری واهەیە لێپرسراوان هەندێك لەموڵکی خوا دەشارنەوەو کۆیدەکەنەوە لەکاتێکدا کەئەوماڵە کۆکردنەوەیو شاردنەوەی حەڵاڵ نییە، – واتە: ماڵەکە بۆئیشی پێویستی خۆی بەکار ناهێنێت –، وەبەهەمان شێوە سزادان بۆ گێڕانەوەی موڵكو ماڵ، زۆرجار لێپرسراو واز لەهەندێکی دێنێ لەکاتێکدا کردنیشی حەڵاڵ یان واجبە، وەزۆرجاریش کردەوەی سەیری وای لێ دەوەشێتەوە کەبە موو حەڵاڵ نییە!!.

ئەصڵیش لەمەدا ئەوەیە: هەرکەسێك ماڵێکی بەسەرەوە بوو، ئەوە واجبە بیگێڕێتەوە، وەك پیاوێك ڕاسپاردەیەکی لەلابێت، یان پارەی قازانج بەشەراکەت، یان پارەی شەریکی، یاخود ماڵی هەتیوو، یان ماڵی وەقف، یان ماڵی بیت المال، یان قەرزێکی لەلایەو دەشتوانی بیداتەوە، جائەگەر ئەو مافە واجبەی کەلەسەریەتی نەی گێڕایەوە، وە زانراش کەدەتوانێت بیگێڕێتەوە، ئەوە لەو کاتەدا شایستەی سزادانە هەتاوەکو پارەکە دەردەخات، یاخود بڵێ لە فلانە شوێندایە، جائەگەر پارەکەی ئاشکراکردو لەنێو بەندینخانەدا ئارامی گرت، ئەوە لەو پارەیە ئەو مافەی کەلەسەریێتی وەردەگیرێتەوەو پێویست بەلێدانی ناکات. بەڵام ئەگەر پارەکەی دەرنەخستو مافەکەشی نەگێڕایەوە، ئەوە لێی دەدرێت هەتاوەکو مافەکە بگێڕێتەوە.

یان ئەگەر نەفەقەیەك کەواجبە لەسەری بیداو دەیشی توانی بیدات، بەڵام هەر نەیدا، ئەوە بەهەمان شێوە شایستەی سزادانە، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (لي **الواجِدِ يحِلُ عِرضه وعقُوبته**) رواه أهل السنن.

واتە: (دواخستنی دانەوەی قەرز بۆ کەسێك کەهەشێتی بیداتەوە ئەوە ناموسیو سزای حەڵاڵ دەکات[١٠٢]).

وە دەفەرموێت: (**مطلُ الغِني ظُلم**) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (قەرز دواخستنی – قەرز کوێری – دەوڵەمەند، ستەمە). دەی کەسێك کەستەم کار بێت ئەوە بێگومان شایستەی سزادانو سەرزەنشت کردنیشە.

ئەوەش بنچینەیەکە زانایان لەسەری ڕێکەوتوون کە: هەرکەسێك کردەوەیەکی قەدەغەکراو ئەنجام بدات، یان واجبێك بچوێنێ، ئەوە ئیتر شایستەی سزادانە، جائەگەر ئەو سزایە بەقورئانو سوننەت دیاری نەکرابوو، ئەوە سەرزەنشت دەکرێ، سەرزەنشتەکەش لێپرسراو خۆی ئیجتهادی تێدا دەکات، – چیپێ باشە بۆئەو کاتە ئەوە دەکات – بۆنمونە: سزای بابای دەوڵەمەندی قەرز کوێر بەبەندکردنییەتی جائەگەر هەرپێی داگرت لەسەر نەدانەوەی قەرزەکە ئەوە لێی دەدرێت هەتاوەکو مافەکە بداتەوە، ئەمەش کەباسکرا (فقهاء) لەشوێن کەوتوانی (ئیمامی شافعی) و (مالیك) و (أحمد) و غەیری ئەمانیش باسیان کردووەو نابینم هیچ جیاوازییەکی تێدا بێت.

چونکە ئیمام بوخاری–خوا لێی خۆش بێ– لە (ابن عمر)ەوە دەگێڕێتەوە کە: کاتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) صوڵحی کرد لەگەڵ جولەکەی خەیبەردا لەسەر تەسلیم کردنی زەردو سپی – ئاڵتونو زیو – و سیلاح، لەو دەمەدا پرسیاری لە (سوعیە)ی مامی (حویەی کوڕی ئەختەب) کرد سەبارەت بەشوێنی قاسەی پارەو پولەکەی (حویەی)[١٠٣]، ئەویش وتی: پارەو پولەکەی (حویەی کوڕی ئەختەب) بەهۆی شەڕو پێداویستییەکانییەوە هەمووی فەوتا، پێغەمبەریخواش (ﷺ) فەرمووی: سەردەمی شەڕەکە نزیکەو پارەو پولەکەش زۆرترە لەوەی ئەو شەڕە تەواوی بکات!! بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) سوعیەی دا بەدەست (زوبەیر)ەوە، جا زوبەیریش ماوەیەك سزای سوعیەیدا، بۆیە سوعیەش شوێنی پارەو پولەکەی ئاشکراکرد[١٠٤].

---

١٠٢. زانایان دەفەرمون: عرضه: واتە باس کردنی، (عقوبته) واتە: سجن کردنی. وەرگێڕ.

١٠٣. (حُیَي کوڕی أخطب) سەرکردەی جولەکەی-بنی نضیر- بوو کەویستیان پێغەمبەر (ﷺ) بکوژن. الرحيق المختوم ص٢٦٨ ـ ٢٦٩. وەرگێڕ.

١٠٤. ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەو بنچینەیەی کەپێشتر باسی کرد. وەرگێڕ.

وەئەو پارەو پولەی کەنێردراوانی لێپرسراو لە (بیت المال)ی موسڵمانان بەبێ حەق وەری دەگرن بۆ خۆیان، وەك ئەو بەخشینەی کەبەهۆی کارەکانیانەوە وەری دەگرن، ئەوە بۆلێپرسراوی دادپەروەر هەیە کەلێیان وەرگرێتەوە. (ئەبو سەعیدی خودری) – خوا لێی ڕازی بێ – دەفەرموویێت: (**هدايا العمال غُلـولٌ**)[١٠٥]. واتە: (ئەو بەخشینەی کەدەدرێت بەنێردراوان ئەگەر وەریگرن بۆخۆیان، ئەوە دزیە). وە (إبن عباس) – خوا لێی ڕازی بێ – دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەریخوا(ﷺ) فەرموویەتی: (**هدايا الأمراءِ غُلولٌ**) رواه الطبراني في الأوسط.

واتە: (ئەو بەخشینەی کەدەدرێت بە لێپرسراوان ئەگەر تایبەتی کەن بەخۆیانەوە، ئەوە دزیە).

لە صەحیحی (بوخاریو موسلیم)دا هاتووە کە (ئەبی حومەیدی ساعدی) دەفەرموویێت: (پێغەمبەری خوا(ﷺ) پیاوێکی لەبنەماڵەی (الأَزْد) نارد بۆ کۆکردنەوەی صەدەقە، جائەو پیاوە کاتێك گەڕایەوە ووتی: ئەمە بۆ ئێوەیەو ئەمەشیان پێشکەشی خۆم کراوە. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئەوەچیە پیاوی واهەیە لەئیشێکدا کەخوا پێی سپاردووین کەدایدەنێین، دێو دەڵێ: ئەمە بۆئێوەو ئەمەش پێشکەشی خۆم کراوە؟!! جا بۆ ناچێت لەماڵی باب و دایکی دانیشێتو بزانێت ئەو شتەی پێ دەبەخشرێت یان نا؟!! بەو خوایەی کەگیانی منی بەدەستە هەرشتێك لەوەی کۆی کردۆتەوە هەڵگرێ بۆخۆی، ئەوە لەڕۆژی قیامەتدا کەدێت بۆحیساب وابە سەر نەڕەی شانییەوە، جائەگەر حوشتر بێت دەهوشێنێو، ئەگەر مانگا بێت دەبۆڕێنێو، ئەگەر مەڕ بێت دەباڕێنێ. پاشان پێغەمبەر (ﷺ) هەردوو دەستی بەرزکردەوەو فەرمووی: خوایە گەیاندم؟ خوایە گەیاندم؟ خوایە گەیاندم؟.

بەهەمان شێوە لێپرسراوان لەکڕینو فرۆشتندا، یان لەقازانج بەشەراکەتدا، یان لەباخەوانیدا، یان هەر سەودایەکیتر، ئەگەر بەهۆی بەرپرسیارێتییەکەیانەوە خاتریان گیرا، ئەوە وەك جۆرێك لەبەخشین وایە، هەربۆیە (عومەری کوڕی خەتاب)– خوا لێی ڕازی بێ– هەریەکە لەنێردراوەکانی خۆی ئەگەر بەهۆی لێپرسراوێتیکەیانەوە لەسەودایەکدا تایبەت بکرابایە ئەم لەگەڵیدا دەیکردە نیو بەنیو!!.

لەڕاستیشدا ئەو جۆرە کارانە مەگەر لە وێکچوانی (عومەر) بوەشێتەوە... چونکە ئیمامی (عومەر)–خوا لێی ڕازی بێ– پێشەواو پێشڕەوی دادپەروەری بوو.

بەڵام لەحەڵێکدا ئەگەر لێپرسراو ئەو ماڵ و موڵکەی کەلە نێردراوەکانی دەسەندەوە دەیەویست هەڵی گرێتەوە بۆخۆیو تایبەتی کات بەخۆیەوە، ئەوە نابێت لەوکاتەدا یارمەتیوکۆمەکی هیچ کامیان بکرێت، چونکە هەردوکیان لەوکاتەدا زاڵمن، هەروەك دزێك وایە دزی لەدزێکی دیکە بکات!، یان وەك ئەو دوو کۆمەڵەی کەلەسەر دەمارگیری بەشەڕدێن، ئەصڵیش لەمەدا دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کەبۆهیچ کەس حەڵاڵ نییە لە زوڵم دا یارمەتی هیچ کەسێکی دیکە بدات، چونکە یارمەتیدان دوو جۆرە:–

جۆری یەکەم / یارمەتی دان لەسەر چاکەو پارێزکاریی: وەك" جیهاد، بەرپاکردنی حەددەکان، گێڕانەوەی مافی ماف داران، بەخشین بەخەڵکانی شایستە، جائەمە خواو پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانیان پێکردووە، بۆیە هەرکەس وازی لێ بێنێو خۆی لێ قوتار کات بەبیانوی ئەوەی نەبێتە یاریدەدەری ستەمکاران، ئەوە فەرزێکی عەینی چواندوەو بەگومانی خۆیشی خۆی پاراستووە. چونکە زۆرن ترسنۆکیو (وەرع) تێکەڵ بەیەکتر دەکەن–وەك کورد دەڵێ: دومەڵ بەبەز تێگەیشتوون–!!.

جۆری دووەم / یارمەتی دان لەسەرتاوانو دەست درێژی: وەك: یارمەتی دانی کەسێك لەسەر ڕشتنی خوێنی کەسێکی بێتاوان ...یان پارەسەندن لەپیاوێکی بێتاوان ... یان لێدانی کەسێك کەشایستەی لێدان نەبێت ... ئەمەشیان خواو پێغەمبەر (ﷺ) قەدەغەیان کردووە.

---

١٠٥. ئەمە وتەی صەحابەیەو پێی دەوترێت: فەرموودەی (موقوف)، جائەگەر لەباسی حەرامو حەڵاڵو حوکمی شەرعیدا بوو ئەوە وەك فەرموودەی (مرفوع) وایە، واتە وتەی پێغەمبەرە (ﷺ). تيسير مصگلح الحديپ ص١٣١. وەرگێر.

بەڵێ: بەڵام ئەگەر ئەوپارەو پولە بەشێوەیەکی ناحەقانە لەکۆمەڵێك وەرگیرا بوو، بەس نەدەتوانرا بگێڕدرێتەوە بۆ خاوەنەکانی، ئەوە لەو کاتەدا یارمەتیدانو تێکۆشان بۆبەکارهێنانی ئەو پارەو پولە لەبۆ بەرژەوەندی موسڵمانان، وەك: گرتنو پڕکردنەوەی سەنگەرەکان.. نەفەقەی موجاهیدانو...هتد، لەیارمەتیدانە لەسەرچاکەو پارێزکاریی. چونکە ئەو جۆرە پارەو پولەی کەبەشێوەیەکی ناحەق وەرگیراوەو ناش گونجێت خاوەنەکەی بناسرێتەوەو بۆی بگێڕدرێتەوە لێپرسراوی موسڵمانان فەرزە لەسەری بەکاری بهێنێو سەرفی کات بۆبەرژەوەندی گشتی موسڵمانان. ئەمەش قسەی (جمهور)ی زانایانە، وەك: (ئیمامی مالك) و (أبوحنیفە) و(أحمدیکوڕی حەنبەل). وەزۆریك لە هاوەڵەکانی پێغەمبەریش ئەم بۆچونە یان لێوە نەقڵ کراوەو بەڵگەی شەرعیش هەر لەسەر ئەمەیە.

﴿ فەصڵی شەشەم ﴾

(دابەش کردنی -فيء- دەست کەوت)

بۆ سەرف کردنی -فيء- دەبێ لەکاتی دابەش کردنەکەیدا لەسەرەتاوە دەست بکرێت بەگرنگ ترین بەرژەوەندییە گشتییەکانی موسڵمانان، بۆنمونە: بدرێت بەوانەی کەبەهۆیەوە سودێکی گشتی بە موسڵمانان بگەیەنێت، جایەکێك لەوانەی کەشایستەن (موجاهیدان) ن، ئەوانەی کەیارمەتی دینی خوا دەدەنو سەری دەخەن، بەڕاستی (موجاهیدان) شایستەترینی خەڵکن بەماڵی (فيء)، چونکە ماڵی (فيء) تەنها بەڕەنجی ئەوان وەدەست دەکەوێت، تەنانەت (شەرعزانان) جیاوازن کە: ئایا ماڵی (فيء) تایبەتە بەموجاهیدانەوە یان بۆهەموو بەرژەوەندییەکانە؟!!.

وەیەکێکیتر لەوانەی کەشایستەن: (ئەوانەن کە کاریان پێ سپێردراوە) وەك: لێپرسراوان – قازییەکان – زانایان – ئەوانەی کەئیمام دەیاننێرێت بۆکۆکردنەوەی پارەو (صەدەقات) و پاراستنیو دابەش کردنی – وەئیشەکانی تریش، تەنانەت بەرنوێژی کەرانو بانگ بێژانیش دەگرێتەوە.

وەهەم دیسان دەبێت سەرف بکرێت بۆئەو بەرژەوەندیانەی کەسودەکەیان گشتییە، وەك: پڕکردنەوەی سەنگەرو سنورەکان بەوڵاخو سەیارەو سیلاح، یان: ئاوەدان کردنەوەی ڕێگەوبانی خەڵکی، ئەوانەیان کەپێویستییان بەئاوەدان کردنەوە هەیە، وەك: پردەکان، ڕێگاکانی ئاو وەك: روبارەکانو شتیتریش.

یەکێکیتر لەو کۆمەڵانەی کە شایستەن: (خاوەنی پێویستیو موحتاجەکان): چونکە (شەرعزانان) جیاوازن: ئایا لەغەیری (زەکاتیش)دا وەك (فيء) پێشی خەڵکیتر دەکەون؟ دوو قسەیان لەسەری هەیە:

کۆمەڵێکیان دەڵێن: پێش دەکەون.

کۆمەڵێکیشیان دەڵێن: وەك یەکن.

بەڵام ڕای ڕاستو پەسەند ئەوەیە کەدەبێ پێش بکەون، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) هەمیشەو هەردەم موحتاجەکانی پێش دەخست، هەروەك دەبینین لەماڵو موڵکی (بەنی نەضیر)یەکاندا کە (فيء) بوو پێشی خستن[١٠٦].

ئیمامی (عومەر)-خوا لێی ڕازی بێ- دەیفەرموو: (بەڕاستی لەم ماڵی (فيء)ـەدا هیچ کەس لەکەسیتر شایستەتر نییە، بەگوێرەی پیاوو پێش کەوتنی لەئیسلامدا، وەپیاوو ئیشو سودی[١٠٧]، – وەپیاوو دەوربینینی و پەرێزی لەئیسلامدا، وەپیاو و ئەندازەی پێویستییەکەی حیسابی بۆدەکرێت.[١٠٨]) رواه أحمد أخرجة البيهقى.

ئەگەر تێڕامێنین دەبینین ئیمامی (عومەر)-خوا لێی ڕازی بێ- لەمەڕ ماڵی (فيء)دا موسڵمانانی کرد بە چوار بەشەوە:

یەکەم: پێش کەوتوان، ئەوانەی کەبەهۆی پێش کەوتنی ئەوانەوە لەئیسلامدا ئەو پارە و موڵکە وەدەست کەوتووە.

دووەم: ئەوانەی کەهەمیشە لەئیشەکەیاندا سود بە موسڵمانان دەگەیەنن، وەك: فەرماندەو، لێپرسراوانو، زانایان ئەوانەی کەهەمیشەو هەردەم سودی دینو دونیا بە موسڵمانان دەگەیەنن.

سێیەم: ئەوانەی کە لەپێناو قوتارکردنی موسڵمانان لەزەرەرو زیان دوچاری تاقیکردنەوەو ناڕەحەتی دەبن، وەك: موجاهیدانی ڕێگەی خواو نمونەی ئەوان.

چوارەم: ئەوانەی خاوەنی پێویستییەکانن.

---

١٠٦. ئەمە لەکاتێکدا بوو خوای گەورە ماڵو موڵکێکی زۆری (بنونضیر)یەکان وەدەست موسڵمانان خست، زانایان دەڵێن: تەنها سیلاح نزیکەی (٥٠) زرێ و، (٥٠) کەوانو (٣٤٠) شمشێر بوو، پێغەمبەریخوا(ﷺ) بەسەر کۆچکەرەکان(المهاجرين)دا دابەشی کرد، بەڵام لەبەر هەژاریو نەداری بەشی دوان لەیاریدەدەرەکانیشیدا، کە (ابودجانە) و(سهل بن حنيف) بوون. الرحيق المختوم ص٢٧٠ ـ ٢٧١. وەرگێڕ.

١٠٧. شەوکانی دەفەرموێت: مەبەست لەم بڕگەیەیان ئەوەیە کە: پیاوێك ئەگەر هەڵدەستا بەئیشێك ئەو ئیشەش بەو نەبێت بەکەس نەدەکرا ئەوە شایستەی زیادە پێبەخشینە. نيل الأوطار م٨ ص٨٥. وەرگێڕ.

١٠٨. نيل الاوطار م٨ ص٨٤ ـ ٨٥. وەرگێڕ.

جالەپاش ئەوەی زانیت بەخشین بەگوێرەی سودی ئەو پیاوەو پێویستی‌یەتی، کەواتە: زیاد لەپێویستی‌یەکەی شایستەی نی‌یەو پـێ‌ی نادرێـت، مەگـەر وەك هاوچەشـنانی خـۆی. وەبـەهیچ شـێوەیەك بـۆ ئـەمیری موسـڵمانان جـائیز نی‌یـە کەسـێك کەشایستە نی‌یە بەڵام تـەنها لەبـەر ئـارەزووی خـۆی پـارەی پـێ بـدات، وەك: خزمایـەتی نێوانیـان، یـان خۆشەویستی‌یەکی تایبەتو... هتد.

بەڵام ئەگەر کەسێك پێویست بوو دڵی ڕاگیرێت ئەوە جائیزە – بەڵکو فەرزیشە – بۆدڵ ڕاگرتنی پارەی پێببەخشرێت، وەك دەبینین خوای گەورە لـە قورئانی پیرۆز دا حـەڵاڵی کردوە کە لـە پارەی زەکات بدرێت بە نەوموسڵمانان–دڵ ڕاگیراوان– یان پێغەمبەریخوا(ﷺ) هەمیشە لـەپارەی (فیء)ی دەدا بەنەوموسـڵمانان و دڵ ڕاگیراوان–المؤلفة القلـوب– بەتایبـەت ئەوانـەیان کەسەرکردەو لەنێو هۆزەکانیاندا گوێڕایەڵی بۆکراو بون، وەك ئەمانەی لای خوارەوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆدڵ ڕاگرتنیان پارەی پێداون:–

١. (ئەقرەعی کوڕی حابس) گەورەی هۆزی بەنی (تەمیم).
٢. (عویەینەی کوڕی حصن) گەورەی هۆزی (فەزارە).
٣. (زەیدی خەیدی طائي) گەورەی هۆزی (نەبهان).
٤. (عەلقەمەی کوڕی غولاسـەی عـامری) گـەورەیهۆزی (کیلاب). یـان پیـاوە گـەورەکانی قورەیش لـەئازاد کراوەکان، وەك:–

٥. (صەفوانی کوڕی ئومەیە).
٦. (عەکرەمەی کوڕی ئەبی جەهل).
٧. (ئەبوسوفیانی کوڕی حەرب).
٨. (سوهەیلی کوڕی عەمر).
٩. (حارسی کوڕی هیشام).

وەژمارەیەکی زۆری دیکە!.

لەصەحیحی (بوخاریوموسلم)دا هاتووە کە (ئەبو سەعیدی خودری) دەفەرمووێت: (عـەلی کـوڕی ئـەبی تالیب) – خـوا لێـی ڕازی بێ – لەکاتێکدا کەلە وڵاتی (یەمەن) بو لەنێو تورەکەیەکدا ئەندازەیـەك ئاڵتونی نارد بۆ پێغەمبـەر (ﷺ)، پێغەمبـەریش (ﷺ) لەنێو ئـەم چوار کەسـەدا دابەشی کرد: (ئەقرەعی کوڕی حابسی حەنزەڵی) و (عویەینـەی کـوڕی حوصـنی فـەززاری) و (عەلقەمەی کوڕی غولاسەی عامری) و (زەیدی طائي)، جا ئەبو سەعید دەفەرمووێت: موسڵمانە قوڕەیشی‌یەکانو ئەنصارەکان تورە بوونو وتیان: پێغەمبەری خوا(ﷺ) بە پیاوە زل هێزەکانی (نەجد) دەبەخشێو واز لـە ئێمـە دێنـێ!! پێغەمبـەریش (ﷺ) فەرمووی: من تەنها بۆدڵ ڕاگرتنیان ئەوەم کرد)!!.

وە (ڕافیعی کوڕی خودەیج)–خوا لێی ڕازی بێ– دەفەرمووێت: (پێغەمبـەری خـوا(ﷺ) هەریەکـە لـە (ئـەبو سـوفیانی کـوڕی حەرب) و (صەفوانی کوڕی ئومەیە) و (عویەینەی کوڕی حصن) و (ئەقرەعی کوڕی حابس) صەد حوشتری پێدان–هەریەکە صەد حوشتر!!– بەڵام لەوان کەمتری دابوبە (عەباسی کوڕی مەرداس)، بۆیە (عەباس)یش ئەم شیعرەی وت:

أتجعــــل نهبــــي ونهب العبيـد بين عيينـة والأقـــــرع
وما كــــان حصن ولا حــــابس يفوقان مرداس في المجمع
وماطــالما كنت دون امريءٍ منهم . ومن يخفض اليـوم لايرفع

(ئەبو سەعید) دەفەرمووێ: پێغەمبەر (ﷺ) بۆ (عەباس)یشی کرد بە(صەد) حوشتر) رواه مسلم.

دڵ ڕاگیراوانیش – المؤلفة قلوبهم – دووجۆرن:–
یەکەم / موسڵمانان.
دووەم / بێ بڕواپان.

بێپرواکە ئەگەر هیوای پێ ئەکرا بەهۆیەوە سودێکی هەبێت، وەك: موسڵمان بوونی، یان زەرەرو زیانی دوور بخرێتەوە، ئەگەر بەوە نەبێت دوورنەئەخرایەوە. موسڵمانەکەش بەهۆی ئەو بەخشینەوە سودێکی هەبێت، وەك: باشتر موسڵمان بوونی، یان موسڵمان بوونی خەڵکانیترو هاوچەشنانی ئەو.

وەشایەنی باسە ئەم جۆرە بەخشینەیان، ئەگەر چی ڕووکەشەکەی بەخشینی سەرکردەکانو لەبیرکردنی هەژارو لاوازەکانە-وەك رەفتاری پادشا و زلهێزەکان-، بەڵام پێوەری کردەوەکان نیازی دڵە، جائەگەر مەبەست بەو بەخشینە بەرژەوەندی دینو ئەهلی دین بێت، ئەوە وەك بەخشینەکەی پێغەمبەرو (ﷺ) جێنشینەکانی وایە، بەڵام ئەگەر مەبەست پێی خۆبەرز کردنەوەو خراپەکاری بێت، ئەوە وەك بەخشینی فیرعەون وایە!!.

کەسێکیش بەرگری لەو شتە دەکاو پێی ناخۆشە - دڵ راگرتنی نوێ موسڵمانان - کەخاوەنی دینێکی فاسد بێت، فەموودەکەی پێغەمبەریش (ﷺ) کە دەفەرمووێت: (**إنما الأعمالُ بالنياتِ**) رواه البخاري ومسلم. وشەیەکی کۆکەرەوەی تەواوە، چونکە نیەت بۆکردەوە وەك ڕۆح وایە بۆ لاشە.

چونکە سەیر دەکەی: هەریەکە لەوەی کەکڕنوشی بۆخوا بردووەو ئەوەیش بۆخۆرو مانگ، هەر نێوچاوی خستۆتە سەرزەوی و شێوەی ڕەفتارەکەیان یەکێکە... بەڵام یەکەمیان نزیکترین خەڵکە لە خواوەو دووەمیشیان دوورترین خەڵکە لەخواوە!!.

(پۆلێن کردنی خەڵك لەتوڕە بوندا)

لەم بارەوە خەڵکی بەگشتی سێ بەشن:-

کۆمەڵێکیان هەم بۆ خۆشیانو هەم بۆ پەروەردگاریشیان توڕە دەبن، کۆمەڵێکیش نەبۆ خۆیان توڕە دەبن نەبۆ خواش، کۆمەڵی سێهەم - کەناوەندە - ئەوانەن کەتەنها بۆ خوا ڕقیان هەڵدەستێ نەك بۆ خۆیان. وەك لەصەحیحی (بوخاریو موسلم)دا هاتووە کە (عائیشە)ی دایکی ئیماندااران دەفەرمووێت: (**ماضرب رسولُ اللهِ (ﷺ) بِيدِهِ خادِماً لَـهُ، ولاإمـرأةً، ولادابـةً، ولاشيئاً قَط، إلا أنْ يجاهِد في سبيل اللهِ، ولانِيلَ مِنه شيءٌ فانتقم لِنفْسِهِ قط، إلا أنْ تنتهك حرماتِ اللهِ، فإذا انتهكَت حرماتِ اللهِ لمْ يقُم لِغضـبِهِ شيءٌ حتى ينتقِم لِلّهِ**) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (پێغەمبەریخوا(ﷺ) هیچ کات بەدەستی خۆی نەیداوە لەخزمەتکارێکی، وەنەیداوە لەژن، یان وڵاخ، یان هەرشتێکیتر، مەگەر لەپێناوی خوادا جیهادی بکردبا، وەهیچ شتێکی لێنەکراوە تۆڵەی بۆخۆی کردبێتەوە، مەگەر سنورە قەدەغەکراوەکانی خوا هەتك بکرابایە، جا هەر کات سنورەکانی خوا هەتك بکرابایە، هیچ شتێك توڕەیی پێغەمبەری(ﷺ) دانەدەمرکاندەوە هەتاوەکو تۆڵەی بۆ خوا نەکردبایەوە!!).

بەڵام ئەوەی کەبۆ خۆی رقی هەڵدەستێ نەك بۆخوا، یان هەردەم شت بۆخۆی هەڵدەگرێو بەشی خەڵکانی تری لێ نادات، ئەمانە بەشی چوارەمن لەخەڵکی کەخراپترینی خەڵکنو نەدین یان پێ باش دەبێو نەدونیا .

بەڵام ئەوانەی کەپیاو چاكو صاڵحنو خاوەنی سیاسەتێکی چڕوپڕو تەواون ئەوانەن کە:فەرزەکان رادەپەڕێنن... واز لەقەدەغەکراوەکان دێنن... وەکەسێك کەسودی بۆدین هەبێت هەردەم شتی پێ دەبەخشن... وەشتێکیش کەبۆیان حەڵاڵ نەبێت وەری ناگرن... وەئەگەر سنورە قەدەغەکراوەکانی خوا هەتك بکرێت یەکسەر رقیان هەڵدەستێو توڕە دەبن... وەلەمافەکانی خۆیان خۆشدەبنو لێ دەبورن... بێگومان ئەمانەش لەخوڕەوشتەکانی پێغەمبەری ئیسلام بوونە کە کامڵ ترینی خووڕەوشتە.

جامرۆڤی موسڵمان هەتاوەکو زیاتر لەم خووڕەوشتانەوە نزیك تر بێت، ئەوە باشترو کامڵتر دەبێت، بۆیە پێویستە موسڵمان هەردەم تێبکۆشێت بۆئەوەی زیاترو زیاتر لێیان نزیك بێتەوە، پاشان داوای لێخۆش بونیش بکات لە خوای لێبوردە بەرامبەر هەر کەمتەرخەمییەك کەئەنجامی دابێت. ئەمەش هەمووی سەبارەت بەو ئایەتەی کە دەفەرمووێت: ﴿**إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا**﴾النساو: ٥٨[١٠٩].

---

١٠٩. لەسەرەتاوە فەرمووی ئەم پەڕاوە کەناوی (سیاسەتی شەرعی‌یە) لەسەر دووئایەت بنیات نراوە (٥٨ و ٥٩)ی سورەتی (نساء). جاهەتاکو ئێرە تەنها دەربارەی بڕگەی یەکەم لەئایەتی یەکەمدا ڕۆشتووە، واتە: ﴿ **إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها**﴾. پاشان لەمەو دوا لەسەر بڕگەی دووەم دەڕوات کەئایەتی ﴿**وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل**﴾ النساو: ٥٨. وەرگێڕ.

﴿ بەشی دووەم ﴾

(حەددەشەرعییەکانو مافەکان)

ئەم بەشەشیان دووبەندی لەخۆ گرتووە:-

﴿ بەندی یەکەم ﴾

(حدودُ الله وحقوقهُ - سنورەکانی خواو مافەکانی)

جائەم بەندی یەکەمە بریتییە لە نۆ فەصل:-

﴿ فەصڵی یەکەم ﴾

(چەند نمونەیەك لەو مافو حەددانەو ئەرکی لێپرسراو لەئاستیان)

پاشان لەبڕگەی دووەمی ئاتەکەدا خوای دادگەر دەفەرموێت: ﴿وإذا حكمتم بين الناس أنْ تحكُموا بِالعدل﴾النساء: ٥٨.

واتە: (خوا فەرمانتان پێ دەکات ئەگەر حوکمتان لەنێو خەڵکیدا کرد، ئەوە بەدادپەروەرانە حوکم بکەن).

حوکم کردنیش لەنێو خەڵکیدا دوو جۆرە:-

یەکەم / لە (حەددە) کاندا - الحدود - (سنورە شەرعییەکان).

دووەم / لەمافەکاندا - الحقوق -.

ئەمانەش دووبەشن:-

یەکەم: ئەو مافو حەدانەی کەسودەکەیان بۆ دەستەیەکی دیاری کراو نییە، بەڵکو سودەکەی بۆ تێکڕای موسڵمانانەو هەمووشیان پێویستیان پێیەتی، ئەمانەش پێیان دەوترێت: (حدود الله، یان حقوق الله[110]) نمونەی ئەمانەش وەك: حەددی ڕێگرەکان - قطاع الطريق -، یان دزەکان - السُّراق - یان داوێن پیسو زیناکەرەکان - الزناة -و جۆرەکانی تریش- یان وەك حوکم کردن لەو پارەو سامانەی کەهەردەم دێتەوە بەردەستی کاربەدەستی موسڵمانان (الأموال السُّلطانيَّة).

جا بەڕاستی بەرپاکردنی ئەم یاسا شەرعییانە لە گرنگترینی ئەرکەکانی لێپرسراوێتییە لەئیسلامدا، هەر بۆیە ئیمامی (عەلی) - خوا لێی ڕازی بێ - فەرموویەتی: (خەڵکی هەردەبێت ئەمیریان هەبێت، ئیتر ئەو ئەمیرە چاك بێت یان خراپەکار- فاجر- بێت، لەو کاتەدا وترا: ئەی ئەمیری بڕواداران: ئەمیری چاك ئەوە دەزانین پێویستە، بەڵام ئەی ئەمیری خراپ بۆچی؟ ئەویش فەرمووی: چونکە سنورە شەرعییەکانی پێ بەرپا دەکرێ و، ڕێگاکانی پێ ئارام دەکرێو، لەگەڵ دوژمندا جەنگی پێ دەکرێو، ماڵی -فيء- دەستکەوتیشی پێ دابەش دەکرێت).

بەڵێ: ئەم بەشەیان - کە (حق الله)یەو بەرژەوەندییەکەی گشتییە - لەسەر لێپرسراوان فەرزە لێی بکۆڵنەوەو هەردەم بگەڕێن بەدوایدا، وەبەرپا کرنیشیان پێویستی بە (دعوا)ی هیچ کەسێك نییە، ئەگەر چی زانایان سەبارەت بەبڕینی دەستی دز جیاوازن کە: ئایا پێویست بەوە دەکات بابای دزی لێکراو داوای ماڵەکەی بکاتەوە؟ بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەموویان یەك دەنگن کەپێویست ناکات بابای دزی لێکراو داوای بەرپاکردنی (حەددە)کە بکات.[111]

وەهەم دیسان ئەم بەشەیان-حق الله- دەبێ بەبێ جیاوازی بەسەر خەڵکانی بەڕێزو بێ ڕێزو بەهێزو بێهێزەوە بەرپا بکرێت، وەوازلێ هێنانو تەرك کردنیشی بەهیچ شێوەیەك دروست نییە، ئیتر بەهۆی تکا کردن (شەفاعەتە) وە بێت یان بەخشین (هەدیە) وەیان هەرشتێکی دیکە.

---

١٠٧. زانایان دەفەرموون: مافەکان دوو جۆرن: یەکەم / (حق الله) دووەم / (حق العبد). دەڵێن: هەرحوکمێکی شەرعی بەرژەوەندێکەی بۆگشتی بێت ئەوەپێی دەوترێت (حق الله)، بەڵام هەر حوکمێکی شەرعی بەرژەوەندییەکەی بۆ تاکەکەسێك بێت ئەوەپێی دەوترێت (حق العبد). الوجيز في أصول الفقه ص٨٢. وەرگێڕ.

١٠٨. واتە: کابرای دزی لێ کراو داوابکاتو داوانەکات دەبێ هەردەستی ببڕدرێت، چونکە بەرژەوەندی لەو حوکمە شەرعییەدا تەنها بۆکابرای ماڵ دزراو نییە بەڵکو گشتییە. وەرگێڕ..

جا هەر کەس بەهۆی ئەمانەوە-تکاو بەخشین- تەرکی‌کاو بەرپای نەکات-لەکاتێکدا توانای بەرپاکردنیشی هەبێت- ئەوە نەفرەتی خواو فریشتەکان‌و هەموو خەڵکی لەسەرە، وە خوای دادگەر هیچ شتێکی لێ وەرناگرێت‌و، لەو کەسانە دەژمێردرێت کەئایەتەکانی خوای بەپارەیەکی کەم فرۆشتووە. وەك (عبداللەی کوڕی عومەر) - خوا لێی ڕازی بێ - دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: (تکای هەرکەسێك ببێتە پەرچ لە بەردەم سنورێك لەسنورەکانی خوادا، ئەوە دژایەتی خوای کردووە، وەهەرکەس لەشتێکی ناحەقدا-بشزانێت کەناحەقە- دژایەتی یەکێکی‌تر بکات، ئەوە بەردەوام خوای تۆڵەستێن لێی توڕەیە هەتاوەکو واز بێنێت، وەهەرکەسێکیش شتێك بە موسڵمانێك بڵێ‌و تێیدا نەبێت، ئەوە لەنێو قوڕاوی تێك چوودا بەند دەکرێت هەتاوەکو پەشیمان بێتەوە لەوەی کە وتویەتی، وترا ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) قوڕاوی تێك چوو چی‌یە؟ فەرمووی: کێم و جەڕاحەتی جەهەنمی‌یەکانە) رواه أبوداود في سننه.

وەلە صەحیحی (بوخاری‌و موسلم)دا هاتووە کە (عائیشە) - خوا لێی ڕازی بێ - دەفەرموێت: (ئافرەتێکی مەخزومی دزی کردبوو، جاقوڕەیشی‌یەکان بەلایانەوە شتێکی گران بوو کە (حەدد)ی لەسەر بەرپابکرێت، بۆیە وتیان: کێ سەبارەت بەم ئافرەتە قسە لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) دەکات؟ وتیان: (ئوسامەی کوڕی زەید) نەبێت کەسی‌تر جورئەت ناکات، پێغەمبەری خواش (ﷺ) بە ئوسامەی فەرموو: ئەی ئوسامە" ئایا لەسنورێك لەسنورەکانی خوادا تکا دەکەیت؟ ئەوەی (بەنو ئیسرائیلی)یەکانی لەنێوبرد ئەوە بوو: ئەگەر لەنێوانیاندا بابایەکی بەڕێزو گەورە دزی بکردبا وازیان لێ دەهێنا، بەڵام ئەگەر لاوازێك دزی بکردایە ئەوە (حەدد) یان لەسەر بەرپا دەکرد. دەبەو خوایەی کەگیانی (محمد)ی بەدەستە، ئەگەر فاتیمەی کچی محمدیش دزی بکات دەستی دەبڕم).

لەڕاستیشدا ئەم ڕوداوە پڕەلەپەندو ئامۆژگاری، لەبەرئەوە:-

یەکەم / چونکە بەڕێزترین هۆز لەنێو قورەیشدا (بەنو مەخزوم‌و بەنوعبدالمناف) بوون جائەو ئافرەتە لەوان بوو کەلە گەورەترینی هۆزەکان‌و بەئابڕوترینیماڵەکان بوو.

دووەم / (ئوسامەی کوڕی زەید) تکای بۆکرد، کەئەوەندە لای پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) خۆشەویست بوو پێیان دەوت: (حِبُّ رسولِ اللہ)!. بەڵام لەبەرئەوە دەست بڕینی ئەو ئافرەتە واجب بوو پێغەمبەری خوا(ﷺ) هەر دەستی بڕی‌و لە ئوسامەش توڕە بوو، وە ڕێگریشی لێ کرد کەتکا بکات لە شتێکدا خوای گەورە قەدەغەی کردبێت، پاشان نمونەیشی بە بەڕێزترین‌و گەورەترین ئافرەتی جیهان هێنایەوە - کە خوای گەورەش لەو جۆرە کارانە پاك ڕای‌گرتووە - وە فەرمووی: (**لو أن فاطمةَ بنت محمدٍ سرقت لقطعت يدها**)!!.

ئیمامی (مالك) لەکتێبی (الموطأ)دا دەگێڕێتەوە: جارێکیان کۆمەڵێك دزێکیان گرتبوو بۆئەوەی بیبەنە لای (عوسمانی کوڕی عەففان)، جالەڕێگادا (زوبەیر) یان پێ گەیشت، زوبەیریش کەوتە تکا کردن بۆ دزەکە ئەوانیش وتیان: بابرێت بۆلای عوسمان جا لەوێ تکای بۆبکە، ئەویش فەرمووی: ئەگەر حەددە شەرعی‌یەکان هێنرانە لای سوڵتان، ئەوە ئیتر خوا نەفرەتی لە تکاکەرو تکا وەرگریش کردووە.

وەجارێکیان (صەفوانی کوڕی ئومەیە) لەمزگەوتی پێغەمبەردا(ﷺ) لەسەر عاباکەی خەوتبوو، لەو کاتەدا دزێك عاباکەی لێ دزی، (صەفوانیش) دزەکەی گرت‌و هێنایە لای پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش فەرمانی بەبڕینی دەستی کرد، (صەفوان) یش وتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئایا لەسەر عاباکەی من دەستی دەبڕی؟!! ئەوا من دەیبەخشم بەخۆی، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئەی بۆ بەر لەوەی بیهێنی‌یە لای من پێت نەبەخشی؟!! پاشان دەستی دزەکەیان بڕی) رواه أهل السنن - أبوداود وإبن ماجة -.

مەبەستی پێغەمبەر (ﷺ) ئەوە بو: تۆئەگەر بەر لەوەی بتهێنابایە بۆلای من چاوپۆشیت لێ بکردبا، ئەوە دەبوو، بەڵام لەپاش هاتنی بۆلای من ئیتر تەرك کردنی ئەو (حەدد)ە نەبە چاوپۆشی‌و... نەبە تکا کردن‌و... نەبە بەخشین جائیز نی‌یە!!.

کۆمەڵنیوز

جا بۆیە ئەوەندەی من بزانم زانایان یەك دەنگن لەسەر ئەوەی: (ڕێگر) یان (دز) یان نمونەی ئەوان، ئەگەر بەرزکرانەوە بۆلای لێپرسراوو پاشان تەوبەیان کرد، ئەوە (حەدد)ـەکەیان لەسەر لاناکەوێت، بەڵکو ئەو حەددە واجبە هەر بەرپا بکرێت ئەگەر چی تەوبەش بکات!.

جائەگەر لەتەوبەکەیاندا ڕاست بکەن ئەوە بەرپا کردنی حەددەکە دەبێتە (کەفارەت) بۆیان. وەك خوای بەخشەر لەو بارەوە دەفەرمووێت: ﴿إنما جزاءُ الذِين يحاربونَ الله ورسولَه ويسعونَ فِي الأرض فَسادا أنْ يقتلُوا أو يصلبوا أو تقطع أيدِيهم وأرجلُهم مِن خِـلافٍ أو ينفَوا مِن الأرض ذَلِك لَهم خِزي فِي الدنيا ولَهم فِي الآخِرةِ عذَاب عظِيم(٣٣)إلا الذِين تابوا مِن قَبل أنْ تقْدِروا علَيهم فاعلَموا أن الله غَفُور رحِيم﴾المائدة: ٣٣-٣٤.

واتە: (ئەوانەی کەدوژمنایەتی خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن‌و، لەنێو زەویدا خراپە بڵاو دەکەنەوە، تەنها سزایان ئەوەیە کە: بکوژرێن، یان هەڵواسرێن، یان لەڕاست‌و چەپەوە دەست‌و قاچەکانیان بقرتێنرێن، یان لە وڵات وەدەر خرێن، جائەمەلە دونیادا سەرشۆڕی‌و ریسوایی‌یەکە بۆیان، وەلە دواڕۆژیشدا سزایەکی گەورەیان بۆهەیە، تەنها ئەوانەیان نەبێت کەپێش ئەوەی بەردەستتان کەون دەگەڕێنەوەو تەوبە دەکەن، جابزانن بەڕاستی خوا لێبوردەی میهرەبانە [١١٢]).

سەیر دەکەی لەئایەتەکەدا تەنها ئەوانەی جیا کردۆتەوە کەپێش دەست بەسەردا گرتنیان تەوبە دەکەن، بەڵام ئەوەی کەلەپاش دەست بەسەردا گرتنی تەوبە دەکات، ئەوەبەرپا کردنی (حەدد)ـەکەی هەربەسەرەوە دەمێنێت. ئەمەش لەبەر (مەفهوم)ی ئایەتەکە.

وە (عبداللەی کوڕی عومەر) لە پێغەمبەری‌خواوە (ﷺ) دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (لەسنورە شەرعی‌یەکاندا لەنێوان خۆتاندا لەیەکتر ببورن، چونکە هەرچی (حەدد) ێك گەیشتە لای من، ئەوە ئەنجام دەدرێت) رواه أبـوداود والنسـائى. وە (ئەبو هورەیرە) – خوا لێی ڕازی بێ – لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (حد يعملُ بِهِ في الأرض، خيـرٌ لأهـل الأرض مِن أنْ يمطَروا أربعين صباحاً) رواه النسائي و إبـن ماجـة. واتە: (ئەنجامدانی سنورێکی شەرعی لەنێو زەویدا، بۆ خەڵکی سەرزەوی چاکترە لەوەی چل بەیانیان بارانیان بۆ ببارێت!!). هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆئەوەی: گوناهو سەرپێچی‌یەکان تاکەهۆی کەم بونەوەی ڕۆزی‌و دروست بونی ترسە لەدوژمن، وەك (قورئان) و(سوننەت) یش لەسەر ئەو ڕاستی‌یە بەڵگەن.

بەڵام ئەگەر سنورە شەرعی‌یەکان بەرپا کران، ئەوە گوێ ڕایەڵی کردن بۆخوا ووردە ووردە زاڵ دەبێ‌و دەردەکەوێ، وەلەم لاشەوە سەرپێچی کردنی خوا کەم دەبێتەوەو لاواز دەبێ، جادەر ئەنجام ئەگەر گوێ ڕایەڵی بۆخوا پەرەی سەندو سەرپێچیش کەم بوویەوە، ئەوە ئیتر هەم ڕۆزی بەدەست دێ‌و هەم سەرکەوتنیش مسۆگەر دەبێت.

---

١٠٩. مختصر تفسير إبن كثير ١م ص٥١٠ ـ ٥١٣. وەرگێڕ..

(حوکمی وەرگرتنی پارە لەبری بەرپا نەکردنی سنوری شەرعی)

جائیز نی‌یە لە بابای (زینا)کەر.. یان (دز).. یان (عارەق خۆر).. یان نمونەی ئەمانە، پارەوەربگیرێو بەهۆیەوە سنورەشەرعی‌یەکان واز لێ بهێنرێن!! ئیتر ئەو پارەیە بۆ-بیت المال-ە یان بۆغەیری ئەو وەك یەکە. وەئەو پارەیەش کەوەردەگیرێت لەبری تەرك کردنی سنورە شەرعی‌یەکان ماڵێکی (سحت) حەڕامو پیسە، جائەگەر ئەمیری موسڵمانان ئەمەی کرد، ئەوە لەیەك کاتدا دووخراپەی گەورەی لە خۆیدا کۆکردۆیەوە:

یەکەم / ئەنجام نەدانو بەرپا نەکردنی سنورە شەرعی‌یەکان!!.

دووەم / خواردنی ماڵی حەڕام (السحت) [113]!!.

واتە: هەم فەرزێکی چواندوەو، هەم کارێکی قەدەغەکراویشی کردووە! وەك پەروەردگار سەبارەت بە جولەکەکان دەفەرمووێت: ﴿سمّاعونَ للكذبِ أكّالونَ للسحتِ﴾المائدة: ٤٢. واتە: (زۆر گوێ گری وتەی درۆو باطڵن، وەزۆریش بخۆری ماڵی حەڕامن - إبن مسعود دەفەرمووێت: (سحت) ڕەشوەیە -) [114]. وەبەهەمان پێودان لە ئایەتی (٦٣)شدا ئاماژەیان بۆ دەکات، چونکە جولەکەکان هەمیشە ڕەشوەیان دەخوارد ئەوەی کەئێستا پێی دەوترێت (البرطيل)، وەجاری واش هەیە ناوی بەخشین - هەدیە-ی لێدەنێن، جاهەرکات لێپرسراو (ڕەشوە)ی خوارد، ئەوە گوێش لەقسەو شاهیدی درۆش دەگرێت، (عبداللەی کوڕی عومەر)یش-خوای لێ ڕازی بێ- دەفەرمووێت: ((لعن رسولُ اللهِ (ﷺ) الراشي والمُرتشي والرائش الذي بينهما)) رواه أبوداود والترمذي وإبن ماجة.

واتە: (پێغەمبەری خوا (ﷺ) نەفرەتی کردووە لەڕەشوە دەرو، ڕەشوە وەرگرو، ئەوەیشی کەلەنێوانیاندایە).

لە صەحیحی (بوخاریو موسلم)دا هاتووە کە: (دووپیاو کێشەیەکی خۆیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، یەکێکیان وتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) تۆ بەکیتابی‌خوا حوکم لەنێوانماندا بکە، هاوڕێکەی تری کەلەو تێگەیشتوتر بوو وتی: بەڵێ بەکیتابی‌خوا حوکم لەنێوانماندا بکە، بەڵام مۆڵەتیشم پێ بدە. پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئادەی بڵێ، ئەویش وتی: کوڕەکەی من لەنێو خێزانەکەی ئەم کابرایەدا کرێ گرتە بوە، جا (زینا)ی لەگەڵ ژنەکەیدا کردووە، بەڵام لەبریدا سەد مەڕو خزمەت کارێکی پێدراوە، جامن پرسیارم لەچەند پیاوێکی زانا کردووەو ئەوان پێیان وتووم: کوڕەکەی من صەد جەڵدو یەك ساڵ دورخستەنەوەی لەسەرە، وەژنەکەی ئەمیش ڕەجمی لەسەرە. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: بەو خوایەی گیانی منی بەدەستە، دەبێ منیش بەکتێبی خوا حوکمتان لەنێواندا بکەم. صەد مەڕو خزمەت کارەکە دەگەڕێتەوە بۆتۆ، وە کوڕەکەشت صەد جەڵدو دورخستەوەی ساڵێکی لەسەرە، وەئەی (ئەنەس) بڕۆ بۆ لای ژنی ئەم پیاوەو پرسیاری لێ بکە، جا ئەگەر دانی پێدا نا ئەوە ڕەجمی بکە، ئەنەسیش چوو پرسیاری لەژنەکە کرد، ژنەکەش دانی پیانا کەزینای کردووە، بۆیە ئەنەسیش ڕەجمی کرد) بوخاریو موسلم لە ئەبو هورەیرەوە گێڕاویانەتەوە.

ئەم فەرموودەیە ئەوەی تیایە: ئەو کابرایەی کەتاوانەکەی کردووەو پاشان ئەو بڕە پارەیەی داوە بۆئەوەی حەددەکەی لەسەر لاچێ، پێغەمبەری‌خوا (ﷺ) فەرمانی کردووە کەپارەکە بگێڕدرێتەوە، وەفەرمانیشی کردووە بەبەرپاکردنی حەددەشەرعی‌یەکەو نەچووە پارەوەرگیراوەکە بدات بەموجاهیدانو هەژاران.

وە زانایان بەگشتی لەسەر ئەوە کۆن کە:-

یەکەم / بەرپا نەکردنی سنوری شەرعیو واز لێهێنانی لەبری پارەو پولێك کەوەردگیرێت جائیز نی‌یە.

---

١١٣. ماڵی (سحت) بریتی‌یە: لەهەرکاسپیو پارەیەك کەپیس بوبێت بەهۆی تێکەڵاو بونی غەشەوە. وەك ڕەشوە ـ بەرتیل ـ وەك (ڕاغیبی ئەصفەهانی) دەفەرمووێت: (سحت) بەهەڵکەندنی توێکڵو ڕیشکی دار دەوترێت، جائەو وشەیە بەکارهێنراوە بۆماڵی حەڕام کەبەهۆیەوە خاوەنەکەی توشی عار دەبێت، وەك ئەوەوایە: دینو پیاوەتی خۆی هەڵکەندبێت، هەربۆیەش (ڕەشوە ـ بەرتیل) پێی دەوترێت (سحت). معجم مفردات ألفاظ القرئن ص٢٣١. وەرگێڕ.

١١٤. تفسير القرآن العظيم م٢ ص٥٧. وەرگێڕ..

دووەم / وەئەو پارەیەی کەلەکابرای زیناکەر، یان دز، یان عارەق خۆر، یان ڕێگر وەردەگیرێت لەبری تەرک کردنی سنورە شەرعی‌یەکەی، پارەیەکی حەڕامی پیسە.

جالەڕاستی‌دا ئەو ژیانە تاڵو ئاڵۆزەی کەئێستا خەڵکی پێوەی گیرۆدەن، زۆربەی هەرە زۆری سوچی تەرک کردنی سنورە شەرعی‌یەکانە، ئەویش لەبەر وەرگرتنی پارەو پولێك یان ڕەچاوکردنی ڕێزو حورمەت. بەڕاستی ئەمەش تاکە هۆکاری پشێوی‌و ئاڵۆزی خەڵکی لادێ‌و شارەکانە، وەك: تورکەکان‌و.. کوردەکان[115]و.. دەشتەکی‌یەکان.

وەلەم لایشەوە وەرگرتنی پارەبۆئەو جۆرە کارانە هۆی لەدەست دانی ڕێزو حورمەتی لێپرسراویشە، وەکەم بونەوەی وەزنی لەنێو دڵی خەڵکی‌دا، وەتاکە فاکتەری سوکی‌و دابەزینێتی.

جائەگەر لێپرسراوی موسڵمانان لەبەرامبەر تەرك کردنی سنورێکی‌ی شەرعی‌یەوە ڕەشۆو بەرتیلی وەرگرت، ئەوە بۆبەرپاکردنی سنورێکی تریش دەرونی لاواز دەبێت، دەرئەنجام بەو جۆرە ڕەفتارانەش وەك جولەکە نەفرەت لێکراوەکانی لێ دێ و بە مەرەدی وانیش دەڕوات. ئەم وشەی (بەرتیلە)ش: لەئەصڵدا لەبەردی درێژەوە هاتووە، بۆیە بەکاریش هێنراوە بۆ ڕەشۆ وەرگرتن، چونکە هەروەك چۆن ئەگەر بەردێك ئاخنرێتە دەمی بابایەك ئیتر توانای قسە کردنی نامێنێت، ئاوهاش ڕەشوە وەرگرەکە دەمی لەئاست وتنی وشەی حەقدا دادەخرێت، وەك لە (أثر)ێکیشدا هاتووە دەڵێ: ((**إذا دخلتِ الرشـوةُ مـن الباب، خرجتِ الأمانةُ من الكُوة**)) واتە: (هەرکات ڕەشوە لەدەرگاوە خۆی کرد بەژوردا، ئەوە ئەمانەت لەتاقەوە دەچێتە دەر).

ئەوەتا دەبینیت دەشتەکی‌یە خراپ کارەکان موڵك‌و ماڵ لەخەڵکی دەستێنن‌و داگیری دەکەن‌و، پاشان دێنە لای لیپرساوو چەند وڵاخێکی بەڕەشوە بۆدێنن‌و ئەویش دەم‌و دەست لێیان دەبورێت، جائیتر خەڵکی چۆن تەماعیان بۆخراپەکاری بەهێز نابێت؟! وەچۆن حورمەتی لێپرسراوێتی‌و سەڵتەنەت ناشکێت‌و سوك نابێت؟! وەچۆن گوزەرانی خەڵکی ئاڵۆز نابێ وتێك ناچێت؟!!.

یان دەبینی کابرای عارەق خۆر ئەگەر بگیرێت هەندێك پارە دەداو خۆی دەرباز دەکات، باشەئیتر چۆن عارەق خۆرەکان تەماعیان زۆر نابێ‌و لەسەرعارەق خواردنەکەیان بەردەوام نابن؟! چونکە بەو هیوایەوە عارەق دەخۆنەوە کەئەگەر گیران بە هەندێك پارە خۆیان رزگار دەکەن!! کابرای بەرپرس پارەکە بەحەڕامی وەردەگرێ‌و بەرەکەتی تێناکەوێ‌و، دەرئەنجام ژیان‌و زیندەگیش هەر بەئاڵۆزی دەمێنێتەوە!!.

وەبەهەمان شێوە ئەوانەی کەخاوەنی ڕێزو هێزن، ئەگەر ببنە بەربەست بۆئەوەی سنورێکی شەرعی لەسەر کەسێك بەرپا نەکرێت، ئەوە خراپە زۆر دەبێ‌و ژیانیش ئاڵۆز دەبێ. بۆنمونە: کابرایەك جەریمەیەك ئەنجام بداتو پاشان ڕوبکاتە گوندێك‌و لای سەرەك عەشیرەتەکە بمێنێتەوە، ئەویش بەرگری لێ بکاو بیپارێزێت، جائەو کەسەی کەدالدەی دەداو پاراستوویەتی، لەو کەسانەیە کە خواو پێغەمبەر (ﷺ) نەفرەتیان لێکردوە، وەك لەفەرموودەی ئیمام (موسلم)دا هاتووە. چونکە ئەگەر پێغەمبەری‌خوا (ﷺ) فەرموویێتی: (تکای هەرکەس ببێتە ڕێگر لەبەردەم سنورێك لەسنورەکانی خوادا، ئەوە دژایەتی خوای‌کردووە) رواه أحمد بإسناد صحيح.

ئەی حوکمی ئەو کەسە چۆنە کە بەهێزو بازوی خۆی ڕێگریی لەحەددەکە بکاتو نەیەڵێت ئەنجام بدرێت؟!!.

جابەڕاستی ئەو پارەیەی کەوەرگیراوە چ بۆ - بيت المال - بێت، یان بۆ گیرفانی لێپرساو... بەئاشکرا بێت یان بەپەنهان، وەك یەك وایەو، هەمویشی بەکۆڕا (إجماع)ی زانایان حەرامە.

وەئەو پارەیە کەبە ڕەشوە لەبری تەرك کردنی سنورێکی شەرعی وەردەگیرێت، وەك ئەو پارەیە وایەکە ئافرەتێکی بەرەڵڵا لەسەر داوێن پیسی وەری دەگرێت!!.. یان وەك پارەی فاڵچی.. یان پارەی فرۆشتنی سەگ، یان وەك پارەی ئەو کەسە وایە کە بوەتە ئەڵقەی گەیەنەری دوو کەس بۆ کاری بەدو حەرام، ئەوەش ئێستا پێ‌ی دەڵێن: (القواد - گەواد)! پێغەمبەری خواش (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**ثمن**

---

١١٥. وادیارە ئەو سەردەمە کوردەکان وەك تورك و عارەبە دەشتەکی‌یەکان دەستی ڕێگریی و جەردەیی‌یان هەبووە، ڕەنگە کوردی ناوچەی (ابن تيمية)ش وابووبن.

الكلبِ خبيثٌ، ومهر البغي خبيثٌ، وحلوانُ الكاهِنِ خبيثٌ رواه البخاري. واتە: (پارەی فرۆشتنی سەگ پیسە، وەمارەیی ئافرەتی بەرەڵلا پیسە - واتە: ئەو پارەیەی کەلەسەر بەرەڵلای‌و داوێن پیسی وەری دەگرێ -، وەشیرینی فاڵچیش پیسە - واتە: وەرگرتنی پارە لەخەڵك -)!.

وەلێپرسراو ئەگەر لەبری وەرگرتنی پارەو پوولێك وازی لە جڵەوگیری لەخراپەو بەرپا کردنی سنورە شەرعیەکان هێنا، ئەوە وەك کابرای (گەواد) وایە کەکرێیەك وەردەگرێت بۆ ئەوەی دوونەفەر بەیەکتر بگەیەنێت بۆ داوێن پیسی‌و کاری ناپەسەند!!. وەحاڵی ئەو لێپرسراوە وەك حاڵی ژنەکەی حەزرەتی (لوط) وایە کەخەڵکی فاجری دەهێنا بۆئەوەی کاری خراپ‌و داوێن پیسی لەگەڵ میوانەکانی حەزرەتی (لوط)دا ئەنجام بدەن!! وەك خوای گەورە سەبارەت بەو ئافرەتە دەفەرموێت: ﴿**فأنجيناه وأهله إلا امرأته كانت مِن الغابِرين**﴾الاعراف:٨٣. واتە: (-لوط- و منداڵەکانی‌مان رزگار کرد، تەنها ژنەکەی نەبێت ڕزگارمان نەکردو لەوانەبو کە لەنێو شارەکەدا مانەوەو تیا چوون) [116]. وەلە شوێنێکی تردا دەربارەی دەفەرموێت: ﴿**إنه مصيبها ما أصابهم**﴾هود:٨١. واتە: (ئەو سزایەی کەدوچاری بێبڕواکانی گەلی (لوط) بوو، بەری ژنەکەشی کەوت) [117].

سەیر دەکەی خوای گەورە وەك چۆن سزای گەلی (لوط)ی دا بەهۆی ڕەفتاری ناپەسەندو نێر بازی‌یەوە، ئاوەهاش سزای خێزانەکەی حەزرەتی (لوط)ی دا بەهۆی ئەوەوە خەڵکی دەهێنایە سەر میوانەکانی (لوط) - عليه السلام -!!.

جابۆیە وەرگرتنی ڕەشوەش بۆلێپرسراو بەو شێوەیە، چونکە: وەرگرتنی ڕەشوە لەبری تەرك کردنی (حەدد)ی شەرعی یارمەتی‌دانە بۆ گوناهو دەست درێژی، لەم لاشەوە لێپرسراوی موسڵمانان بۆیە دانراوە بۆ ئەوەی فەرمان بە چاکەو جڵەوگیریی خراپە بکات، هەرئەمەش تاکە مەبەستی لێپرسراوێتی‌یە لە ئیسلامدا. جائەگەر لێپرسراو بەهۆی پارەوەرگرتنەوە جڵەو گیریی خراپە نەکات، ئەوە پێچەوانەی مەبەستی لێپرسراوێتی ئەنجام داوە، ئەوکاتە وەك ئەو کەسەی لێدێت کە دات ناوە بۆئەوەی یارمەتیت بدات بۆ دژایەتی دوژمنەکەت، بەڵام ئەو بڕوات بەپێچەوانەوە یارمەتی دوژمنەکەت بدات. یان لەشوێنی ئەو کەسەیە کەپارەیەك وەربگرێت بۆئەوەی لەپێناوی خوادا جیهادی پێ بکات، بەڵام بڕوات موسڵمانانی پێ بکوژێت‌و بچەوسێنێتەوە!!.

بۆ زێدە ڕۆشن کردنەوە دەڵێم:

خۆشحاڵی بەندەکانی خوا بەرهەمی فەرمان بەچاکەو جڵەو گیریی لەخراپەیە، چونکە گوزەرەانی خۆش بە گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەری‌خواوەیە (ﷺ)، دەی گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەریش (ﷺ) بەفەرمان بەچاکەو جڵەو گیریی لەخراپە نەبێت دەستە بەر نابێت، وەهەر بەهۆی فەرمان بەچاکەو ڕێگریی لەخراپەوەیە ئەم ئومەتە بووەتە چاکترین ئومەت. وەك خوای کاربەجێ دەفەرموێت: ﴿**كُنتم خير أمةٍ أخرجت للناس تأمرونَ بالمعروفِ وتنهونَ عن المنكرِ**﴾آل عمران:١١٠. واتە: (ئێوە چاکترین ئومەتێکن لەنێو خەڵکی‌دا، کەفەرمان بەچاکەو ڕێگریی لەخراپە دەکەن). وە دەفەرموێت: ﴿**ولتكُن مِنكُم أمةٌ يدعونَ إلـى الخيـر ويـأمرونَ بالمعروفِ وينهونَ عن المنكرِ**﴾آل عمران:١٠٤. واتە: (بالەنێو ئێوەدا کۆمەڵێك هەبن بانگی خەڵکی بکەن بۆلای خێر، وەفەرمان بەچاکەو جڵەوگیریی لەخراپە بکەن). وەلەشوێنێکی دیکەدا دەفەرموێت:﴿**والمؤمنونَ والمؤمنات بعضهم أوليـاءُ بعـض يـأمرونَ بالمعروفِ وينهونَ عن المنكرِ**﴾التوبة: ٧١. واتە: (پیاوانی بڕوادار و ژنانی بڕوادار هەنێکیان خۆشەویست‌و پاڵپشتی هەندێکی تریانن، وەهەمووشیان فەرمان بەچاکەو ڕێگریی لەخراپە دەکەن).

وە خوای گەورە لەمەڕ سەرزەنشت کردنی (بەنو ئیسرائیل)ی‌یەکاندا دەفەرموێت: ﴿**كانوا لا يتناهونَ عن منكرٍ فعلوه لبئس ما كـانوا يفعلـونَ**﴾المائـدة: ٧٩. واتە: (لەنێو خۆیاندا ئەگەر خراپەیەکیان بکردبا ڕێگریی‌یان لەیەکتر نەدەکرد، بەڕاستی ئەو ڕەفتارەیان شتێکی خراپ بوو).

---

١١٦. تفسير القاسمي م٧ ص٢٠١. وەرگێڕ.

١١٧. تفسير القاسمي م٧ ص٢٠١. لە (إبن كثير)ـەوە نقڵی کردووە. وەرگێڕ.

وەلە فەرموودەی صەحیحیشدا هاتووە کە (ئەبوبەکری صدیق) – خوا لێی ڕازی بێ – لەسەر دوانگەکەی پێغەمبەر (ﷺ) وتاری داو فەرمووی: (ئەی خەڵکینە: ئێوەئەم ئایەتە دەخوێننەوەو لەشوێنی خۆیدا دای نانێن: ﴿يأيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم لا يضركم من ضل إذا اهتديتم﴾المائدة: ١٠٥. وەمن لە پێغەمبەری‌خوام (ﷺ) بیستووە کەفەرموویەتی: خەڵکی ئەگەر خراپەیەکیان بینی‌و نەیان گۆڕی، ئەوە نزیکە خوای دادگەر لەلایەن خۆیەوە بەگشتی سزایەکیان بۆ بنێرێت!).

وەئەم بەشەش کەباسمان کرد لە – حقوق الله – گەورەترین مەبەست تێیدا فەرمان بەچاکەو ڕێگریی لەخراپەیە، فەرمان بەچاکە وەك: نوێژ.. زەکات.. ڕۆژو.. حەج.. ڕاست گۆیی.. دەست پاکی.. چاکە لەگەڵ دایك‌وباب.. گەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی.. وەنموونەی ئەمانە. وەفەرزە لەسەر لێپرسراو هەموو ئەو کەسانەی فەرمانبەریی ئەو دەکەن، دەبێ هەردەم فەرمانیان پێ بکات بەڕاپەڕاندی نوێژە فەرزەکان بەو شێوەیەی خوا فەرمانی پێ کردووە، وە دەبێ سزای ئەوانەش بدات کەئەو نوێژانە دەچوێنێت، جائەگەر کۆمەڵێك بوون ئەوە بەکۆڕا (إجماع)ی موسڵمانان دەبێ بکوژرێن، وەبەهەمان شێوە لەسەر واز هێنان لە زەکات دان‌و ڕۆژو گرتن‌و غەیری ئەوانیش دەکوژرێن، وەلەسەر بەحەڵاڵ زانین‌و حەڵاڵ کردنی ئەوشتانەی کەبەئاشکرا حەڕامن، دەبێ بکوژرێن، وەك: مارەکردنی ئەو ئافرەتانەی کەمەحرەمن، یان خراپەکردن‌و بڵاو کردنەوەی بەنێو زەویدا. وەهەرکۆمەڵێك یەکێك لەیاسا ئاشکراکانی ئیسلام واز لێبێنێ‌و ئیلتیزامی پێوە نەکات، ئەوە واجبە جیهادی دژ بکرێت، هەتاکو دین هەرهەمووی بۆ خوا بێت، ئەم بنچینەیەش زانایانی ئیسلام یەك دەنگن تێیدا.

بەڵام نوێژنەکەر ئەگەر یەك نەفەر بوو، ئەوە جەماوەری زانایان دەفەرموون: سەرەتا داوای تەوبەی لێدەکرێت، جائەگەر تەوبەی کردو دەستی کردەوە بەنوێژ کردن ئەوەباشە، بەڵام ئەگەر لەسەر نوێژ نەکردن بەردەوام بوو ئەوە دەکوژرێت، ئەمە هەمووی لەکاتێکدایە ئەگەر دانی بەواجب بوونی نوێژدا هێنا، بەڵام ئەگەر بڕوای بەواجب بوونی نوێژ نەبوو، ئەوە بە کۆڕا (ئیجماع)ی زانایان پێ‌ی کافر دەبێت.

وەشایانی باسە: سزادان لەسەر تەرك کردنی فەرزەکان‌و ئەنجامدانی قەدەغەکراوەکان تاکەمەبەستی جیهاد کردنە لەڕێگەی خوادا، وەئەمەش لەسەر ئومەتی ئیسلام واجبە، هەروەك (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەریش (ﷺ) شاهێدی ئەم ڕاستی‌یەن!.

جیهاد کردنیش لە گەورەترینی کردەوە صاڵحەکانە. چونکە جارێك یان پیاوێك بە پێغەمبەری (ﷺ) وت: (ئەی پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) کردەوەیەکم پیشان دە: وەك جیهاد بێت، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ناتوانیت بیکەیت. پیاوەکە وتی: تۆپێم بڵێ چی‌یە؟! پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئایا ئەگەر موجاهیدەکە دەرچوو بۆ جیهاد، تۆ دەتوانیت لەو کاتەوە بەڕۆژو بی‌و نەیشکێنی، وەنوێژو شەونوێژ بکەی‌و وازی لێنەهێنی؟! وتی: دەی کێ توانای ئەوەی هەیە؟! پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: دەی تەنها ئەوە وەك جیهاد کردنە لە ڕێگەی خوادا!!). رواه البخاري. وە پێغەمبەری‌خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (إن في الجنة لمائة درجة، بين الدرجة إلى الدرجة كما بين السماء والأرض، أعدها الله للمجاهدين في سبيله)رواه البخاري. واتە: (لەنێو بەهەشتدا صەدپلە هەن، نێوان پلەیەکی بۆ ئەوی‌تر وەك نێوانی ئاسمان‌و زەوی وایە، خوا بۆ موجاهیدانی ڕێگەی خۆی ئامادە کردووە!!).

وە خوای پەنهان بینیش دەفەرموێت: ﴿إنما المؤمنونَ الذين آمنوا بالله ورسوله ثم لم يرتابوا وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم في سبيل الله أولئك هم الصادقونَ﴾الحجرات: ١٥. واتە: (بڕوادارانی ڕاستەقینە تەنها ئەوانەن کەبڕوایان هێناوە بەخواو پێغەمبەرەکەی‌و پاشان گومانیان لەبڕواکەیاندا نیە، وە بەدارایی‌و گیانیان جیهاد لە ڕێگەی خوادا دەکەن، بەڕاستی هەرئەوانە ڕاستانن) [118].

---

١١٨. لێکدانەوەو کورت کردنەوەی وشەی (الصادقون) لە (ڕاستگۆیان)دا لێکدانەوەیەکی کرچ‌و کاڵە، چونکە کەسێك لەقسەدا (ڕاست) بێت بەڵام لەهەڵوێست‌و کردەوەدا (درۆزن) بێت. ئەوەپێی ناوترێت (صادق). کەواتە: لێکدانەوەی وشەی (الصادقون) بەڕاستان قوڵترو ڕاسترە.

وه دهفهرموويٚت: ﴿أجعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله واليوم الآخر وجاهد في سبيل الله لا يستوون عند الله والله لا يهدي القوم الظالمين(١٩)الذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا في سبيل الله بأموالهم وأنفسهم أعظم درجة عند الله وأولئك هم الفائزون(٢٠)يبشرهم ربهم برحمة منه ورضوان وجنات لهم فيها نعيم مقيم(٢١)خالدين فيها أبدا إن الله عنده أجر عظيم﴾التوبة:١٩-٢٢.

واته: (ئايا ئيٚوه ئاودان بهحاجىيهكانى ماڵى خواو ئاوهدان كردنهوهى (المسجد الحرام)تان داناوه وهكو ئهوكهسهى كهبڕواى بهخواو ڕۆژى دوايى هيٚناوهو له ڕيٚگهى خوادا جيهاد دهكات؟!! ئهودوانه لهلاى خوا وهك يهك نين، بهڕاستى خوا ڕيٚنمايى كۆمهڵى ستهمكاران ناكات. ئهوانهى كهبڕوايان هيٚناوه و كۆچيان كردووهو بهدارايىو گيانيان له ڕيٚگهى خوادا جيهاديان كردووه، لهلاى خوا گهورهترين پلهيان ههيهوههرئهوانهش براوهن. پهروهردگاريان مژدهى ڕهحمهتو ڕهزامهندى خۆىيان پىٚدهدات، به چهند باغو باخچهيهك كهچهندين نيعمهتى ئامادهكراويان تيٚدايه بۆيان، لهو بهههشتهشدا بهههميشهيىو نهبڕاوهيى دهميٚننهوه، بهڕاستى خودا پاداشتى گهورهى لايه).

چونكه (ڕاستان) دهگونجىٚ لهقسهدا ڕاست بن، ههم لهكردهوهو ههڵويٚستدا. شايهنى باسه ئهم ليٚكدانهوهيش جهنابى مامۆستا على باپير ئاماژهى پيٚكردوه. وهرگيٚڕ.

﴿ فەصڵی دووەم ﴾

(تۆڵەو سزای ڕێگرو چەتەکان-قطاع الطريق)

یەکێکی تر لەوانەی کەپێی دەوترێت: (حقوق الله) سزادانی ڕێگرانە "قطاع الطريق " ئەوانەی کەهەردەم بەچەکەوە ڕێگە بەخەڵکی دەگرن بەمەبەستی داگیر کردنی ماڵەکەیان بەئاشکرا. خوای تۆڵەستێنیش دەربارەیان دەفەرمووێت: ﴿إنما جزاءُ الذِين يحارِبونَ الله ورسولَه ويسعونَ فِي الأرض فَسادا أنْ يقتلُوا أو يصلبوا أو تقطع أيدِيهم وأرجلُهم مِن خِلافٍ أو ينفَوا مِن الأرض ذَلِك لَهم خِزي فِي الدنيا ولَهم فِي الآخِرةِ عذَاب عظِيم﴾المائدة: ٣٣.

واتە: (ئەوانەی کەدوژمنایەتی خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن و لەنێو زەویدا خراپە بڵاو دەکەنەوە، سزایان تەنها ئەوەیە کەبکوژرێن، یان هەڵبواسرێن، یان لەڕاست و چەپەوە دەست و قاچەکانیان بقرتێنرێت، یان لەووڵات دەربکرێن ـ دووربخرێنەوە ـ جا ئەمە هەر لەدنیادا سەرشۆڕی و ڕیسواییە بۆیان، وەلەدواڕۆژیشدا سزایەکی گەورەیان بۆ هەیە)[١١٩].

ئیمامی شافعی لە((مسند))ەکەی خۆیدا دەگێڕێتەوە کە (ابن عباس) سەبارەت بە (ڕێگران) فەرموویەتی: (ئەگەرخەڵك بکوژن و ماڵەکەشیان بەرن، ئەوە دەکوژرێنەوەو هەڵدەواسرێن، وەئەگەربیان کوژن و ماڵەکەیان نەبەن، ئەوەتەنهادەکوژرێن وهەڵناواسرێن، وەئەگەر ماڵەکەیان دەبردن بەبێ کوشتن، ئەوەلەڕاست وچەپەوەدەست وقاچیان دەبڕدرێت، وەئەگەرتەنهارێگەیان نائاسایی دەکردو خەڵکیان دەتۆقاند بەڵام ماڵیان لەخەڵك نەدەسەند، لەووڵات وەدوور دەخرێن . دەربەدەر دەکرێن). ئەمەش بۆچوونی زۆربەی زانایانە وەك: (شافعی) و (احمد) و (ابوحنیفە) ـ خوایان لێڕازیبێت ـ.

وەهەندێك لەزانایان دەفەرموون: پێشەوای موسوڵمانان دەتوانێت ئیجتیهاد بکات و دەربارەیان بۆچوونی خۆی دەربڕێ، بۆنموونە: ئەگەریەکێك لەوانە بەرژەوەندی لەوە دا بوو کە بکو ژرێت؟! ـ چونکە سەرکردەیەکی گوێڕایەڵی بۆکراوبوو لەو تاوانەدا ـ بابیکوژێت، ئیتر ئەگەرچی خەڵکیشی نەدەکوشت، وەئەگەربینی یەکێکیان بەرژەوەندی لەوەدایە کەدەست و قاچی ببڕێت ـ ئەگەر کەسێکی خاوەن هێزبوو بۆماڵ لەخەڵك زەوت کردن ـ بابیبڕێت، ئەگەرچی ماڵ لەخەڵکی نەسێنێت.

وەهەندێکیش لەزانایان دەڵێن: ئەگەر تەنها ماڵیش لە خەڵکی بسێنن، ئەوەهەردەبێ بشکوژرێن و دەست وقاچیان ببڕدرێ و هەڵیش بواسرێن!! بەڵام قسەی یەکەمیان بۆچونی زۆرینەی زانایانە.

وەئەو ڕێگرانە کەدەکوژرێن، پێشەوای موسوڵمانان وەك (حەددێك) دەیان کوژێ‌و بەهیچ شێوەیەك نابێت چاو پۆشییان لێبکاو لێیان ببورێت،چونکە کۆڕا (اجماع)ی زانایانی لەسەرە.

وەئەو ڕێگرانەی کەخەڵك دەکوژن، ئیش وکاری نادرێت بەدەست کەس وکاری کوژراوەکەوە، ـ واتە: ئیمام هەردەبێت بیان کوژێت ـ، بەپێچەوانەی ئەوەی کەپیاوێك پیاوێکی تر لەبەر دوژمنایەتی یەکی نێوانیان بکوژێت، یان لەبەر ڕقەبەرایەتی، یان هەرهۆیەکی تری تایبەت، ئەوەلەو کاتەدا خوێنەکەی بۆکەس وکاری کوژراوەکەیە، جائەگەر پێیان خۆش بوو ئەوە دەیکوژنەوە، یان لێی دەبورن، وەئەگەر بشیانەوێت خوێنەکەی وەردەگرن، چونکە لەبەر مەبەستێکی تایبەت کوشتویەتی. بەڵام ڕێگرو چەتەکان، تەنها لەبەر ئەوە دەکوژرێن کەڕێگە بەخەڵکی دەگرن و ماڵیان لێ زەوت دەکەن، کەواتە: زەرەرو زیانەکەیان گشتی یەو بۆهەموو کۆمەڵگەیە، وە کوشتنەکەشیان حەددێکی خواییەو لێبوردنی نییە. ئەمەش (شەرعزانان) تێیدا یەك هەڵوێست و دەنگن.

---

١١٩. مختصر تفسير إبن كثير م١ ص٥١٠ ـ ٥١٣. ئەنەسی کوڕی مالیك ـ خوالێ ڕازی بێ ـ دەگێڕێتەوە کە: کۆمەڵێك لەهۆزی (عُكل) هەشت کەس بوون هاتن بۆ خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، وەبەیعەتیان لەسەر ئیسلام پێدا، بەڵام پاش ماوەیەك نەخۆش کەوتن، بۆیە بۆچارەسەری نەخۆشی‌یەکە شەکوای خۆیان هێنایە لای پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: بۆلەگەڵ ئەم شوانەی ئێمەدا ناچن بۆلای حوشترەکانی‌و لەمیزو شیری حوشترەکان بخۆنەوە؟ وتیان: باشە، بۆیە ڕۆشتن‌و لەمیزو شیری حوشترەکانیان خواردەوەو باش بوونەوە، بەڵام شوانەکەیان کوشت، ئەم هەواڵە گەیشتە پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش یەکسەر ناردی بەدوایاندا‌و گرتنیان‌و هێنایانن، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد دەست‌و قاچەکانیان بڕین‌و چاویان کوێرکردن، پاشان بەو حاڵە فڕێدرانە بەر خۆرەتاو هەتاکو مردن. ئیمام بوخاری‌و موسلم گێڕاویانەتەوە. مختصر تفسير إبن كثير م١ ص٥١٠. وەرگێڕ..

بەڵام ئەگەر لەحەلێكدا ئەو ڕێگرانە دەستەیەك بوون، لەو دەستەیەش تەنها یەكێكیان ڕاستە وخۆ قەتڵەكەی كردو ئەوانی تر وەك یاریدەرو پاڵ پشتێك بوون بۆی، ئەوە لەو دەمەدا هەندێك لەزانایان دەفەرموون: تەنها ئەوەیان كەڕاستەوخۆ قەتڵەكەی ئەنجامداوە دەكوژرێت، بەڵام جەماوەری زانایان لەسەر ئەوەن كەهەرهەموویان دەكوژرێنەوە ئەگەرچی صەد كەسیش بن، چونكە ئەوەی كە ڕاستەوخۆ قەتڵەكەی ئەنجام داوە و ئەوەیشی كەپاڵپشتی بووە، وەكیەك وان و هیچ جیاوازیان نیە، هەرئەمەش لە جێ نشینەكانی پێغەمبەرەوە (ﷺ) ڕیوایەت كراوە، ئەوەتا (عومەری كوڕی خەتاب) -خوای لێ ڕازی بێت- تەنانەت چاودێری ڕێگرەكانیشی دەكوشت، واتە: ڕێگرەكان خوویان وابوو لەسەر شوێنێك چاودێرێكیان دادەنا تا لەوێوە سەیر بكات و بزانێت ئاخۆ كێ دێ و كێ نایەت، جا (ئیمامی عومەر) -خوای لێ ڕازی بێت- ئەو چاودێرەشی دەكوشت، وە لەم لایشەوە كابرای (قاتل) تەنها بەهێزی پاڵپشت و یارمەتی دەرەكەی دەتوانێت قەتڵەكە ئەنجام بدات!.

بەڵام ئەگەر ڕێگرەكان تەنها ماڵیان لەخەڵكی دەسەندو نەیان دەكوشتن، وەك زۆرجار دەشتەكیەكان ئەمەپیشەیانە - ئەوە هەریەكەیان دەستی ڕاستی و قاچیچەپی دەقرتێنرێت، ئەمەش بۆچوونی زۆربەی زانایانە، وەك (ئەبو حەنیفە) و (ئیمامی ئەحمەد) و زانایانی تریش.

ئەمەشیان ماناو لێكدانەوەی ئەم ئایەتەیە: ﴿أَو تُقَطَّعَ أَيدِيهِم وَأَرجُلُهُم مِّن خِلَافٍ﴾ المائدة: ٣٣. چونكە دەبێت ئەو دەستەی كەپەلاماری پێداوە و ئەو قاچەشی كەلەسەری ڕۆشتووە هەردووكیان ببڕێت و پاشان دەست وقاچە بڕاوەكەشی بەڕۆن وزەیتی سوركراوە داغ بكرێت، تاخوێنەكەی بوەستێتەوەو سەرنەكێشێت بۆ تیاچوونی هەمووی.

لەڕاستیشدا ئەم جۆرە سزادانە زۆرجار لەكوشتن شەرزەنشت كەرترو كاری گەرترە، چونكە دەشتەكیو خراپەكارەكان هەركاتێك كە لەنێو خۆیاندا بابای دەست وقاچ بڕاو دەبینن، یەكسەر خراپەی ئەوكابرایەیان دێتەوە یادو دەترسن، بەپێچەوانەی كوشتنەوە، چونكە زۆرجار لەیاد دەچێت، تەنانەت زۆرجار هەندێ خەڵك هەیە كوشتن هەڵدەبژێرێت بەسەربڕینی دەست وقاچیدا!!

بەڵام ئەگەر ئەوڕێگرانە تەنها تفەنگیان لەخەڵك ڕادەكێشا، بەجۆرێ نەخەڵكیان دەكوشت ونەماڵیشیان لێدەسەندن - واتە: خەڵكیان دەتۆقاند - ئەوەلەو كاتەدا نەفی دەكرێن، نەفیكردنەكەشیان یان ڕاونانیانە، یان بەندكردنیان، یان ئەوەیە هەرچیەك ئەمیری موسڵمانان خۆی پێی باشتربێت لەوانەی كەئاماژەیان پێكرا.

كوشتنی شەرعیش: بریتیە لەوەی كە بە شمشێر یان نمونەی ئەو بدرێت لەگەردن، چونكە ئەمەیان ئاسان ترین و خۆشترینی جۆرەكانی كوشتنە، تەنانەت لە حەیواناتیش هەرچیەكیان خوای گەورە كوشتنی حەڵاڵ كردبێت هەردەبێت واسەربڕدرێت.[١٢٠]

ئەوەتا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (**إنَّ الله كتب الإحسانَ على كل شيءٍ، فإذا قتلتم فأحسِنوا القِتلةَ، وإذا ذَبحتم فأحسِنوا الذبحةَ، وليحِد أحدكُم شفْرته وليُرح ذَبيحتهُ**) رواهُ مُسلِم.

واتە: (بەڕاستی خوا لەبارەی هەموو شتێكەوە چاكەكاریی فەرز كردووە، كەواتە: ئەگەر كوشتتان ئەوەبەجوانی بیكوژن، وەئەگەر حەیوانتان سەربڕی بەجوانی سەری ببڕن، باهەریەك لەئێوە چەقۆكەی تیژ كاو سەر بڕاوەكەی بحەسێنێتەوە).

سەبارەت بەو هەڵواسینەی كەلەئایەتەكەدا ئاماژەی پێكراوە: بریتیە لەوەی لەسەر شوێنێكی بڵند هەڵبواسرێن، بۆ ئەوەی خەڵكی بیان بینیو بناسرێن، شایانی باسە ئەم هەڵواسینەش لەلای (جمهور)ی زانایان لەپاش كوشتنەكەیان دەبێت!. وەهەندێكیش لەزانایان دەفەرموون: لەپێشدا هەڵدەواسرێن و پاشان بەهەڵواسراویی دەكوژرێن!.

وەهەندێكیش لەزانایان بەجائیزیان داناوە كە بەبێ شمشێریش بكوژرێن. تەنانەت فەرموویانە: بەسەر ئەو شوێنە بڵندەوە وازیان لێ دەهێنرێت، هەتاوەكو خۆیان دەمرن. واتە: بەبێ كوشتن بۆ ئەوەی زیاتر ناڕەحەت بن!!. بەڵام (تمثیل)-دەستكاری كردنی مردوو- لەكوشتندا بەشێوەی تۆڵە كردنەوە نەبێت دروست نیە، چونكە (عمرانی كوڕی حوصەین)-خوایان لێ ڕازی بێت- دەفەرمووێت:

---

[١٢٠] ئەوە كاتی خۆی كە چەك تەنها شمشێر و ڕم و تیر بووە، وابووە، بەڵام ئێستا بە فیشەك كە لەسەری بدرێ ئاسانتر دەكوژرێ، بەڵام بۆ سەربڕینی گیاندار ئەوا شتێكی دیكەیە. وەرگێڕ

(پێغەمبەری خوا (ﷺ)هیچ وتارێکی بۆنەداوین مەگەرتێیدا فەرمانی پێکردوین بەصەدەقەکردن، وەرێگریی (موثلە) ناشیرین کردنی مردووی لێ دەکردین): تەنانەت ئەگەر کافرەکانیش بکوژین، ئەوە لەپاشدا لاشەکانیان دەستکاریو ناشیرین ناکەین، وەلوت وگوێیان نابڕین، وەهورگیان هەڵنادڕین، مەگەر ئەوان وا لەمردووەکانی ئێمە بکەن، ئەوە لەو کاتەدا ئەوان چیان کردووە ئێمەش وایان پێ دەکەین!.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وازهێنان لەدەست کاری کردنی مردوو هەر باشترە، وەك خوای لێبوردە دەفەرموویێت: ﴿وإنْ عاقبتم فعاقبوا بمثْل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خير للصابرين﴾النحل:١٢٦-١٢٧.

واتە: (ئەگەر کافرەکان سزایەکیاندان، ئەوەئێوەش بەگوێرەی ئەوسزایەی کەدراون تۆڵە بکەنەوە، خۆ ئەگەر ئارامیش بگرن ئەوەبۆ ئارامگران چاکترە).

هەندێك لەزانایان دەفەرموون: هۆی دابەزینی ئەم ئایەتە ئەوەبوو: کاتێك کە موشریکەکان دەست کاری تەرمی ئیمامی (حەمزە) و شەهیدەکانی تری (ئوحود) یان کرد، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەگەر خوای باڵادەست سەری خستم بەسەریاندا، ئەوەئەوان چەندی ئێمەیان دەستکاری کرد ئەوە من دوو ئەوەندەیان دەست کاری دەکەم، ئیتر خوای گەورە ئەم ئایەتەی ناردەخوارەوە) ترمذی ڕیوایەتی کردووە.

وەلە صەحیحی ئیمام (مسلم)دا لە (بورەیدە)وە هاتووە کەفەرموویەتی: (پێغەمبەری خوا(ﷺ) هەرکات ئەمیرێکی بناردایە، وەصیەتی پێدەکرد بەترسان لەخوا، وە وەصیەتی پێدەکرد تابەچاکەو خەیر لەگەڵ ئەو موسڵمانانەی لەگەڵیدان بجوڵێتەوە، پاشان دەیفەرموو: بەناوی خواوە لەپێناوی خوادا غەزا بکەن، ئەوەی بێبڕوایە بەخوا بیکوژن، وەدزی لەغەنیمەتدا مەکەن، وەغەدرو ناپاکی مەکەن، وەدەست کاری کوژراو مەکەن و منداڵ مەکوژن).

وەرێگرو چەتەکان ئەگەر لەنێوماڵدا-نەك دەشت و دەرەوە- دەهاتنە سەر خەڵك وچەکیان لێڕادەکێشان بەمەبەستی ماڵ و موڵك لێ سەندن، ئەوەهەندێك لەزانایان دەفەرموون: ئەوانە ڕێگرنین و لەشوێنی ئەوانەن کەشت لەخەڵکی دەشارنەوەو دەیفڕێنن، چونکە ئەوەی چونەتە سەری ئەگەر هاوار لەخەڵکی دەرو دراوسێ بکات ئەوەدێن بەهانایەوە.

بەڵام زۆربەی زانایان، وەك: (ئیمام مالیك و، شافیعی و، زۆربەی شوێن کەوتوانی ئیمامی ئەحمەدو، هەندێکیش لەشوێن کەوتووانی ـ ئەبو حەنیفە ـ) دەفەرموون: حوکمی ئەو چەتەو جەردانە لەنێو ماڵو دەشتدا یەکێکە، بەڵکو ئەنجامدانی ئەو جۆرە ئیشانە لەنێو ماڵدا زیاتر شایستەی سزا دەبێت وەك لەدەرەوەی ماڵدا، چونکە:

یەکەم: ماڵ هەردەم جێگای ئارامگرتن و دڵنیایی یە، وەخەڵکی تێیدا یەکتر سەردەخەن و دەست بار بۆ یەکتر دەگرن، جاهێرش کردنە سەرخەڵکی تێیدا زیاتر ترسناك ترو زێدە پیس ترە!!.

دووەم: چونکە ئەگەر لەنێو ماڵدا بچنە سەری ئەوەدەست بەسەر تەواوی ماڵەکەیدا دەگرن و لێی زەووت دەکەن، بەڵام لەدەشت دا بابای موسافیر زۆر جار چمکێکی ماڵەکەی پێیە نەك هەمووی!.

ئەم بۆچوونی دووەمەیان ڕاسترە، چونکە (جمهور)ی زانایان لەسەر ئەوەن: هەرکەسێك بەمەبەستی پارە لێ سەندن شەڕ لەگەڵ خەڵکیدا بکات، ئیتر بەهەرکام لەجۆرەکانی جەنگ بێت، ئەوە بە ڕێگر-چەتە- دادەنرێت، هەروەك چۆن کافرێك بەهەرجۆرێك لەگەڵ موسڵماندا بجەنگێت ئەوەکافرێکی حەربیە، یان موسڵمانێك ئەگەر بێبڕوایان بکوژێت، ئیتر بەشمشێر بێت، یان بەڕم، یان تیر، یان بەرد، یان گاڵۆك، ئەوە جیاوازی نییەو موجاهیدی ڕێگەی خوایە!.

پرسیارێك: ئەگەر کابرای جەردە بەئاشکرا ڕێگەی بەخەڵکی نەدەگرت، بەڵکو بۆ ماڵ لێ سەندن بەنهێنی خەڵکی دەکوشت، بۆ وێنە: کەسێك لەسەرەڕێگەی ڕێبواران دانیشێو هەرکامیانی بەردەست کەوت بیکوژێو ماڵەکەی ببات، یان بەناوی ئیشێکەوە یەکێك بباتە ماڵەوەو بیکوژێت، پاشان ماڵەکەی ببات، جا ئەگەر ئەم کوشتنە بەمەبەستی بردنی پارەکە بوو، ئایا وەك ڕێگرەکان وایەو حوکمی ئەوانی هەیە؟ یان وەك هەمووو قەتلێکی تر تۆڵەی خۆی هەیە؟!!.

وەڵام: (شەرعزانان) دوو قسەیان لەسەری هەیە:

یەكەم: بەڵێ ئەوانەش حوكمیان وەك ڕێگران وایە، چونكە قەتڵی نهێنی وەك قەتڵی ئاشكرا وایەو هەردووكیان مرۆڤ ناتوانێت خۆی لێ قوتار كات، بەڵكو زێدە جار قەتڵی پەنهان زیانەكەی زۆرترو توند ترە، چونكە پیاو پێی نازانێو لێی بێ ئاگایە.

دووەم: ڕێگر-**قاطع الطريق**- بریتییە لەوەی بەئاشكرا خەڵكی دەكوژێت نەك بەپەنهان، بۆیە ئەوەی كەبەنهێنی خەڵك دەكوژێت بۆ ماڵەكەی دەدرێت بەدەستی خاوەنی كوژراوەكەوە.

بەڵام شایانی باسە بۆچونی یەكەمیان زیاتر لەگەڵ بنچینەكانی بەرنامەی ئیسلامدا دەگونجێت، چونكە زۆرجار زیانی قەتلی نهێنی زۆرترو توند ترە.

﴿ فەصلی سێهەم ﴾

(ئەركی موسڵمانان لەكاتێكدا ئەگەر ڕێگرەكان خۆیان نەدا بەدەستەوە)

ئەمەی كەباسمان كرد سەبارەت بەڕێگرەكان، هەمووی بۆئەو دەمەیە كەدەستیان بەسەردا گیرابێت، بەڵام ئەگەر پێشەوای موسڵمانان داوای كردو گەڕابەدوویاندا بۆ ئەوەی (حەددە) شەرعیەكەیان بەسەردا بەرپا بكات و ئەوانیش خۆیان نەدا بەدەستەوە و بەرگریان كرد، ئەوەلەو دەمەدا زانایان یەك دەنگن لەسەر ئەوەی كە لەسەر موسڵمانان (واجب) دەبێت شەڕیان لەگەڵدا بكەن، هەتاكو دوابەیەكیان دەستیان بەسەردا بگیرێت. بەڵام ئەگەر لەحەلێكدا خۆیان نەدا بەدەستەوە مەگەر بەشەڕێكی وا كەسەری دەكێشا بۆ كوشتنی هەموویان، ئەوە هەموویان دەبێ بكوژرێن، ئیتر هەموویان (قاتل) بن یان نا وەك یەك وایە.

وەهەركەسێكیش بەرگریان لێكاو بیان پارێزێت ئەوە ئەویش دەكوژرێت، چونكە لەو كاتەدا كوشتنی خۆیان بەرپاكردنی (حەددە) و كوشتنی یاریدەرانیشیان جەنگ لەدژ كرانیانە.

وە ئەوانەی كەیاخی دەبن وپەنا دەبەنەبەر قەڵایەك، یان سەرشاخێك، یان ناودۆڵ و ئەشكەوت وهەركەسێك بەلایاندا تێپەڕكات ڕێگەی پێ دەگرن وئەگەر ئەمیریش بنێرێ بەدوایانداو داوایان لێ بكات كەبێنە ژێر گوێڕایەڵی موسڵمانان و ناو كۆمەڵی موسڵمانان بۆ ئەوەی (حەددە) كەیان بەسەردا بەرپا بكرێت، دەم ودەست بەرگری لەخۆیان دەكەن ودێنە شەڕ، ئەوە لەو كاتەدا دەبێ شەڕیان لەدژ بەرپا بكرێو بكوژرێن، بەڵام ئەگەر (كافر) نەبوون، ئەوە كوشتن وشەڕكردن لەگەڵیاندا وەك شەڕی (كافر)ان نییە، بۆیە سەروەت وسامانەكەیان لێناسەنرێت، مەگەر ئەوان سەروەت وسامانیان بەشێوەكی ناحەق لەخەڵكی سەندبێت، جائەگەر وابوو ئەوە لە ئەستۆیاندایە و ئەو ئەندازەیەی كەلە خەڵكیان زەوت كردووە لێیان دەسەنرێتەوە پاشان دەگێڕدرێتەوە بۆخاوەنەكانیان، جائەگەر خاوەنی ڕەسمی پارەكانیش نەناسرانەوەو نەدەتوانرا بگێڕدرێتەوە بۆیان، ئەوە ئەو پارەیە بۆ بەرژەوەندی موسڵمانان صەرف دەكرێت، وەك ڕزق و ڕۆزی ئەو موجاهیدانەی كەدەچن لەدژیان دەجەنگن!.

بەڵام ئەوەی شایستەی باسە: مەبەست بەشەڕكردن لەگەڵیاندا گرتن ودەست بەسەردا گرتنیانە تا (حەددە) شەرعیەكەیان بەسەردا بەرپا بكرێت، وەلە خراپەكاری قوتار بكرێن، بۆیە ئەگەر یەكێكیان گەوزاو بەتوندی بریندارکرا، ئەوە نابێت فەرامۆش بكرێت تاكو دەمرێت، مەگەر هەر بۆ خۆی كوشتنی (واجب) بوبێت. وەئەگەر یەكێكیان ڕای كردو لەشەڕی دڵنیا بووین ئەوەبەدووی ناكەوین تابیگرین، مەگەر لەحەلێدا (حەدد) ێكی بەسەرەوە بێت، یان لەدواڕۆژی بترسین!. وەهەر یەكێكیشیان لێ ئەسیر بكرێت ئەوە (حەدد)ی بەسەردا بەرپا دەكرێت.

وەهەندێك لە (شەرعزانان) یەكجار توندی كردۆتەوە لێیان، تەنانەت پێیان وایە دەبێت سەروەت وسامانیشیان بكرێتە غەنیمەت، بەڵام زۆربەیان دەڵێن: سەروەت وسامانیان ناكرێتە غەنیمەت.

جائەو ڕێگرو چەتانە ئەگەر هاتوو چونەلای كۆمەڵێكی دەرچوو لەبەرنامەی ئیسلام ولەدژی موسڵمانان پشتگیرییان كردن، ئەوە لەو دەمەدا وەك وان شەڕیان لەگەڵ دەكرێت ولەهەموو شتێكیشدا حیسێبی وانیان بۆدەكرێت، ئەوانەش كە (باج) لەسەر ڕێبوارو.. وولاخ و.. بارو.. ئەو جۆرە شتانەی تردا دەنێن، ئەوە پێیان ناوترێت ڕێگر (قاطع الطریق) بەڵكو ئەوانە گومرگ وەرگرەكانن و لەدونیادا تۆڵەی تایبەتی خۆیان بۆدانراوە و لەڕۆژی دواییشدا توندترین سزایان هەیە، تەنانەت پێغەمبەری خوا (ﷺ)سەبارەت بەو ئافرەتەی كە زینای كردبوو لەپاشدا (حەدد)ی لێدرا فەرمووی: ((لَقَد تابت توبةً لو تابها صاحِب مكْسٍ، لَغفِر لَه))رَواهُ مُسلِم.

واتە: (ئەوئافرەتە تەوبەیەكی كردووە ئەگەر خاوەنی گومرگیش-گومرگ وەرگر- ئەو تەوبەیە بكات، ئەوە خوا لێی دەبورێت) [١٢١].

---

١٢١. خوێنەری خۆشەویست وەرگرتنی گومرگ گومان لەحەڕام بوونیدا نییەو گومان لەوەدا نییە كەگومرگ لەگەڵ عەدلی ئیسلامدا ناگونجێت، بەڵام وەرگرتن بۆحاڵەتی ناچاری (ضرورة) ئەوە زۆر لە زانایان باسیان كردووەو هەندێكیان لەبەر ناچاری ڕێگەیان پێداوە. بەڵام بەندە حەزناكەم ئەوباسە زۆر بەدرێژی لەسەری بڕۆمو توێژینەوەی لەسەر بكەم چونكە ئێرە شوێنی نییە.

وەلێپرسراوی موسڵمانان ئەگەر دەستی بەسەر ڕێگرەکاندا گرت وبینی واپارەو سەروەتیان لەخەڵکی سەندووە، ئەوە لەسەری فەرزە پارەو سامانەکەیان لێ سێنێتەوە و پاشان بیگێڕێتەوە بۆخاوەنەکانیان، وەلەم لایشەوە دەبێ (حەدد)ـەکەش بەسەر جەستەیاندا جێبەجێ بکات. جائەگەر دەرکەوت کەپارەیان لەخەڵکی سەندووەو کەچی بەرگریان دەکردوو پارەکەیان نەدەگێڕایەوە، ئەوە دەبێ لێپرسراو تێیان هەڵداو بەندیان بکات، هەتاکو یان بیهێننەوە یان بڵێن لەفلان شوێندایە. چونکە سەیر دەکەی خوای گەورە لە (قورئان)ی پیرۆزدا بۆمێردی حەڵاڵ کردووە کەئەگەر خێزانەکەی سەرپێچی ئەوی دەکرد لێی بدات هەتاکو بیگێڕێتەوە بۆژێر ئیتاعەی خۆی، جا ئەوانەش کەسامانی خەڵکی دەبەن وپاشان نای گێڕنەوەو حاشای لێدەکەن ئەوە حەوجار حەوجار شایستەترن بەسزادان. وەئەگەر خاوەن ماڵ بییەوێ و پێی خۆش بێت دەتوانێت پارەکەیان پێشکەش بکات، یان (صوڵح)یان لەگەڵدا بکات یان لێیان ببورێت، بەڵام بە پێچەوانەی بەرپاکردنی سنوورە شەرعیەکەوە، بەڵکو هیچ بیانو و ڕێگەیەك بۆ لێخۆش بوون وئازادکردنی لەو نی‌یە!!.

وەلەحەڵێکدا ئەو سەروەت وسامانەی کەلەخەڵکیان سەندووە، ئەگەر لایان نەمابوو، بەڵکو فەوتاندبوویان و خواردبوویان، ئەوە زانایان چەند ڕایەکیان هەیە:

<u>ڕای یەکەم</u>: دەڵێن؛ ئەو ماڵە هەرلەئەستۆیاندایەو دەبێ بیبژێرن و بیگێڕنەوە بۆخاوەنەکەی. بەڵام ئەگەر لەدەستیاندا نەبوو، ئەوەکاتێك دەوڵەمەند بوون وتوانایان پەیداکرد، هەرلە ئەستۆ یاندا دەمێنێت. ئەمەش بۆچوونی (شافیعی) و (ئەحمەد)ـە.

<u>ڕای دووەم</u>: دەڵێن؛ بژاردنی پارەکەو بڕینی دەست وقاچیش لەیەك کاتدا کۆنابێتەوە - واتە: ماڵو سەروەتەکەیان لێ ناسەندرێتەوە، بەڵکو تەنها (حەددە) کەیان لێدەدرێت، ئەمەش بۆچوونی (ئەبوحەنیفە) یە.

<u>ڕای سێهەم</u>: تەنها لەکاتی دەوڵەمەندی و دەست ڕۆشتندا لەئەستۆیاندایەو دەبێت بیبژێرن، نەك لەوەختی نەبوونی‌دا، ئەمەش بۆچوونی (مالك)ـە.

بەڵام زۆر بە پێویستی دەزانم کە خوێنەری بەڕێز حەواڵەی بەرگی دووەمی کتێبەکەی بەڕێز مامۆستا علی باپیر بکەم کە تێیدا زۆر بەجوانی باسی (باج) و (گومرگ) کراوە و ئەندازەی (٣٠) لاپەڕەی لەسەر ڕۆیشتووەو چاك تەتەڵەی کردوە. (موسڵمانی کامڵ- بەشی دووەم- بەرگی دووەم/ لا١٧٤ بۆ ٢٢٠) وەرگێڕ.

(حوكمی وەرگرتنی پارە لەخاوەنماڵەكان)

لێپرسراوی موسڵمانان بۆی حەڵاڵ نییە پارە وەرگرێت لە خاوەن ماڵەكان لەبری ئەوەی دەنێرێ بەدوای ڕێگرانداو حەددیان بەسەردا بەرپا دەكاو، پارەو سەروەتی خەڵكیان لێ دەسێنێتەوە، ئەو پارەیە نە بۆ خۆیو نەبۆ ئەو موجاهیدانەی دەیان نێرێت حەڵاڵ نییە، بەڵكو ناردنی بەشوێن ئەو ڕێگرانەدا یەكێكە لەجۆرەكانی جیهاد كردن لەڕێگەی خوادا، بۆیە دەبێت چۆن لە (بیت المال) پارە بۆ غەزاكانی تر سەرف دەكات، ئاوەهاش بۆ ئەو كارانە لە (بيت المال)ەوە پارە سەرف بكات.

وەپێشەوای موسڵمانان جائیز نییە كۆمەڵێك بنێرێ بەدوای ڕێگرەكاندا كەلاوازبن وتوانای ڕوو بەڕوو بوونەوەیان نەبێت، یان پارە لەڕێبواران بسێنن، بەڵكو دەبێ هەردەم ئەوانە هەڵبژێرێت وبیان نێرێت كەهەم بەهێزو هەم دەست پاك و ئەمینیشن، مەگەر لەحەڵێكدا كەسی تر دەست نەكەوێت، ئەوە لەو دەمەدا باچاكترین تا چاكتر بنێرێت.

وەهەركەسێك پەنای ڕێگرێك، یان دزێك، یان بكوژێك، یان كەسێك كەحەددێكی شەرعی لەسەرە بدات وبەرگری لێ بكات و نەهێڵێت سنوورەكەیان بەسەردا بەرپا بكرێت، ئەوە لەو گوناهو تاوانەیاندا هامڕای ئەوانەو خواو پێغەمبەر (ﷺ) نەفرەتیان لێ كردووە، وەك ئیمام (مسلم) لە (ئیمامی عەلی)ەوە – خوا لێی ڕازی بێت – دەگێڕێتەوە كەپێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (**لعن اللهُ من أحدثَ حدثاً أو آوى محدِثاً**). واتە: خوا نەفرەتی لەوە كردووە كە كەتنێك دەكات، یان پەنای كەتنكەرێك دەدات).

وەئەگەر ماڵێك، یان بابایەك، موسڵمانان بەشێوەیەكی حەق دەگەڕان بەدوویداو، كابرا یەكیش شوێنە كەیانی دەزانی، ئەوە (واجب)ە لەسەری ئاشكرای كات وموسڵمانانی لێ ئاگادار بكاتەوە، وەبەهیچ شێوەیەك بۆی جائیز نییە بیشارێتەوە، چونكە ئەمە وەك یارمەتی دانە لەسەرچاكەو پارێزكاریی، بێگومان ئەمەش (واجبە)، بەڵام ئەگەرئەو ماڵە یان ئەو بابایە بەشێوەیەكی (باطل) داوای دەكرا، ئەوە بۆی حەڵاڵ نییە خەڵكی لێ ئاگادار كاتەوە، بەڵكو واجبە بەرگری لێ كاو هەردەم خەڵكیشی لێ دوورخاتەوە، چونكە یارمەتی دان و پشتگیریی كردنی ستەم لێكراو (واجب)ە. ئەوەتا لە صەحیحی (بخاریو مسلم)دا هاتووە (ئەنەسی كوڕی مالیك) -خوا لێی ڕازی بێ - دەفەرمووێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ)فەرموویەتی: ((**أنصر أخاك ظالماً أو مظلوماً. قلت: يارسولَ الله، أنصره مظلوماً، فكيف أنصره ظالماً؟!! قال: تمنعه من الظلم فذلك نصرك إياه**)). واتە: براكەت ستەم كاربێت یان ستەم لێكراو تۆ سەریخە، منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا كەستەمی لێكرا سەری دەخەم، بەڵام چۆن لە كاتێكدا ستەمی كردووە یارمەتی بدەم؟!! فەرمووی: ڕێگەی لێ بگرەو مەهێڵە ئەو ستەمە بكات، ئەوە سەر خستنی تۆیە بۆ ئەو).

وەهەر كەسێك یەكێك پەنای بۆ هێنا، ئەگەر ئەوەی پەناكەی هێناوە ستەم لێكراو بوو ئەوە تەنها ئەوەی لەسەرە كەیارمەتی بداو سەری بخات، بەڵام ئەگەر ستەم لێكراو نەبوو ئەوە بۆی نییە یارمەتی بدات، وەتەنها بەقسەی خۆیشی جێگیر نابێت كەستەم لێكراوە، چونكە زۆر جار ئەوەی كەهاوار دەكاو شكاتی لێبەرز دەبێتەوە دەبینی لەدوای لێكۆڵینەوە بەستەم كار دەردەچێت.

بەڵام ئەگەر هەردولا ستەم كار بوون، یان هیچ كامیان ستەم كار نەبوون، بەڵكو تەنها خراپ حاڵی بونێك بوو لەنێوانیاندا، ئەوە لەو كاتەدا دەبێت (صُلح) بكرێت لەنێوانیاندا، وەك خوای دادگەر دەفەرمووێت: ﴿**وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ(٩)إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**﴾الحجرات:٩-١٠. واتە: (ئەگەر دوو كۆمەڵ لەبڕواداران لەنێو خۆیاندا بەشەڕهاتن، ئەوە چاكسازی لەنێوانیاندا بكەن، جائەگەر یەكێكیان دەست درێژی زیاتری كردە سەر ئەوی تریان و ملی نەدا بۆ بەرنامەی خوا، ئەوە شەڕ لەگەڵ ئەو لایەنەدا بكەن كەلادەدات، هەتاكو بگەڕێتەوە بۆلای فەرمانی خوا، جائەگەر گەڕایەوە ئەوە بەشێوەیەكی دروست وڕاست چاكسازی لەنێوانیاندا بكەن و لەچاك سازییە كەشدا دادپەروەربن، بەڕاستی خوا دادپەروەرانی خۆش دەوێ. تەنها بڕواداران برا و خوشكی ڕاستەقینەی یەكترن، جاچاك سازی بخەنە نێوان براكانتانەوە، وەلەخوا بترسن و پارێز بكەن، بەڵكو خوا ڕەحمتان پێ بكات).

وە ئەبو داود لە (سونەن)ەكەی خۆیدا لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) دەگێڕێتەوە كە جارێكیان بە پێغەمبەری خوا ووترا: ئایا ئەگەر پیاوێك گەلەكەی خۆی لەحەقدا سەربخات ئەوە دەمارگیرییە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (نەخێر بەڵام دەمارگیری ئەوەیە پیاوێك گەلەكەی خۆی لەشتێكی " باطل"دا سەر بخات). ئەبوداود گێڕاوێتییەوە. وەلەشوێنێكی دیكەدا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: (چاك ترینتان ئەوەیە كەبەرگری لەگەلەكەی خۆی دەكات، ئەگەر گوناهو تاوان نەكات) ئەبوداود گێڕاوێتییەوە.

هەرشتێك لەبەرنامەی ئیسلام وقورئان دەرچێت، ئیتر نەسەب بێت یان ووڵات، یان (جنس) ڕەگەز یان ڕێڕەو یان بەرنامەو ڕێچكە ئەوە پێی دەوترێت (جاهلیەت) تەنانەت جارێكیان كۆچەرێك و یاریدەدەرێك هەڵشاخان و لەیەكتری تووڕەبون لەوكاتەدا پیاوە

کۆچەریەکە وتی: هاوار ئەی کۆچەرییەکان, یاری‌دەدەرەکەش ووتی: هاوار ئەی یاری‌دەدەرەکان, لەوکاتـەدا پێغەمبـەری خـوا فـەرمووی ئایا ئێوە بانگەوازی نەفامی بەرزدەکەنەوە لەکاتێکدا منیش لەناوتاندام.؟ وەزۆر بەتوندی توڕەبوو.

﴿ فەصلی چوارەم ﴾

(حەدی دزی کردن _ السرقة)

بابای (دز) بەبەڵگەی (قورئان) و (سوننەت) و (ئیجماع) واجبە دەستی ببڕدرێت ئەوەتاخوای زاناو توانا فەرموویەتی ﴿والسارق والسارقةُ فاقطَعوا أيدِيهما جزاءً بِما كَسبا نكالاً مِن اللهِ والله عزيز حكِيم(٣٨)فَمن تاب مِن بعدِ ظُلمِهِ وأصلح فَإن الله يتوب عليهِ إن الله غفُور رحِيم﴾المائـدة:٣٨-٣٩. واتە: پیاوی دزو ئافرەتی دزدەستیان بېڕن ئەو دەست بڕینەشیان سزای تاوانی خۆیانە وەتۆڵەو سزایەکە کەبەهۆیەوە هەم خۆیان واز بهێنن و هەم ببێتەپەندو ئامۆژگاری بۆخەڵکانی دیکەش بەڕاستی خوا خاوەنی کاری بەجێیيە بەڵام هەرکەس لەدوای ئەنجام دانی کردەوەی خراپ تۆبەبکات و بگەرێتەوە و خۆی چاك بكات ئەواخوداش تەوبەکەی لێوەردەگرێت بەڕاستی خوا لێبوردەی میهرەبانە.

وەهەرکات کابرای دز دەرکەوت و جێگیر بوو کەدزی کردوە ئیتر بەدان پێهێنانی خۆی بێ یان بەشایەت لەسەری ئەوە بەهیچ شێوەیەك دواخستنی (حەدد) لێدانەکەی جائیز نییە، نەبە (سجن) کردنی و نەپارە و پوڵێك کەبیدات بۆ دواخستنی، بەڵکو دەبێت لەگرنگ ترین کاتدا دەستی ببڕدرێت، چونکە (ئیقامە)ی سنوری شەرعی لەبەندایەتی کردنە بۆ خواو وەك جیهاد کردنە لە ڕێگەی خوادا.

وەپێویستە بزانرێت: بەرپا کردنی (حەدد)ـە شەرعییەکان ڕەحمەتێکی خوایییە بۆگشت مرۆڤایەتی، کەواتە لێپرسراوی موسڵمانان دەبێ لەبەرپاکردنیدا زۆر زرنگ بێ و لەدینی خوادا بەقەد نوکە دەرزییەك نەرمی نەیگرێ و وازی لێ بێنێت، وەدەبێت لەبەرپا کردنیدا مەبەستی ڕەحمەت بێ بۆ خەڵکی بەدوورخستنەوەیان لەخراپەکاری، نەك شیفای ڕق وکینی خۆی و خۆبەرزکردنەوە بەسەرخەڵکیدا، هەروەك باوکێك ئەگەر بیەوێت ئادابی منداڵەکەی بدات، جائەگەر ئەو باوکە واز لە ئەدەب دادانی منداڵەکەی بێنێ– هەروەك چۆن دایك بەهۆی ڕەحم و سۆزییەوە وای پێباشە– ئەوە زیانی بۆ منداڵەکەی دەبێ ومنداڵەکەی خراپ دەبێت، جامەبەستی باوك لەمنداڵەکەی دا چاك کردنێتی، لەگەڵ ئەوەشدا بەئاواتەو پێی خۆشە منداڵەکەی پێویستی بەئامۆژگاری نەبێت!!، یان وەك دکتۆرێك کەدەرمانێکی تاڵ و ناڕەزا بەنەخۆشەکەی دەدات بەڵام مەبەستیشی (شفا) یە نەك (سزا)، یان هەر ناخۆشییەکی دیکە کەدوچاری مرۆڤ دەبێ ودەرەنجام بەرهەمەکەی ئاسوودەبوونیەتی!.

جا سنوورە شەرعییەکانیش هەربۆ ئەم مەبەستە دانراون، وەدەبێ بابای لێپرسراویش لە بەرپا کردنیدا مەبەستی هەمان شت بێت، چونکە لێپرسراو ئەگەر هاتوو مەبەستی چاك سازی کردنی ژێردەستەکانی بێو هەروەها بەرگری کردنیان لەخراپەکاری، ئەویش بۆ وەدەست خستنی سوود بۆیان و دوور خستنەوەی زیان لێیان... وە لەتێکڕای ئەو کارانەشدا مەبەستی ڕازی کردنی خوای گەورە و ڕاپەڕاندنی فەرمانەکانی وی بێت، ئەوە خوای دادگەر دڵی خەڵکی بۆ نەرم دەکات وهەموو ڕێگاکانی خێری بۆ مەیسەر دەکات، وەلەسزای کۆمەڵگەو مرۆڤایەتی قوتاری دەکات، بۆیە دەبینی زۆر جار بابای (حەدد) لێدراو خۆشحاڵ و ڕەزامەندە!!.

بەڵام بەپێچەوانەوە، ئەگەر لەبەرپاکردنی سنوورە شەرعییەکاندا مەبەستی خۆبەرز کردنەوەو هێزو سەڵتەنەتی خۆبێت، خەڵکی بەگەورەی بگرن و لێی بترسێن، یان پارەو سامانی بدەنێ، ئەوە مەبەستەکانی لەسەری پێچەوانە دەبنەوە و ئاواتی نایەتەدی!!.

دەگێڕنەوە (عومەری کوڕی عبدالعزیز)-خوا لێی خۆش بێت- پێش بوونی بەخەلیفە، والی (وەلیدی کوڕی عبدالملك) دەبێ لەشاری مەدینە، جا ئەو کەڵەپیاوە بەشێوەیەکی زۆر باش ئیشەکەیان بەڕێوە دەبات، جارێکیان (حەجاجی کوڕی یوسف) لەعێراقەوە دێت بۆ مەدینەو سەبارەت بە (عومەری کوڕی عبدالعزیز) پرسیار لە ئەهلی (مەدینە) دەکات و دەڵێت: سام و هەیبەتی لەناوتاندا چۆنە؟ ئەوانیش دەڵێن: ئەوەندە هەیبەتی هەیە ناتوانین بەتەواوی سەیری بکەین. ئەویش دەڵێت: ئەی خۆشەویستیتان چۆنە بۆی؟ دەڵێن: لای ئێمە لەمنداڵەکانمان خۆشەویست ترە، ئەویش دەڵێت: ئەی ئەدەبی لەناوتاندا چۆنە؟ دەڵێن: گەلێ گەلێ زۆرە. ئەویش دەڵێت: ئەمە هەیبەتی بێو... ئەوەندەش خۆشەویست بێو... کەچی ئەوەش ئەدەبی بێ، بەڕاستی ئەمە کارێکی خواییو جاڕێکی خوایییە!!!.

وەپاش ئەوەی دەستی دزەکە بڕدرا، دەبێت بەزەیت داخ بکرێت تاخوێنەکەی نەڕوات، وەسوننەتیش وایە ببەسرێت بەملییەوە، جائەگەر بۆ دووەم جار دزی کردەوە، ئەوە قاچی چەپی دەبڕدرێت، وەئەگەر بۆ سێهەم جارو چوارەم جار دزی کرد، ئەوە دووقسەی لەسەرە:

كۆمەڵنیوز

یەکەمیان: لەجاری سێهەم وچوارەمدا دەستی چەپیو قاچی ڕاستی دەبڕدرێت، ئەمەش بۆ چوونی (ئەبوبەکری صدیقە)-خوا لێی ڕازی بێ- وە ڕێڕەوی (شافعی) و (احمد)یش لەووتەیەکدا لەسەر ئەمەیە.

دووەمیان: لەجاری سێهەم و چوارەم دا بەند دەکرێت، ئەمەش بۆچوونی (عەلی کوڕی ئەبو تالیبە)-خوا لێی ڕازی بێ- وە کوفیەکان و (ئەحمەدی کوڕی حەمبەلیش) لەوتەیەکیدا لەسەر ئەو ڕایەن.

(مەرجەكانی بڕینی دەستی دز)

یەكەم مەرجی بڕینی دەستی دز ئەوەیە دەبێت ئەوەندە دزی بكات كە لەسەری دەستی ببڕدرێت، ئەو ئەندازەیەش لەلای (جمهوری) زانایان وەك: (شافعی) و (مالك) و (احمد) -خوالێیان خۆش بێت - بریتییە لە (چارەكە دینارێكی ئاڵتوون، یان سێ درهەمی زیوو[١٢٢]) جاهەركەس ئەو ئەندازەیە دزی بكات، ئەوە بە (ئیتفاق)ی زانایان دەستی دەبڕدرێت، بەپێی ئەم بەڵگانە:

١. لەصەحیحی (بوخاریو موسلم)دا هاتوە (عبدالله ی كوڕی عومەر)-خوا لێی ڕازی بێ- دەفەرمووێت: (**أن رسولَ اللهِ صلّى اللهُ عليه وسلّم قطع في مجن ثمنه ثلاثةُ دراهِيم) وفي لفظ لمسلم (قطع سارقاً في مجن فيمته ثلاثة دراهـيم**). واتە: (پێغەمبەر (ﷺ) دەستی دزی بڕیوە لەدزینی قەڵغانێكدا كەبەسێ درهەمی زیو بوو) لەڕیوایەتی موسلمدا دەڵێ: پێغەمبەر (ﷺ) دەستی دزێكی بڕی قەڵغانێكی دزی بوو بایی سێ درهەم بوو).

٢. لەصەحیحی (بوخاری و مسلم)دا هاتووە كە (عائیشە) - خوا لێی ڕازی بێت - دەفەرمووێت: (پێغەمبەر (ﷺ)فەرموویەتی: ((**تقطع اليد في ربع دينارٍ فصاعِداً) وفي رواية لمسلم (لاتقطع يد السارق إلاّ في ربع دينارٍ فصاعداً**)).
(دەستی دز لەدزینی چارەكە دینارێكی (زێڕ) بەرە و ژوور دەبڕدرێت) لەڕیوایەتی (موسلم)دا هاتووە كە (دەستی دز نابڕدرێت، مەگەر لەدزینی چارەكە دینارێكی (زێڕ) بەرەو ژوور).

٣. لەصەحیحی (بوخاری)دا هاتووە كە پێغەمبەر (ﷺ)فەرموویەتی: (دەستی دز لەدزینی چارەكە دینارێكی زێڕدا ببڕن، بەڵام ئەگەر لەو ئەندازەیە كەمتر بوو، ئەوە لەسەری دەستی دز مەبڕن). چارەكە دینارێكی زێڕ لەوڕۆژەدا سێدرهەمی زیوو بووە، دینارێكی زێڕیش دوازدە درهەمی زیوو بووە.

وە (دز) دەستی نابڕدرێت هەتاكو ئەو ماڵەی كەدەیدزێت دەبێت لەجێگای هەڵگرتنی (عادە)تی خۆیدا بێت، بۆیە ئەو ماڵەی كەلەدەست خاوەنەكەی فەوتاوە، یان بەروبوومی ئەو بێستانەی كەلەدەرودەشتدایەو پەرژینی نییە، یان حەیوانێك كەبەبێ شوان بەرەڵا كراوە، ئەوە ئەگەر بابایەك ئەمانە بدزێت، دەستی نابڕدرێت، بەڵكو سەرزەنشت دەكرێت و قەرزو بژاردنەكەشی بەسەرەوە چەندانە دەكرێت، هەروەك فەرموودەی پێغەمبەریش (ﷺ) لەم بارەوە هاتووە، ئەوەتا (عومەری كوڕی شوعەیب لەباوكییەوە، ئەویش لەباپیرییەوە دەفەرمووێت: جارێكیان گوێم لەپیاوێك بوو پرسیاری لە پێغەمبەر (ﷺ) دەكردو ووتی: (ئەی پێغەمبەریخوا (ﷺ)هاتووم تاسەبارەت بەووشتری وون بوو پرسیارت لێ بكەم؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: پێڵاوو ئاوی خۆی پێیەو لەدرەخت دەخواو، وازی لێبێنە هەتاكو دەگاتە خاوەنەكەی خۆی، پاشان پیاوەكە ووتی: ئەی بزن و مەڕی وون بوو؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئەوە بۆ تۆ یان بۆبراكەت یان بۆ گورگە. پاشان پیاوەكە ووتی: ئەی ئەو مەڕەی كەبەشەو لە لەوەڕگاكەی خۆی دادەبڕێت؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: لەوەدا دەبێ سزابدریو دووئەوەندەی نرخەكەی خۆی بدرێتەوە، وەهەر حەیوانێكیش ئەگەر لەپەچەكەی خۆی دابڕێت، ئەگەر گەیشتە نرخی قەڵغانێك ئەوە دەست بڕینی لەسەرە، پاشان پیاوەكە ووتی: ئەی پێغەمبەریخوا (ﷺ) ئەی بەروبووم و ئەوەی كەلەنێو قۆزاخەكەیدا دەبڕێت؟ پێغەمبەر (ﷺ)فەرمووی: لەبەرو بوومدا هەرچییەك بیخوات بەڵام چاكی پڕنەكات بۆ ماڵەوە، ئەوە هیچی لەسەر نییە، بەڵام هەركەس لێی هەڵگرێت، ئەوە دوو ئەوەندەی نرخەكە سزادانیشی لەسەرە، وە ئەگەر بەروبوومەكە برایە جێگای خۆیو دزرا، ئەوە لەوكاتەدا دەست بڕینی لەسەرە، ئەویش ئەگەر هاتو دزراوەكە گەیشتە نرخی قەڵغانێك، بەڵام ئەوەی كەناگاتە نرخی قەڵغانێك ئەوە دەبێت دووئەندازەی نرخەكەی ببژێرێت و پاشان سزاش دەدرێت) رواه اهل السنن.

(خوێنەری خۆشەویست: (شێخی ئیسلام ابن تیمیه) - خوا لێی خۆش بێ - ئەم باسەشی بەكورتی هێناوە،

جابەپشتیوانی خوای كاربەجێ، من چەند خاڵێك دەخەمە سەری بەهیوای زیاتر و چاكتر حاڵی بوون:

خاڵی یەكەم: لەباسی (مەرجەكانی بڕینی دەستی دز)دا (شێخی ئیسلام) تەنها ئاماژەی بۆ دوومەرج كردووە، بەڵام زانایان دەفەرموون: دەبێت چەند مەرجێكی دیكە هەبێت، كەئەمانەن:

---

١٢٢. كفایه الأخیار م٢ ص١١٦- ١١٧. وەرگێڕ. .

١. دەبێ دزەکە باڵغ بێت، واتە: تەمەنی گەیشتبێتە (پانزە) ساڵ.

٢. دەبێت (عاقڵ) بێت، واتە: شێت نەبێت.

بەڵگەش لەسەر بەمەرج گرتنی ئەم دوو خاڵە، ئەم فەرموودەی پێغەمبەرە (ﷺ) کە دەفەرموێت: ((**رفع القلم عن ثلاثةٍ، عن النائم حتى يستيقض، وعن الصبي حتى يحتلم، وعن المجنون حتى يعقل**)). فەرموودەیەکی صەحیحەو ئەبو داودو نەسائیو ئیبن وماجە ڕیوایەتیان کردووە.

٣. دەبێ (دزە) کە بەئارەزووی خۆی دزیەکە بکات، نەك زۆر لێکراو (مکرە) بێت. بەڵگەش ئەم فەرموودەیە: ابن عباس-خوا لێی ڕازی بێ- دەفەرموێت: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (خوای بەرز لەمانەدا لە (ئوممەتە) کەم دەبورێت؛ نەزانیو... لەبیر چوون و... ئەوەش کەزۆر لێکراوە بۆ کارێکی خراپ) حاکم و ابن حبان ڕیوایەتیان کردووە و فەرموودەیەکی (صحیح)ـە.

٤. دەبێت ئەو ماڵەی کەئەی دزێت موڵکی خۆی نەبێت، وە (شوبهە) ش نەبێ کەبەشی ئەمی تێدایە[١٢٣].

خاڵی دووەم: ئەگەر کەسێك شتێکی بەخواستن (العاریە) برد، پاشان ئینکاری لێ دەکردو دەیووت: نەم بردووە. ئایا ئەوە (دزە) و حەددی لێ دەدرێ یان نا؟.

وەڵام: زانایان تێیدا جیاوازن، (جمهوری)ی زانیان دەفەرموون: دەستی نابڕدرێت، چونکە (قورئان) و (سوننەت) تەنها لەسەر (دز) دەست بڕینیان (فەرز) کردووە، دەی ئەو کەسەی شت بەخواستن دەباو پاشان - حاشای - دەکات، ئەوە پێی ناوترێت (دز).

بەڵام (ئیمام احمد و ئیسحاق و ظاهیریەکان) دەڵێن: حسابی دزی بۆ دەکرێو دەبێ دەستی ببڕدرێ. بەڵگەشیان ئەم فەرموودەیەیە: عائیشە - خوا لێی ڕازی بێ - دەڵێت: (ئافرەتێکی (مەخزوم)ی هەبوو، هەموو جار شتی بەخواستن دەبردو پاشان حاشای لێدەکرد، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی بەبڕینی دەستی کرد، لەوکاتەدا کەس وکاری ئافرەتەکە هاتنە لای (ئوسامەی کوڕی زەید) و داوایان لێکرد بەڵکو لەسەر ئەم ئافرەتە قسە لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) بکات، ئەویش چوو لەو بارەوە قسەی لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) کرد، پێغەمبەریش (ﷺ) بەئوسامەی فەرموو: ئەی ئوسامە جارێکی کە نەتبینم لەیەکێك لەسنوورەکانی خوادا تکا بکەیت، پاشان پێغەمبەر (ﷺ) هەستاو فەرمووی: ئەوانەی پێش ئێوە تەنها بۆیە خوای گەورە لەناوی بردن، ئەگەر بابایەکی ناودارو بەڕێز لەناویاندا دزی بکردایا، وازیان لێدەهێنا، بەڵام ئەگەر بابایەکی لاواز دزی بکردبا، یەکسەر دەستیان دەبڕی!! دەی بەو خوایەی کەگیانی منی بەدەستە، ئەگەر (فاتیمە)ی کچی (محمد) یش دزی بکات، دەستی دەبڕم، پاشان دەستی ئافرەتە مەخزومیەکەیان بڕی) ئیمام احمد و موسلم و نەسائی ڕیوایەتیان کردوە. (ابن القیم) ئەم بۆچوونەیانی لاپەسەندترە، وەهەروەها زۆرێك لەزانایانی تریش، چونکە: ئەو کەسەی شتێك دەخوازێو پاشان حاشای لێ دەکات، ئەگەرچی لە زووبانی عەرەبیدا دزی پێناوترێت، بەڵام لە (شەرع)دا هەر دزە، دەی شەرعیش پێش زووبان دەکەوێت. وە (شەوکانی) یش لەدوای هێنانی بۆچوونی هەردوولاو، موناقەشە کردنی بەڵگەکانیان، بۆچوونی دووهەم بەسەرکەوتوترو پەسەندتر لەقەڵەم دەدات[١٢٤]. هەندێ وردە بابەت ماوە سەبارەت بە (حەددی دز) بەڵام پێم وایە ئەمەندە بەس بێت و خوێنەری خۆشەویست حەواڵەی پەڕاوەکانی (فقه) دەکەم.

---

١٢٣. فقه السنه م٢ ص٤١٣. وەرگێڕ.

١٢٤. نیل الأوطار م٧ ص١٤٨ـ ١٥٠. وەرگێڕ.

﴿ فەصڵی پێنجەم ﴾

(حەددی داوێن پیس ـ الزاني ـ)

ئەو كەسەی كەداوێن پیس و زیناكەرە - چ پیاو چ ژن - ئەگەر هاتوو (مُحصَن) بوو[١٢٥]، ئەوە دەبێت بەبەرد ڕەجم بكرێت هەتاكو دەمرێت، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) (ماعزی كوڕی مالكی ئەسلەمی) و (ئافرەتە غامدیـیە) كەو (دوویەهودی) یەكەی ڕەجم كرد، وەموسڵمانانیش لەپاش خۆی هەردەم ڕەجمی داوێن پیسانیان كردووە.

بەڵام ئەگەر داوێن پیسەكە (محصن) نەبوو[١٢٦]، ئەوە بەفەرمانی (قورئان) دەبێ صەد قامچی لێ بدرێت، وە بە سوننەتی پێغەمبەریش دەبێت ساڵێك دووربخرێتەوە، ئەگەرچی هەندێك لەزانایان دوورخستنەوەكە بەفەرز نازانن[١٢٧]. وە هەتاكو چوار شایەت لەسەر ئەنجامدانی ئەو زینایە شایەتی نەدەن، یان كابرا خۆی (اقرار) نەكات لەسەر خۆی، ئەوە حەددەكە بەرپا ناكرێت، جا زۆربەی زانایان دەفەرموون: ئەگەر خۆی شاهێدی لەسەر خۆیدا، ئەوە دەبێت چوار جار شاهێدی بدات، وە هەندێك لەزانایانیش دەفەرموون: یەك جار شاهیدی بدات بەسە.[١٢٨]

وە ئەگەر كابرایەك خۆی (إقرار)ی كرد بەوەی كەزینای كردووە، پاشان پەشیمان بویەوە، ئەوە هەندێك لەزانایان دەفەرموون: حەددەكەی لەسەر دەكەوێت، وە هەندێكیشیان دەڵێن: (حەددە)كەی هەر لەسەر لا ناكەوێت[١٢٩].

(محصن)یش بەوە دەگوترێت كەبابای زیناكەر (مكلف) - باڵغ وعاقڵ - بێت، وەبەنیكاحێكی صەحیح ژنی هێنابێت وەبەپێشدا چووبێتەلای ژنەكەی، ئەگەرچی تەنها یەك جاریش بێت.

وە زانایان سەبارەت بەئافرەتێك كەسكی پڕەبێو كەچی مێردیشی نەكردووە جیاوازن، هەندێكیان دەڵێن: حەددی لەسەر نییە، چونكە دەگونجێت بەزۆرلێكراوی سكی پڕبووبێ، یان كابرایەك چووبێتە لایو وای زانیبێ ژنەكەی خۆیەتی، بەڵام دەستەیەكی دیكە لە زانایان دەڵێن: ئەگەر بەبێ مێردكردن سكیپڕبوو، ئەوە دەبێ حەددی لێ بدرێت، جا بەڕاستی ئەم بۆچوونەیان زیاتر لەگەڵ (بنچینەكانی) بەرنامەی ئیسلامدا دەگونجێت و، هەرچوار جێنشینەكانی پێغەمبەریش (ﷺ)پەیڕەویان لەمە كردووە.[١٣٠]

---

١٢٥. زانایان دەفەرموون: (محصن) بەوە دەوترێت كەئەم خاڵانەی تیا بێت:
یەكەم باڵغ بێت. دووەم: عاقڵ بێت. سێیەم: ئازاد بێت. چوارەم: ئەگەر پیاوبێت ژنی هێنابێت، ئەگەر ژنیش بێت شوی كردبێت. **كفاية الأخيار** م٢ص١١١. وەرگێڕ.

١٢٦. واتە ئەو چوار مەرجەی تێدا نەبوو كەباسمان كرد. وەرگێڕ.

١٢٧. بەڵگەی قورئان ئەمەیە: ﴿**الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّـهِ**﴾النور: ٢. واتە: (ئافرەتو پیاوی داوێن پیس هەریەكەیان صەدقامچیان لێدەنو لەڕاپەڕاندنی دەستورو یاسای خوادا بەزەییو نەرمی نەتان گرێت). وە پێغەمبەریخوا (ﷺ) دەفەرموویێت: (**البكر بالبكر جلد مائة ونفي سنة**) رواه مسلم. كفايه الأخيار م٢ ص١١٠. وەرگێڕ.

١٢٨. ئەوانەی كەبۆچونیان وایە (كابرای زیناكەر) یەكجار دان بەزیناكەی خۆیدا بێنێ بەسە، ئەم زانایانەن: (مالك، شافعی، داود الظاهري، طبري، أبو ثور) بەڵام (احمد و ئەبوحەنیفە) دەفەرموون: دەبێ كابرا چوارجار شاهێدی لەسەرخۆی بدات بەئەنجامدانی زیناكە. وەهەردو لاش بەڵگەی شەرعی خۆیان هەیە، بەڵام پێویست ناكات لێرەدا باسیان بكەم، وە (سید سابق)یش لە (فقه السنه)دا بۆچونی (ئیمام مالكو شافعی) پێ (راجح) ترە. فقه السنه م٢ ص٣٥٢. وەرگێڕ.

١٢٩. ئەو بۆچونەیان كەدەڵێ حەددەكەی لەسەر دەكەوێ، بۆچونی ئەم زانایانەیە: (شافعییەكان، حەنەفییەكان، حەنبەلییەكان) ئیمامی (مالك)یش دەفەرموویێت: ئەگەر پەشیمان بویەوەو (شوبهە)ی هەبوو، ئەوە لێی قەبوڵ دەكرێت، بەڵام ئەگەر (شوبهە)ی نەبوو، ئەوە لێی قەبوڵ ناكرێت. فقه السنه م٢ ص٣٥٢. وەرگێڕ..

١٣٠. بۆقوڵتر شارەزابونی بەڵگەكان، سەیری (فقه السنه م٢ ص٣٥٦ـ ٣٥٧) بكە. وەرگێڕ.

(حەددی نێر بازی -اللِّواطَة-) [١٣١]

لەبارەی حەددی نێربازیشەوە، هەندێك لە زانایان دەفەرموون: حەددەكەی وەك هی زینایە. وە هەندێكیشیان دەڵێن: حەددەكەی لە هی زینا كەمترەو، بەڵكو تەنها (تعزیر) سەرزەنشت دەكرێت. بەڵام ڕای پەسەند ترو ڕاست تر ئەوەیە كەهاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) وان لەسەری و یەك دەنگن تێیدا، ئەویش ئەوەیە دەفەرموون: دەبێ هەردوكیان بكوژرێن، چ (بكەر) چ (لەگەڵ كراو) ئیتر (محصن) بن یان (محصن) نەبن وەك یەكە[١٣٢]، بۆ ئەمەش چەند بەڵگەیەكیان بەدەستەوەیە: بەتایبەت ئەم فەرموودەیە: (ابن عباس)-خوا لێی ڕازیبێ- لەپێغەمبەرەوە (ﷺ)دەگێڕێتەوە كەفەرموویەتی: (من وجدتموه يعملُ عملَ قومِ لُوط، فَاقْتلوا الفاعِلَ والمفعـولَ بـهِ) ئەبو داودو ترمزیو ابن ماجە گێڕاویانەتەوەو فەرموودەیەكی صەحیحە.

واتە: (هەركەستان بینی كردەوەكەی گەلی لوطی ئەنجام ئەدا-نێربازی- ئەوە بكەرو لەگەڵ كراو بكوژن).

بەكورتی یارەكانی پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بەكوشتنی (نێرباز) جیاوازیان نییە-چ فاعل چ مفعول بە-، بەڵام بۆ شێوازو چۆنێتی كوشتنەكەیان چەند بۆچوونێكیان هەیە:

(ئەبو بەكری صدیق و عەلی كوڕی ئەبو تالیب-خوایان لێ ڕازیبێ-) دەفەرموون: دەبێ لەسەر بانێك بەر بدرێنەوە یان دیوارێكیان بەسەردا بتەپێنرێت هەتاكو لەژێریدا دەمرن!!.

وە هەندێكیان دەفەرموون: دەبێت لەبۆن پیسترین جێگادا بەند بكرێن هەتاكو دەمرن، (ابن عباس)یش دەفەرمووێت: دەبێت ببرێنە سەر بەرزترین سەربانی ئەو گوندە یان ئەو شارە و بەربدرێنەوە، پاشان بەشوێنیاندا بەرد باران بكرێن، هەروەك چۆن خوای گەورە بەو شێوەیەی بەگەلی (لوط) كرد، وە (ابن عباس)-خوا لێی ڕازیبێت- لەڕیوایەتێكی دیكەدا دەڵێت: دەبێ ڕەجم بكرێن. شایانی باسە زۆربەی سەلەفیش لەسەر ئەم بۆ چونەن.

وەدەفەرموون: لەبەرئەوەی خوای گەورە لەسەر ئەو كردەوەیە گەلی (لوط)ی ڕجم كردووە، كەواتە دەبێت: هەردووكیان ڕەجم بكرێن، ئیتر كۆیلە بن یان ئازاد یان یەكێكیان كۆیلەو ئەوی تر ئازاد وەك یەكەو هیچ جیاوازییەكیان نییە، بەڵام ئەگەر باڵغ نەبوون، یان یەكێكیان باڵغ نەبوو، ئەوە سزاكەی لەكوشتن سوكترە[١٣٣].

---

١٣١. (اللواط) بریتییە لەوەی: نێر لەپشتەوە بڕواتەلای نێر، یان لەپشتەوە بڕواتە لای غەیری خێزانی خۆی. الأدلة الرضية لمتن الدرر البهية في المسائل الفقهية ص٢٩٥. وەرگێڕ.

١٣٢. لەباسی حەددی زینادا پێناسەی (محصن) و (غیر محصن) مان ڕوون كردۆتەوە، بەشێوەیەك لێرەدا پێویست ناكات. وەرگێڕ.

١٣٣.خوێنەری خۆشەویست: دەربارەی حەددی نێربازی سێ بۆچوون هەیە:

یەكەم: بە ڕەهایی دەبێت هەردوكیان بكوژرێن. ئەمەش بۆچوونی هەموو هاوەڵانی پێغەمبەرە (ﷺ) وەئیمامی شافعیش لەقسەیەكیدا لەسەرئەمەیە.

دووەم: حەددی نێربازی وەك حەددی زینا وایە. بۆیە ئەگەر ژندار بوون، دەبێ (ڕەجم) بكرێن‌و، ئەگەر بێ ژنیش بوون، ئەوەدەبێ (صەد) قامچیان لێ دەدرێ‌و، ساڵێكیش لەوڵات دورخرێنەوە. ئەمەش بۆچونی ئەم زانایانەیە: (سەعیدی كوڕی موسەیەب، عطائی كوڕی ڕەباح، قەتادە، حەسەنی بەصری، نەخەعی، ثەوری، ئەوزاعی، ئیمام شافعی لەقسەیەكیدا).

سێهەم: (ئەبوحەنیفەو، شافیعی لەقسەیەكی تریدا) دەڵێن: ئەو كەسەی نێربازی دەكات تەنها (تعزیر) سەرزەنشتی لەسەرە، چونكە ئەو كردەوەیە زینا نییە، بۆیە حوكمی ئەویش وەرناگرێت. فقه السنه م٢ ص٣٦٥-٣٦٧. بەڵام ئیبن تەیمییە ـ ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ بۆچونی یەكەمی لاپەسەند ترو (صەحیح) ترە، چونكە ئیجماعی هاوەڵانی پێغەمبەری (ﷺ) لەسەرە. وە شەوكانیش ـ خوالێی ڕازی بێ ـ لە پەڕاوی (نیل الأوطار /٧ ص١٣٣)دا ئەمیش هەمان بۆچونی هاوەڵانی پێڕاسترو، لاپەسەندترەو، بەرپەرچی هەردوو بۆچونەكەی تری داوەتەوە. وەرگێڕ.

﴿ فەصڵی شەشەم﴾

(حەددی عارەق خۆر - شَارِبُ الخَمْر-)

حـەددی عـارەق خـواردنیش، بەسـوننەتی پێغەمبـەری خـوا(ﷺ) جێگیرەو کۆڕا (اجماع)ی ئومەتیشی لەسـەرە، چونکە بەچەند جۆرێك لەپێغەمبـەری‌خواوە (ﷺ) گێڕدراوەتـەوە کەفەرموویـەتی: **(من شرب الخَمر فَاجلِدوه، ثُم إنْ شرب فاجلـدوه، ثُـم إنْ شـرب فاجلدوه، ثُم إنْ شرب الرابِعة فاقتُلوه)** ئەبو داودو ترمزیو ابن ماجە گێڕاویانەتەوە.

(هەرکەس عارەقی خـواردەوە، ئـەوە شـەلاقی لێـدەن، پاشان ئەگـەر خواردیـەوە شـەلاقی لێدەن، پاشـان ئەگـەر خواردیـەوە شـەلاقی لێدەن، وەئەگەر بۆجاری چوارەمیش خواردی‌یەوە، ئەوە بیکوژن).

وەلە پێغەمبەری‌خواوە (ﷺ) جێگیرە کەچەند جار (شەلاق)ی لەعارەق خۆر داوە، وەبەهەمان شێوە جێنشینەکانی‌و موسڵمانانیش لەپاش خۆی هەردەم پەیڕەوی‌یان لێکردووە.

بەڵام کوشتنی (عارەق خۆر) لەلای (جمهوری) زانایان (منسوخ)ـە، هەنـدێکیش دەڵێن: (منسـوخ) نـی‌یـەو، بـەڵکو ئـەو کوشـتنە وەك (سەرزەنشتێك) وایە کەپێشەوای موسڵمانان لەکاتی پێویستدا ئەنجامی دەدات[١٣٤].

سەبارەت بەژمارەی شەلاقەکانیش: لەصەحیحی (مسلم)دا هاتووە کە پێغەمبـەری‌خوا (ﷺ): **((أنه ضرب فِي الخَمر بِالجَرِيدِ والنعـال أربعين))**.

واتە: (پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەمەڕ حـەددی عـارەق خـۆردا، بەپـەلی دارخورمـاو نـەعل (چـل) شـەلاقی وەشـاندووە). وەئـەبو بەکری صدیقیش - خوا لێی ڕازی بێ - هەر چل قامچی وەشاندووە، بەڵام عومەری کوڕی خـەتاب - خـوا لێـی ڕازی بـێ - لەسـەر دەمـی جێنشینایەتی خۆیدا (هەشتا) قامچی لـەعارەق خۆر داوە، وە ئیمامی عـەلی‌یش - خـوا لێـی ڕازی بـێ - جـاری واهـەبووە چـل قامچی‌و جاری واهەبووە هەشتا قامچی دەوەشاند.

بۆیە دەستەیەك لەزانایان دەڵێن: (واجب)ـە هەشتا قامچی لەعارەق خۆر بدرێت، وەهەندێکیش دەڵێن: ئەوەی کەواجبە چل قامچی‌یە، بەڵام زیادلـەوە (پێشەوای موسڵمانان) دەتوانێت لـەکاتی پێویسـتدا ئەنجامی‌بدات. بۆنموونـە: ئەگـەر بابـای عـارەق خـۆر لەهەشـتا قـامچی کـەمتر گـوێی نـەدەداو پەنـدی وەرنـەدەگرت، یـان خـەڵکی بەشـێوەیەکی زۆر دەسـتیان دابوویـە عـارەق دروست کردن و خواردنەوەی، ئەوە لـەو دەمـەدا زیـاد لەچل قامچی دروستە، بـەڵام ئەگـەر عـارەق خـۆران کـەم بوون و، بابـای عارەق خۆریش تازە دەستی دابوویە عارەق خواردنەوە، ئەوە چل قامچی بەسەو، زیاترلەوە پێویست ناکات. شایانی باسە ئەم بۆچوونی دووەمـەیان لـەوی پێشوو (پەسـەند)ترەو، بۆچوونی ئیمام (شافعی) و ئیمام (احمد)یشە لەیـەکێك لەقسـەکانیدا. چونکە (عومەری کوڕی خەتاب)-خوا لێی ڕازی بێ- کاتێك هەستی کرد عارەق دروست کردن و خواردنەوەی پەرەی سەندووە و زۆر بووە، یەکسـەر لەهەشتا قامچی‌یەکەش زیادی کردووە، ئەنجا بۆ زیـاتر سەرزەنشت کردن سـەری عـارەق خۆرەکەشی (سفر) دەکرد، بۆیە ئەگەر کابرای عارەق خۆر لەگەڵ لێدانی چل قامچی‌یەکەدا، لەوڵاتیش دوور بخرێتەوە تاناوی کوێر بێتەوە، یان ئەگەر بەرپرس بوو، لابرێت و بهێنرێتـە خـوارەوە، ئەوە کارێکی زۆر چاکە، چونکە ئیمـامی عومـەر-خـوا لێـی ڕازی بێ- لەسەر عارەق خواردن بەرپرسی هێناوەتە خوارەوەو (عەزل)ی کردووە!!.

---

١٣٤. تەنها (ظاهیریەکان) لەناویاندا (إبن حزم) بۆچونیان وایـە کـە: عـارەق خـۆر لـەجاری چوارەمدا دەکوژرێت، ئـیتر کۆوجـەماوەری زانایـان دەفـەرموون: کوشتنەکەی (نسخ) بووەتەوە. نیل الأوگار م٧ ص١٦٢- ١٦٣. وەرگێڕ..

کۆمەڵنیوز

(عارەق چیە؟)
پێناسەی عارەق - الخمر -:

ئەو عارەقەی کەخواو پێغەمبەر (ﷺ) قەدەغەیان کردووە، وەهەرکەس بیخواتەوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی کردووە بەشەلاق لێدانی، بریتیە: لەهەموو شەرابێکی سەرخۆش کەر، ئیتر لەهەرچیەك دروست بکرێت، وەك یەك وایە، وەك ئەمانە: (ترێ و خورماو هەنجیر) لەبەرو بومدا. (گەنم و جۆ) لەدانەوێڵەدا، یان (هەنگوین) و (شیر)ی ئاژەڵ. چونکە عارەق تایبەت نیە بەگوشراوی ترێوە، تەنانەت ئەو کاتەی کەئایەتی حەرام بوونی (عارەق) دابەزی، لەنێو مەدینەدا ئەو عارەقەی کەلەترێ دروست دەکرێت هیچی تێدا نەبوو، چونکە لەنێو شاری مەدینەدا دار ترێ هەر نەبووە، بەڵکو عارەقی ترێ لەشامەوە دەهات بۆ مەدینە، وەخەڵکی شاری مەدینە زۆرینەی عارەقەکەیان گوشراوی خورمابووە.

هەربۆیە بە (موتەواتر)ی لەپێغەمبەری خواو (ﷺ) جێنشینە بەڕێزەکانیو، هاوەڵانی تریش هاتووە کە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەموو سەرخۆش کەرێکی بەحەرام داناوەو، ڕونیشی کردۆتەوە کە (عارەق)ە.

کەواتە: ڕای پەسەندترو بەهێز ئەوەیانە کە (جمهور)ی زانایانی لەسەرە، ئەویش ئەوە یە کە بەگشتی هەرشتێك (مُسْكِرْ) سەرخۆش کەربێت ئەوە عارەقەو حەرامە، وەشەلاقیش لەبخۆرەکەی دەدرێت، ئیتر ئەگەر چی تەنها یەك قەترەشی لێبخواتەوە و بۆ تەداوی بێ‌وبۆ غەیری وی وەك یەکە.

چونکە پێغەمبەریخوا (ﷺ)سەبارەت بەعارەق پرسیاری لێکرا لەکاتێکدا بۆ دەرمان بەکاربهێنرێت؟ ئەویش لەوەڵامدا فەرمووی: (إنها داءٌ وليست بِدواء) رواه مسلم.. واتە: (لەڕاستیداعارەق دەردە، نەك دەرمان). وەلەڕیوایەتی ئیمام (بوخاری)دا دەفەرموویێت: ((إن الله لم يجعلْ شفاءُ أُمتي فيما حرم عليها). واتە: (خوا شیفای ئومەتەکەمی لەشتێکدا دانەناوە کە لەسەری حەرام کردبێت)!!. بەرپا کردنی حەددەکەش بەدوو شت واجب دەبێت:

یەکەم: بەشاهیدی دانی دوو شاهیدی پیاو.

دووەم: بە (اعتراف) دانپیاهێنانی عارەق خۆرەکە خۆی.

بەڵام ئەگەر بابایەك بۆنی عارەقیلێ دەهات، یان بینرا لەوەختی ڕشانەوەدا عارەقی هەڵدەهێنایەوە، ئەوە هەندێك لەزانایان دەڵێن: ئەو کەسە حەددی لێ نادرێت، چونکە بۆی هەیە عارەقی نەخواردبێت، یان بەنەزانی خواردبێتی، یان بەزۆرو شەق دەرخواردیان کردبێت، لەم لاشەوە دەستەیەکی تر لەزانایان دەفەرموون: ئەگەر زانرا ئەو شتەی کەخواردویەتیەوە سەرخۆش کەرە، ئەوە دەبێت شەلاقی لێبدرێت. ئەم بۆچوونەشیان پەسەند ترە و، هەرئەمەش لەجێنشینەکانی پێغەمبەر (ﷺ)و هاوەڵانی دیکەشەوە هاتووە، وەك (عوسمان و عەلی و ابن مسعود)-خوایان لێ ڕازی بێ- سوننەتی پێغەمبەریش (ﷺ) هەر لەسەر ئەمەیانەو، بۆ (ئیصلاح)ی خەڵکیش ئەمەیان باشترەو، ڕێڕەوی ئیمام (مالك) و (احمد) و غەیری ئەوانیش لەسەر ئەمەیە.

(حوكمی حەشیشە)

بەهەمان شێوە حەشیشەش خواردنی حەرامەو، بخۆرەكەی شەلاقی لێدەدرێت، وەك چۆن لەعارەق خۆر دەدرێت. بەڵكو حەشیشە لەعارەقیش - لەچەند ڕویەكەوە - پیسترو قیزەوون ترە!!.

بەڵام ئەوەندە هەیە لەبەر ئەوەی (تەڕ) نیەو (ووشك وڕەقە) زانایان سەبارەت بەپیس بونی مشت ومڕیان هەیەو سێ بۆچوونی لەسەرە:

بۆچوونی یەكەم: وەك عارەق وایە وپیسە.

بۆچوونی دووەم: لەبەرئەوە ووشك و ڕەقە پیس نیە.

بۆچوونی سێهەم: دەبێ جیاوازی بخرێتە نێوان ووشك و تەڕەكەیانەوە.

بەهەرحاڵ: بە (لفظ و معنی) حەشیشە دەچێتە نێو ئەو عارەقەی كەخوا و پێغەمبەر (ﷺ) قەدەغەیان كردووە. ئەوەتا (ئەبوو موسای ئەشعەری) -خوای لێ ڕازی بێ- دەفەرمووێت: (ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) سەبارەت بەو دوو (شەرابە)ی كەئێمە لەووڵاتی یەمەن درووستی دەكەین فەتوامان بۆ بدە؟ (البتع) كەلەهەنگوین دروست دەكراو (المز) كەلەگەنم دروست دەكرا، جائەبو موسی دەڵێت:پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەووتاردا ووشەی كورت وپڕمانای "جوامع الكلم"ی پێ بەخشرابوو. بۆیە فەرمووی (**كُلُّ مسكِرٍ حـرام**) واتە: (هەموو شتێكی سەرخۆشكەر قەدەغەیە) متفق علیه.

وە (نوعمانی كوڕی بەشیر) - خوا لێی ڕازی بێ - دەفەرمووێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (لە (جۆ) عارەق هەیە، لە (گەنم) عارەق هەیە، وەلە (مێووژ) عارەق هەیە، وەلە (خورما) عارەق هەیە، وەلە (هەنگوین) عارەق هەیەو منیش پێشگیریی لەهەموو سەرخۆش كەرێك دەكەم) ئەبوداودو ترمزی گێڕاویانەتەوە.

وە (ابن عومەر) - خوا لێی ڕازی بێ - دەگێڕێتەوە كەپێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (**كُلُّ مسكِرٍ خمر، وكُلُّ مسكِرٍ حرام**) **وفي روايةٍ (كُلُّ مسكِرٍ خمر، وكُلُّ خمرٍ حرام)** رواه مسلم.

واتە: (هەموو سەرخۆش كەرێك عارەقەو، هەموو سەرخۆش كەرێكیش قەدەغەیە) لەگێڕانەوەیەكی تردا دەفەرمووێت: (هەموو سەرخۆش كەرێك عارەقەو هەموو عارەقێكیش قەدەغەیە). وە (عائیشە) - خوای لێ ڕازی بێ - دەفەرمووێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: (**كُلُّ مسكِرٍ حرام، وما أسكر الفِرق مِنه، فَملأُ الكَف مِنه حرام**)رواه الترمزيُ وقال: حديث حسن.

واتە: (هەموو سەرخۆش كەرێك قەدەغەیە، وەهەرشتێك زۆرەكەی مرۆڤ سەرخۆش بكات، ئەوەپڕە مشتێكیشی لێ قەدەغەیە). وەهەم پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەجێگایەكی دیكەدا دەفەرمووێت: (**ماأسكر كثيره، فقليله حـرام**). رواه ابو داود والترمزيُ وابن ماجه وصحَحَهُ الحاكم.

واتە: (ئەو شتەی زۆرەكەی مرۆڤ سەرخۆش بكات، كەمەكەیشی قەدەغەیە). وە (جابر) -خوا لێی ڕازی بێ- دەفەرمووێت: (جارێكیان پیاوێك پرسیاری كرد لەپێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بەشەرابێك كەلە ووڵاتی ئەوان دەیان خواردەوە، پیان دەووت: (المِذرْ) پێغەمبەر (ﷺ)فەرمووی: ئایا ئەو شەرابە سەرخۆش كەرە؟ ووتی: بەڵێ. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: هەموو سەرخۆش كەرێك قەدەغەیە، وەهەركەس خواردنی سەرخۆش كەر بخواتەوە، خوا بەڵێنی داوە كە: چڵك و چەپەڵی دۆزەخیەكانی دەرخوارد بدات). موسلم ڕیوایەتی كردووە.

جالەڕاستیدا فەرمووده لەم بارەوە زۆرە و لەیەك ووشەی كورتدا پێغەمبەریخوا (ﷺ) هەموو سەرخۆش كەرێكی كۆكردۆتەوەو، بەحەرامی لەقەڵەم داوە، وەجیاوازی نەخستۆتە نێوان جۆرێك و جۆرێكی دیكە، ئیتر ئایا ئەو سەرخۆش كەرە دەخورێت، یان دەخورێتەوە، شلە یان ڕق و ووشك، هیچ كار لەحەرام بوونی ناكات. وەشایانی باسە زانایانی پێشوو بۆیە بەتایبەت باسی (حەشیشە) یان نەكردووە، چونكە لەم نزیكانەداو لەپاش ئەوان خواردنی داهاتووە، هەروەك چۆن هەندێك

شەرابی سەرخۆشکەری دیکەش هەن لەکاتێکدا لەسەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) نەبوون و لەپاش ئەو داهاتوون، بەڵام هەموویان دەڕۆنەژێر ئەو فەرموودانەی کەبڕیاری حەڕام بوونی هەر سەرخۆش کەرێکیان داوە.

﴿ فەصڵی حەوتەم﴾

(حەددی بوهتان کردن) [135]

یەکێکی تر لەو حەددانەی کە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر(ﷺ) باسیان کردووەو موسڵمانانیش تێکڕا کۆکن لەسەری ... حەددی بوهتان کردنە - القذف - بۆ کەسێکی داوێن پاك! بۆیە ئەگەر بابایەك بوهتانی (زینا) کردن یان نێربازی بۆ کەسێکی پاك و بێ گەرد (المحصن) کرد، ئەوە واجبە حەددی لێ بدرێت، شایانی باسە حەددەکەش هەشتا قامچییە.

لەباسی بوهتاندا مەبەست بە (محصن) مرۆڤی ئازادو داوێن پاکە (الحر العفیف) بەڵام لەبابی زینادا: بریتییە لەوەی کەژنی هێنابێ‌و (جیماع)ی تەواوەتی لەگەڵدا کردبێت.

---

١٣٥) بێگومان شێخی ئیسلام - رەحمەتی خوای لێبێت - باسی (القذف) بوهتانیشی بەکورتی هێناوەو هەندێك وردە بابەتی باس نەکردووە، بۆیە ئەگەر خوێنەر دەیەوێت قوڵتر شارەزا بێت، باسەیری پەڕاوە (فقه)یەکان بکات. وەرگێڕ.

﴿ فەصڵی هەشتەم ﴾

(ئەو تاوانانەی کەسزاو حەددێکی دیاری کراویان بۆ دانەنراوە)

لەمەڕ ئەو سەرپێچیو تاوانانەی کەلە قورئان و سوننەتدا حەدێکی دیاری کراو، یان (کەفارەت) یان بۆ دانەنراوە، وەك ئەم تاوانانە:

١. ماچکردنی منداڵی بێموو-الأَمْرَد- یان ئافرەت-غەیری ژنی خۆیىو محارم-.

٢. باوەش کردن بەئافرەتدا، سۆك لێدانی و، خۆپیا ئاسون، چونە لای ئافرەت، بەڵام بەبێ (جیماع)!!.

٣. بوهتان هەڵبەستن بۆ خەڵکی، بەڵام کەمتر لەزینا، (بۆ نموونە: فلان کەس ماچی فلان ئافرەتی کرد، یان سۆکی لێدا، یان چاوی لێ هەڵتەکاند).

٤. خواردنی شتی حەرام وەك: خوێن و مردارەوە بوو.

٥. دزینی شتێك لەجێگایەکدا کەشوێنی پاراستنی سروشتی ئەو شتە نەبێت، ئەگەر چی شتێکی زۆر کەمیش بێت.

٦. ناپاکی کردن لەئاست (ئەمانەت و بەرپرسێتی دا وەك: بەرپرسانی (بیت المال) و (هەتیو) و (وەکیل) و (شەریك) ئەگەر هاتوو ناپاکی -خیانەت-یان تێدا ئەنجام دا.

٧. (غەش) کردن لەسەوداو کڕین و فرۆشتندا. وەك:ئەوانەی لە (کێشانە) و (پێوانە)دا کەم و زۆر دەکەن و خەڵکی هەڵدەخەڵەتێنن وقۆڵیان دەبڕن!!.

٨. شایەتی دانی درۆ. (شهادة الزور).

٩. بەرتیل (ڕەشوە) وەرگرتن لە (حوکم) کردندا.

١٠. حوکم کردن لەشتێکدا بە غەیری بەرنامەی خوا.

١١. دەست درێژکردنە سەر خەڵکی بەناحەق.

جائەوانەی کەئەم جۆرە تاوانانە ئەنجام دەدەن، ئەوە دەبێت هەردەم سزابدرێن و سەرزەنشت - تعزیر - بکرێن. جۆری سەرزەنشتەکەش دراوەتە دەست والی موسڵمانان.

بەڵام ئەوەندەیە، بۆ کەم و زۆری -تعزیر-ەکە دەبێت ڕەچاوی ئەم خاڵانە بکرێت:

یەکەم: دەبێ سەرزەنشت -تعزیر-ەکە بەگوێرەی کەم و زۆری تاوانەکەی بێت لەنێو خەڵکیدا. بۆیە ئەگەر ئەو تاوانە لەنێو خەڵکیدا زۆر بوو، ئەوە دەبێت سزاکەی زۆر تر بێت، بەڵام ئەگەر کەم ئەنجام دەدرا ئەوە دەبێت بەپێچەوانەوە بێت.

دووەم: وەدەبێ بەگوێرەی حاڵی تاوان بارەکە بێت، بۆیە ئەگەر کابرایەك بو لە گوناە و سەرپێچیدا ڕۆچووبوو... ئەوە دەبێ سزاکەی بۆ چەندانە زیاد بکرێت، بەڵام ئەگەر وانەبوو ئەوە دەبێت بەپێچەوانەوەبێت.

سێهەم: وەدەبێ بەگوێرەی گەورەو بچوکی خودی تاوانەکە بێت. بۆنموونە؛ بابایەك شەلم کوێرم دەست درێژی دەکاتە سەر ناموسی هەموو کەس، نابێت سزاکەی وەك ئەو کەسە بێت کەتەنها دەست درێژی کردۆتە سەریەك ئافرەت یان یەك منداڵ.

لەمەڕ کەمترینی (تعزیر)ـەکەش سنوورێکی دیاری کراو دانەنراوە، بەڵکو هەرشتێك ئازارو ئێش بەتاوان بار بگەیەنێت ئەوە دەگونجێت ئەنجام بدرێت، چونکە زۆر جار پیاوی واهەیە بەئامۆژگاری سەرزەنشت دەکرێت، هەواش هەیە بەتوڕە بوون لێی، هەواش هەیە تەنها بەهەڕەشە کردن لێی، وەزۆر جاریش (تعزیر) بەدەنگ لێ هەڵگرتن و (سڵاو) لێ نەکردن دەبێت، ئەگەر هاتوو بەرژەوەندی لەوەدا بوو، هەروەك دەبینین پێغەمبەری خوا (ﷺ) و هاوەڵانی پەنجا ڕۆژ قسەیان نەکرد لەگەڵ ئەو سێ موسڵمانەدا کەبەبێ (عوزر) لە جەنگی (تەبوك) دوا کەوتن!!.

وەپیاوی واش هەیە (تعزیر)ـەکەی بەوە دەبێت کەلە (لێپرسراوێتی) بهێنرێتە خوارەوە، هەروەك پێغەمبەری خوا و (ﷺ) هاوەڵانی (تعزیر) یان بەو جۆرە کردووە. وەهەندێ جاریش (تعزیر) بەبڕاندنی (راتب) موچە دەبێت، وەك ئەو سەربازە موسڵمانەی کەلە شەڕدا هەڵدێو پشت دەکاتە دوژمن، چونکە پشت کردنە دوژمن لەشەڕدا لەتاوانە گەورەکان (الکبائر)ـە، جابڕینی یارمەتیەکەی

وەك شێوە (تعزیر) ێك وایە بۆی، وەبەهەمان شێوە (لێپرسراو) ئەگەر کردەوەیەکی نادروستی کرد، ئەوە هێنانە خوارەوەی و دورخستنەوەی لەو بەرپرسێتی‌یە جۆرە سەرزەنشتێکە بۆی!.

وەزێدە جارانیش سەرزەنشت (تعزیر) بە (بەند) کردن و لێدان دەبێت، یان ناوچاو ڕەش کردن و سوارکردنی بەپشتدا لەسەر وولاخێك و گێڕانی بەنێو خەڵكدا. هەروەك دەگێڕنەوە کە ئیمامی (عومەر)- خوا لێی ڕازی بێ- هەرکەسێك شاهیدی درۆی بدابایە، فەرمانی دەکرد ناوچاوی ڕەش بکرێت و بەپشتا سواری وولاخێك بکرێ و، بەنێو عالەمدا بگێڕدرێت!!.

سەبارەت بەسنوری زۆر ترینی (تعزیر)ـەکەش، زانایان مشت و مڕیان هەیە: شافعی‌یەکان دوو قسەیان لەسەری هەیە:

یەکەم: نابێت لە (دە) قامچی زیاتر بێت.

دووەم: نابێت بگاتە ئەندازەی حەددێکی شەرعی.

وە ئیمام (احمد) دەڵێت: دەگونجێت لەسەر تاوانێك ئەوەندەی لێ بدرێت کەبگاتە ئەندازەی (حەدد)ی تاوانێکی تر، بەڵام نابێت بگاتە (حەدد)ی هەمان تاوان. بۆ نموونە؛ کابرایەك دزی بکات، بەڵام ئەو مەرجانەی تێدا نەبێت کەدەبێتە هۆی دەست بڕینی، ئەوە نابێت دەستی ببڕدرێت، بەڵام دەکرێت زیاد لە (حەدد)ی (بوهتان) کردنیشی لێ بدرێت. یان کەسێك لە (زینا) کەمتر بکات، ئەوە نابێت (حەدد)ی زینای لێبدرێت، بەڵام دەگونجێت زیاد لە (حەدد)ی (بوهتان) کەری لێ بدرێت!!.

بەڵام ئیمام (مالك) دەڵێت: هەندێك تاوان هەن دەگونجێت (تعزیر)ەکەیان بگاتە (کوشتن)یش. جاهەندێك لەشوێن کەوتوانی ئیمام (احمد)یش لەگەڵیدا یەکدەنگن،. بۆ وێنە؛ (جاسوسی موسڵمان) ئەگەر هاتوو جاسوسی بەسەر موسڵمانانەوە بۆ دوژمن دەکرد، ئەوە سەبارەت بە حوکمەکەی ئیمامی (احمد) تێیدا وەستاوە، بەڵام (مالك) وهەندێکیش لە (حەنبەل)یەکان کوشتنیان پێ جائیزە، لەم لاشەوە (ئەبو حەنیفە) و (شافعی) وەهەندێ لە (حەنبەل)ی‌یەکانیش کوشتنیان پێ (مەنعە)!.

بەهەمان شێوە سەبارەت بە (ساحر-جادوگەر-)یش زۆربەی زانایان پێیان وایە دەبێت بکوژرێت. چونکە (جوندب) - خوا لێی ڕازی بێ - دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (**حد الساحر ضربه بالسيف**) رواه الترمذي. واتە: (حەددی جادوگەر شمشێر لێ دانیەتی)!!. وەلەهاوەڵانیش: (عومەرو، عوسمان و، حەفصەو، عبدالله ی کوڕی عومەر، هەندێ صەحابەی تریش) - خوایان لێ ڕازی بێ - پێیان وایە دەبێ (جادوگەر) بکوژرێت.

شایانی باسە (جمهور)ی زانایانیش کوشتنی (جادوگەر) بە (حەدد) دەزانن نەك (تعزیر).

وە (ئەبو حەنیفە)ش پێی وایە ئەگەر تاوانێك زۆر دووبارە بویەوە، ئەوە (تعزیر)ـەکەی دەبێتە (کوشتن)!.

بەڵگەش لەسەر ئەوەی هەر تاوانبارو خراپ کارێك ئەگەر خراپەو شەڕی بەکوشتن نەبێت کۆتایی پێ نەدەهات، ئەوە دەبێت بکوژرێت..

ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە (ﷺ): ئیمام (مسلم) لەصەحیحەکەیدا لە (عەرفەجەی ئەشجەعی‌یە) وە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (هەرکەس هات بۆلاتان وەلەکاتێکدا ئێوە هەموو کۆبوون لەسەر لێپرسراوێتی یەك پیاو، بەڵام ئەو دەیویست هێزتان تێك داو، یان جیاوازی بخاتە نێوان ریزەکانتانەوە، ئەوە بیکوژن).[١٣٦]

یان دەبینی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەجاری چوارەمدا فەرمانی بەکوشتنی عارەق خۆر کردووە، ئەویش بەبەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە ئیمامی (احمد) لە (دەیلەمی)یەوە دەیگێڕێتەوە کەدەفەرمووێت: (پرسیارم لە پێغەمبەر(ﷺ) کردو ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئێمە لە ولاتێکین هەمیشە سەرگەرمی ئیشکردنین، جابۆیە لە (گەنم) شەراب دروست دەکەین و بەهۆیەوە

---

١٣٦) سەیری دەکەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمان دەکا بەکوشتنی ئەوکەسەی داوای لێپرسراوێتی موسڵمانان دەکات لەکاتێکدا موسڵمانان لێپرسراوی شەرعی و ڕاستی خۆیانیان هەیە. چونکە ئەوە خراپەی زۆری لێدەبێتەوەو هۆکارێکی گەورەیە بۆ (فیتنە). جاخراپەی ئەوکابرایە بەکوشتن نەبێت کۆتایی پێنایەت، کەواتە دەبێت بکوژرێت، ئەگەر چی پیاو چاکیش بێت، چونکە هەر لەڕیوایەتی (موسلم)دا هاتووە دەفەرمووێت: (**كائنا من كان**) واتە: هەرکەس بێت. وەرگێڕ..

خۆمان لەسەرمای وڵاتەکەمان دەپارێزین. پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئایا ئەو شەرابە سەرخۆش کەرە؟! وتم: بەڵێ. ئەویش فەرمووی: وازی لێبێنن و خۆتانی لێ دوور بخەنەوە. منیش وتم: دەی خەڵکی دەستی لێ هەڵناگرن. ئەویش فەرمووی: ئەگەر دەستیان لێهەڵنەگرت بیانکوژن).

لەلایەکی دیکەشەوە: چونکە مرۆڤی خراپکارو پیس وەك دوژمنی هێرش هێنەر وایە، جاهەرکاتێك ئەو دوژمنە بەکوشتن نەبێت نەدەچووە دەرەوە، ئەوە دەبێت بکوژرێت.

کۆکەرەوەی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە (عقوبە) کان دوو جۆرن:

یەکەمیان: (عقوبە) و سزا لەسەر تاوانێکی ڕابردوو، وەك: قامچی لێدانی (عارەق خۆرو) و (بوهتان کەر)، یان: دەست بڕینی (ڕێگر) و (دز).

دووەمیان: (عقوبە) و سزا بۆ ئەنجامدانی (واجب)ێك، یان وازهێنان لە (حەرامێك) لەداهاتوودا، وەك: داوای تەوبەو گەڕانەوە لە بابای (پاش گەزبووەوە-المرتد-) هەتاکو موسڵمان بێتەوە، جائەگەر تەوبەی کرد ئەوە باشەو ئەگەر نەیشیکرد ئەوە دەکوژرێت. یان سزادانی ئەوەی کەوازی لە (نوێژ) و (زەکات) و مافی مرۆڤەکان هێناوە، هەتاوەکو بەشێوەیەکی باش بیان گێڕێتەوە.

جاشایانی باسە (تعزیر) و سەرزەنشت لەم جۆرەیاندا لەهی یەکەم توند ترو ناڕەحەت ترە. هەربۆیەش ئەوەی کەوازی لەنوێژ هێناوە (جائیزە) جارلەدوای جار لێی بدرێت هەتاوە کو دەست کاتەوە بەنوێژکردن، ئەو فەرموودەیەش کەلە صەحیحی (بوخاری) و (مسلم)دا هاتووەو دەفەرمووێت: (**لایجلد فوق عشرة أسواط إلا في حد من حدود الله**). واتە: (تەنها لەسنورێك لەسنورەکانی خوادا نەبێت بۆ هیچ شتێك زیاد لە (دە) قامچی ناوە شێنرێت). ئەوە کۆمەڵێك لە زانایان بەوردی توێژیو یانەتەوەو دەڵێن: مەبەست لە (حدود الله) (سنورەکانی خوا) هەرشتێکە لەبەر مافی خوا - جل جلاله - قەدەغە کرابێت.

بەڵام ناونانی ئەو سزایانەی کەلەقورئان و سوننەتدا سنورەکەیان دیاری کراوە بە (حەدد)، ئەوە شتێکی پەیدا بوو داهێنراوە، مەبەست لەفەرموودەکەش ئەوەیە: هەرکەس لەبەر مافی خۆی لە هەرکەسیدا - وەك: لێدانی پیاو لەژنی خۆی ئەگەر هاتوو گوێنەگر بوو - ئەوە نابێت لە دە قامچی تێپەڕکات.

تێبینی: لەیاسای خوادا مەبەست بە (جەلد - قامچی - شەلاق) لێدانێکی مام ناوەندی‌یە بەقامچی، چونکە چاکترینی هەموو شتێك ئەوەیە کەمام ناوەندی بێت. وە (جەلد) بە (گاڵۆك و تەختە) بەکار نایەت، بەڵکو بۆ (حەدد)ەکان دەبێت قامچی بەکار بهێنرێت. چونکە ئیمامی (عومەر)-خوا لێی ڕازی بێ- هەمیشە گاڵۆکێکی بەدەستەوە بوو بۆ ئەدەب فێرکردنی سەرپێچی کاران بەکاری دەهێنا، بەڵام ئەگەر (حەدد)ێکی شەرعی بهاتبایە پێشێ، یەکسەر بانگی دەکرد کە (قامچی) بۆ بێنن.

وە ئەو کەسەی کە (حەدد)ی لێدەدرێت نابێت هەموو جلەکانی لەبەردا دابکەنرێت و، بەتەواوەتی ڕووت بکرێتەوە، بەڵکو تەنها ئەوانەی لەبەردا دادەکەنرێت کەبەربەستن لەئێش پێگەیاندنی، وەئەگەر پێویستی بەبەستنەوە نەدەکرد، ئەوە نابێت ببەسرێتەوە. وەنابێت لەدەم و چاوی بدرێت، چونکە فەرموودەی ئیمام (مسلم)ی لەسەر هاتووە. لەبەر ئەوە لەکاتی (تعزیر)دا مەبەست پێی ئەدەب دادانێتی نەك کوشتنی. وەدەبێت هەموو ئەندامانی لاشەی بەشی خۆیان لێدانیان وەبەرکەوێت. وەك: (پشت) و (ناوشان) و (ڕانەکان)!!.

﴿ فەصڵی نۆیەم ﴾

(جیهادی بێبڕوایان)

جۆرەکانی سزا -عقوبە- شەرعیەکان -

ئەو سزایانەی کەلەبەرنامەی خوادا دیاری کراوون بۆ ئەوانەی کەسەرپێچی خواو پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن، دووجۆرن:

جۆری یەکەم: سزا (عقوبە)ی ئەوانەی کە بەردەست کراون، ئیتر لەکەسێکەوە بۆ چەند کەسێك، ئەمانەش پێشتر باس کراون.

جۆری دووەم: سزای ئەو کۆمەڵەی بەرنامەی خوا قبوڵ ناکاو ڕەتی دەکاتەوە (الطائفةُ المُمتنِعةُ)، وەبەشەڕو جەنگ نەبێت دەست گیر بوونیان ئەستەمە.

جامەبەست بەسزای کۆمەڵی جۆری دووەم (جیهاد)ی بێبڕوایانە، ئەوانەی کەدوژمنی خواو پێغەمبەری خوان (ﷺ). چونکە هەرکەس بانگەوازی پێغەمبەر (ﷺ)ی بۆلای (دین)ی خوا پێ بگات و وەلامی نەداتەوە، ئەوە ئیتر (قیتال) و جەنگ لەگەڵ کردنی (واجب)ـە. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وقاتلوهم حتى لا تكونَ فتنةٌ ويكونَ الدين كُله لِلهِ﴾الأنفال: ٣٩.

واتە: (ئەو بێبڕوایانە جەنگیان لەگەڵدا بکەن و بیان کوژن، هەتاکو فیتنە-ئەشکەنجەدانی موسڵمانان- نەمێنێت، وە ملکەچیی تەنها بۆ خوا بێت).

وە لەبەر ئەوە خوای پەروەردگار کاتێ پێغەمبەری خوای(ﷺ) ڕەوانە کردووە فەرمانی پێکرد بەبانگهێشت کردنی تێکڕای مرۆڤایەتی بۆلای بەرنامەکەی خۆی، لەسەرەتاوە مۆڵەتی کوشتن و کوشتار کردنی خەڵکی پێنەدا، هەتاوەکو کۆچی کرد بۆ شاری (مەدینە)، جالەپاش کۆچکردن مۆڵەتی بە پێغەمبەرو(ﷺ) هاوەڵانیدا بەکوشتن و کوشتار کردنی بێبڕوایان. وەك خوای گەورە ئاماژە بۆ ئەو حاڵە دەکات و دەفەرمووێت: ﴿أُذِنَ لِلذِين يقاتلونَ بأنهم ظُلِموا وإن الله على نصرِهم لقدِير﴾الحج: ٣٩.

پاشان لەدوای ئەو قۆناغە - کەقۆناغی بەرگری بوو - خوای پەنهان بین بەیەکجاری جەنگی لەسەر موسڵمانان فەرز کرد. ئەویش بەم ئایەتە پیرۆزە: ﴿كُتِبَ عليكُم القِتالُ وهو كُرهٌ لكُم وعسى أنْ تكرهوا شيئًا وهو خيرٌ لكُم وعسى أنْ تحِبوا شيئًا وهو شرٌ لكُم والله يعلم وأنتم لا تعلمونَ﴾البقرة:٢١٦. واتە: (جیهادو جەنگتان لەسەر فەزر کراوە لەکاتێکدا بۆتان ناخۆش و ناڕەحەتە، وەزۆر جاریش ئێوە شتێکتان پێ گرانە بەڵام ئەوە خێرە بۆتان، وەزۆر جاریش ئێوە شتێکتان پێ خۆشە بەڵام ئەوە خراپە بۆتان، بێ گومان خوا دەزانێو ئێوە نازانن).

پاشان خوای زاناو توانا لەزۆربەی سورەتە مەدەنیەکاندا (واجب) بوونی جیهادی دووپات کردۆتەوەو، جیهادی زۆر بەگەورە هەڵسەنگاندووەو سەرزەنشتی ئەوانەی کردووە کەهەردەم دەستی لێ هەڵدەگرن، وەبە (دوودڵ) و (دەغەڵ)و (دڵنەخۆش) ناوی بردوون. وەك دەفەرمووێت: ﴿قل إنْ كانَ آباؤكُم وأبناؤكُم وإخوانكُم وأزواجكُم وعشِيرتكُم وأموالٌ اقترفتموها وتجارةٌ تخشونَ كسادها ومساكِن ترضونها أحب إليكُم مِن اللهِ ورسولِهِ وجِهادٍ فِي سبِيلِهِ فتربصوا حتى يأتِي الله بِأمرِهِ والله لا يهدِي القوم الفاسِقِين﴾التوبة:٢٤.

واتە: (ئەی موحەممەد پێیان بڵێ: ئەی موسڵمانان ئەگەر هاتوو باووباپیرانتان و، منداڵەکانتان و، براکانتان و، هاوسەرانتان و، هۆزو کەس وکارەکانتان و، ئەو پارەو سامانەی کەبەناڕەحەتی وەدەستتان کەوتووە و، ئەو بازرگانییەی کەدەترسێن زەرەربکات و، ئەو مەنزڵگایەی کەبۆ خۆتان پێی ڕازین، لاتان خۆشەویستر بوون لەخواو پێغەمبەرەکەیو(ﷺ) تێکۆشان لەڕێی خوادا، ئەوە چاوەڕوان کەن هەتاوەکو خوای گەورە فەرمانی خۆی بنێرێ، بەڕاستی خوا ڕێنمایی کۆمەڵی لادەرو (فاسق) ناکات!!).

وەخوای دادگەر دەفەرمووێت: ﴿إنما المؤمِنونَ الذِين آمنوا بِاللهِ ورسولِهِ ثُم لم يرتابوا وجاهدوا بِأموالِهم وأنفُسِهِم فِي سبِيل اللهِ أولئِك هم الصادِقُونَ﴾الحجرات:١٥. واتە: (بەڕاستی موسڵمانانی ڕاست تەنها ئەوانەن کە: کەبڕوایان بەخواو پێغەمبەرەکەی هێناوە و، پاشان لەو بڕوایاندا هیچ گومان و دوودڵییەکیان نەبووە، وەداراییو دەروونیان جیهادیان لەڕێگەی خوادا کرد، بەڕاستی هەرئەوانەن ڕاستان).

وەلەجێگەیەکی دیکەدا پەروەردگاری (بینەرو بیسەر) دەفەرمووێت: ﴿فإذا أُنزلت سورةٌ محكمةٌ وذُكِر فِيها القِتالُ رأيت الذِين فِي قُلوبِهِم مرض ينظُرونَ إليك نظر المغشِي عليهِ مِن الموتِ فأولى لهم﴾محمد:٢٠. واتە: (ئەگەر سورەتێکی قورئان دابەزێت و بەڕوون و

ئاشکرایی باسی فەرز بوونی جیهادی تێدا کرابێت، ئەوسا دەبینی ئەوانەی کەدڵەکانیان نەخۆشیو دەغەڵی تێدایە، سەیرت دەکەن وەك سەیرکردنی کەسێك کەترسی مردنی لێ نیشتبێ، بەڕاستی ئەوانە باشتر وابوو گوێڕایەڵیان کردبا). جاشایانی باسە نمونەی ئەم جۆرە ئایەتە پیرۆزانە لە (قورئان) دازۆر زۆرن.

وەبەهەمان شێوە خوای کاربەجێ لەسورەتی (الصف)دا جیهادو ئەهلی جیهادی بەرز کردۆتەوەو دەفەرموویێت: ﴿يأيها الذين آمنـوا هلْ أدلكُم على تجارةٍ تنجيكُم مِن عذَابٍ أليمٍ(١٠)تؤمنونَ بِاللهِ ورسولِهِ وتجاهِدونَ فِي سبِيلِ اللهِ بِأموالِكُم وأنفُسِكُم ذَلِكُم خير لكُم إنْ كُنتم تعلمونَ(١١)يغفِر لكُم ذُنوبكُم ويدخِلكُم جناتٍ تجرِي مِن تحتِها الأنهار ومساكِن طيبةً فِي جناتِ عدنٍ ذَلِك الفَـوز العظِـيم(١٢) وأخـرى تحِبونها نصر مِن اللهِ وفتح قرِيب وبشرِ المؤمِنين﴾الصف:١٠-١٣.

واتە: (ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە!! ئایا ڕێگەتان پیشاندەم بۆ بازرگانیەك کەلەسزای بەئێشی (جەهەنم) رزگارتـان دەکات؟ ئەو بازرگانیەش ئەوەیە: بڕوا بەخواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ)بێنن و وەبەدارایی و گیانتان جیهاد لەڕێگەی خوادا بکەن، بەڕاستی ئـەو بڕواو جیهادە بۆ ئێوە باشترە ئەگەر ئێوە هەست بکەن وبزانن. چونکە بەهۆیەوە خوالەهەموو تاوانەکانتان خۆش دەبێ‌و، وەدەتانخاتـە نێو چەند باخ و باخچەیەك کەلەژێریاندا ڕووبارو جۆگەلە ڕێ دەکات، وەدەتانخاتـە نێـو چـەند مەنزڵگایـەکی پـاك و خۆشـەوە لـەنێو چەند باخچەیەکی ئامادە کراودا، بەڕاستی هەرئەوە سەرکەوتن و پایەو پلەی گەورەیە).

وە پەروەردگار لەسورەتی (التوبـە)شـدا دەفـەرموویێت: ﴿أجعلتم سِقاية الحاج وعِمارة المسجِدِ الحرامِ كمن آمن بِاللهِ واليـومِ الآخِـرِ وجاهد فِي سبِيلِ اللهِ لا يستوونَ عِند اللهِ والله لا يهدِي القوم الظالِمِين(١٩)الذِين آمنوا وهاجروا وجاهدوا فِي سبِيلِ اللهِ بِأموالِهِم وأنفُسِـهِم أعظَم درجةً عِند اللهِ وأولَئِك هم الفَائِزونَ(٢٠)يبشرهم ربهم بِرحمةٍ مِنه ورِضوانٍ وجناتٍ لهم فِيها نعِيم مقِيم(٢١)خالِدِين فِيها أبدا إن اللـه عِنده أجر عظِيم﴾التوبة:١٩-٢٢.

واتە: (ئایا ئێوە واتان داناوە: ئاودان بەحاجی‌یەکانی ماڵی خواو ئاوەدان کردنـەوەی (مسجد الحرام) وەکو کردەوەی ئـەو کەسە وایە کەبڕوابەخواو ڕۆژی دوایی هێناوەو لەپێناوی خوادا جیهادی کردووە؟! نـەخێر بەڕاستی ئـەو دوانـە لای خـوا وەك یەك نین، وە خوایگەورە ڕێنمایی کۆمەڵی لادەرو ستەمکار ناکات. وەئەوانـەی بڕوایـان هێنـاوەو کـۆچ یـان کـردووە و لـەپێناوی خـوادا بـەداراییو گیانیـان جیهادیـان کـردووە، ئەوانـە لـەلای خـوا گـەورەترین پلـەیان هەیـەو، هـەر ئەوانـەش سـەرفرازو سەرکەوتوون. وەپەروەردگاریان لەلایەن خۆیەوە موژدەی میهرەبانیو ڕەزامەندی خۆی پێیان دەدات، وەموژدەیـان پێدەدات بەچەند باخچەیەك کەلەنێوانیاندا چەندین نازو نیعمەتی ئامادەکراوی تێدایە: وەلەو بەهەشتەدا بەهەتاهەتایی دەمێنێنەوە، بەڕاستی خوای پەروەردگار پاداشتی گەورەی لەلایە!).

وەخودای میهرەبان لەجێگایەکی دیکەی ئەم قورئانـە پـیرۆزەدا دەفـەرموویێت: ﴿يأيها الذِين آمنوا من يرتد مِنكُم عن دِينِهِ فَسوف يأتِي الله بِقومٍ يحِبهم ويحِبونه أذِلةٍ على المؤمِنِين أعِزةٍ على الكَافِرِين يجاهِدونَ فِي سبِيلِ اللهِ ولا يخافُونَ لومةَ لائِمٍ ذَلِك فَضلُ اللهِ يؤتِيهِ من يشـاءُ والله واسِع علِيم﴾المائدة:٥٤. واتە: (ئەی کۆمەڵی بڕ واداران :هەر کەس لەئێوە ئـەگـەر پشت بکاتـە بەرنامـەی خـوا، ئـەوە خـوا گـەل و کۆمەڵێك دەهێنێ کەئەم بەهاو ئاکامە جوانانەیان تێدایە:

یەکەم: ﴿يحِبهم ويحِبونه﴾. خوا ئەوانی خۆش ئەوێ‌و ئەوانیش خوایان خۆش ئەوێ.

دووەم: ﴿أذِلةٍ على المؤمِنِين أعِزةٍ على الكَافِرِين﴾. لەئاست بڕوادارانـدا هێمن و لەسـەر خـۆو زەلیلن و، لەئاست بێبڕواکانیشدا تونـدو زبرو بەجورئەت وخاوەن عیزەتن.

سێهەم: ﴿يجاهِدونَ فِي سبِيلِ اللهِ﴾. لەپێناوی خواداو بۆ بەرز کردنەوەی ووشەی (الله) بەردەوام خەبات و تێکۆشان دەکەن.

چـوارەم: ﴿ولا يخافُونَ لومةَ لائِمٍ﴾. لـەو مـەیدانـەشـدا تۆسـقاڵێك لەلۆمـەی لۆمەکـەران ناترسـێن. پاشان دەفـەرموویێت: ئـەم ئاکامـە جوانـەش فـەزڵی خوایـەو بەهەرکەسـێکی دەدا کـەخۆی بی‌یـەوێ، بەڕاسـتی زانیـاری خـوا بەرفراوانـەو بەشـێوەیەك ئاگـاداری گـەورەو گچکەیە).

وەهەم لەمەڕ فەزڵی جیهادو موجاهیداندا دەفەرمووێت: ﴿ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لاَ يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلاَ نَصَبٌ وَلاَ مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَطَؤُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلاَ يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلاً إِلاَّ كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ(١٢٠)وَلاَ يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً وَلاَ يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلاَّ كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ﴾التوبة: ١٢٠-١٢١.

واتە: (بۆیە ڕەوانییە موسڵمانان لەغەزادا لە پێغەمبەر(ﷺ) دوا بکەون، چونکە بڕواداران هەرتێنوێتیو ماندووبوون و برسێتییەکیان لەجیهاددا دووچار نابێت، وە پێ نانێن بەهیچ جێگا پێو شوێنێکدا کەڕق و خەشمی بێبڕوایان هەڵدەستێنێو دڵ تەنگیان ئەکات، وە لەهیچ دوژمنێك وەرناگرن هیچ شتێك لەکوشتن و بڕین وشکان و دەست کەوت، مەگەر لەبەر هەرکام لەمانە کردەوەیەکی باشیان بۆ تۆمار بکرێت، بێگومان خوا پاداشتی چاکەکاران بەفیڕۆ نادات، وەئەو موسڵمانانە هیچ شتێك نادەن لەڕێی خواداو هیچ ئەرك و نەفەقەیەك نەبچوك نەگەورە ناکێشن، وەلەڕۆشتن و هاتوو چۆیاندا بۆ هەرغەزایەك هیچ شیوو دۆڵێك نابڕن و تێپەڕ ناکەن لێی، مەگەر بۆیان نوسراوە، بۆ ئەوەی خوا بەچاکترو جوانتر لەوەی خۆیان کردوویانە پاداشتیان بداتەوە)[١٣٧].

شایانی باسە: لە (قورئان) و (سوننەت)دا فەرمان کردن بەجیهادو باس کردنی پاداشت و فەزڵو گەورەیی‌یەکەی لەوە زۆرترە کەباس بکرێو بژمێردرێت!!.

جا هەر بۆیەش: (جیهاد) کردن لەهەموو کردارە (سوننەت)ەکان گەورەترەو، بەیەك دەنگی هەموو زانایان لە (حەج) و (عەمرە) و (نوێژ) و (ڕۆژو)ی سوننەت پایەبەرز ترو مەزن ترە، هەروەك (قورئان) و (سوننەت)ی پێغەمبەریش(ﷺ) لەسەر ئەوە بەڵگەیە. تەنانەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: **(رأس الأمر الإسلام، وعموده الصلاة، وذروة سنامه الجهاد)** رواه الترمذيّ وابن ماجة.

واتە: (سەری بەرنامەکە (ئیسلام)ە، کۆڵەکەو بڕبڕەیشی نوێژەو، گەورەترین پلەو سەرتۆپیشی (جیهاد)ـە).

وە دەفەرمووێت: **(إن في الجنة لمائة درجة، مابين الدرجة و الدرجة كما بين السماء والأرض، أعدها الله للمجاهدين في سبيله)** متفقٌ عليه.

واتە: (لەنێو (بەهەشت)دا سەدپلە هەن، نێوانی پلەیەکیان بۆ ئەوی دیکە وەك نێوانی ئاسمان و زەوی وایە، جائەو بەهەشتە خوایگەورە بۆ تێکۆشەرانی ڕێگەی خۆی ئامادەی کردووە). وە دەفەرمووێت: **((من أغبرت قدماه في سبيل الله حرمه الله على النار))** رواه البخاري. واتە: (هەرکەس لەجیهاددا قاچەکانی تۆزاوی ببن، ئەوە خوا ئاگری دۆزەخی لەسەر قەدەغە دەکات)!!.

وە پێغەمبەری ڕابەرو سەروەر لەجێگایەکی دیکەدا دەفەرمووێت: **((رباطُ يومٍ وليلةٍ في سبيل الله خير من صيام شهرٍ وقيامه وإنْ مات أجري عليه عمله الذي كان يعمله، وأجري عليه رزقه، وأمن الفتانُ))** رواه مسلم.

واتە: (ئێشك گرتنی ڕۆژو شەوێك لەپێناوی خوادا لەڕۆژو گرتن و شەو نوێژی مانگێك خێرترە، وە ئەگەر تێیدا وەفاتی کرد، ئەوە ئەو کردەوەیەی کەدەی کرد تاڕۆژی دوایی بۆی بەردەوام دەبێت، وەلەبەهەشتەوە ڕۆزی خۆی بۆ دێت و، لەئازاری نێو گۆڕو فیتنەی (نکیر) و (مونکیر) یش ڕزگاری دەبێت)!!. وەهەم دەفەرمووێت: **((رباطُ يومٍ في سبيل الله، خير من ألف يومٍ فيما سواه من المنازل))**رواه الترمذي والنسائي والدارمي واحمد.

واتە: (ئێشك گرتنی ڕۆژێك لەپێناوی خوادا، لەخواپەرستی هەزار ڕۆژی جێگاکانی دیکە چاکترە)!!.

وە پێغەمبەری سەروەر (ﷺ) دەفەرمووێت: **((عينان لاتمسهما النار، عين بكت من خشية الله، وعين باتت تحرس في سبيل الله))**قال الترمذي: حديث حسن. واتە: (دووچاو هەن ئاگریان ناگاتێ؛ چاوێك لەترسی خوا بگریو، چاوێکیش شەو نەخەوێو لەڕێگەی خوادا پاسەوانی ئەنجام بدات).

وەلە (موسنەد)ی ئیمام (احمد)دا هاتووە کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: **(حرس ليلةٍ في سبيل الله، أفضلُ من ألف ليلةٍ يقام ليلها وبصام نهارها)**. واتە: (پاسەوانی شەوێك لەجیهاددا، لەهەزار شەو کە شەوەکەی شەو نوێژی تیا بکرێو ڕۆژەکەشی ڕۆژوی تیا بگیرێ باشترە)!!.

---

١٣٧ تەفسیری قورئانی پیرۆز (مامۆستا مەلا عوسمان ـ خوالێی خۆش بێت ـ) بەرگی (٦) لاپەڕە ٣٩. وەرگێڕ..

وەلە صەحیحی (بوخاری و موسلم)دا هاتووە کە: (پیاوێك بە پێغەمبەری (ﷺ) ووت: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەواڵم پێ بدە سەبارەت بەکردەوەیەك کەوەك جیهاد کردن وابێت؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: تۆ توانای ئەنجامدانی ئەو کردەوەیەت نییە. پیاوەکەش ووتی: بەڵکو تۆ هەرپێم بڵێ؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئایا لەو کاتەدا بابای موجاهید دەردەچی بۆ جیهاد، تۆش دەتوانی بەڕۆژوبیت و نەی شکێنیو، شەو نوێژ بکیت و وازی لێنەهێنیو، بێزارنەبیت؟!! پیاوەکەش ووتی: نەخێر شتی واناتوانم. پێغەمبەریش(ﷺ) فەرمووی: دەی هەرئەوەی کەباسم کرد دەگاتە پلەی جیهاد)!!.

وە پێغەمبەری ئازیز(ﷺ) دەفەرموێت: ((**إن لكل أمة سياحة، وسياحة أمتي الجهاد في سبيل الله**))رواه ابوداود. واتە: (هەموو ئوممەتێك گەشت و گوزارو سەیرانی خۆی هەیە، سەیرانی ئوممەتەکەی منیش جیهادە).

شایانی باسە: باسی گەورەیی‌و پاداشتی جیهاد باسێکی زۆر فراوانەو پێم وایە لەتەرازووی (قورئان و سوننەتدا) هیچ کام لەکردەوە چاکەکان پاداشتیان وەك پاداشتی (جیهاد) باس نەکراوە!!.

وەئەگەر مرۆڤ سەیر بکاو تێڕامێنێ، لەمەیدانی (واقع)دا دەردەکەوێ کەزۆر وایە، چونکە سودو کەڵکی جیهاد لەدین و دونیادا بابای موجاهید تەنها بۆ خۆی نییە، بەڵکو بۆ گشت موسڵمانانە. وە (جیهاد) هەموو عیبادەتە نهێنیو ئاشکراکانی دیکەی لەخۆیدا کۆکردۆتەوە، چونکە جیهاد خۆشەویستی خواو دڵسۆزیو یەکلابوونەوە بۆخواوپشت بەستن بەخواو، تەسلیم کردنی گیان و ماڵ بەخواو، ئارامگرتن و، دونیا بەکەم گرتن و، یادی خواو، زۆرێکی دیکەش لەکردەوە چاکەکانی دیکەی لەخۆ گرتووە، بەشێوەیەك هیچ کردەوەیەکی دیکە والە خۆیانی ناگرێو تێیدا کۆنابنەوە!!.

وە (موجاهیدان)ی ڕێگەی خوا - چ لەئاستی تاك یان کۆمەڵ - هەمیشە و هەردەم ئەوەتان لەنێوان دوونیعمەتی مەزندا، کەئەویش (سەرکەوتن و سەربەرزی) یان (بەهەشت و شەهیدی) یە.

وەمرۆڤەکان بەگشتی ژیان و مردنیشیان هەیە، دەی بەڕاستی ژیان ومردنی سەربەرزانە تەنها لەنێو جیهاددایە، وەلەم لایشەوە لەیاد کردن و دەست هەڵگرتن لەجیهاد مایەی لەدەست دان یان نوقسان بوونی سەربەرزی و سەرکەوتنی دونیاو قیامەتە. چونکە دەبینی هەندێ خەڵك هەن خۆیان مەشغوڵ دەکەن بەجۆرە کردەوانێکەوە - کەزۆر گران و ناڕەحەتیشن - لەگەل ئەوەشدا ڕێژیان کەمەو زێدە جاریش تێیاندا تووشی مردن دەبن، دەی لەم لاشەوە (جیهاد) کردن لەهەموو کردەوەیەکی توندو ناڕحەت پەرێزی زۆر ترە، وەمردنی (شەهیدی‌یانە)ش ئاسانترین و بەفەڕترین مردنە. جائەگەر لەبنچینەدا مەبەست لە جەنگ جیهاد بێ‌و، تاکە مەبەستیش لەو جیهادە ئەوە بێت کە ملکەچی هەرهەمووی بۆ خوا بێ‌و ووشەی خوا سەرکەوتوو بێت... بۆیە هەرکەس ببێتە لەمپەرو بەربەست لەبەردەم ئەو مەبەستەدا - واتە: دین تەنها بۆخوا بێت - ئەوە بەیەکدەنگی هەموو زانایان دەبێت بکوژرێت. بەڵام لەبێبڕواکان ئەوانەیان کەتوانای بەربەست دروستکردن و کوشتاریان نییە، وەك: ئافرەت و منداڵ وپیرەپیاوی پەککەوتەو کوێرو نەخۆش و نمونەی ئەمانە... ئەوە لەلای (جمهوری) زانایان نابێت بکوژرێن، مەگەر لەکاتێکدا ئەوانیش بەقسەیان کردەوە بجەنگن.

لەم لاشەوە هەندێك لە زانایان پێیان وایە کە (ئافرەت ومنداڵ)ی لێ بەدەرکە کوشتنی ئەوانی دیکە (موباح)ـە، چونکە ئەهلی (کوفرن). بەڵام ڕای یەکەم پەسەند ترە، لەبەرئەوە جیهاد دژی ئەوانەیە کەشەڕ دەکەن و دەجەنگن دژی ئەوانەی کەدەیانەوێ بەرنامەی خوا سەرخەن، وەك پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿**وقاتلوا في سبيل الله الذين يقاتلونكم ولا تعتدوا إن الله لا يحب المعتدين**﴾البقرە: ١٩٠.

واتە: (لەپێناوی خوادا بجەنگن لەگەڵ کەسانێکدا کە دژتان دەجەنگن، وەدەست درێژیو زێدە ڕەوی مەکەن، چونکە خوا دەست درێژکارانی خۆش ناوێت). وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەیەکێك لەشەڕەکاندا بەلای ئافرەتێکی کوژاودا تێپەڕی کردو سەیری کرد خەڵکی بەسەریەوە وەستاون، لەو دەمەدا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (نەدەبوو ئەم ئافرەتە بکوژرابایە، وە بەیەکێك لەهاوەڵەکانی فەرموو: بڕۆ بۆلای (خالد) و پێی بڵێ: بامنداڵو کرێگرتە نەکوژێ) رواە ابن ماجە واحمد. وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەجێگایەکی دیکەدا دەفەرموێت: ((**لاتقتلوا شيخاً فانياً، ولا طفلاً صغيراً، ولاإمرأةً**)) رواە ابو داود. واتە: (پیرە پیاوی پەککەوتە مەکوژن، بەهەمان شێوە منداڵی بچوك و ژنیش).

ئەمەش لەبەر ئەوەیە کەخوای میهرەبان تەنها لەبەر چاکسازیو بەرژەوەندی مرۆڤایەتی کوشتنی بێبڕواکانی (موباح) کردووە. وەك دەفەرموێت: ﴿والفتنةُ أكبر من القتل﴾البقرە: ٢١٧. واتە: (کوشتن و کوشتار ئەگەر چی خراپەو مایەی تێك چوونە، بەڵام ئەو خراپەو (فەسادە)ی لە (فیتنە)ی بێبڕواکاندا هەیە، لە (کوشتن و کوشتار) گەورەترە)

جابۆیە هەر بێباوەڕێك بەربەست لەبەردەم موسڵماناندا دروست نەکات بۆ بەپاکردنی بەرنامەی خوا، ئەوە زەرەرو زیانی بێبڕوایەکەی تەنها بۆ خۆیەتی، هەربۆیەش شەرعزانان دەفەرموون: ئەو کەسەی کەبانگهێشتی خەڵکی دەکات بۆلای (بیدعە) سزاکەی وەك ئەو (بیدعە)چی‌یە نی‌یە کەتەنها خۆی بیدعە دەکات و خەڵکی بۆ بانگ ناکات.

هەر بۆیەش دەبینی لەکاتێکدا کەبەرنامەی خوا کوشتاری بێبڕواکانی (واجب) کردووە، کەچی ئەوانەیان کەبەردەست دەکەون کوشتنیانی (فەرز) نەکردووە. بەڵکو ئەگەر لە (قیتال)دا یان لەغەیری قیتالدا یەکێکیان لێ (ئەسیر) کرا، ئەوا پێشەوای موسڵمانان لەم چەند خاڵە کامیان بەرژەوەندی ترو چاکترە ئەوەیان هەڵدەبژێرێت:

یەکەم: کوشتنیان.

دووەم: کردنیان بەکۆیلە-خزمەتکار-

سێهەم: بەرەڵاکردن و ئازاد کردنیان.

چوارەم: گۆڕینەوەیان بەو ئەسیرە موسڵمانانەی کەلەلای دوژمنن.

پێنجەم: ئازاد کردنیان بەپارە.

شایانی باسە ئەمەش بۆچوونی زۆربەی شەرعزانەکانەو (قورئان و سوننەت)ی پێغەمبەریش (ﷺ) لەسەری بەڵگەن.

بەڵام جولەکەو گاورو ئاگرپەرستەکان (الیهود + النصاری + المجوس) ئەوە دەبێ بکوژرێن و هەردەم شەڕیان لەدژ بکرێ هەتاوەکو موسڵمان بن، یان (سەرانە) بدەن و لەوڵاتی موسڵماناندا دانیشن. بەس غەیری جولەکەو گاورو ئاگر پەرستان، زانایان جیاوازیان هەیە لەوەدا کە: ئایا سەرانە (الجزیە)یان لێ وەردەگیرێت؟ زۆبەی زانایان پێیان وایە: لە (عەرەب) نابێت سەرانە وەربگیرێت. وەپێویستە بزانرێت کە:

هەردەستەیەك خۆی بە موسڵمان بزانێو لەگەڵ ئەوەشدا پاشگەز بێتەوەو (ئینکار)ی لەیەکێك لەیاسا ئاشکراو ڕونەکانی ئیسلام بکات.. ئەوە بەیەك دەنگی هەموو زانایان کوشتارکردن و هەڵگیرساندنی جەنگ لەدژیان (واجب)ە، بۆ ئەوەی (دین) تەنهاو تەنها بۆ خوا بێت. هەروەك دەبینی هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بەسەرکردایەتی (ئەبو بەکری صدیق) - خوا لێی ڕازی بێ - ئەوانەی کەزەکاتیان نەئەدا جەنگ و کوشتاریان لەگەڵدا بەرپاکردن، تەنانەت لەسەرەتاوە هەندێك لەهاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لەئاست شەڕکردن لەگەڵیاندا دوو دڵ بوون و تێیدا وەستان، پاشان ئەوانیش یەك دەنگی خۆیان دەربڕی، تەنانەت (عومەر) خوا لێی ڕازی بێ - بە ئەبو بەکری صدیقی ووت: تۆ چۆن ئەم خەڵکە دەکوژیو لەگەڵیان دێیتە شەڕ، لەکاتێکدا پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: (فەرمانم پێکراوە لەگەڵ خەڵکی بێمە شەڕ، هەتاوەکو بڵێن (لااله إلاّ الله - محمدٌ رسولُ الله)، جائەگەر ئەو شایەتی‌یەیان دا، ئەوە ئیتر خوێن و ماڵیان پارێزراوە، مەگەر شتێکی تر کەمافی ئەو شایەت و مانە بێت،، وەپاش ئەوە حیسابیان لەسەر خوایە؟!! ئەبوبەکریش لەوەڵامدا بە (عومەر)ی - خوالەهەردووکیان ڕازی بێ - ووت: دەی (زەکات) یەکێکە لەمافەکانی (شایەتومان)، سوێند بەخوا ئەگەر (گێسکێك) کە جاران بە (زەکات) دەیان دا بە پێغەمبەر (ﷺ)ئێستە بەمنی نەدەن، ئەوە لەسەری دێمە شەڕو دەیان کوژم). جا (عومەر) - - خوا لێی ڕازی بێ - دەفەرمووێ: سوێند بەخوا لەدوایدا بۆم دەرکەوت کەئەمە تەنها خوایە دڵی ئەبوبوکری بۆ قیتال فراوان کردوە، بۆیە بۆم دەرکەوت کەتەنها بۆچوونەکەی ئەو حەقە.

بۆیە (قاعیدە) یەك کەبە (قورئان) و (سوننەت) و (ئیجماع)ی ئومەتی پێغەمبەر (ﷺ) جێگیر بووە کە: هەرتاقم و کۆمەڵێك لەبەرنامەی ئیسلام دەرچن ... دەبێ جەنگ و (قیتال) یان لەدژ بەرپا بکرێت، ئیتر ئەگەر چی بەزوبان (شایەتومان) یش بهێنن.

بەڵام زانایان سەبارەت بە (کۆمەڵی لەئیسلام دەرچوو) جیاوازن کەئەگەر سوننەتێکی موئەکەدەیان واز لێهێنابوو، وەك دوو ڕکعاتی پێش نوێژی بەیانی، ئایا لەسەر ئەوە شەڕ لەگەڵ کردنیان (جائزە)؟ جادەبنە دوو بەشەوە، کۆمەڵێك دەڵێن: بەڵێ دەبێ جەنگیان لەگەڵ بکرێت. هەندێکیشیان دەڵێن نابێت.

بەس ئەگەر واز بێنن لەئەنجامدانی هەندێ (واجبات) یان کردنی هەندێك (محرمات) لەکاتێکدا کە (واجب) و (حەرام) ێیەکەیان ڕوون و ئاشکرا بێت ... ئەوە بەیەك دەنگی زانایان دەبێ لەسەر ئەوە (قیتال) یان لەدژ بەرپا بکرێت، هەتاوەکو بێن و ملیان بۆ دوابەیەکی فەرمانەکانی ئیسلام کەچ بکەن.

جائەمانە کاتێك جەنگ لەگەڵ کردنیان (فەرز) دەبێت کە بەرپاکردنی بەڵگەیان لەسەر کرابێت، لەم لاشەوە ئەگەر ئەمان دەست پێشخەربوون و ئاگری جەنگیان هەڵگیرساند، ئەوە ئیتر جەنگ لەگەڵ کردنیان دووپات و ڕوون و ئاشکرایە!.

وەشایانی باسە: گەورەترین و مەزنترین جیهاد، جیهادی بێباوەڕان و ئەوانەیە کەپاش گەز (مورتەد) بونەتەوەو وازیان لەهەندێك یاساو دروشمی بەرنامەی ئیسلام هێناوە، وەك: ئەوانەی زەکات نادەن و ......هتد.

وەهەرکات دوژمن ویستی هێرش کاتە سەر موسڵمانان ... ئەوە بەرەو ڕوو وەستان و بەرپەرچدانەوەی لەسەر ئەوانەی هێرشیان بۆکراوەو لەسەر غەیری ئەوانیش دەبێتە فەرزی (عەین). چونکە ئەوانەی هێرشیان بۆ نەکراوە، لەسەریان فەرزە کۆمەکی هێرش بۆ کراوەکان بکەن، هەروەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وإنْ استنصروكُم فِي الدين فَعليكُم النصر﴾الأنفال: ٧٢.

واتە: (ئەگەر لەسەر دین موسڵمانان داوای سەرخستن و کۆمەکیان لێ کردن... ئەوە لەسەرتانە کۆمەکیو یارمەتیان بدەن).

جائەو موسڵمانانە لەوانەبن کەناویان نوسراوەو کرێوەردەگرن، یان واش نەبن وەك یەك وایە. وەئەو بەرگریو بەربەرچ دانەوەیە لەسەر تاك تاکی موسڵمانان فەرزە، ئیتر بەگوێرەی تواناو بۆ گونجان بەداراییو گیانیان ... ئەو جیهادەیان لەسەر فەرزە لەگەڵ کەم و زۆردا، لەگەڵ سوارو پیادەدا، هەروەك موسڵمانان کاتێك لەشەڕی خەندەقدا دوژمن هێرشی بۆ هێنان، لەو کاتەدا خوای گەورە مۆڵەتی دانیشتنی کەسی نەداو بەرگرییەکەی لەسەر هەر هەموویان فەرز کرد، تەنانەت زۆر لۆمەو سەزەنشتی ئەوانەشی کرد کەدەهاتن مۆڵەتیان لە پێغەمبەر(ﷺ) دەخواست بۆ دانیشتنیان لە (جیهاد) دەکە وەك خوای گەورە ئاماژە بۆ هەندێك لەوانە دەکات و دەفەرمووێت: ﴿يقُولُونَ إن بيوتنا عورةٌ وما هِيَ بعورةٍ إنْ يريدونَ إلا فِرارا﴾الحزاب:١٣.

واتە: (دەهاتن و بۆ نەچوونیان بۆ جیهادەکە مۆڵەتیان لە پێغەمبەر (ﷺ) دەخواست و دەیان ووت: ئێمە ماڵەکەمان لەپەڕی شارەوەیەو بەدەرەوەیە، بەڵام وانییەو ماڵەکەیان بەدەرەوە نییە، بەڵکو ئەمانە دەیانەوێت ڕاکەن و خۆیان لەشەڕەکە قوتار کەن)!!.

بەڵام ئەو کۆمەڵو تاقمانەی کە بەرنامەی خوا بەرپەرچ نادەنەوە، وەئەوانەی کەلەوڵاتی موسڵماناندا دەژین.. ئەوە (فەرزە) کەپابەند بکرێن بەهەر پێنج بنەماکەی ئیسلامەوە، وەبەهەمان شێوە هەندێ (واجبات)ی تریش وەك: گێڕانەوەی ئەمانەت. وەفا بەپەیمان...... و غەیری ئەمانەش. بۆ نمونە: هەریەکەیان -چ ژن چ پیاو- ئەگەر نوێژنەکەر بوو ئەوە دەبێت فەرمانی نوێژکردنی پێبکرێت، جائەگەر لەسەر نوێژ نەکردن هەربەردەوام بوو، ئەوە بەکۆڕا(اجماع)ی زانایان دەبێت سزابدرێت هەتاوەکو دەست دەکاتەوە بەنوێژ کردن. وەزۆربەی زانایان دەڵێن: ئەگەر هەر نوێژی نەکرد، ئەوە کوشتنی (واجب)ە، بۆیە داوای تەوبەو گەڕانەوەی لێ دەکرێت، جائەگەر تەوبەی کرد ئەوا باشەو ئەگەر نەشی کرد ئەوە دەبێت بکوژرێت.

(ئايا نوێژ چوێنەر - تارك الصلاة - بەفاسقی دەکوژرێت؟ یان مورتەددیی؟ یان بەکافریی...)؟!!!

لەرێڕەوی ئیمام (احمد) و غەیری ئەویشدا دوو قسەی لەسەرە، بەڵام ئەوەی کەزۆربەی زۆرینەی (سلف) پێشینان وان لەسەی ئەوەیە کە: بەکافریی دەکوژرێت.

تێبینی؛ ئەمە لەکتێکدا زانایان تێیدا جیاوازن کەئەگەر دانی بە (واجب) بوونی نوێژدا دەنا، بەڵام ئەوەی کە (ئینکاری) (فەرز) بوونی نوێژ بکات، ئەوە بەیەك دەنگی هەموو زانایان پێی (کافر) دەبێت. بەڵکو سەرپەرشت کاری منداڵ (واجب)ـە لەسەری کەلەتەمەنی (حەوت) ساڵیدا فەرمانی نوێژ کردن بەمنداڵەکەی بکات، وەهەرکات گەیشتە تەمەنی (١٠) دە ساڵی دەبێت لەسەر نوێژنەکردن لێی بدات، هەروەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: ((**مرهم بالصلاة لسبع، واضربوهم عليها لعشر، وفرقوا بينهم في المضاجع**))رواه ابوداود.

واتە: (لەتەمەنی حەوت ساڵیدا فەرمانی نوێژ کردن بەمنداڵەکانتان بکەن، وەلەتەمەنی دەساڵیدا لەسەر نوێژ نەکردن لێیان بدەن و لەنێو جێگەی خەوتنیشدا لەیەکتر جیایان بکەنەوە).

وەپێویستە فەرمان بەئیمامی مزگەوتەکان بکرێت کە: وەك چۆن پێغەمبەری خوا (ﷺ) نوێژی دەکرد، ئاوا نوێژ بۆ خەڵکی بکەن، هەروەك پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ((**صلوا كما رأيتموني أصلي**)) رواه البخاری.

واتە: (وەك چۆن منتان بینی نوێژم دەکرد، ئێوەش ئاوەها نوێژ بکەن). وەئەوەی دەبێتە پێشەوای خەڵك - چ لەنوێژو چ لەغەیری نوێژدا - پێویستە هەمیشە سەیری خەڵکەکە بکات و ئاگای لێیان بێت و شتێك کەبەم دەکرێت لەبەرژەوەندی دینی ئەواندایە نەیفەوتێنێو وازی لێ نەهێنێ. بەهەمان شێوە ئەوەی کەدەبێتە ئیمامی خەڵکی لە (حەج)دا یائەوەی لێپرسراویانە لە (جیهاد) دا، هیچ جیاوازی نییەو دەبێت ڕەچاوی ئەو خاڵانە بکات. چونکە تێڕامێنە: ئەو کەسەی دەبێتە وەلی یان وەکیلی کابرایەك لە سەودایەکدا، لەسەری پێویستە کەچۆن بەرژەوەندی پارەو سامانی خاوەن ماڵەکەی تێدایە دەبێت وابکات. ئەمە لەئیشێکی دنیاییدا..!! دەی بێگومان ئیش وکاری دینی زۆر بەرێزترو گەورە ترەو ڕەچاو کردنیشی حەوجار حەوجار شایستە ترە.

وەبێگومان هەرکات (لێپرسراوان) هۆگر بوون و تێکۆشان بۆ چاك سازیو (إصلاح) کردنی (دین)ی خەڵکی... ئەوە خوای گەورە دین و دنیای هەموو لایەك چاك و مسۆگەر دەکات، بەڵام ئەگەر وانەبوو، ئەوە ئیش و کاری هەموو لایەك تێك دەچێت و ئاڵۆز دەبێت.

وەتاکە فاکتەری إصلاحی دین و دنیای خەڵکی دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت:

یەکەم: نیاز چاکی قواعید ـ جیلی خوارەوە ـ.

دووەم: گێڕانەوەی دین هەرهەمووی بۆ خوا.

سێهەم: پشت بەستن تەنها بەخوا.

چونکە بەڵگە نەویستە (نیازپاکیو پشت بەستن تەنها بەخوا) تاکە هۆکاری ئیصلاح بوونی هەموو توێژەکانی خەڵکییە. هەروەك خوای گەورە فەرمانی بەهەموو لایەکمان کردووە کەلەنوێژەکانماندا بڵێین: ﴿**إياك نعبد وإياك نستعين**﴾الفاتحە:٥ واتە: (خوادایە تەنها تۆ دەپەرستین و تەنهاش پشت بەتۆ دەبەستین). هەندێك لە زانایان ووتویانە: ئەم دوو ووشەیە: ﴿**إياك نعبد وإياك نستعين**﴾ کۆکەرەوەی نێوەڕۆکی هەموو کتێبە ئاسمانییە کانن. وەلەزۆر شوێنی ئەم قورئانە پیرۆزەدا خوای گەورە ئەم دوو ووشەیەی پێکەوە گرێداوە، وەك دەفەرموێت: ﴿**عليه توكلت وإليه أنيب**﴾هود: ٨٨.

وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەرکاتێك قوربانی سەربڕیبایە دەیفەرموو: ((**اللهم منك ولك**)) رواه ابوداود وابن ماجە. وەشایەنی باسە: سێ خاڵ هەن گەورەترین یارمەتی دەرن بۆ لێپرسراو بە تایبەتیو غەیری ئەویش بەگشتی، کەئەمانەن:

یەکەم: نیاز پاکیو خۆیەکلاکردنەوە بۆ خوا، پاشان پشت بەستن تەنها بەخوا، بنچینەی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پابەند بوون و چاودێری کردنی نوێژەکان بەدڵو بەجەستە.

دووەم: چاکە کردن لەگەڵ خەڵکیدا بەسود پێگەیاندنیان و پشتگیریی کردنیان. سەرچاوەی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ (زەکات) و ماڵ بەخشین.

سێهەم: ئارام گرتن ودان بەخۆدا گرتن لەئاقار ئەزێت دانی خەڵکی. هەربۆیەش دەبینی خوای زاناو توانا زۆر جاران باسی (نوێژ) و (ئارام گرتن)ی پێکەوە هێناون. وەك دەفەرمووێت: ﴿واستعينوا بالصبر والصلاة﴾البقرە:٤٥. واتە: (پشت بەئارام گرتن و نوێژ کردن ببەستن). لەشوێنێکی دیکەدا دەفەرمووێت: ﴿وأقم الصلاة طرفي النهار وزلفًا من الليل إن الحسنات يذهبن السيئات ذلك ذكرى للذاكرين(١١٤) واصبر فإن الله لا يضيع أجر المحسنين﴾هود:١١٤-١١٥.

واتە: (ئەی موحەمەد(ﷺ) لەهەردوو لای ڕۆژ و ساتێکی شەودا نوێژبکە، بەڕاستی کردەوە چاکەکان - نوێژەکان - کردەوە خراپەکان لادەبەن و ڕایان دەماڵن، ئەمەش یاد خستنەوەیەکە بۆ ئەوانەی هەمیشە یادی پاداشت و سزای خوا دەکەن. وەئارامیش بگرە، چونکە بەڕاستی خوا پاداشتی چاکەکاران بەفیڕۆ نادات)[١٣٨].

وەلەشوێنێکی تردا پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿فاصبر على ما يقولون وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل غروبها﴾طە: ١٣٠.

واتە: (ئەی موحەمەد(ﷺ) ئارام بگرە لەسەر ئەو هەموو پڕوپاگندەیەی کەبێبڕوایان پێتی دەڵێن، وە بەردەوام پێش خۆر هەڵهاتن و پێش ئاوا بوونی نوێژ بکەو ستایشی پەروەدگار بکە) [١٣٩]. وەبەهەمان شێوە لەسورەتی (قاف) یشدا دەفەرمووێت: ﴿فاصبر على ما يقولون وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب﴾ق: ٣٩.

شایانی باسە: لەم قورئانە پیرۆزەدا خوای گەورە زۆر جار (نوێژ) و (زەکات)یشی پێکەوە گرێ داوە.

لەڕاستیشدا تەنها بەڕاپەڕاندنی (نوێژ) و (زەکات) و (ئارامگرتن) حاڵی سەرکردەو جوندی موسڵمانان (ئیصلاح) دەبێت. چونکە هەریەك لە (نوێژ) و(زەکات) و (ئارامگرتن) چەندین ئاکاری بەرزو بەڕێز لەخۆدەگرن، بۆ وێنە: (نوێژ بەرپاکردن) وێڕای خۆی ئەم کردەوە جوانانەی دیکەشی لەخۆگرتووە: (یادی خوا، پاڕانەوە لەخوا، خوێندنی قورئان، یەکلاکردنەوەو پاك ڕاگرتنی دین تەنها بۆخوا، تەنها پشت بەستن بەخواو ...... هتد) هەروەها ماڵبەخشین (زەکات) دانیش ئەم ئاکامانەی لەخۆ گرتووە: (چاکەکردن لەگەڵ خەڵکیدا بەپارەو سامان، سەرخستن و پشتگیریی کردنی ستەم لێکراوان و بەدەمەوە چوون و داڵدەدان و دەست بار بۆگرتنی بێنەواو ماف خوراو، ئەنجامدانی پێویستیەکانی خەڵکی و....هتد) بێگومان ئەمانەش هەموویان لەکردوە چاکەکانن. چونکە لە صەحیحی (بوخاریو موسلم)دا هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمووێت: ((كل معروف صدقة)). واتە: (هەموو چاکەیەك لەگەڵ خەڵکیدا بە (صدقە) دەنوسرێت). ئەمەش هەموو بەخشینێك دەگرێتە خۆی، ئەگەر چی بەووتەیەکی جوان و ڕوویەکی خۆشیش بێت لەگەڵیاندا. چونکە لەصەحیحی (بوخاریو موسلم)دا هاتووە کە (عەدی کوڕی حاتەم) دەڵێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی: ((مامنكم من أحد إلا سيكلمه ربه ليس بينه وبينه حجاب ولاترجمان، فينظر أيمن منه فلا يرى إلا شيأ قدمه، وينظر أشأم منه فلا يرى إلاّ شيأ قدمه، فينظر أمامه، فيستقبله النار، فمن استطاع منكم أنْ يتقي النار ولو بشق تمرة فليفعلْ، فإنْ لم يجد فبكلمة طيبة)).

واتە: (هیچ یەکێك لەئێوە نیيە مەگەر خوای پەروەردگار قسەی لەگەڵدا دەکات لەکاتێکدا نەپەردەیان لەنێواندا هەیەو نە وەرگێڕ، جائەو مرۆڤە لەوکات و ساتە سامناکەدا سەیری لای ڕاستی دەکات تەنها ئەوە دەبینێت کەپێشی خۆی خستووە، وەئاوڕ بەلای چەپیشدا دەداتەوە تەنها ئەوە دەبینێت کەوە پێش خۆی خستووە، جالەو کاتەشدا سەیرێکی بەردەمی خۆیشی دەکات، دەبینێ وائاگری دۆزەخ بەرەو ڕوی دێت، جاهەرکەستان دەتوانێت خۆی لەو ئاگرە بپارێزێت ئەگەر بەلەتە خورمایەکیش بێت بابیکات، ئەگەر نەیبوو ئەوە بابە ووتەیەکی جوان و شیرین)!!.

---

١٣٨ دەربارەی ئەم دوو ووشەیە ﴿ طَرَفَي النَّهارِ﴾ و ﴿ زُلَفاً مِنَ اللَّيلِ﴾ چەند ڕایەك هەیە، کەئایا مەبەست پێیان کام نوێژانەیە؟ جابۆزیاتر شارەزابوون سەیری ئەم تەفسیرە ئایابە بکە: تفسير الكبرى م٧ ص١٢٤-١٣٥. وەرگێر.

١٣٩ توێژەرەوانی قورئان دەفەرموون: مەبەست بە پێشی خۆرهەڵهاتن نوێژی بەیانییەو، پێش ئاوابونیشی نوێژی عەسرە. تفسير الطبري م٨ ص٤٧٦-٤٧٧. وەرگێڕ..

كۆمەڵنیوز

بەهەمان شێوەش ئارام گرتن (الصبر) چەندین شوێنەوارو بەرو بووم و پەرێزی هەیە، لەوانە: (دان گرتن بەخۆدا لەئاقار ئەزیەت دانی خەڵكیدا، خواردنەوەی ڕق و كینەو دەرنەبڕینی، گیانی لێبوردن و چاوپۆشی لەمرۆڤەكان، سەرپێچی كردنی ئارەزوو مل نەدان بۆی و ... هتد). وەك پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ(٩)وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ(١٠)إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾هود:٩-١١.

واتە: (ئەگەر لەلایەن خۆمانەوە میهرەبانی بەمرۆڤ بنوێنین و ژیانی خۆش و ڕۆژی بۆ بەرفراوان بكەین، پاشان ئەو ڕۆژیو گوزەرانە خۆشەی لێ بسەنینەوە، دەم و دەس لەمیهرەبانی خوا بێ هیوا دەبێو بێباوەڕ دەبێو شوكرانەی خوا ناكات. لەم لاشەوە ئەگەر توشی خۆشیو خۆش گوزەرانی بكەین لەدوای ناخۆشیو تەنگی ژیان كەبەسەریدا هاتبێت یەكسەر بەلەخۆ بایی بوونێكەوە دەڵێت: تازە ناڕەحەتیو تەنگ و چەڵەمەی دوونیالای من باری كردووەو نەماوە، جابۆیە زۆر خۆش حاڵ دەبێو فەخر دەكات و توشی لەخۆبایی بوون دەبێت. تەنها ئەوانە بەو چەشنەنین كەلە هەردوو كاتدا - خۆشیو ناخۆشی ـ ئارامگرو خۆگرو هەردەم كردەوە چاكەكان ڕادەپەڕێنن، جابەڕاستی ئەو كەسانە لێبوردن و پاداشتی گەورەی خوایان بۆ مسۆگەرە) [١٤٠].

وەپەروەردگار بە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾الأعراف: ١٩٩. واتە: (ئەی محمد(ﷺ) ئەوەی ئاسانە لەخەڵكی وەربگرە-واتە زۆر چاوەڕوانیت لێیان نەبێ-، فەرمان بەچاكە بكەو پشتیش لەنەفامان بكە) [١٤١].

وە دەفەرمووێت: ﴿وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ(١٣٣)الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾آل عمران:١٣٣-١٣٤.

واتە: (ئەی موسڵمانان بكەونە پێشبڕكێ كردن بۆ وەدەست خستنی لێبوردنی پەروەردگارتان و بەهەشتێك كەپانایی‌یەكەی وەك پانایی ئاسمانەكان و زەوی وایەو بۆ پارێزكاران لەخوای ئامادە كراوە. ئەوانەی كەهەمیشەو بەردەوام لەخۆشیو ناخۆشیدا ماڵ دەبەخشن، وەڕقی خۆیان دەگرن و دەی خۆنەوەو لەبەر خوا لەخەڵكیش دەبورن، بەڕاستی خوا چاكەكارانی خۆش دەوێ).

وەخوای پەنهان بین لەجێگایەكی دیكەدا دەفەرمووێت: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ(٣٤)وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾فصلت:٣٤-٣٥. واتە: (چاكەو خراپە وەك یەك نین بەڵكو جیاوازی‌یان زۆرە، بۆیە هەركەس خراپەی لەگەڵ كردی تۆبەچاكە لەگەڵ كردن بەرپەرچی بدەرەوە و لەخۆتی دوور خەرەوە، جا دەبینی كە ئەوەی لەنێوان تۆو ئەودا دوژمنایەتی‌یەك هەبووە وەك دۆستێكی خۆشەویستی لێدێت. بەڵام كەسانێك دەگەن بەو پلەیە-كەئاوا ڕەفتار لەگەڵ خەڵكی بكەن- كەخاوەنی خۆگرتن و ئارام گرتنن - چونكە لەسەر دەروون گرانە - وەئەو كەسانە پێی دەگەن كە لە دونیاو دواڕۆژدا خاوەنی بەشێكی فراوان و گەورەن) [١٤٢]. وە دەفەرمووێت: ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾الشورى:٤٠. واتە: (سزای خراپە خراپەی وەك خۆیەتی، بەڵام هەركەس ئەگەر یەكێكی ترخراپەی لەئاقار بكات و ئەم لێی ببوریو تۆڵەی لێنەسێنێتەوە لەكاتێكدا بشتوانێ، وەچاك سازی بكات، ئەوە پاداشتەكەی لای خوای گەورەیە، بەڕاستی خوا ستەم كاران و دەست درێژكارانی خۆش ناوێت).

(حەسەنی بەصری) - ڕەحمەتی خوای لێ بێ - دەڵێت: كاتێك كەڕۆژی دوایی دێت... بانگ دەرێك لە (عەرشەوە) بانگ دەكات و دەڵێت: خەڵكینە بائەوەی كەپاداشتی لەسەر خوا (واجب)ـە هەستێت، جالەنێو خەڵكدا تەنها ئەوانە هەڵدەستن كەخاوەنی لێبوردەییو چاك سازی بوونە!!!.

١٤٠تفسير الطبري م٧ ص٩-١٠. وەرگێر.

١٤١تفسير الطبري م٦ ص١٥٢ـ١٥٥. وەرگێر.

١٤٢مختصر تفسير إبن كثير م٣ ص٢٦٤

(ئاگادار كردنەوەيەكی گرنگ)

پێویستە بزانرێت كە: دڵ پاكیو چاكەكردن لەگەڵ خەڵكیدا بریتی نی یە لەوەی هەرچییەك ئەوان پێیان باش بێت و پێی خۆش حاڵ بن ئیتر پێشەوای موسڵمانان بیكات و هەرچییەكیش ئەوان پێیان ناخۆش و گران بێت دەستی لێ هەلگریو توخنی نەكەوێت. بەڵكو پەروەردگار دەفەرموویێت: ﴿ولو اتبع الحق أهواءهم لفسدتِ السماوات والأرض ومن فيهن﴾المؤمنون: ١٧.

واتە: (ئەگەر خوا شوێنی ئارەزوو ویستی خەڵكی بكەوێت و وەڵامی تێكڕای ئارەزووەكانیان بداتەوە، ئەوە ئیتر ئاسمانەكان و زەویو هەرچیش تێیاندایە تێك دەچێت). وە پەروەردگار بەهاوەڵەكانی پێغەمبەر(ﷺ)

دەفەرموویێت: ﴿ واعلموا أن فيكم رسولَ اللهِ لو يطيعكم في كثيرٍ من الأمر لعنتم﴾الحجرات:٧. واتە: (ئاگاداربن و بزانن كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەنێوانتاندایە، جائەگەر بێتو لەزۆربەی كارو بارەكاندا بەگوێتان بكاو بۆچوونی ئێوە وەربگرێت ئەوە توشی ناخۆشیو هەڵدێریتان دەكات).

بەڵكو چاكەكردن لەگەڵ خەڵكیدا ئەوەیەكە: هەرچییەك سوود بە (دین) و دونیایان دەگەیەنێت، ئەوەیان بۆ مسۆگەر بكرێت، ئیتر ئەوەی كەپێی گرانەو پێی دڵ تەنگە باهەر پێی ناخۆش بێت، بەڵام ئەوەندەیە پێویستە لەگۆڕینی ئەو شتەدا كەمایەی ناخۆشی ئەوانە پێشەوای موسڵمانان نەرم و نیان بێت لەگەڵیاندا. چونكە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموویێت: ((ماكانَ الرفْق في شيءٍ إلا زانه، ولا كانَ العنف في شيءٍ إلا شانه))رواه البخاري ومسلم. واتە: (نەرم و نیانی لەهەرشتێكدا بوبێت جوانی كردووە، وەتوڕەییو هەڵچونیش لەهەرشتێكدا بوبێت هەر ناشیرینی كردووە).

وەلەشوێنێكی تردا دەفەرموویێت: ((إن اللهَ رفيق يحِب الرفْق، ويعطي على الرفْق مالا يعطي على العنف))رواه مسلم. واتە: (خوا بەبەزەییو نەرم و نیانەو نەرم و نیانیشی خۆش دەوێت، وەئەوەی بەهۆی نەرم و نیانییەوە دەی بەخشێت، بەهۆی توڕەییو هەڵچوونەوە نایبەخشێ)!!.

(عومەری كوڕی عبدالعزیز) - ڕەحمەتی خوای لێ بێ - دەڵێت: سوێند بەخوا دەمەوێت تاڵیی نێو (حەق ووتن) دەربهێنم، بەڵام دەترسێم بەهۆیەوە خەڵك لە (حەقە)كە بسڵەمێتەوە، بۆیە چاوەڕوان دەكەم هەتاوەكو شتێكی شیرینی دونیایی بێتە پێشەوە، جابۆیە ئەگەر خەڵكی لەئاقار تاڵییەكە بسڵەمێنەوەو ڕاكەن... ئەوە لەبەر شیرینییەكە هێور دەبنەوە[١٤٣].

ئەگەر تێڕامێنین دەبینین پێغەمبەری پێشەواو ڕابەر(ﷺ) هەربەو شێوەیە لەگەڵ خەڵكیدا هەڵسوكەوتی كردووە، بۆ نمونە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەگەر یەكێك بهاتبایەو داوای پێویستییەكی لێ بكردایە نەیدەگێڕایەوەو ئەگەر دەستی بدایە ئەوە پێویستییەكەی بۆ ئەنجام دەداو، ئەگەر نەش بوایە ئەوە قسەیەكی خۆش و شیرینی لەگەڵ دەكرد. ئەوەتا جارێك یان هەندێك لەخزمەكانی هاتنە خزمەتیو داوای ئەوەیان لێكرد كەلەماڵی زەكات و (صەدەقات) بەشی ئەوانیش بدات، ئەویش لەوەڵامدا پێی فەرموون: (إن الصدقةَ لاتحِل لمحمدٍ ولا لآل محمدٍ) رواه النسائي والدارمي ومالك. واتە: (صەدەقە - زەكات - نەبۆ (محمد)و نەبۆ كەس و كاری (محمد) حەڵاڵ نی یە). بۆیە زەكاتی پێ نەدان، بەڵام لەملاوە لەبری زەكات ماڵی دەسكەوت (الفيء)ی بۆ دیاری كردن كەپێیان بدات!!.

وەجارێكیشیان ئیمامی (عەلی و زەید و جەعفەر) - خوایان لێ ڕازی بێ - هاتنە خزمەت پێغەمبەرو (ﷺ) هەریەكەیان داوای ئەوەی دەكرد كەئەو كەل و پەلەی كچەكەی (حمزە) - خوا لێی ڕازی بێ - كەلە پاش خۆی بەجێی هێشتووە بۆ خۆی بێت، بەڵام پێغەمبەری خوا(ﷺ) بەهیچ كامیانی نەدا، بەڵكو بڕیاریدا بدرێتە پوری كچەكە. ئەوجا پێغەمبەری ئازیز (ﷺ) لێنەگەڕا هەروا بگەڕێنەوە، بەڵكو دەروونی هەریەكەیانی بەووشەیەكی شیرین و جوان پاك كردەوە، ئەوە بوو بە (عەلی) - خوا لێی ڕازی بێ - ووت: ((أنت مِني وأنَ منك))رواه الترمذي والنسائي. واتە: (ئەی عەلی تۆ لەمنیو منیش لەتۆم)!!. وە بەجەعفەریشی ووت: ((أشبهت خلقي

١٤٣خوێنەری خۆشەویست مەبەست لەوەیە ئەو شتە خراپانەی كە خەڵكی ئولفەتی پێوە گرتوون نابێت بۆیان بخرێتە قەڵەم ڕەوی شەرعەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە گۆڕینیدا دەبێت خاوەن نەرم و نیانی بین و زوو هەڵنەچین و بێ سەلیقە نەبین، حەق گوتن تاڵە و هەموو كەس قبوڵی ناكات. وەرگێڕ

وخلقي)) رواه البخاري والترمذي واحمد. واتە: (ئەی جەعفەر تۆ هەم لەشێوەداو هەم لە خورەوشتدا لەمن دەچی)!. وە بە زەیدیشی فەرموو: ((أنت أخونا ومولانا)) رواه احمد والحاكم. واتە: (ئەی زەید تۆ هەم براو هەم خۆشەویست و پشتیوانمانی)!.

جازۆر پێویستە کەلێپرسراوی موسڵمانانیش تێکڕا چاو لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بکاو، لە (حوکم) کردن و دابەش کردنی پارەو تێکڕای ئیش و کارەکانی دیکەشدا موو بە موو شوێن پێی ئەو هەڵگرێت. چونکە زۆر جار هەندێ خەڵك دێنە لای لێپرسراو و داوای هەندێ شتی لێدەکەن کەناگونجێت پێیان بدرێت، جائەگەر گونجاو لەدەستدا هەبوو ئەوە دەبێ لەبری ئەوەی کەداواکراوە بەشتێکی دیکە بۆیان قەرەبوو کاتەوە، یان هیچ نەبێت بەقسەیەکی خۆش دڵیان خاوێن و خۆش کات!.

چونکە لەڕاستیدا گێڕانەوەی خەڵکی هەروا بەدەستی خاڵی مایەی ئێش پێگەیاندنیانە، جا زۆر پێویستە شوێنەکەی بەشتێکی دیکە قەرەبوو بکرێتەوە، بەتایبەت بۆ ئەو کەسانەی کەپێویستیان بەدڵ ڕاگرتن هەیە. ئەوەتا خوای میهرەبان و بەتوانا دەفەرمووێت: ﴿وأما السائلَ فلا تنهر﴾الضحى: ١٠. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) ئەو کەسەی کە دێت و پرسیارت لێ دەکات - چ دەربارەی دین و چ بۆ پشتگیریی کردن - ئەوە تۆ سەرزەنشتی مەکەو لەگەڵیدا خاوەن بەزەییو نەرم و نیان بە)!.

وە پەروەردگار لەجێگەیەکی دیکەدا دەفەرمووێت: ﴿وآتِ ذَا القُربى حقه والمِسكِين وابن السبِيل ولا تبذر تبذِيرا، إن المبذرين كـانوا إخوانَ الشياطِين وكانَ الشيطانُ لِربهِ كفُورا(٢٧) وإما تعرضن عنهم ابتِغاءَ رحمةٍ مِن ربك ترجوها فقُلْ لهم قولاً ميسورا﴾الإ سراء: ٢٦-٢٨.

واتە: (خزمەکانت و، هەژارو نەداران و، ڕێبواران، مافی خۆیانیان بدەرێو هەردەم دەست گیرییان بکە، وەلەو دەست گیریو بەخشینەشدا زیادەڕەوی مەکە، چونکە ئەوانەی (ئیسراف) و زیادە ڕەوی دەکەن هاوچەشن و برادەری شەیتانەکانن، بەڕاستی شەیتان لەئاقار پەروەردگاری خۆی بێبڕوا بووە. وە ئەگەر خزمەکانت و خەڵکانی تریش داوای یارمەتیان لێ کردیو هیوایان هەبوو کەپێیان بدرێت، بەڵام تۆ لەبەر نەبوونی ماڵو دەست نەدانی هیچت پێ نەدان و پشتت تێکردن، ئەوە هەروا لێ مەگەڕێ بەڵکو قسەیەکی شیرین و خۆشیان لەگەڵدا بکەو پەیمانیان بدەرێو بڵێ: ئەگەر خوا ڕزق و ڕۆزیدا ئەوە لەیاد ناکرێن و پێتان دەدرێت)!.

وە بێگومان لێپرسراو کاتێك حوکم بەسەر کەسێکدا دەدات... ئەو حوکم بەسەردانە دەبێتە هۆی ئێش و ئازار پێگەیاندنی، بەڵام ئەگەر لێپرسراو وورد بین بێو بەووتەیەك، یان کردەوەیەکی جوان و شیرین دڵی پاك کاتەوە، ئەوە لەڕاستیدا سیاسەتی کاملو ڕاستەقینە هەرئەوەیە!!. پەروەردگار کاتێك (موسا) و براکەی ناردن بۆلای (فرعەون) دەبینی پێی فەرموون: ﴿فقُولا له قولاً لينا لعلـه يتذكر أو يخشى﴾طه: ٤٤. واتە: (ئامۆژگاری بکەن و قسەیەکی نەرمی لەگەڵدا بکەن، سابەڵکو بەهۆیەوە بیربکاتەوە و دەست لەتاوان کاری هەڵگرێو، وەبترسێو دەست بکاتە گوێڕایەڵی کردنی پەروەردگاری). وە پێغەمبەر (ﷺ) کاتێك (موعازی کوڕی جەبەل) و (ئەبی موسای ئەشعەری) أ خوایان لێ ڕازی بێ - نارد بۆ وولاتی (یەمەن) پێی فەرموون: ((يسـرا ولاتعسـرا، وبشـرا ولاتنفـرا، وتطاوعـا ولاتختلفا))رواه البخاري. واتە: (ئاسان کاربن و شت لەسەر خەڵکی گران مەکەن وەموژدە دەربن و خەڵکی مەتۆرێنن، وەگوێ بیستی یەکتر بن و ناکۆك مەبن)!!. وەجارێکیان (دەشتەکییەك) لەنێو مزگەوتەکەی پێغەمبەردا (ﷺ) میزی کرد، جالەو دەمەدا هاوەڵەکانی بۆی هەڵسان و ویستیان لێی دەن. پێغەمبەر (ﷺ) یەکسەر فەرمووی: (میزەکەی پێ مەبڕن، پاشان فەرمانی کرد کەدۆڵکەیەك ئاوبێنن و بیکەن بەسەر میزەکەدا. جالەپاش ئەوە فەرمووی: ((إنما بعِثتم ميسرين ولم تبعثُوا معسرين)) رواه البخاري. واتە: (ئێوە تەنها بۆ ئەوە نێردراوون کەئاسان کەربن، نەك بۆ ئەوەی شت لەسەر خەڵکی گران و قورس بکەن)!!.

جاشایانی باسە ئەوەی کەباس کرا، مرۆڤی موسڵمان لەبەڕێوەبردنی ئیش و کاری خۆیو ژێردەستەو منداڵەکانیشیدا هەرپێویستی پێیەتی، چونکە بێگومان مرۆڤەکان هەتاوەکو پێویستییەکانیان بۆ جێبەجێ نەکرێت و مافەکانیان پێنەدرێت ...... (حەق) و ڕاستی وەرناگرن و قبوڵی ناکەن!!!. هەربۆیەش دەبینی مرۆڤ (نەفەقەی) خۆیو خاوخێزانی وەپێش (نەفەقەی) هەموو خەڵکیکیتر خراوە. ئەوەتا (ئەبو هورەیرە) - خوا لێی ڕازی بێ - دەفەرمووێت: (پێغەمبەریخوا (ﷺ) فەرمووی: (ئەی خەڵکینە ماڵ ببەخشن. پیاوێکیش ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) من دینارێکم هەیە چی لێ بکەم؟! فەرمووی بۆ خۆتی سەرف کە، پیاوەکەش ووتی: دینارێکی دیکەشم هەر پێیە. فەرمووی: بۆ خێزانەکەتی (سەرف) بکە. پیاوەکەش ووتی: دینارێکی تریشم پێیە. پێغەمبەر (ﷺ)

فەرمووی: بۆ منداڵەکانتی (سەرف) بکە. پیاوەکە ووتی: دینارێکی دیکەشم لایە. ئەوەیش فەرمووی: بیدە بەخزمەتکارەکەت. ئینجا ووتی: دینارێکی تریشم هەیە. پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئیتر بۆ خۆت باشتر دەزانیت) رواه احمد وابوداود والنسائی.

وەلەصەحیحی (موسلم)دا هاتووە (ئەبو هورەیرە) – خوا لێی ڕازی بێ – دەفەرمووێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: (دینارێك کەلەڕێگەی خواو (جیهاد)دا دەیدەت و، دینارێکیش کەبۆ ئازاد کردنی بەندەیەك دەیبەخشیو، دینارێکیش کەبەهەژارو گەدایەکی دەدەیت و، دینارێکیش کەبۆ خۆتی (سەرف) دەکەیت، ئەوەیان کەبۆ خاو و خێزانەکەت (سەرف) کردووە لەهەرهەموویان پاداشتی زۆر ترو مەزنترە) رواه مسلم.. شایانی باسە لەم بارەوە چەندین ئایەت و فەرموودەی دیکە هاتووە.

ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە:

پیاو (نەفەقە)ی خۆیو خاو خێزانی بەسەریەوە فەرزی (عەینە)، بەپێچەوانەی (نەفەقە)ی جیهادو هەژارو گەدایان، کەلە بنچینەدا (نەفەقە)ی ئەوان فەرزی (کیفایە) یان (سوننەتە)، بەڵام ئەگەر هاتوو کەس پێی هەڵنەسا، ئەوە هی ئەوانیش دەبێتە فەرزی (عەین)، چونکە بابای برسی هیچ نەبوو، نان پێدانی (واجبە). هەربۆیەش ئیمام (احمد) – خوای لێ ڕازی بێ – دەگێڕێتەوە کەپێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((لو صدق السائِلُ لما أفْلح من ردە)). واتە: (ئەگەر سواڵ کەر ڕاست کات کەفەقیرە، ئەوەی بەدەستی خاڵی بیگێڕێتە دواوە سەرکەوتوو نابێت)!.

(ئەبو حاتەمی بوستی) لە صەحیحەکەی خۆیدا فەرموودەیەکی دورو درێژ لە (ئەبو زەڕڕە) وە – خوای لێڕازی بێ – دەگێڕێتەوە، جائەو فەرموودەیە چەندین ئامۆژگاری و زانستی لەخۆی گرتووەو لەیەکێك لەباسەکانیدا فەرموویەتی: (یەکێك لە (حیکمەتە) کانی ئالی (داوود) – علیە السلام – بریتی بوو لەم ئامۆژگارییە: هەموو مرۆڤێکی خاوەن بیرو هۆش مافی سەرشانێتی کە چوار سەعاتی هەبێت: سەعاتێك بۆ ئەوەی بەپەنهان بپاڕێتەوەو گفتو گۆ لەگەل پەروەرگاریدا بکات، وەسەعاتێکیش تێیدا بچێتەوە بە دەروونی خۆیداو موحاسەبەی بکات، وەسەعاتێکیش بەتەنها لەگەڵ ئەو هاوڕێو دۆستانەیدا دانیشێت کەهەردەم لەعەیب و کەم و کورتییەکانی ئاگاداری دەکەنەوەو باسی خودی خۆیی بۆ دەکەن، وە سەعاتێکیش بۆ ئارەزو وەرگرتن لەو شتە جوان و شیرینانەی کەبۆی حەڵاڵن، چونکە ئەم سەعاتەی کۆتایی یارمەتی دەرە بۆ سەرکەوتن و ئەنجام دانی ئیشی سەعاتەکانی دیکە)!.

ئەمەش ئەوەمان بۆ ڕۆشن دەکاتەوە کەمرۆڤی موسڵمان هەردەم پێویستی بە خۆتێرکردن لەئارەزووە حەڵاڵو زوڵاڵەکانی هەیە، چونکە خۆتێرکردن لێیان دەبێتە یارمەتی دەرێك بۆ ڕاپەڕاندنی زۆرێك لەئیشە خێرەکانی دیکە!!!.

هەربۆیەش (فوقەهە) دەڵێن: (عەدالەت) بریتییە لە ئیصلاح کردنی (دین) و (پیاوەتی)، ئەویش بەبەکارهێنان و ئەنجام دانی هەرشتێك کەدەیان ڕازێنێتەوە و جوانیان دەکات، وەقوتارکردنیشیان لەهەرکارێك کەنابوت و ناشیرینیان دەکات. وە پەروەردگار لە بنچینەدا ئارەزووەکانی بۆ تێرو تەسەل کردنی بەرژەوەندییەکانیخەڵکی دروست کردووە، چونکە ئەوان بەهۆی ئەو ئارەزووانەوە هەرشتێك مایەی سود پێگەیاندنیان بێت بۆ خۆیانی وە دەست دەخەن. بۆ نمونە: خوای گەورە توڕەیی (الغضب)ی دروست کردووە بۆ ئەوەی هەرشتێك زیانیان پێ دەگەیەنێت بەهۆیەوە لەخۆیانی دوور خەنەوە. وە ئەو ئارەزووانەش کەهەردەم مایەی زەرەرو زیانن ... پەروەردگار قەدەغەی کردوون و سەرزەنشتی ئەوانەشی کردووە کەپێیەوە سەرقاڵن.

بۆیە سود لێوەرگرتن و بەکارهێنانی ئەو ئارەزووانەی کەپەروەردگار حەڵاڵو زوڵاڵی کردوون فەرمانێکی باشەو لەکردەوە چاکەکانە، هەربۆیەش لەفەرموودەی صەحیحی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتووە کە دەفەرمووێت: (هەریەك لەئێوە بچێتە لای خێزانەکەی خۆیشی بەکردەوەی چاك بۆی دەنوسرێت، ووتیان: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئایا یەکێك لەئێمە بچێتەلای خێزانەکەیو ئارەزووی خۆی تێرکات، لەوەشدا پاداشتی بۆ دەنوسرێت؟!! پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئەی نازانن ئەگەر

ئەو ئارەزووەی لە (حەرامدا) دانابایە ئایا گوناهبار نەدەبوو؟ ووتیان: بەڵێ. فەرمووی: دەی بۆ لەشتی حەرام چاوەڕوانی تۆڵەو سزادەکەن ... بەڵام لەئەنجامدانی حەڵاڵدا چاوەڕوانی پاداشت ناکەن؟). مسلم.

وەلە صەحیحی (بوخاریو موسلم)دا هاتووە کە (سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص) – خوای لێ ڕازی بێ – دەگێڕێتەوە پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو: (ئەی (سەعد) تۆ هەرپارەو ماڵێك کەخەرجی دەکەیت و مەبەستت پێی خواو ڕازی کردنی بێت، ئەوە پلەت پێی بەرز دەبێتەوە، تەنانەت ئەگەر پارویەکیش بێت کە دەیخەیتە نێو دەمی خێزانەکەتەوە!!).

لەڕاستیدا مرۆڤی موسڵمان ئەگەر نیازو مەبەستی پاك بێت و بۆ خوا بێت، ئەوە تێکڕای ئەو کردەوانەی کەڕۆژانە ئەنجامی دەدات بەهۆی دڵ پاکی و نیاز چاکی‌یەکەیەوە بەکردەوەی چاك بۆی تۆمار دەکرێت. بەڵام مرۆڤی دووڕوو (منافق) لەبەر دڵ پیسیو نیاز پیسی‌یەکەی تەنانەت ئەو کردەوە چاکانەش کەئەنجامیان دەدات لەجێی پاداشت لەسەری سزادەدرێت، لەبەرئەوە لەناخەوە مەبەستی ڕوپامایی‌یە نەك ڕازی کردنی خوای گەورە!!. ئەوەتا لەفەرموودەی صەحیحدا هاتووە کەپێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: ((**ألا إن في الجَسدِ مضغةً، إذا صلُحت صلُح لها سائر الجَسدِ، وإذافَسدت فَسد لها سائر الجَسـدِ، ألاوهِي القَلْب**)) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (ووریابن لەنێو لاشەی مرۆڤدا پارچە گۆشتێك هەیە، ئەگەر بێتو ئەو پارچە گۆشتە چاك بێت، ئەوە تێکڕای ئەندامانی لاشەی بۆ چاك دەبێت، وەئەگەر خراپ بێت، ئەوە تێکڕای ئەندامانی لاشەی پێ خراپ دەبێت ... جاووریابن ئەو پارچە گۆشتە "دڵ"ە)!!.

چونکە هەروەك چۆن خوای‌گەورە سزاو (عقوبە)کانی داناوە تاببێتە پاڵنەرو فاکتەرێك بۆ ڕاپەڕاندنی (فەرزەکان) و، واز هێنان لە (حەرامە) کان ... ئاوهاش هەرچی‌یەك یارمەتی‌دەریان بێت ئەویشی پێویست کردووە.

کەواتە:

پێویستە بەهەموو شێوەیەك ڕێگەی خێرو گوێڕایەڵی خوای گەورە بۆ خەڵك ئاسان بکرێو برەوی پێ بدرێو پشتگیریی و یارمەتی‌یان لەسەری بدرێت و بەهەموو شێوەیەکی گونجاو خەڵکی بۆهان بدرێت. بۆ نمونە: پێویستە لێپرسراوی موسڵمانان هەرشتێك دەبێتە هاندرەرو پاڵنەری خەڵکی بۆ کردەوەی چاك بەکاری بهێنێت. وەك: پارەو ماڵ ... پیاهەڵدان ... سوپاس کردن و ...... هتد.

هەربۆیەش دەبینی پێش برکێ کردن بەووڵاخ و حوشترو تیربازیو نیشانە شکاندن و پارەوەرگرتن لەسەریان کارێکی باش و شەرعی‌یە. چونکە بەهۆیەوە خەڵکی هان دەدرێت بۆ هێز ئامادە کردن و خۆئامادە کردن بۆ (جیهاد) لەڕێگەی خوای پەروەردگاردا. تەنانەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) خۆیو جێنشینە ئازیزەکانیشی لەپاش خۆی پێش برکێیان بەووڵاخ کردووەو لە (بیت المال) پارەیان بۆ ئەوکارە دیاری کردووە، وەهەردەم بۆ ڕاکێشان و دڵڕاگیرکردنی خەڵکی پارەیان بەخشیوە، وەك دەگێڕنەوە کە: پیاوی واهەبو سەرلەبەیانی تەنها لەبەر وەدەست هێنانی شتێکی دونیایی موسڵمان دەبوو... بەڵام ئێوارەی نەدەکردەوە ئیسلامی لەهەموو گەنج و گەوهەری دونیا لا خۆشەویستر بوو: وەلەم لاشەوە هەرچی خراپەو سەرئەنجامی سەرپێچی پەروەردگارە، دەبێ قەڵاچۆ بکرێو ڕێگەی تەنگ بکرێو بەهەموو چەشنێك لەمپەر لەڕێیدا دروست بکرێت، وەهەرشتێکیش دەبێتەهۆی سەرهەڵدانیو دروست بوونی پاڵی پێوە بنرێت، ئەگەر هاتوو لەبونیدا بەرژەوەندی‌یەکی باشترو پەسەند تر نەبوو!!. بۆ نمونە: پێغەمبەری بت شکێن(ﷺ) بەرهەڵستی لەپێکەوە دانیشتن بەتەنها لەگەڵ ئافرەتی (نامەحرەم)دا دەکات و دەفەرمووێت: ((**لايخلُون رجلُ بإمرأةٍ، فإن ثالِثهما الشـيطانُ**))رواه احمد والترمذي وقال: هذا حديث حسن صحيح غريب من هذا الوجه.

واتە: (باهەرپیاوێك لەئێوە بەتاقی تەنها لەگەڵ ئافرەتێکدا دانەنیشێت، چونکە سێ‌هەمیان شەیتانە)!.

وە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: ((**لايحِل لامرأةٍ تؤمِن بِاللهِ واليومِ الآخِرِ أنْ تسافِر مسِيرةَ يومٍ إلا ومعها زوج أو ذُو محـرمٍ**)) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (هەر ئافرەتێك بڕوای بەخواو ڕۆژی دوایی هێنابێت، بۆی حەڵاڵ نییە ئەندازەی دووڕۆژ ڕێگە بەسەفەر بڕوات، مەگەر دەبێت مێردەکەی یان مەحرەمێکی خۆیی لەگەڵدا بێت)!.

جا تێڕامێنە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆیە بەرهەڵستی کردووە لەخەڵوەت و دانیشتن لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەم و سەفەر کردنی ئافرەت خۆی تەنها ... چونکە بێگومان ئەوانە ڕێگە بۆخراپە ئاسان دەکەن و مرۆڤ بەرەو تاوان و هەڵدێری دەبەن!!.

(عومەری کوڕی خەتاب)-خوای لێ ڕازی بێ- لەکاتێکدا شەو بەناو شاری (مەدینە)دا دەگەڕا تا

لەکاروباری خەڵکی ئاگاداربێ، شەوێك گوێ بیستی ئافرەتێك بوو بەگۆرانییەوە ئەم پارچە شیعرەی دووبارە دەکردەوە:-

هَلْ مِنْ سَبيلٍ إلى الخَمرِ فأشرَبها   هل مِن سبيلٍ إلى نَصْرِ بنِ حَجَّاجِ

واتە: تۆبڵێی ڕێ هەبێ مەی بخۆمەوە... تۆبڵێی بگونجێ لەگەڵ (نەصری کوڕی حەجاج)دا ڕابوێرم؟!!.

جائیمامی (عومەر)-خوای لێ ڕازی بێ- داوای کرد ئەو- (نەصرە)ی بۆ بێنن، کاتێك کەهێنایان بینی واگەنجێکی قۆز و پێکەوتووە، بۆیە فەرمانی کرد قژی بتاشرێت، بەڵام لەپاش تاشینیشی هەر قۆزترو جوان تر بوو، ئەنجا فەرمانی کرد کەدوور بخرێتەوە بۆ (بەصرە)، بۆ ئەوەی ئافرەتان پێی هەڵ نەخەڵەتێن!!

وەدەگێڕنەوە کەئیمامی (عومەر)-خوای لێ ڕازی بێ- ئاگاداریان- کردەوە کەوا پیاوێك هەیە هەمیشە منداڵان دێنە لای دادەنیشن، ئەویش یەکسەر مەنعی کردن و نەی هێڵا جارێکی دیکە لەگەڵی- دانیشن!.

جابۆیە: ئەگەر هاتوو گەنجێك یان منداڵێك مەترسی ئەوەی لێدەکرا کە پیاوان یان ئافرەتانی پێهەڵ خەڵەتێن، ئەوە دەبێ دەم و دەست وەلییەکەی ئاگاداربێ‌و لەبەر پێویست نەبێت نەهێڵێت دەرکەوێت، وەنابێت شۆخ و جوانتری کات و هەردەم بیهێنێتە کۆڕی گۆرانی‌و لەهووە، چونکە ئەو جۆرە کارانە پێویستە مرۆڤی لەسەر سەرزەنشت بکرێت.

وەهەمدیسان هەرکەس لێی ئاشکرا بوو کەخەریکی خراپەکارییە، دەبێ نەهێڵرێ منداڵی جوان کیلەی بێ موو نزیکی کەوێت، بەڵکو دەبێت بەهەموو چەشنێك لێی قوتار بکرێت، چونکە شەرعزانان-خوالێیان خۆش بێ- بەتێکڕا یەك هەڵوێست و دەنگن لەسەر ئەوەی ئەگەر کابرایەك لای (حاکم) شایەتی داو بەڵام یەکێك لەو تاوانانەی کەشایەتی پیاو دەڕوشێنن لێی ئاشکرابوو، ئەوە شایەتییەکەی (جائز) نییە وەربگیرێت، وەمرۆڤ دەتوانێت بەهۆی ئەو تاوانەوە (جەرحی) بکات، واتە: متمانەی لێبسەنرێتەوە. ئیتر ئەگەر چی بەچاوی خۆیشی تاوانەکەی نەدیتبێت. بەبەڵگەی ئەوەی کە: (پێغەمبەری‌خوا (ﷺ) جارێکیان جەنازەیەکیان بەلادا تێپەڕکردو خەڵکەکە بەخێر باسیان کرد، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: (بۆی بڕیار درا) ... (بۆی بڕیار درا). پاشان جەنازەیەکی تریشیان بەلادا تێپەڕکردو خەڵکەکە باسی خراپەیان کرد. پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: (بۆی بڕیار درا) ... (بۆی بڕیار درا). خەڵکەکەش سەبارەت بەو حاڵەتە پرسیاریان لە پێغەمبەر (ﷺ) کرد، ئەویش فەرمووی: ئەو جەنازەیان کەئێوە بەخێر باستان کرد منیش ووتم: بەهەشتی بۆ بڕیاردرا، وەئەوجەنازەشیان کەئێوە بەخراپە باستان کرد، منیش ووتم: ئاگری بۆبڕیار درا، چونکە ئێوە لەنێو زەویدا شاهێدی خوان) بوخاری‌و موسلم گێڕاویانەتەوە.

لەگەڵ ئەوە شدا لەسەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) ئافرەتێك هەبوو بەئاشکرا ئیشی خراپەی دەکرد. پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ((**لو كُنت راجِماً أحداً بِغير بيِّنةٍ لَرجمت هذِهِ**) رواه البخاري ومسلم.

واتە: (ئەگەر یەکێکم بەبێ بوونی شایەت ڕەجم بکردبا، ئەوە ئەم ئافرەتەم ڕەجم دەکرد).

بۆیە: (حەددی شەرعی) بەبوونی شایەت نەبێت کەبەچاوی خۆیان خراپەکەیان بینیبێت و شایەتی لەسەر بدەن نابێت بەرپا بکرێت، بەڵام ڕەت کردنەوەی (شەهادەت و ئەمانەت)ی کابرایەك بەهۆی تاوانێکەوە کەئەنجامی داوە پێویست بەبینین ناکات، بەڵکو تەنها ...... کردن و بڵاو بوونەوەی لەنێو خەڵکیدا بەسە بۆ متمانە پێنەکردنی، تەنانەت دەشتوانرێت تەنها بەهۆی هاوڕێ‌و برادەرانییەوە پێناسە بکرێت - ئەگەر هاوڕێ کانی خراپ بوون -، هەروەك (ابن مسعود) - خوای لێ ڕازی بێ - دەفەرمووێت: ((**إعتبروا الناسَ بإخوانِهم**). واتە: (خەڵکی بەهاوڕێ‌و خۆشەویستەکانیان هەڵسەنگێنن)!!.

(ئەو ماف و حەددانەی کەسودەکەیان تایبەتە بە کەسێکی دیاری کراوەوە)

ئەم بەندەش بریتی‌یە لە هەشت فەصڵ:-

سەبارەت بەو (ماف و حەدانە) ش کەسودەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ کەسێکی دیاری کراو... وەئەو کەسە خۆی خاوەنێتی لەبەرپاکردن و نەکردنیدا، بریتین لەمانە:-

﴿ فەصڵی یەکەم ﴾

(النفوس - گیان و ڕۆح -)

خوای مەزن لەم بارەوە دەفەرمووێت: ﴿قُلْ تعالوا أتلُ ما حرم ربكم عليكم ألا تشركوا بِهِ شيئًا وبالوالدين إحسانا ولا تقتلوا أولادكم من إملاقٍ نحن نرزقكم وإياهم ولا تقربوا الفواحش ما ظهر منها وما بطن ولا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق ذلكم وصاكم بِهِ لعلكم تعقلونَ(١٥١) ولا تقربوا مالَ اليتيمِ إلا بالتي هي أحسن حتى يبلغَ أشده وأوفوا الكيلَ والميزانَ بالقسطِ لا نكلف نفسا إلا وسعها وإذا قلتم فاعدلوا ولو كانَ ذا قربى وبعهدِ اللهِ أوفوا ذلكم وصاكم بِهِ لعلكم تذكرونَ(١٥٢)وأن هذا صراطي مستقيما فاتبعوه ولا تتبعوا السبلَ فتفرق بكم عن سبيله﴾الأنعام:١٥١-١٥٣.

واتە: (ئەی محمد (ﷺ)بەخەڵکی بڵێ: ئەی خەڵکینە وەرن بائەوشتانەی پەروەردگارتان لەسەرتانی قەدەغەکردووە بۆتانی بخوێنمەوە، ئەو قەدەغەکراوانەش ئەمانەن:

یەکەم: هیچ هاوەڵێك بۆ خوا بڕیارمەدەن.

دووەم: وەلەگەڵ دایك و بابدا بەو پەڕی باشی هەڵس و کەوت بکەن.

سێیەم: وەمنداڵەکانتان لەترسی هەژاری و نەبوونی مەکوژن، چونکە هەرئێمە ڕۆزی خۆتان و منداڵەکانیشتان دەدەین.

چوارەم: وەهەرچی خراپەو سەرپێچی هەیە نزیکی مەکەونەوە، ئیتر ئەو خراپەو سەرپێچی‌یە بەئاشکرا بێت یان بەنهێنیو پەنهان.

پێنجەم: وەهیچ کەسێك مەکوژن مەگەر کاتێك شایستەی کوشتن بێت – وەك ئەوەی نوێژ نەکات، یان زەکات نەدات، یان زینا بکات، یان لەدین پاشگەز بێتەوەو... هتد –، جائەم کردەوە قەدەغە کراوانە خوا ئاگاداری کردنەوەو لێتانی دووپات کردەوە تا دەسیان لێ هەڵگرن، بەهیوای ئەوەی بەهۆیەوە هۆش بکەنەوەو وریا ببنەوە.

شەشەم: وەنزیکی ماڵی هەتیوو مەکەون مەگەر بەشێوەیەك کەبەرژەوەندی هەتیوەکەی تێدا بێت، هەتاوەکو هەتیوەکە هێز پەیدا کات – چ هێزی تەمەن و جەستەیی، چ هێزی ژیان و تەجرەبە –.

حەوتەم: وەلەکاتی کڕین و فرۆشتندا بەشێوەیەکی دادپەروەرانە کێشانەو پێوانە بکەن، وەئەو دادپەروەری‌یەش لەکێشانەو پێوانەدا خوا بەگوێرەی توانای خۆتان داواتان لێ دەکات.

هەشتەم: وەئەگەر لە (حوکم) کردن یان (شایەتی) داندا شتێکتان ووت... ئەوە دادپەروەربن ئەگەر چی (حەقە) کە بکەوێتە سەر خزمێکی نزیکی خۆشتان.

نۆیەم: وە هەر بەڵێن و پەیمانێك لەگەڵ خوادا دەیبەستن–یان لەگەڵ خەڵکی– ئەوە وەفاتان پێی هەبێو بیبەنە سەر. ئائەمە خوا وەصیەتتانی پێ دەکات بەهیوای ئەوەی پەند وەربگرن و بیر بکەنەوە. وە ئەی محمد (ﷺ) بشڵێ: ئەم بەرنامەی ئیسلامە ڕێگا ڕاست و دروستەکەی منەو ئێوەش شوێنی کەون، وە وورياش بن شوێن تولە ڕێگا لارو گێڕەکانی تر مەکەون چونکە لەڕێگە ڕاستەکەی خوا لاتان دەدات. ئائەمەیە خوا ئێوەی لێ ئاگادار کردەوەو لێتانی دووپات کردەوە، بەڵکو ئێوەش پارێزکەن و ببنە–پارێزکار–).

خوای دادپەروەر لەجێگایەکی تردا دەفەرمووێت: ﴿**ومن يقتلْ مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم خالدا فيها وغضب الله عليه ولعنه وأعد له عذابا عظيما**﴾النساء: ٩٣.

هەرکەس بڕوادارێك بە (عەمد)ی بکوژێت ئەوە پاداشتەکەی چونە نێو ئاگری دۆزەخە و بەبەردەوامی تێیدا دەمێنێتەوە، وەخوای لێ توڕە دەبێ و نەفرەتی لێ دەکاو – لەڕە حمەت وە دووری دەخات – وە سزایەکی ئێجگار گەورەو توندی بۆ ئامادە کردووە)!!. وەهەمدیسان دەفەرمووێت: ﴿**من أجل ذلك كتبنا على بني إسرائيلَ أنه من قتلَ نفْسا بغير نفْس أو فساد في الأرض فكأنما قتلَ الناس جميعا ومن أحياها فكأنما أحيا الناس جميعا**﴾المائدة: ٣٢.

وەلەصەحیحی (بوخاری‌و موسلم) داهاتووە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ)دەفەرمووێت: (**أولُ مايقْضى بين الناس يوم القيامة في الدماءِ**). واتە: (لەڕۆژی دوایی‌دا یەکەم شتێك کەلەنێو خەڵکیدا دادگایی لەسەر دەکرێت–خوێنە–!!)

(جۆرەکان-ی قەتڵ)

قەتڵ بۆ سێ جۆر پۆلێن دەکرێت:

جۆری یەکەم / (قەتڵی عەمدی ڕووت):-

بریتی‌یە: لەکوشتنی کەسێکی بێ تاوان، بەئامێرێك کەزێدە جار کوشندەیەو خەڵکی پێ دەکوژرێت-نەك ئەو ئامێرانەی کەکوشندە نین-، وەك ئەم ئامێرو شێوە کوشتنانە: (شمشێر، سوتاندن و ئاگر تێبەردان، خنکاندن چ لەنێو ئاودا یان بەهەر هۆکارێکی دی، بەردانەوەو فڕێدان لەشوێنێکی بەرزو بڵندەوە، داپۆشینی دەم و چاوو هەتاکو مردن، ژەهر دەرخواد کردن) و هۆکارەکانی تری لەم چەشنە!.

بۆیە ئەگەر هەرکەس بەم جۆرە یەکێکی کوشت... ئەوە (قصاص) تۆڵە کردنەوەی تێدا (واجب)ـە. ئەویش بەوە دەبێت کەبابای (قاتل) بهێنرێتە بەردەم کەسوکاری کوژراوەکەوەو پاشان سەرپشك بکرێن بۆ هەڵبژاردنی یەکێك لەم سیانە:

یەکەم: کوشتنەوەی بکوژەکە.

دووەم: لێ بوردن و خۆش بوون لێی.

سێیەم: وەرگرتنی خوێنەکەی.

وەکەسوکاری کوژراوەکە بەهیچ شێوەیەك مافی ئەوەیان نی‌یە بچن غەیری بکوژەکە یەکێکی تر بکوژنەوە. ئەوەتا خوای دادپەروەر دەفەرمووێت: ﴿**ولا تقْتلُوا أولادكُم خشيةَ إملاقٍ نحن نرزقُهم وإياكُم إن قتلهم كانَ خِطئًا كبِيرا(٣١)ولا تقْربوا الزنى إنه كـانَ فَاحِشةً وساءَ سبِيلاً(٣٢) ولا تقْتلُوا النفْس الَّتِي حرم الله إلا بِالْحق ومن قُتِلَ مظْلُوما فَقَد جعلْنا لِولِيه سلْطَانا فَلا يسرِف فِي الْقَتلِ إنــه كــانَ منصورا**﴾الإسراء: ٣٣.

واتە: (ئەو کەسەی کەخوا کوشتنی قەدەغەکردووە ئەگەر مافێکی بەسەرەوە نەبێت و شایستەی کوشتن نەبێت مەیکوژن (وەك زینا بکات، یان قەتڵ، یان لەئیسلام پاشگەز بێتەوە)، بەڵام هەرکەس بەبێ تاوان و بەناڕەوا کوژرا – واتە: بەبێ ئەوەی زینای کردبێ یان قەتڵ یان پاش گەز بونەوە –، ئەوە ئێمە بۆ (وەلی) و خاوەنی کوژراوەکە بەسەر بکوژەکەوە دەستەڵاتێکمان داناوە بەوەی بیەوێت دەیکوژێتەوە یان لێی خۆش دەبێت یان خوێنەکەی لێ دەسەنێ، وەئەگەر خاوەنی کوژراوەکە ویستی تۆڵە بسێنێتەوە ئەوە بالەو کوشتنەدا زیادەڕەوی نەکات بەوەی کەبڕوات واز لەبکوژەکە بێنێ‌و بیەوێت یەکێك یان چەند کەسێك لەکەسوکارەکەی بکوژێت، بەڕاستی ئەگەر خاوەنی کوژراوەکە ئەو زیادە ڕەوی‌یە نەکات ئەوە هەرئەو سەرکەوتووە).

وە (ئەبی شورەیحی خوزاعی)-خوا لێی ڕازی بێ- دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((**من أصِيب بِدمٍ أو خبـلٍ فَهو بِالخِيارِ** بين **إحدى ثَلاثٍ، فَإنْ أراد الرابِعةَ فَخذُوا علَى يديهِ، أنْ يقْتلَ، أو يعفُو، أو يأخذَ االديةَ. فَمن فَعلَ شيأً مِن ذَلِك فَعاد، فَإن لَــه نــار جهنم خالِداً فِيها أبداً**))رواه أهل السنن. قال الترمذي: حديث حسن صحيح.

واتە: (هەرکەس خوێنی ڕژێنرا یان بریندار کرا ئەوە سەرپشکە بۆ ئەم سێ شتە کەیەکێکیان هەڵبژێرێ، ئەگەر خۆی داوای چوارەمی کرد ئەوە نەیەڵن و لەدەستی بدەن: کابرای بکوژ بکوژێتەوە، یان لێی خۆش بێت، یان خوێنەکەی وەرگرێت. جاهەرکەس یەکێك لەم سێ شتەی هەڵبژاردو پاشانیش دەستی بەناخۆشی کردەوە و هەڵی وەشاندەوە، ئەوە بەهەتاهەتایی دەخرێتە نێو ئاگری جەهەننەمەوە)!!.

بۆیە ئەگەر هەرکەس یەکێکی لێ کوژراو پاشان لەبابای بکوژ خۆش بوو یان خوێنی لێ سەند، بەڵام لەدوای ئەوەش هەرچوو کابرای بکوژی کوشتەوە، ئەوە تاوانی ئەم لەهی بکوژی یەکەم گەورەترە، تەنانەت زانایان دەفەرموون: هەردەبێ بکوژرێتەوەو کەسوکاری کوژراوەکە هیچ پرسیارێکیان پێ ناکرێت. خوای پەروەردگاریش دەفەرمووێت: ﴿**ياأيها الــذِين آمنــوا كُتِب علَيكُم الْقِصاص فِي الْقَتلَى الْحر بِالْحر والْعبد بِالْعبدِ والأنثَى بِالأنثَى فَمن عفِي لَه مِن أخِيهِ شيءٌ فَاتباع بِالْمعروفِ وأداءٌ إلَيهِ بِإحسانٍ ذَلِك تخفِيف مِن ربكُم ورحمةٌ فَمن اعتدى بعد ذَلِك فَلَه عذَاب أَلِيم(١٧٨)ولَكُم فِي الْقِصاص حياةٌ ياأُولِي الألْبابِ لَعلَّكُم تتقُونَ**﴾البقـرة: ١٧٨-١٧٩.

واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە: لەکوشتنەوەدا-کوژراوەکاندا- تۆڵەسەندنەوەتان لەسەر فەرز کراوە، ئازاد بەئازادو کۆیلە بەکۆیلەو مێینە بەمێینە[١٤٤]، وەئەگەر خاوەنی کوژراوەکە لەبکوژەکە خۆش بوو و داوای کوشتنەوەی نەکرد، ئەوە دەبێ لەداواکردنی خوێنەکەیدا بەشێوەیەکی باش داوابکاو بکوژەکەش بەشێوەیەکی جوان و ڕێك خوێنەکە بەخاوەنی کوژراوەکە بدات[١٤٥]. ئەم ڕێبازەش کەبۆمان حەڵاڵ کردوون لەوەی کەخاوەنی کوژاروەکە دەتوانێت لەبکوژەکە خۆش بێت و نەی کوژێتەوە و لەبریدا خوێن وەرگرێت ئاسان کاریو بەزەییو میهرەبانییە کەلە لایەن پەروەردگارتانەوە بۆئێوە - لەکاتێکدا بۆ میللەتانی پێشوو حەڵاڵ نەبووە -، وەهەرکەس لەپاش ئەوەی کەخوێنەکەی وەرگرت بڕوات دەست درێژی تریش بکات و بابای بکوژ بکوژێتەوە، ئەوە سزایەکی بەئێش و ئازاری بۆ هەیە[١٤٦].وەبەڕاستی ئەی خاوەن هۆش و عەقڵان:لەتۆڵە سەندنەوەدا ژیانتان بۆ هەیە ژیان، بەڵکو بەهۆیەوە ئێوەش بیرکەنەوەو خۆتان لەجەریمەو قەتڵ قوتارکەن)[١٤٧]

زانایان دەفەرموون: کەسوکاری کوژراوەکە لە ڕقان کڵپەی دەروونیان دێت تەنانەت پێیان خۆشە هەم بابای بکوژو هەم کەسوکارەکەشی بکوژنەوە، وەزۆر جاریش تەنها بەکوشتنەوەی بکوژەکەیان ڕازی نابن و بەڵکو زۆرێك لەکەسوکارو سەرۆك خێڵەکەشی لەگەڵدا دەکوژن!!. جابەمەش وای لێدێت هەروەك چۆن بکوژی یەکەم لەسەرەتاوە دەست درێژی کردووەو لایداوە ئەمانیش ئاوەها لەتۆڵەداو لەوەرگرتنەوەی مافەکەیاندا دەبنە دەست درێژکار. هەروەك ئەم کارە بەدانە بوەتە پیشەی نەفامان و جاهیلانی ئەم سەردەمە، ئەوانەی کەلەبەرنامەو شەریعەتی خوای باڵادەست دەرچوون و یاخی بوون.

وە زۆر جاریش کەسوکاری بکوژەکە لەم لاوە پێیان قورس و گرانە ئەم لەبری کوژراوەکە بکوژرێتەوە، چونکە واحیساب دەکەن ئەم لەکوژراوەکە خاوەن شەڕەفە و ڕێزی زۆرترەو نابێ ئەم لەبری ئەو بێت. بۆیە سەرئەنجام سەردەکێشێ بۆئەوەی هەردوولا ناچار بن و هەریەکەیان لە دژی ئەویتر پەیوەندی بەخەڵکانی دەرەکییەوە بکات و ئەمەش سەردەکێشێ بۆ وەیشومەو دوژمنایەتییەکی گەورەو سوتێنەر.

فاکتەرو هۆکاری سەرەکی ئەم دوژمنایەتیو وەیشومەیەش تەنهاو تەنها بریتییە لەلادانیان لەو ڕێبازو بنەما دادپەروەرانەیەی کەبریتییە لە (قصاص)، چونکە خوای گەورە (قصاص)ی لەسەر ئێمە فەرز کردووەو ئاگاداریشی کردوینەتەوە کەمایەی ژیانە، لەمەشدا خوێنی کەسوکاری بکوژو کوژراوەکەش پارێزراوەو نابێت دەست درێژییان بۆبکرێت، بەڵکو تەنها خودی بکوژ دەکوژرێتەوە، هەرئەمەش مانای پڕاوپڕی (قصاص)ە لەئیسلامدا.

وەهەم دیسان: هەرکەسێك کەدەیەوێت یەکێکی بێتاوان بکوژێت و هەرلەسەرەتاوە بزانێت و یەقینی هەبێت کەئەمیش دەکوژرێتەوە... دەست بەجێ واز لەو کوشتارە دێنێت. ئەوەتا (عەلی کوڕی ئەبی تالیب) دەگێڕێتەوە لە (لەعەمری کوڕی

١٤٤زانایان دەفەرموون: لەم ئایەتەپیرۆزەدا مەبەست ئەوەنییەکە: ئازاد لەبری کۆیلە ناکوژرێتەوە، یان ئافرەت لەبری پیاو ناکوژرێتەوە، یان بەپێچەوانەوە، بەڵکو دەفەرموون: لەنێو خێڵەکانی عەرەبدا ئەگەر خێڵێك زیاتر بەخۆیدا بینازیبایەو هێزو شەوکەتێکی هەبوایە، کۆیلەیەکی خێڵێکیتر پیاوێکی ئازادی ئەمانی بکوشتایە، ئەمان ڕازی نەدەبوون لەبری پیاوە ئازادەکەی ئەمان ئەو کۆیلە بکوژرێتەوە، بەڵکو بەخەسارەتیان دەزانیو دەیان وت: دەبێت خاوەنی ئەو کۆیلە بکوژە بکوژرێتەوە، یان هەر پیاوێکی ئازاد. یان ئەگەر ئافرەتێکی خێڵێکیتر پیاوێکی ئەمانی بکوشتایە ئەمان بەکوشتنەوەی ئافرەتەکە ڕازی نەدەبوون، بەڵکو دەیان وت: دەبێ لەبری پیاوەکەمان پیاوێکتان لێ بکوژین نەك ئافرەت. جا خوای گەورە ئەم ئایەتە پیرۆزەی دابەزاندو ڕونی کردەوە کە: ئەوەی کە لەتۆڵەسەندنەوەدا فەرزە لەسەرتان ئەوەیە کە هەرکەس هەرکەسی کوشت دەبێخۆی بکوژرێتەوە نەك یەکێکیتر لەبریدا، ئیتر هەرکەس بێت. ـ تەنها ئەوەندەیە موسڵمان بەکافر ناکوژرێتەوە ـ والله أعلم. تفسیر الگبری م٢ ص١٠٨. وەرگێڕ.

١٤٥ مەبەست لەوەیە خاوەنی خوێنەکە زیاد لەسنوری دیاری کراوی شەرعی داوانەکات و خوێندەرەکەش ئەوئەندازەیەی کە خوای گەورە دیاری کردووە بیدات لێی کەم نەکات و زوڵم نەکات. هەمان سەرچاوەی پێشوو م٢ ص١١٤ـ١١٥. وەرگێڕ.

١٤٦ زانایان دەربارەی ئەم (عذاب أليم)ـە کەدانراوە بۆئەوکەسەی خوێن وەردەگریٚو لەپاشاندا دەست درێژی دەکات و بکوژەکەش دەکوژێتەوە جیاوازییان هەیە کە مەبەست پێی چییە؟

هەندێك دەفەرموون: مەبەست پێی کوشتنەوەیەتی. ئەمەش بۆچونی (ضحاك و، سەعیدی کوڕی جوبەیرەو، عكرمە)یە.

هەنێکیدیش دەفەرموون: مەبەست پێی ئەو سزایەیەکە دەستەڵاتداری موسڵمانان دیاری دەکات و بەبەرژەوەندی دەزانێت. (إبن جەریری طەبەری)-خوای لێ ڕازی بێ- بۆچونی یەکەمیانی بەپەسەند داناوە. والله أعلم. تفسیر الگبری م٢ ص١١٨-١١٩. وەرگێڕ.

١٤٧ تفسير الطبري م٢ ص١٠٧ـ١٢٠. وەرگێڕ.

شوعەیب) ئەویش لەباوکی‌یەوە ئەویش لەباپیری‌یەوە-خوا لە هەموویان ڕازی بێ- کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((**المُؤمنونَ تتكافأُ دِماؤهم، وهم يد على من سِواهم، ويسعى بِذِمتِهم أدناهم، ألا لايقْتلُ مسلِم بِكافِر، ولا ذُو عهدٍ فِي عهدِهِ**))رواه احمد ابوداود وغيرهما من أهل السنن.

واتە: (خوێنی بڕواداران لە (قصاص)دا وەك یەك وایە، هەمووشیان بۆ غەیری خۆیان یەك دەستن، وەخوارترین موسڵمان ئەگەر پەیمانێکی‌دا دەبێت هەموویان وەفایان بەو پەیمانە هەبێ و پەیمان پێدراو ڕزگار بکەن، ئاگاداربن موسڵمان لەبری بێبڕوا ناکوژرێتەوە، وەخاوەن پەیمان لەنێو مودەتی پەیمانەکەیدا ناکوژرێ).

کاتێك تێڕادەمێنی بۆت ڕوون دەبێتەوە کە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) خوێنی هەموو تاك تاکی بڕوادارانی وەك یەك سەیر کردووەو حیساب بۆ کردووە، بەشێوەیەك باری خوێنی عەرەبێك نادرێت بەسەر غەیری عەرەبێکداو قوڕەیشی‌یەك یان هاشمی‌یەك خوێنەکەی لەهی خەڵکیتر بەڕێزتر نی‌یە، یان خوێنی زانایەك یان بەرپرسێك بەسەر نەخوێندەوایێك یان (مەئمورێك) دا.

ئەم بنەما زێڕینەش موسڵمانان بەتێکڕا تێیدا یەك دەنگن و مشت و مڕیان تێیدا نی‌یە، بەپێچەوانەی ئەو ڕێبازە گەندەڵەی کەخەڵکانی نەفام و جاهیل و حاکمەکانی (جولەکە) وان لەسەری‌و پەیڕەوی دەکەن.

چونکە لەنزیك شاری (مەدینە)دا دوو کۆمەڵ لە (جوولەکە) هەبوون بە ناوی (بَني قُرَيْظة و بَني نَضير)، جا (بني نضير) لەخوێندا باری خۆیان دابوو بەسەر (بني قريظة)داو حیسابی زۆرتریان بۆ خۆیان دەکرد... بۆیە سەبارەت بەوە هاتنە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و دادیان بردە لای‌و لەنێو خۆیاندا ووتیان: ئەگەر (محمد)یش حوکمەکەی بەم شێوەیە بوو ئەوە بۆ ئێوە دەبێتە بەڵگەیەکی بەهێز، بەڵام ئەگەر بەپێچەوانەوە حوکمی کرد و ئێوەش بەگوێتان کرد، ئەوە ئیتر ئێوە حوکمی (تەورات)تان دەست لێ هەڵگرتووە و چونەتە سەر حوکمی-محمد-(ﷺ). مەبەستیان ئەوە بوو ئەگەر پێغەمبەریش (ﷺ) وەك ئارەزووی ئێمە حوکمی کردو باری خوێنی (بني نضير)ی‌دا بەسەر خوێنی (بني قريظة)دا... ئەوە شتێکی باشە، بەڵام ئەگەر بەو شێوەیە بڕیای نەدا ئەوە ئیتر ئێوە نابێت حوکم و یاسای (تەورات) واز لێ بێنن، چونکە بەگومانی گەندەڵی خۆیان ئەو حوکمە لارو گێڕەیان لە (تەورات)دا هەڵهێنجاوە، بەڵام خوای گەورە لەم چەند ئایەتەدا سڕیان هەڵدەماڵێ‌و ڕەدیان دەداتەوە).

بۆیە لەپاشدا پەروەردگار لەبارەی ئەو مەسەلەیەوە ئەم ئایەتانەی نارده خوارەوە: ﴿**يأيها الرسولُ لا يحزنكَ الذِين يسارِعونَ فِي الكُفرِ مِن الذِين قالُوا آمنا بِأفْواهِهم ولم تؤمن قُلوبهم ومِن الذِين هادوا سماعونَ لِلكَذِبِ سماعونَ لِقومٍ آخرين لم يأتوكَ يحرفُونَ الكَلِم مِن بعدِ مواضِعِهِ يقُولُونَ إِنْ أُوتِيتم هذَا فَخذُوه وإِنْ لم تؤتوه فَاحذَروا ومن يرد الله فِتنته فَلن تملِكَ له مِن اللهِ شيئًا أُولئِكَ الذِين لم يرد الله أنْ يطهـر قُلُوبهم لهم فِي الدنيا خِزي ولهم فِي الآخِرةِ عذَاب عظِيم(٤١)سماعونَ لِلكَذِبِ أكالُونَ لِلسحتِ فَإِنْ جاءُوك فَاحكُم بينهم أو أعرض عـنهم وإِنْ تعرِض عنهم فَلن يضروك شيئًا وإِنْ حكَمت فَاحكُم بينهم بِالقِسطِ إِن الله يحِب المقْسِطِين(٤٢)وكَيف يحكِّمونك وعِندهم التوراةُ فِيهـا حكْم اللهِ ثُم يتولونَ مِن بعدِ ذَلِك وما أُولئِك بِالمؤمِنِين(٤٣)إِنا أنزلنا التوراةَ فِيها هدى ونور يحكُم بِها النبِيونَ الذِين أَسلَموا لِلـذِين هـادوا والربانِيونَ والأحبار بِما استحفِظُوا مِن كِتابِ اللهِ وكَانوا علَيهِ شهداءَ فَلا تخشوا الناس واخشونِ ولا تشتروا بِآياتِي ثَمنا قَلِيلاً ومن لم يحكُـم بِما أنزلَ الله فَأُولئِك هم الكَافِرونَ(٤٤)وكَتبنا علَيهِم فِيها أن النفْس بِالنفْسِ والعين بِالعينِ والأنف بِالأنفِ والأُذُنَ بِـالأُذُنِ والسـن بِالسـن والجروح قِصاص**﴾المائدة: ٤١-٤٥.

واتە: (ئەی پێغەمبەر (ﷺ) ئاگاداربە: بائەوانەی لەبۆ بێبڕوای‌و سەرپێچی پەروەردگار پێش برکێ دەکەن توشی پەژارەو ناڕەحەتیت نەکەن، لەوانەی کەبەدەم دەڵێن: بڕوامان هێناوەو بەڵام بەدڵ بێبڕوان-واتە: دووڕووەکان-، وەئەوانەش کە جولەکەن و دوژمنی سەرسەختی ئیسلام و ئەهلی ئیسلامن، لەکاتێکدا ئەوانە بەگشتی زۆر گوێ لەووتەی درۆو پڕوپوچ دەگرن و وەڵامی دەدەنەوەو هەردەم گوێ بیستی ئەوانەشن کەنایەنە خزمەت تۆ، جائەوانە پیشەیان ئەوەیە ووتەو بەرنامەی خوا لەماناو مەبەستی ڕاستەقینەی خۆی دەگۆڕن و لای دەدەن، وەکاتێك دێنە لای تۆ بۆ دادگایی‌کردن لەنێوانیاندا بەیەکتر دەڵێن: ئەگەر ئەمەی کەخۆمان واین لەسەری ئەویش هەمان مافی پێدان ... ئەوە وەری گرن و قبوڵی بکەن، بەڵام

کۆمەڵنیوز

ئەگەروانەبوو ئەوە خۆتانی لێ قوتار بکەن و قاییل مەبن، جا لەڕاستیدا هەرکەسێك خوا بیەوێت توشی فیتنەو ناخۆشی بکات ئەوە لەئاست پەروەردگاری هیچ شتێکی بەدەست نییە و ناتوانێت لەخۆی لادات. وەئەوانە خوا دەیەوێت دڵەکانیان لەژەنگ و ژاری تاوان پاك نەکاتەوە، بۆیە هەر لەدونیا سەر شۆڕو ریسوایان دەکاو لەڕۆژی دواییشدا سزایەکی زۆر سەخت و گەورەیان بۆ هەیە. وە ئەوانە زۆر گوێ بیستی ووتەی درۆو باتڵن و ماڵی حەرام و ڕەشوە زۆر دەرخواردی خۆیان دەدەن. بۆیە ئەگەر هاتن بۆلات و دادیان بۆ هێنایت ئەوە حوکمیان لەنێواندا بکە یان پشتیان تێکەو وەلاٌمیان مەدەرەوە، وەئەگەر پشتیشیان تێکەی ئەوان ناتوانن هیچ زیانێکت پێ بگەیەنن، ئەگەر حوکمیشت لەنێواندا کردن... ئەوە بەچەشنی حەق و دادپەروەرانە حوکمیان بکە، بەڕاستی خوا دادپەروەرانی خۆش دەوێت. وەئەی–محمد–(ﷺ) مەحاڵە!... ئەوانە چۆن حوکم و داد دێننە لای تۆو پێت قاییل دەبن لەکاتێکدا (تەورات) یان لەلایەو دڵنیاشن کەکتێبی منەو ناردوومەتە سەر (موسا) و–علیه السلام– حوکم و یاسای خوای تێدایە، بەلاٌم ئەوان لەپاشدا پشتی تێدەکەن و ملی بۆ کەچ ناکەن؟ بەڕاستی ئەوانەی ئەوە سیفەت و ئاکاریانە باوەڕدارو موسڵمان نین. ئێمە (تەورات)مان ناردۆتە خوارەوە بۆسەر (موسا)–علیه السلام– وهیدایەت و ڕۆشنایی تێدایە، بەشێوەیەك هەموو پێغەمبەرانی (بەنو ئیسرائیلی) حوکمیان پێکردووە بۆ جولەکەو ڕاهیب و زانایان، چونکە ئەوان فەرمانیان پێ کرابووکە (تەورات) لەهەموو گۆڕان و (تەحریفێك) بپارێزن و لەسەری شاهێدن، کەواتە: ئەی – محمد– (ﷺ) لەخەڵکی سڵ مەکەو مەترسە بەڵکو تەنها لەمن بترسە، وەئایەتەکانی من بەپارەو پولێکی کەم مەفرۆشە، وەهەرکەس بەو پرۆگرامەی کەخوا ناردوویەتییە خوارەوە حوکم و داد نەکات... ئەوە بێگومان ئەوانە بێباوەڕو کافرن. وەلەنێو (تەورات)دا لەسەر جولەکەمان فەرز کردبوو کە: لەتۆڵە سەندنەوەدا دەبێ (نەفس) بە (نەفس) بێ و، چاو بەچاوو، لوت بەلوت و، گوێچکە بەگوێکەو، ددان بەددان و، برینداکردنیش تۆڵەی وەك خۆی...).

جا لەم ئایەتە پیرۆزانەدا پەروەردگار ئاشکرای کرد کە: ئەو جولەکانەی کەبەناو خۆیان بەشوێن کەوتووی (تەورات) دەزانن، گیان و ڕۆحی هەرهەموویانی وەك یەك داناوەو، باری خوێنی هیچ یەکێکیانی بەسەر ئەوی تردا نەداوە، بەڵکو ئەو کارە بەدو ڕەفتارە پیسە هەر هەمووی تەنها ئارەزووی خۆیان بووە.

پاشان خوای پەروەردگار دوابەدوای ئەو ئایەتانە دەفەرمووێت: ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾المائدة: ٥٠

واتە: (ئایا ئەوانە حوکم و دەستوری نەفامیان دەوێ؟!! دەی حوکم و یاسای کێ لەهی خوا چاکترو دادپەروەرانەترە بۆکەسانێك کە (یەقین) یان هەیەو دەزانن کە خوا (أَحْكَمُ الحَاكِمِينَ)ە؟!

هەربۆیەش خوای دادگەر لەمەڕ خوێنی موسڵماناندا حوکم و یاسای دەرکردکە: هی دوا بەیەکیان وەك یەك وایە و باری کەس نادرێ بەسەر کەسی تردا، بەپێچەوانەی ئەوەی کەئەهلی نەفامی و جاهیلی لەسەری بوون. وەلەڕاستیشدا زۆربەی هەرەزۆری ئەو وەیشومەو ئارەزوو پەرستییەی کەئاوێتەی خەڵکی بووەو دوچاری خەڵکی شارو گوندەکان بووە... فاکتەرو هۆکارە سەرەکییەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دوو خاڵ:–

یەکەم: (البغي): سەرکەشیو زیادەڕەوی.

دووەم: (ترك العدل): واز هێنان و پەیڕەوی نەکردنی دادپەروەری.

چونکە سەیر دەکەی لەناوچەیەکدا دوو کۆمەڵ هەن، کۆمەڵی یەکەم دەست درێژییەك دەکاتە سەر کۆمەڵی دووەم، ئیتر ئەو دەست درێژییە لە (خوێن) دابێت یان (ماڵ) یان هەرکارێکی دیکەی ناپەسەند، جاکۆمەڵی دووەم لەوەختی تۆڵە سەندنەوەدا تەنها بەگێڕانەوەی مافی خۆی قاییل نابێت... بەڵکو زیاتر لەمافەکەی خۆی داوادەکات و دەستووری سەرکەشی پەیڕەو دەکات، ئەمەش سەردەکێشێ بۆ وەیشومەو تێك چوونی گوزەرانی خەڵکی!!.

قورئانی پیرۆز بەڕاشکاوی ڕوونی کردۆتەوە کە:

حوكم كردن لەنێو خەڵكیدا لەسەر (خوێن) یان (ماڵ) یان هەرشتێكی تر دەبێ بەتەرازووی ئەو (داد) و (قسط)ـە بێت كەخوای باڵادەست فەرمانی پێكردووەو ئەو عادەت و ڕێچكە نەفامی‌یەش كەزۆرینەی خەڵكی كوێرانە شوێنی كەوتوون پێویستە ڕەت كرێتەوەو لەپلاكدا بكوژێتەوە!.

وەئەگەر لەملاشەوە كەسێكی چاك ساز ویستی لەنێو دوو كۆمەڵدا (ئیصلاح) بكات... ئەوە دەبێ لە (ئیصلاح) كردنەكەیدا موو بەموو پەیڕەوی دادو عەدالەت بكات، هەروەك خوای پەنهان بین دەفەرموێت: ﴿وإنْ طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا بينهما فإنْ بغت إحداهما على الأخرى فقاتلوا التي تبغي حتى تفيءَ إلى أمر اللهِ فإنْ فاءَت فأصلحوا بينهما بالعدل وأقسطوا إن الله يحب المقسطين(٩)إنما المؤمنونَ إخوةٌ فأصلحوا بين أخويكم واتقوا الله لعلكم ترحمونَ﴾الحجرات:٩-١٠.

واتە: (ئەگەر دووكۆمەڵ لە بڕواداران لەنێوخۆیاندا بەشەڕهاتن، ئەوە ئێوە چاك سازی لەنێوانیاندا بكەن، جائەگەر دەستەیەكیان دەست درێژی زیاتری كردە سەر ئەوی تریان وملی بۆ بەرنامەی خوا نەدا، ئەوە ئەو لایەیان كەلا دەدات و سەركەشی دەكات شەڕی لەگەڵدا بكەن، هەتاوەكو بگەڕێتەوە بۆلای فەرمانی خوا جائەگەر گەڕایەوە ئەوە بەچەشنێكی دروست و ڕاست چاك سازی لەنێوانیاندا بكەن و لەچاك سازی‌یەكەشدا دادپەروەربن، بەڕاستی خوا داد پەروەرانی خۆش دەوێت. وله ڕاستی‌دا تەنها بڕواداران برای ڕاستەقینەی یەكترن، جائێوەش چاك سازی بخەنە نێوان براكانتانەوە، وەلەخواش بترسن و پارێز بكەن، بەڵكو خودا ڕەحمتان پێ بكات).

وەئەوانەی كەهەڵدەستن بە (چاك سازیی) لەسەرەتاوە پێویستە بچنەلای كەسوكاری كوژراوەكەو داوای (عەفو) چاوپۆشیو لێبوردنیان لێ بكەن، چونكە واباشترە كەئەوان لێبوردن بەسەرمافەكانی تردا هەڵبژێرن، وەك خوای میهرەبان دەفەرموێت: ﴿والجروح قصاص فمن تصدق به فهو كفارةٌ له﴾المائدة: ٤٥.

واتە: (وەلەبریندار كردنیشدا تۆڵەی وەك خۆی دانراوە، وەهەركەس ئەو (قصاص) وتۆڵەیە بكاتە (صدقە) و لەكابرا ببورێت، ئەوە ئەو لێبوردنە دەبێتە هۆی كەفارەت و كوژانەوەی تاوانەكانی)!

وە (ئەنەسی كوڕی مالك)-خوا لێی ڕازی بێ- دەڵێت: (هەركارێك بهاتبایەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و تۆڵەی تێدا بوایە، پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی چاوپۆشی ولێبوردنی تێدا دەكرد) ئەبو داود گێڕاویەتی‌یەوە.

وەئیمام (موسلم) لە صەحیحەكەدا لە (ئەبو هورەیرەوە)-خوا لێی ڕازی بێ- دەگێڕێتەوە كەپێغەمبەری‌خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((مانقصت صدقةٌ من مالٍ، ومازاد اللهُ عبداً بعفوٍ إلا عِزاً، وماتواضع أحد للهِ إلا رفعه اللهُ)).

واتە: (بەخشین نابێتە بایسی‌كەم بوونەوەی ماڵ، وەهەركەس لێبوردنی هەبێت خوا عیززەتی بۆ زیاد دەكات، وەئەوەش بۆخوا خۆی بەكەم بگرێت خوا بۆ خۆی بەرزی دەكاتەوە)!!.

(**تێبینی‌یەكی گرنگ**)

ئەم هاوچەشن و یەكسانی‌یەی كەباسمان كرد كەدەبێ لەخوێندا ڕەچاو بكرێت، ئەوە تەنها بۆموسڵمانی ئازادە بەرامبەر موسڵمانی ئازاد، بەڵام بابایەكی (ذِمّي) جمهوری زانایان دەڵێن: خوێنەكەی هاوچەشن و یەكسانی موسڵمانان نی‌یە.

وەبەهەمان شێوە ئەو كەسەی كە (پەناپێدراوە) و لە وڵاتی بێباوەڕانەوە وەك (بازرگان) یان (وەفد) دێتە نێو خاكی ئیسلامەوە، خوێنەكەی هاوچەشنی خوێنی موسڵمان نی‌یە. بەڵام هەندێ لە زانایان دەفەرموون: بەڵكو خوێنەكەی وەك خوێنی موسڵمان وایە!!.

بەهەمان شێوە زانایان سەبارەت بەكوشتنەوەی (ئازاد) بە (كۆیلە) جیاوازی و مشت و مڕیان هەیە.

جۆری دووەم: (**قەتڵی "خطأ"ی وێك چوو بە "عمد"**):-

پێغەمبەری خوا (ﷺ) سەبارەت بەم جۆرە قەتڵەش فەرموویەتی: ((**ألا إن في الخطأ شبه العمد ماكانَ في السوط والعصا مائةٌ من الإبل، منها أربعونَ خلفة في بطونها أولادها**))رواه أبوداود والنسائي.

لێرەدا پێغەمبەری‌خوا (ﷺ) ئەم جۆرە قەتڵەی ناو ناوە بە قەتڵی (وێك چوو بەعەمد)، لەبەرئەوە بابای (قاتل) بەعەمدی لە (کوژراوە) کە دەدات و مەبەستی لێدانی ئەوە، بەڵام ئەوەندە هەیە ئەو ئامێرەی کە دەیوەشێنێت ئامێرێکی کوشندەنی‌یە. وەك: ئەوەی بەدارێك بدات لەکەسێك یان بەگاڵۆکێك. جالێرەدا لێدانەکەو دەست درێژی‌یەکە بە(عەمدی)یە، بەڵام ئامێرەکە هی کوشتن نی‌یەو مەبەستیشی پێی کوشتن نی‌یە. واتە: لەڕوویەکەوە قەتڵی (عەمدی)یەو لەڕوویەکی دیکەشەوە (هەڵە)یە، بۆیە پێی دەوترێت قەتڵی (عمد خطأ) یان (شبه عمد). "وەرگێڕ".

جۆری سێیەم: (قەتڵی خەطەئی ڕووت) ئەمەش وەك ئەوەی تیرێك بۆ نێچیرێك بووەشێنێت، یان بۆ نیشانەیەك، بەڵام لەملاوە بەبێ مەبەست و ویست و عیلمی خۆی بەری مرۆڤێك بکەوێت و بیکوژێت. جائەم جۆرە قەتڵە کوشتنەوەی تێدا نی‌یە، بەڵکو تەنها (خوێن) دان و (کەفارەت)ی تێدایە.

جا لەڕاستیدا سەبارەت بەم جۆرە قەتڵانە چەندین باس و ووردە بابەت هەن کەلێرەدا شوێنی باسکردنیان نی‌یە.

﴿ فەصڵی دووەم ﴾

(- قصاص - تۆڵە سەندنەوە لە بریندار کردندا)

بەهەمان شێوەش (قصاص) بەبەڵگەی (قورئان) و (سوننەت)و(ئیجماع)ی زانایان لە (بریندار) کردندا هەیە، بەڵام بەو مەرجەی کە (قصاص)ـەکە هاوچەشن و یەکسان بێت. بۆ وێنە: ئەگەر بابایەك دەستی ڕاستی یەکێکی لە (جومگەدا) قرتاند، ئەوە بۆی هەیە دەستی ڕاستی لەجومگەدا بقرتێنێتەوە!! یان ئەگەر ددانی شکاند و دەرهێنا ئەوە بۆی هەیە ددانی بشکێنێتەوە، وەیان ئەگەر لەسەری یان دەم و چاویداو بەشێوەیەك ئێسقانەکەی بریندار کرد، ئەوە ئەمیش بۆی هەیە سەرو دەم و چاوی بشکێنێتەوەو برینداری بکاتەوە. بەڵام ئەگەر لەحەلێکدا نەتوانرا (قصاص)ـەکە (یەکسانی) تێدا ڕەچاو بکرێت، بۆ وێنە: ئەگەر ئێسقانێکی لەناوەوە شکاندو ڕوون نەبوو، یان سەری بریندار کرد بەڵام ئێسقانی نەشکاندبوو، ئەوە لەودەمەدا (قصاص) شەرعی نییەو نابێت بکرێت، بەڵکو واجبە خوێنەکەی بدات –کەئەویش ئەندازەیەکی دیاری کراوەو ئێرە جێگای ئەو تەفصیلە نییە–، سەبارەت بە (قصاص) لەوەدا بە (قامچی) یان (گالۆك و دار) یان (بەدەست و بازوو) لەیە کێکی دیکە بدات، بۆ وێنە: ئەگەر (چەپۆکێك) یان (زللەیەك)ی تێسرەوێنێ و (کوڵمی) بریندار بکات یان بۆکزێکی لێداو برینداری کات، یان بەگالۆك لێی دات، یان نمونەی ئەمانە، ئەوە دەستەیەك لە زانایان دەفەرموون: لەو جۆرە لێدانانەدا قیصاص نییە، بەڵکو تەنها سەرزەنشتی دەکرێ‌و بەس، چونکە ئەو جۆرە برین و لێدانانە ناتوانرێت یەکسانی تێدا ڕەچاو بکرێت!!.

بەڵام ئەوەی لەهەرچوار (خەلیفە ڕاشیدە)کان و (صەحابە)کانی ترو (تابعین)یشەوە –خوایان لێ ڕازی بێ– ڕیوایەت کرابێت، ئەوەیەکە: لەو جۆرە لێدانانەشدا –چەپۆك و بۆکزو زللەو...هتد.– تۆڵە هەیەو دەبێت بکرێت، وەشایانی باسە ئیمام ئەحمەدو زۆرێك لە فوقەهاش بۆچوونیان وایەو، سوننەتی پێغەمبەری خواش (ﷺ) هەر بەو شێوە بووەو بەلای منیشەوە ئەمەیان ڕای ڕاست ترو پەسەند ترە.

(ئەبو فیداس) دەڵێت: (عومەری کوڕی خەتاب) –خوا لێی ڕازی بێ– ووتارێکیداو تێیدا فەرمووی: (ئاگاداربن، سوێند بەخوامن والیەکان بۆ ئەوە نانێرم بۆ لاتان کەلێتان بدەن و پارەتان لێوەرگرن، بەڵکو دەیان نێرم تا (دینەکە)تان و (سوننەت)ی پێغەمبەرەکەتان (ﷺ) فێر بکەن. بۆیە هەرکەسەتان زیاد لەوەتان لەلایەن والیەکانەوە پێ کرا، ئەوە بابەرزی کاتەوە بۆلای خۆم و ئاگادارم کاتەوە، دەی بەو خوایەی کەگیانی منی بەدەستە، دەبێت تۆڵەی بۆ بکەمەوە لێیان، جالەوکاتەدا (عەمری کوڕی عاص) هەڵسایە سەرپێ‌و ووتی:ئەی ئەمیری بڕواداران، ئەگەر پیاوێك لەموسڵمانان کرایە ئەمیری دەستەیەك لە موسڵمانان و ئەویش بۆ ئەدەب فێرکردن لەژێردەستەکانی خۆی بدات، تۆ هەر تۆڵەی لێدەکەیتەوە؟!! عومەر –خوای لێ ڕازی بێ– فەرمووی: بەڵێ سوێند بەو خوایەی کەگیانی موحەمەدی بەدەستە دەبێ تۆڵەی بۆ لێبکەمەوە، چونکە من پێغەمبەری خوام (ﷺ) بینیوە تۆڵەی لەخۆی کردۆتەوە. جابۆیە ووریا بن: لەموسڵمانان مەدەن و زەلیلیان بکەن، وەمافەکانیشیان لێ مەنع و زەووت مەکەن و بێبڕوایان بکەنەوە). ئیمام احمد و غەیری ئەویش ڕیوایەتیان کردووە.

<u>تێبینی:</u> لێرەدا مەبەست ئەوەیە کەوالی بەلێدانێکی ناجائز لەژێر دەستەکانی بدات، بەڵام لێدانی شەرعی ئەوە بەئیجماع (قیصاص)ی تێدا نییە، چونکە ئەو لێدانە یان (واجب)ـە یان (سوننەت)ـە یان (موباح)ـە!!.

﴿ فەصلی سێیەم ﴾

(تۆڵە سەندنەوە - قصاص - لە کەرامەتدا)

بەهەمان پێودان تۆڵەسەندنەوە لە (کەرامەت)یشدا شەرعییەو بەڵگەی قورئانو سوننەتیشی لەسەرە ئەویش بریتییە لەوەی کە: ئەگەر لەحەلێکدا پیاوێك نەفرەت یان دوعای لەیەکێکیتر کرد ئەوە کابرای دووەم بۆی هەیە هەمان ڕەفتاری لەئاقاردا بکاتەوە بەهەمان شێوەش ئەگەر جنێوێکی پێدا ئەوە بۆی هەیە پێی بداتەوە بەمەرجێك جنێوێکی درۆنەبێت. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا چاوپۆشیو لێبوردن چاکترە. وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وجزاءُ سيئةٍ سيئةٌ مِثلُها فمن عفا وأصلح فأجره على اللهِ إنـه لا يحـب الظالمين(٤٠)ولمن انتصر بعد ظُلمِهِ فأولئك ما عليهم مِن سبيلٍ﴾الشورى:٤٠-٤١. واتە: (سزای خراپە دەرهەق کردن خراپەی وەك خۆیەتی، بەڵام هەرکەس لەجێی تۆڵە لێبوردنو چاکسازی لێ پشکوێتەوە، ئەوە بێگومان پاداشتەکەی لەسەر خوایە، بەڕاستی خوا ستەمکارانی خۆش ناوێت. بەڵام هەرکەسێکیش لەپاش ئەوەی کەستەمی لێکرا تۆڵەی خۆی وەسەنێو بەجواب بێت ئەوە هیچ تاوانێکی لەسەر نییە لەو تۆڵە سەندنەوەیدا لەستەمکارەکەی). وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرمووێت: ((المستبان ماقالا فعلى البادىء منهما مالم يعتـد المظلوم))رواه مسلم.

جائەو جنێودانەش کەدرۆ هەڵنەگرە وەکو ئەمەی کەباسی کردەوەیەکی قەبیح بکات کەڕاستەوخۆ تێیدا بێتو حاشا هەڵنەگر بێت، بەڵام ئەگەر کابرا جنێوێکی پێدا کەدرۆبوو بۆی هەڵبەست -واتە: شتێك کەتێیدا نەبێت-، ئەوە بۆ کابرای دووەم حەڵاڵ نییە لەتۆڵەی خۆیدا ئەمیش درۆیەکی بۆهەڵبەستێت، یان ئەگەر کابرای بەناحەق کافرو فاسق کرد، ئەوە ئەم بۆی نییە کابرا فاسقو کافر کات، هەروەها ئەگەر نەعلەتی لەباوکی یان خزمەکانی یان خەڵکی شارەکەی کرد، ئەوە ئەم بۆی نییە وەك ئەو دەست بکات بەجنێودان بە خزمو باوكو هاووڵاتییەکانی ئەو، خۆئەوان بێتاوانو هیچ ستەمێکیان دەرهەق بەئەم نەکردووە. خوای گەورەش دەفەرمووێت: ﴿ يأيها الذين آمنوا كُونوا قوامِين لِلهِ شهداءَ بِالقِسطِ ولا يجرمنكُم شـنآنُ قـومٍ علـى ألا تعـدِلُوا اعـدِلُوا هـو أقْـرب لِلتقْـوى﴾المائدە:٨. لێرەدا دەبینی خوای پەروەردگار ڕاستەوخۆ فەرمان بە موسڵمانان دەکات کەڕق لێبونیان بۆبێبڕوان هەڵیان نەپێچێو وایان لێنەکات کەعەدالەت بەرپا نەکەن، بەڵکو پێیان دەفەرمووێت: ﴿إعدِلُوا هو أقْرب للتقْوى﴾.

بەڵێ: ئەگەر کابرا ئەو دەست درێژییەی کەکراوە لە کەسایەتیی لەبەر ئەوە حەڕام بوو کەمافی خۆیەتی چونکە بەهۆیەوە ئازارو ئەشکەنجەیەکی پێدەگەیشت، ئەوەبۆی حەڵاڵە بەئەندازەی ئەو دەست درێژییەی کەلێی کراوە تۆڵەی لێبکاتەوە، وەك: دوعا لێ کردنی بەگوێرەی ئەو دوعایەی کە لێی کردووە، بەڵام ئەگەر ئەو دەست درێژییە لەبەر مافی خوا –حق الله– بوو، وەك درۆکردن، ئەوە بەهیچ شێوەیەك ئەم هەمان ڕەفتاری بۆحەڵاڵ نییە، بەهەمان شێوە زۆربەی (شەرعزانان) یش دەفەرموون: ئەگەر کابرایەك بە (سوتاندن) یان (خنکاندن) یان شێوازی ئەمانە کابرایەکی تری کوشت، ئەوەچی کردووە دەبێ ئاوهای پێ بکرێتەوە، بەمەرجێك ئەو ڕەفتارەی کەبابای یەکەم کردوویەتی خۆی لەخۆیدا حەڕام نەبێت، وەك (عارەق) دەرخواردان یان (نێربازی)ی لەگەڵ کردنی بەزۆرە ملێ. هەندێکیش لە زانایان دەڵێن: نەخێر نابێت ئەو ڕەفتارەی کەکابرای یەکەم کوشتنەکەی پێ ئەنجام داوە هەرئەوەی دەرهەق بکرێتەوە، بەڵکو تۆڵەکەی تەنها بەشمشێرە. بەڵام شایانی باسە ڕای یەکەمیان زیاتر لە (قورئان) و (سوننەت) و (عەدل)ەوە نزیکترە.

کۆمەڵنیوز

﴿ فەصلی چوارەم ﴾

(حەددی بوهتان هەڵبەستن - القذف -)

ئێمە پێشتر وتمان: ئەگەر کابرا درۆیەکی بۆیەکێکیتر هەڵبەست، ئەوە ئەم بۆی نییە تۆڵەی خۆی بسەنێتەوەو هەمان ڕەفتار ئەنجام بدات، بەڵام ئەوەش هەر لێی ناگەڕێت، بەڵکو سزایەکی تری بۆدانراوە. جایەکێك لەوانە (حەددی بوهتان) کردنە کەبە قورئانو سوننەتو کۆڕا (إجماع)ی زانایان جێگیر بووە. خوای گەورە سەبارەت بەوە دەفەرمووێت: ﴿والذين يرمونَ المحصناتِ ثُم لَم يأتوا بِأربعةِ شهداءَ فَاجلِدوهم ثَمانِين جلْدةً ولا تقْبلُوا لهم شهادةً أبدا وأُولئِك هم الفَاسِقُونَ(٤) إلا الذِين تابوا مِن بعدِ ذَلك وأصلحوا فَإن الله غَفُور رحِيم﴾النور: ٤-٥. واتە: (ئەوانەی کەئافرەتانی موسڵمانی داوێن پاك تۆمەتبار دەکەن بەزیناو پاشان ئەگەر لەسەر ئەو دەعوایەیان چوار شایەتی پیاویان نەهێنا، ئەوە (٨٠) هەشتا شەلاقیان لێدەن، وەهەرگیز شایەتی دانیان وەرمەگرن، بەڕاستی ئەوانە لە گرۆی لاڕێبوانو لادەرانن. تەنها ئەوانەیان نەبێت -شایەتیدانیان وەربگرن- کەلەپاش ئەو کارە نابەجێیەیان پەشیمان دەبنەوەو خۆچاك دەکەن، بەڕاستی خوا لێبوردەی میهرەبانە). جابۆیە ئەگەر بابایەکی ئازاد یەکێکی موسڵمانو داوێن پاکی تۆمەتبار کرد بەزینا یان نێربازی کردن، وەبۆ ئەو دەعوایەشی شایەتی نەبون -بەوشێوەیە کەلەئایەتەکەدا ڕون کراوەتەوە- ئەوە ئیتر حەددی بوهتان کردنی دەکەوێتە ئەستۆ، ئەویش بریتییە لە (٨٠) هەشتا شەلاق، بەڵام ئەگەر بەغەیری زیناکردن تۆمەت باری کرد ئەوە تەنها سزادەدرێت بەشێوەی (تعزیر).

جاشایانی باسە کەحەددی بوهتان مافی بوهتان بۆهەڵبەستراوەکەیە، چونکە بەیەك دەنگی (فوقەها) بەداواکاری ئەو نەبێت ئەوحەددە بەرپا ناکرێت. جائەگەر لەحەلێکدا کابرای بوهتان بۆکراو لەبوهتان چییەکە خۆش بوو و چاوپۆشی لێدەربڕی ئەوە لەلای جەماوەری زانایان حەددەکەی لەسەر لادەکەوێت، چونکە ئەمیش وەك تۆڵە سەندنەوە لەقەتڵو ماڵو داراییدا بەزۆری مافی ئادەمییە، نەك مافی خوا. وترایشە: هەر لەسەری لاناکەوێت چونکە بەزۆری مافی خوا -حق الله- تێیدا زاڵەو لەنێوان حەددی بوهتانو (قصاص) لەقەتڵو ماڵو داراییدا جیاوازی هەیەو زۆر وێك ناچن.

وەهەروەها حەددی بوهتان کردن کاتێك واجب دەبێت کەبابای بوهتان پێکراو (موحصەن) بێت، واتە: موسڵمانێکی.. ئازادی.. داوێن پاك.

بەڵام کابرای بوهتان بۆکراو ئەگەر مرۆڤێکی خراپەکارو بێفەڕ بوو -واتە: موحصەن نەبوو-، ئەوەبوهتان کەرەکەی حەددی لێنادرێت، بەڵکو تەنها سەرزەنشت -تعزیر- دەکرێت، بەهەمان شێوەش ئەگەر بوهتان بۆکراو کافر یان کۆیلە بێت هەر حەدد لەبوهتان هەڵبەسەکە نادرێت.

وەهەروەها مێرد بۆی هەیە ئەگەر خێزانەکەی زینای کرد بەڵام سکیپڕنەبوو تۆمەتباری کاو ئاشکرای کات، جائەگەر لەحەلێکدا خێزانەکەی زینای کردو سکیشیپڕبوو ئەوەئیتر ئەو حەلە ئەرکی سەرشانێتی کەتۆمەتباری کات بە زیناکردنو حاشالەو منداڵە بکات کەلەسکیایەتی، بۆئەوەی منداڵێك کەفڕی بەسەر ئەمەوە نییە لەخۆڕایی نەبێتە منداڵیو پێوەی نەبەسرێت. جائەو کاتە کەمێردەکە خێزانەکەی تاوانبارکرد بەزیناکردن یان ئەوەیە کەخێزانەکەی دانی پێدادێنیو ناتوانێت بەرگری بکات، یان وانابێت و دەکەوێتە بەرگری لەخۆ کردن، ئەو کاتەش حاڵەتی (مولاعەنە) دێتە پێشەوە، هەروەك خوای گەورە لە قورئاندا باسیکردووەو سوننەتی پێغەمبەریشی (ﷺ)لەسەرە.

وەئەگەر بابای بوهتان کەر کۆیلە بوو ئەوە حەددەکەی نیوەی حەددی کابرای ئازادە -بەهەمان شێوە لەحەددی زیناو عارەق خواردنیشدا- وەك خوای میهرەبان سەبارەت بەئافرەتی کەنیزەك دەفەرمووێت: ﴿فَإنْ أتين بِفَاحِشةٍ فَعليهن نِصف ما على المحصناتِ مِن العذَابِ ذَلك لِمن خشِي العنت مِنكُم﴾النساو: ٢٥.

واتە: (ئەگەر خراپەیەکیان لێوە دەرکەوت، ئەوەنیوەی سزای ئافرەتانی موسڵمانو داوێن پاکیان لە ئەستۆدایە). بەڵام ئەگەر حەددەکە (کوشتن) یان (دەست بڕین) بوو، ئەوە لەو دەمەدا نیوانە ناکرێت، بەڵکو هەروەکو حەددی پیاوی ئازادە.

﴿ فەصڵی پێنجەم ﴾

(مافی ژنو مێردایەتی)

واجبێکی شەرعیو داکۆکی لەسەرکراوە کەدەبێ لەنێوان (ژنو مێرد)دا بەو شێوە حوکم بکرێت کە خوای میهرەبان فەرمانی پێکردووە، ئەویش لەهەڵبژاردنی هێشتنەوەی ئافرەتەکە بەشێوەیەکی چاك و پاك یان تەڵاق دانو لێ جیابونەوەی بەچەشنێکی شەرعیو ڕێكو ڕاست. وەهەمدیسان ئەرکی سەرشانی هەریەك لەژنو مێردە کە بەدڵێکی پاك و دەرونێکی فراوانەوە مافەکانی یەکتر بۆیەکتر دەستەبەر بکەنو فەراهەم بهێنن. بەڵێ: لەبەرنامەی خوادا ئافرەت مافی بەسەرماڵو دارایی مێردەکەیەوە هەیە کەبریتییە لە (مارەییو پێداویستی ژیان). وەهەروەها مافیشی بەسەر جەستەیەوە هەیە کەبرێتییە لەتێکەڵ بوونیو ژیانو سەرجێگەیی کردنی، بەجۆرێك ئەگەر لەحەلێکدا مێردە سوێند بخوات کەبەچوارمانگ بەرەو ژوور سەرجێگەیی لەگەڵ نەکات ئەوە خێزانەکەی بەکۆڕا (إجماع)ی موسڵمانان مافی لێجودا بونەوەی هەیە، وەبەهەمان پێودان ئەگەر پیاو ئالەتی جیماع کردنی نەبێت، یان تەواو نەبێتو لەسەرجێگەیی کردنی خستبێت، ئەوە هەرخێزانەکەی مافی شەرعی خۆیەتی کە لێی جودا بێتەوە، وەلەلای زۆربەی زۆرینەی زانایان جیماع کردن لەگەڵ خێزاندا هەر واجبە. هەرچەندە وتراویشە: واجب نییە چونکە سروشتی مرۆڤ خۆی بۆخۆی داکۆکی لەو حاڵەتە دەکاو حەزی لێیەتی ئیتر پێویست بەتەکلیف ناکات، بەڵام ئەوەی کەڕای ڕاست بێتو قورئانو سوننەتیش پاڵپشتو بەڵگەی بن ئەوەیە کەواجبە. ئەوەتا کاتێك پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) دەبینێ کە (عبدالله ی کوڕی عومەر)-خوا لێی ڕازی بێ- زۆربەی کاتەکانی سەرگەرمی نوێژو ڕۆژو گرتنە یەکسەر پێی دەفەرموویێت: **(إن لزوجك عليك حقاً..)** أخرجه البخاري ومسلم.

پاشان لەمەڕئەندازەی چونە لای خێزانیشەوە وتراوە: هەر چوار مانگ جارێك واجبە بچێتە لای. وەوتراوە: نەخێر دیاری نەکراوە بە کاتەوە بەڵکو بەگوێرەی توانای خۆیو پێویستی خێزانەکەیەتی، هەروەك چۆن نەفەقەش هەروایە، ئەم ڕای دووەمەشیان ڕاست ترە.

وەهەروەها مافی مێردە بەسەر خێزانەکەیەوە کەهەرکاتو ساتێ ویستی لەسەر بوو بچێتەلای ئەوە ئامادە بێو هیچ ملەجیڕە نەکات، ئەگەر زیانی جەستەیی پێنەدەگەیاند، یان سەرقاڵی نەدەکرد لەئاقار واجبێکی گەورەتر. وەهەمدیسان بەمۆڵەتی مێردەکەی نەبێت بۆی نییە لەماڵ دەرچێت. وەهەروەها شەرع زانان جیاوازن کە: ئایا خزمەت کردنی ماڵەوە وەك جێگە داخستنو گسك دانو چێشت ساز کردنو نمونەی ئەمانەش لەسەر خێزان واجبە یان نا؟ وتراوە: بەڵێ لەسەری واجبە. دەشڵێن: واجب نییە. هەندێکیش دەڵێن: واجبە بەڵام بەئەندازەیەکی کەموسادە.

کۆمەڵنیوز

﴿ فەصڵی شەشەم ﴾

(الأموال - ماڵو دارایی -)

بەنیسبەت پارەو سەروەت و سامانەوە، ئەویش بەهەمان چەشن (واجب)ـە بەشێوەیەکی دادپەروەرانە لەنێو خەڵکیدا حوکمی لەسەر بکرێت و خواو پێغەمبەری خوا (ﷺ) چۆنیان فەرمووە دەبێ وابکرێو تەنها پەیڕەویش لەوە بکرێت. وەك:دابەش کردنی سەروەت و سامانی مردوو بەسەر وەرەسەکانیدا بەو چەشنەی کەلە قورئان و سوننەتی پێغەمبەردا (ﷺ) ڕوون کراوەتەوە.

وەهەم دیسان ئەو کێشانەی کەلەنێو خەڵکیدا دروست دەبێ لەبارەی سەوداو کڕین و فرۆشتنەوە.... وەك: (بەیع، ئیجارە، وەکالەت، شەریکی، بەخشین، وەقف، وەصیەت) و جۆرەکانی تری سەوداو ئاڵ وگۆڕکردن. واجبە بەشێوەیەکی دادپەروەرانە بۆ خەڵکی چارەسەر بکرێن، چونکە هەر ئەو دادپەروەرییەیە بوەتەهۆی جێگیر بوون و بەڕێوە چوونی جیهان، بەشێوەیەك حاڵو باڵی دین و دونیای خەڵکی بەوە نەبێت چاك نابێو دانامەزرێت!!.

ڕەچاو کردنی عەدلیش لەکڕین و فرۆشتندا دەبێتە دوو بەشەوە:

بەشی یەکەم: (العدل الظاهر–دادی ڕوون و ئاشکرا) بەجۆرێك هەموو کەسێك بەعەقڵی خۆی هەست پێ دەکاو پەیی پێ دەبات. وەك ئەمەی کە (واجب)ـە بابای (بکڕ) خێرا پارەکە تەسلیمی (فرۆشیار)ـەکە بکاو بابای فرۆشیاریش فرۆشراوەکە تەسلیمی بکڕەکە بکات. یان حەڕام بوونی سوك کێشان لەترازوو بازیو کێشانەو پێوانەو ڕەچاو کردن و بەرچاو گرتنی ڕاست گۆیی و درۆ نەکردن، وەحەڕام بوونی ناپاکیو عەیب شاردنەوەو غەش کردن، یان ئەمەی کەپاداشتی قەرز کردن گێڕانەوەیەتی بۆ خاوەنەکەی لەگەڵ سوپاس و ڕێزداو ... هتد.

بەشی دووەم: (العدل الخفي–دادی پەنهان و دەرنەکەوتوو) ئەم جۆرەشیان بەڕوونی وتێرو تەسەلی لەبەرنامەی ئیسلامدا توێژراوەتەوە. چونکە بەگشتی ئەو سەوداو کڕین و فرۆشتنانەی کەلە (قورئان و سوننەتی) پێغەمبەردا (ﷺ) جلەو گیری و بەرگریان لێ کراوە هەرهەمووی دەگەڕێتەوە بۆ بەرپا کردن و بەرقەراربوونی (عەدل) وریشەکێش کردنی (ستەم) بەگەورەو گچکەیەوە. وەك: ئەم جۆرە سەودایانە:–

١. (أكل المال بالباطل): خواردنی ماڵی خەڵکی بەشێوەیەکی ناڕاست و نابەجێ.
٢. (الربى بأنواعه): سوود خواردن بەتێکڕای جۆرەکانییەوە.
٣. (بيع الغرر): سەودایەك کەغەڕەری تێدا بێت، بەشێوەیەك خەڵکی هەڵخەڵەتێنێو قۆڵیان ببڕێت.
٤. (بيع الحبل الحبلة): فرۆشتنی بێچووی حەیوانی ئاوس.
٥. (بيع الطير في الهواء): فرۆشتنی پەلەوەر لەئاسماندا.
٦. (بيع السمك في الماء): فرۆشتنی ماسی لەنێو ئاودا.
٧. (البيع إلى أجل غير مسمًّى): فرۆشتنی شتێك بۆ کاتێکی ناو نەبراوو دیاری نەکراو.
٨. (بيع المصرات): حەیوانێك چەند ڕۆژێك نەیدۆشی بۆ ئەوەی شیر لەنێو گوانیدا بمێنێتەوەو گوانی بئاوسێت و خەڵکیش وابزانێت ئەمە عادەتی ڕۆژانەی ئەم حەیوانەیە.
٩. (النجش): زەم کردن بەسەر کڕین و فرۆشتنی خەڵکیدا.
١٠. (بيع الثمر قبل بدو صلاحها): فرۆشتنی بەروبوووم پێش پێگەیشتنی.

ئەمانەو چەندەها جۆری دیکە کەلە (قورئان و سوننەت)ی پێغەمبەردا (ﷺ) جلەوگیرییان لێکراوە.

بەڵام هەندێ سەوداهەن لەبەرئەوەی زۆر ڕوون و ئاشکرا نین زانایان جیاوازیو مشت و مڕیان تێدا هەیە، بەجۆرێك هەندێکیان پێیان (صەحیحە) و هەندێکیشیان بەلایانەوە (فاسد)ـە. خوای پەروەردگاریش دەفەرمووێت: ﴿أطِيعوا الله وأطِيعـوا الرسولَ وأولي الأمر مِنكُم فَإنْ تنازعتم فِي شيءٍ فَردوه إلى اللهِ والرسول إنْ كُنتم تؤمنونَ باللهِ واليومِ الآخِرِ ذَلِكَ خير وأحسن تأويلاً﴾النساء: ٥٩.

واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە: گوێڕایەڵی و فەرمان بەری خوا بکەن، وەگوێ ڕایەڵی و فەرمان بەری پێغەمبەر (ﷺ) بکەن، وەلێپرسراوان و خاوەن دەستەڵاتان کە لەخۆشتانن. وەئەگەر هاتوو لەشتێکدا ناکۆکیتان تێکەوت، ئەوە بۆ

چارەسەرکردنەکەی بیگێڕنەوە بۆلای خواو پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن بڕواتان بەڕۆژی دوایی هەیە، بەڕاستی هەرئەوە خێرەو هەرئەوەش سەرەنجامی چاك ترە).

بنچینەی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە:

هەرسەوداو ئاڵو گۆڕێك کەخەڵکی ئیشیان تێ کەوێو پێویستیان پێ بێت ... ئەوە بەهیچ شێوەیەك نابێت لەسەریان حەڕام بکرێت، مەگەر ئەوەیان کەقورئان و سوننەت بەڵگەبن لەسەر حەڕام بوونی، هەروەك لە عیبادەتدا نابێت شتێك بڕیاربدرێت مەگەر قورئان و سوننەت بەڵگەبن لەسەر شەرعی بوونی.

چونکە دین هەرئەوەیە کە خوا بڕیاری لەسەر داوە، حەڕامیش ئەوەیە کە خوا حەڕامی کردبێت، وەبەپێچەوانەی ئەوانەی کە خوا زەمم و سەرزەنشتی کردوون، بەجۆێك لەدینی خوادا هەندێ شتیان حەڕام کردووە لەکاتێکدا خوا بڕیاری حەڕام بوونی نەداوەو بەبێ مۆڵەتی خواش بەرنامەو پەیڕەویان بۆ خەڵکی داڕشتووە!!.

اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنا لأنْ نَجْعَلَ الحلاَلَ ماحَلَّلْتَهُ
والحَرامَ ماحَرَّمْتَهُ، وَالدِّينَ ماشَرَّعْتَهُ. آمين.

﴿ فەصڵی حەوتەم ﴾

(ڕاوێژکردن بۆ لێپرسراو زۆر پێویستە)

لێپرسراو بەهیچ شێوەیەك نابێت پێی وابێت لەموشاوەرەو ڕاوێژکردن بێنیازەو پێویستی پێی نییە، چونکە خوای کاربەجێ فەرمانی بەپێغەمبەر (ﷺ) کردووە کەهەردەم ڕاوێژ بەیارەکانی بکات وەك دەفەرمووێت: ﴿**فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ**﴾آل عمران:١٥٩. واتە: (ئەی محمد (ﷺ) ئەگەر هاوڕێکانت لارییەکیان ئەنجام دا ئەوە لێیان ببورەو لەخوا بۆیان بپاڕێوە ولەکاروبارەکانتدا ڕاوێژیان پێبکە، وەئەگەر هەرکارێك نیازت بۆ کرد ئەنجامی بدەی -لەدین و دونیادا- ئەوە تەنها وتەنها پشت بەخوا ببەستە، بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆش دەوێت کەهەردەم پشتی پێدەبەستن).

وە لە (ئەبو هورەیرەوە) -خوا لێی ڕازی بێ- دەگێڕنەوە کەفەرموویەتی: ((**لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ مُشَاوَرَةً لِأَصْحَابِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ**-)) رواه الترمذي.

واتە: (هیچ کەسێك وەك پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕاوێژی بەهاوڕێو یارەکانی خۆی نەدەکرد).

زانایان دەفەرموون: خوای کاربەجێ لەبەر سێ (حیکمەت) فەرمانی بە پێغەمبەر (ﷺ) کردووە کەهەمیشە ڕاوێژ بەهاوەڵەکانی بکات:

١. بۆ ئەوەی دڵیان ڕاگرێو پەیوەستیان کات بەخۆیەوە.
٢. وەتا لەپاش کۆچی دوایی خۆی موسڵمانان چاوی لێکەن و شوێن پێی ئەو هەڵگرن.
٣. وەلەبەر ئەوەش کەهەندێ کاروبارو ووردە بابەت هەیە لەژیاندا قوڕئانی پیرۆز لەئاقاریان دانەبەزیوە بۆچوون و هەڵوێستی ئەوانی تێدا وەرگرێت. وەك: کارو باری جەنگ و جیهادو ...... ووردە بابەتە جوزئییەکان.

کەواتە:

لەلایەك ئەگەر پێغەمبەریخوا (ﷺ) بەو شێوە ئەوەندە پێویستی بەڕاوێژکردن هەبێت ... ئەوە غەیری ئەو بێگومان حەوجار پێویستی پێیەتی.

وەلەم لاشەوە خوای گەورە موسڵمانانی بەوە (مەدح) کردووە کەلەکاروبارەکانیاندا هەمیشەو هەردەم (ڕاوێژ) دەکەن. وەك: دەفەرمووێت: ﴿**وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ(٣٦)وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ(٣٧) وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ**﴾الشورى:٣٦-٣٧.

واتە: (ئەوەی لەبەهەشتدا خوا ئامادەی کردووە بۆ ئەوانەی کەباوەڕیان هێناوەو پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن چاکترو بەردەوام ترە لەنازو نیعمەتی دونیا. ئەو بڕوادارانەش ئەوانەن کەئەم سیفەتانەیان تێدا بێت:-

یەکەم: ئەوانەی کەوازیان لە گوناهەگەورەکان و شەڕواڵ پیسیو زینا هێناوەو بەهیچ شێوەیەك نزیکی ناکەونەوە.

دووەم: وەئەگەر کەسێك خراپەیەکیان لەگەڵدا ئەنجام بدات و دەرئەنجام توڕەبن ... ئەوە یەکسەر لەبابای خراپەکار خۆش دەبن و چاو پۆشی لێدەکەن.

سێیەم و چوارەم: وەئەوانەی کەوەڵامی پەروەردگاری خۆیان دەدەنەوە لەکاتێکدا ئەگەر بانگهێشت بکرێن بۆ بەیەك زانین و پەرستنی خواو واز هێنان لە بەندایەتی غەیری ئەو. وەبەو شێوەی کەخوا فەرمانی پێکردووە نوێژەکانیان ڕادەپەڕێنن.

پێنجەم: وەئیش و کارەکانیان لەنێوان خۆیانداو بڕیاردانیان لەسەری بەپێی ڕاوێژ کردنە.

شەشەم: وەئەو ڕزق و ڕۆزییەی کەئێمە پێمان داون، لەپێناوی خوادا لێی دەبەخشن و مافەکانی لێدەردەکەن).جائەگەر لێپرسراو لەشتێکدا ڕاوێژی بە موسڵمانان کردوو ئەوانیش بۆیان ڕوون کردەوە کەلەو شتەدا بەڵگەی قوڕئان و سوننەت و ئیجماعی لەسەرە ... ئەوە لەسەری واجبە پەیڕەوی بکات و بەمەوو لێی لانەدات، وەلەشتێکدا کەپێچەوانەی قوڕئان و سوننەت بێت نابێت گوێڕایەڵی کەس بکرێت، ئیتر ئەگەر چی ئەو کەسە لەدین و دونیادا زۆر لەب لەبان و پایەبەرزیش بێت!!.

لەملاشەوە ئەگەر هاتوو ئەو کارەی کە لێپرسراو تێیدا ڕاوێژ بە موسڵمانان دەکات شوێنی ڕاوبۆچونی زۆرو (إختلاف)بوو، ئەوە لەودەمەدا پێویستە گوێبگرێت بۆ بۆچوونی هەموو یان و باش لێیان تێڕامێنێت، جالەپاشدا زۆر بەوردی بۆچوونی هەموویان تاوتوێ بکات و لێی بکۆڵێتەوەو هەرکامێکیان زیاتر لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ)ەوە نزیک تر بوو –نەک ئارەزووی خۆی–، ئەوە دەبێ تەنها پەیڕەوی لەوە بکات. وەک پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿فَإِنْ تنازعتم فِي شيءٍ فَردوه إِلَى اللهِ والرسول إِنْ كُنتم تؤمِنونَ بِاللهِ واليومِ الآخِرِ ذَلِكَ خير وأحسن تأويلاً﴾النساء:٥٩.

(ئەگەر هاتوو لەشتێکدا ناکۆکیتان تێکەوت، ئەوە بۆ چارەسەرکردنەکەی بگەڕێنەوە بۆلای خواو پێغەمبەر (ﷺ)ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن بڕواتان بەخواوڕۆژی دوایی هەیە. بەڕاستی هەرئەوە خێرەو هەرئەوەش چاکترین لێک دانەوەیە...)!!.

وەشایانی باسیشە (أُولُوا الأَمْر) –کە خوای گەورە گوێڕایەڵی یانی بەدووی گوێڕایەڵی خۆیو پێغەمبەردا(ﷺ) هێناون– دەبن بەدوو کۆمەڵەوە:

کۆمەڵی یەکەم: (الأُمَرآء) لێپرسراوانی موسڵمانان.

کۆمەڵی دووەم: (العُلَماء) زانایانی ڕەسەن و ڕاستەقینە.

بێگومان ئەگەر ئەم دوو تاقمە خۆیان باشکەن و بۆ خوا بصوڵحێن، ئەوە هەموو خەڵکیش بەهۆیانەوە باش دەبن، وەهەریەکێك لەو دوو دەستەیە ئەرکی سەرشانیانە لەهەر شتێکدا کە دەیڵێن یان دەیکەن دەبێ مەبەستیان گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەر (ﷺ) بێت، وەدەبێ تەنهاو تەنها شوێنی بەرنامەکەی خوا بکەوون و خۆیان بەعائیدی هیچ شتێکی تر نەزانن!!.

وەهەرکێشەیەکیش کەڕوو دەدات و دێتە بەردەستی لێپرسراو هەتا بگونجێت دەبێت بگەڕێت و بزانێت لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەردا (ﷺ) چۆن باس کراوەو چ چارەسەرێکی بۆ دانراوە؟ جائەگەر بۆی ڕوون بووەوە ... ئەوە واجبە پەیڕەوی لێ بکاو بەهیچ شێوەیەك بۆی نییە بەموو لێی بترازێت. بەڵام ئەگەر بەهۆی نەبوونی کاتی نەگونجاوەوە , یان پەلەپەلی خاوەن کێشەکەوە , یان چەند بەڵگەیەك لە "قورئان" و"سوننەت" دا هەبوون ولای ئەم هەموویان وەك یەك بوون و ئەمیش نەیدەتوانی بەڕاشکاوی بزانێت "قورئان و سوننەت" چیدەڵێت؟!! ئەوەبۆی هەیە هەرزانایەك کەخۆی لە" دین"و"عیلمی" ڕازییە "تەقلید"ی کات ٠ ئەمەش لەم بارەوە بەهێزترین بۆچوونە ٠ بەڵام ووتراوە: بەهیچ شێوەیەك لەهیچ کاتێکدا بۆی نییە "تەقلید"ی کات , وەوتراوە: بەڵکو لەهەموو کاتێکدا بۆی هەیە "تەقلید" بکات. بەڵام بۆچوونییەکەمیان بەهێزترینە.

وەهەمدیسان ئەومەرجانەی کەدەبێت لە"قازی"و"والی" یەکاندا هەبن دەبێت بەگوێرەی توانا ڕەچاویان بکا و پشت گوێی نەخات، بەڵکو هەموو دروشم وپەیڕەوەکانی ئیسلام لەکاتی توانا و (قودرەت) بەسەردا شکاندا "واجب" و پێویست دەبن. بەڵام ئەگەر ئەو کارە لەتواناداا نەبوو, ئەوە خوای گەورە ڕەچاوی توانای مرۆڤی کردووەو زیاد لەسنووری توانای خۆی (تەکلیفی) لێ نەکردووە. هەربۆیەش دەبینین خوای دادگەر لەحاڵەتی ئاسایی مرۆڤدا فەرمانی پێکردووە کە ئەگەر هەستا بۆ نوێژ کردن ئەوە دەبێت بە (ئاو) دەست نوێژ بگرێو خۆی پاك کاتەوە، بەڵام ئەگەر ئاو نەبوو، یان بەهۆی کاری گەری سەرماوە یان برینەوە دەترسا بەبەکارهێنانی ئاوەکە دووچاری زیانێك ببێت ... ئەوە بۆی هەیە (تەیەممومم) بکات، یان دەبینین پێغەمبەریخوا(ﷺ) بە (عیمرانی کوڕی حوصەین) دەفەرمووێت: (بەپێوە نوێژەکەت بەرپاکە، ئەگەر نەتتوانی ئەوە بەدانیشتنەوە، ئەگەر بەدانیشتنەوە هەر نەتتوانی، ئەوە لەسەرلا بیکە) بوخاریوئەبوداودو ترمزی گێڕاویانەتەوە.

جابەو شێوە پەروەردگار نوێژی لەسەر مرۆڤەکان واجب کردووە ئیتر بەهەر شێوەیەك بۆیان بگونجێت جیاوازی نییە، ئەوەتا دەفەرمووێت: ﴿حافِظُوا على الصلواتِ والصلاةِ الوسطى وقُوموا لِلهِ قانِتينَ(٢٣٨)فَإِنْ خِفْتم فَرِجالاً أو رُكْباناً فَإِذَا أَمِنتم فَاذْكُروا الله كَما علمكُم ما لم تكُونوا تعلمونَ﴾البقرة: ٢٣٨-٢٣٩.

واتە: (ئەی موسڵمانان زۆر پابەند بن بەنوێژەکانتانەوەو لەکاتی دیاری کراوی خۆیاندا بەو شێوەی خوا فەرمانی کردووە بەرپایان بکەن، بەتایبەت نوێژی (العصر)، وەلەنوێژەکانتاندا هەستنە سەرپێو زۆر بەداماویو زەلیلیو خاشعییەوە لەبەردەم

خوادا بوەستن. بەڵام ئەگەر هاتوو کەوتنە ترس‌و مەیدانی جیهادو تێڕژان لەگەڵ دوژمندا ئەوە بەهەرشێوەیەک کەخۆتان بۆتان دەگونجێت وابەرپای کەن، ئیتر بەپیادەیی بێ یان بەسواری‌و، ڕوو لەقیبلە بن یان ڕووی تێنەکەن وەك یەکە. بەڵام ئەگەر شەڕ هێوور بویەوەو ترس نەما، ئەوە وەك چۆن خوا فێری کردن ئاوها نوێژەکانتان بەرپا بکەن، بەڕکوع‌و سجودو وەستان‌و ڕوکردنە قیبلەوە، بەو شێوە خوا ئێوەی لەنەزانین فێرکرد).

خوای کاربەجێ (نوێژبەرپا) کردنی لەسەر تێکرای چین‌و توێژەکان واجب کردووە، ئیتر مرۆڤەکان لەحاڵەتی ترسدابن یان هێوری‌و لەش ساغ بن یان نەخۆش و، دەوڵەمەند بن یان هەژارو نەدارو، لەماڵەوە بن یان لەحاڵەتی سەفەردابن وەك یەکەو ئەو فەرزە خوایی‌یە لەسەریان ناکەوێت، بەڵام ئەوەندەیە خوای حەکیم نوێژەکەی لەسەر موسافیر و خاوەن ترس‌و نەخۆش ئاسان تر کردووە، هەروەك قورئان‌و سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) ڕوونیان کردۆتەوە، یان دەبینین پەروەردگار لەنوێژدا هەندێ شتی واجب کردووە، وەك: (خۆپاك کردنەوەو دەست نوێژ گرتن‌و عەورەت داپۆشین‌و ڕووکردنە قیبلە) و هەندێ چشتی دیکە، بەڵام ئەگەر لەتوانایدا نەبوو ئەنجامیان بدات، ئەوە واجبەکەی لەسەر شان لابردووە.

بۆنمونە: ئەگەر کۆمەڵێ موسڵمان (چەتە) ڕێگەی پێگرتن‌و جلەکانیان فڕاندن، ئەوە بەگوێرەی حاڵی خۆیان دەتوانن نوێژەکەیان بەڕووتی بەرپا بکەن. یان ئەگەر قیبلەیان لێ تێکچوو نەیان زانی چی‌بکەن، ئەوە دەبێ ئەندازەیەك زەحمەت بکێشن تابیدۆزنەوە، بەڵام ئەگەر کەس نەبوو پیشانیان بداو دەرئەنجام نەیان دۆزییەوە، ئەوە بۆیان هەیە بەهەر شێوەیەك کەبۆیان دەلوێ نوێژەکەیان بەرپا بکەن، هەروەك لەسەردەمی پێغەمبەردا(ﷺ) بەو شێوەیان کردووە!!.

جاخوێنەری بەڕێز:

جیهادو بەڕێوەبردنی ئیش‌وکاری موسڵمانان و تێکرای ئیش‌وکارە (دین) ییەکانی دیکەش هەربەو شێوە ئەندازەی بۆ لوان‌و توانینی تێدا ڕەچاو کراوە، بنچینەی ئەمەش هەرهەمووی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئایەتە پیرۆزەی کە دەفەرمووێت: ﴿**فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ**﴾التغابن: ١٦. واتە: (چەندە لەتواناتاندا هەیەو بۆتان دەلوێ، ئەوندە پارێز بکەن‌و لەخوا بترسن).

یان پێغەمبەری ئیسلام(ﷺ) دەفەرمووێت: ((**إذا أمرتكم بأمرٍ فأتوا منه مااستطعتم**)) رواه البخاري ومسـلم. واتـە: (ئەگەر فەرمانم پێکردن بەئیشێك، ئەوە ئەوەندەی بکەن کەتواناتان بەسەریدا دەشکێ!).

یان پەروەردگار خواردەمەنی‌یە پیسەکانی حەڕام‌و یاساغ کردووە و لەگەڵیشیدا دەفەرمووێت: ﴿**فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ**﴾البقرة: ١٧٣.

واتە: (بەڵام هەرکەس زۆر ناچاری خواردنی بوو، وەهیچی تری دەست نەدەکەوت، لەکاتێکدا خۆی بەدڵ حەز لەخواردنی نەکات‌و لەسنوری پێویستیش لانەدات، ئەوە بابیخواو هیچ تاوانێکی لەسەر نی‌یە)!.

وە پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿**وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ**﴾الحج:٧٨. وە دەفەرمووێت: ﴿**مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ**﴾المائدة: ٦.

بۆیە دەتوانین بڵێین: خوای کاربەجێ هیچ شتێکی واجب نەکردووە کەلەسنووری توانای مرۆڤدا نەبێت، وەهەرشتێکیش مرۆڤ زۆر ناچاری بێت ئەو لێی حەڕام‌و یاساغ نەکردووە، ئەگەر هاتوو هۆی ناچار بوونەکە لەڕێگەی سەرپێچی پەروەردگاردا نەبوو!!.

﴿ فەصڵی هەشتەم ﴾

(بوونی برا گەورەو + بەڕێوەبردنی کاروباری بڕواداران سەرمەشقو گەورەی واجباتی دینە)

پێویستە بزانرێت کە:

بونی برا گەورەو سەرپەرشتی ئیش‌وکاری موسڵمانان لەگەورەترینی واجباتی ئەم ئیسلامە پیرۆزەیە، بەڵکو بەبێ بوونی ئەو نەدین بەڕێوە دەچێو نە دونیاش!!.

چونکە مرۆڤەکان بەگشتی هەندێکیان پێویستی یان بە پشتگیریی هەندێکی تریان هەیە، جائەو پێویستیو بەرژەوەندی‌یانە کاتێك بۆیان دەستە بەردەبێو تۆکمە دەبێ کە کۆبن‌و جەماعەیان هەبێت، وەئەگەر جەماعەش هەبوو ئەوە پێویستە سەرکردەیەك هەبێت، چونکە جەماعە بەبێ سەرگردە نابێت، تەنانەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموویت: ((إِذَا خرج ثَلاثَةٌ فِي سـفَرٍ فَلْيـؤمروا أحـدهم))رواه أبـوداود. واتە: (ئەگەر سێ موسڵمان بۆسەفەرێك دەرچوون، ئەوە بایەکێکیان بکەنە لێپرسراو)!.

وەئیمامی (احمد) –خوا لێی خۆش بێ– لەموسنەدەکەیدا لە (عبداللەی کوڕی عەمرەوە) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) فەرموویەتی: ((لايحِل لِثَلاثَةٍ يكُونون بِفَلاةٍ مِن الأرض إلا أمروا عليهم أحدهم)).

واتە: (بۆ سێ موسڵمان حەڵاڵ نی‌یە کەلەدەشتێکدا بن، مەگەر یەکێکیان بکەنە بەرپرسی خۆیان). لێرەدا پێغەمبەری خوا(ﷺ) لەسەفەرێکدا کەلەناکاو دێتە پێشەوەو کۆبوونەوەیەکی بچکۆلەیە واجبی کردووە کە هەردەبێ یەکێك بکرێتە بەرپرس، بۆئەوەی موسڵمانان دەرزی لێوەربگرن‌و ئاگادارکردنەوەیەکیش بێت کە تێکڕای کۆبوونەوەکانی‌تر حەوجار حەوجار پێویستی بەسەرکردە دەکات. ئەمە لەلایەکەوە:

لەلایەکی‌دیکەشەوە: چونکە خوای زانا فەرمان کردن بەچاکەو جڵەو گیری کردنی خراپەی لەسەر موسڵمانان پێویستو واجب کردووە، دەی بەڵگە نەویستە کەئەو واجبە خوایی‌یە بەبێ بوونی هێزو دەستەڵاتو سەرکردایەتی فەراهەم ناهێنرێتو بەڕێوەناچێت. وەهەم دیسان سنووره شەرعی‌یەکانیش –کەمایەی ژیانن– بەبێ بوونی دەستەلاتو سەرکردایەتی بەرپا کردنیان زۆر ئەستەمە، هەربۆیە ووتەیەکی ڕاست هەیە دەڵێت (أَنَّ السُّلْطانَ ظِلُّ اللهِ فِي الأَرْضِ). واتە: (دەستەڵات داری موسڵمان لەنێو زەویدا سێبەری خودایە). وەووتراوە: (سِتونَ سَنَةً مِنْ إِمامٍ جَائِرٍ أَصلح مِنْ لَيلَةٍ واحِدَةٍ بِلا سُلْطَانٍ). واتە: (شەست ساڵی پێشەوایەکی خراپو لادەر چاکترە لە یەك شەو بەبێ پێشەواو خاوەن دەستەڵات). ئەزموون گەلی ژیانیش زیاتر ئەمەمان بۆ ڕۆشن دەکاتەوە.

هەربۆیە پێشینان –خوایان لێ ڕازی بێ– وەك (فوضەیلی کوڕی عیاض) و (احمدی کوڕی حەنبەل) و غەیری ئەوانیش هەردەم دەیان ووت: ئێمە ئەگەر تەنها یەك پاڕانەوەمان هەبایەو خوا وەڵامی بدایانەوە، ئەوە بۆ پێشەواو سوڵتانی موسڵمانان پێی دەپاڕاینەوە!. وە پێغەمبەری‌سەردارو سەروەریش(ﷺ) دەفەرموویت: ((إِن الله يرضى لَكُم ثَلاثاً: أن تعبدوه لاتشرِكُوا بِهِ شيئاً، وأنْ تعتصِموا بِحبل اللهِ جمِيعاً ولاتفَرقُوا، وأنْ تناصحوا من ولاه اللهُ أمركُم))رواه مسلم.

واتە: (بەڕاستی خوا بەسێ شتی ئێوه ڕازی‌یە: بەندایەتی بۆبکەن‌و بیپەرستن‌و هیچ هاوەڵێکی بۆبڕیار مەدەن، وەهەمووتان دەست بگرن بەبەرنامەی خواوەو دووبەرەکایەتی نەکەن، وەهەرکەسێ خوا ئیشی ئێوەی پێ سپارد ئەوە ئامۆژگاری لەنێوانتاندا هەبێو نەصیحەتی بکەن). وە پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) لەشوێنێکی دیکەدا دەفەرموویت: ((ثَلاثٌ لايغل علـيهن قَلْـب مسلِمٍ: إِخلاص العمل لِلّهِ، ومناصحةُ ولاةُ الأمورِ، ولُزوم جماعةِ المُسلِمين فَإِنْ دعوتهم تحيط من ورائهم))رواه أهل السنن.

وەلەڕێگەی صەحیحەوە هاتووە کە پێغەمبەری خوا(ﷺ) فەرموویەتی: ((الدين النصيحة، الدين النصيحة، الدين النصِحة، قالُوا: لِمن يارسولُ الله؟ قال: لِلّهِ ولِكِتابِهِ ولرسولِهِ ولِأئمةِ المُسلِمين وعامتِهم))رواه مسلم والترمذي. وقال حديث حسن صحيح.

واتە: (دینی ئیسلام ئیخلاص و دڵسۆزییە، دینی ئیسلام ئیخلاص و دڵسۆزییە، دینی ئیسلام ئیخلاص و دڵسۆزییە. ووتیان: ئەو ئیخلاص و دڵسۆزییە بۆکێ ئەی پێغەمبەریخوا(ﷺ)؟ فەرمووی: بۆخواو پێغەمبەریخواو پێشەوایان و تێکڕای موسڵمانان).

لەڕاستیدا واجبە موسڵمانان واهەست بکەن و تێبگەن کەبوونی سەرکردایەتی و (ئەمارەت) دینەو دەبێ بەهۆیەوە خۆیان زیاترو زیاتر لەخوای (مالك الملك) نزیك بکەنەوە، چونکە بەڵگەنەویستە ئەگەر مرۆڤی موسڵمان لەو ڕێگەیەوەخۆی لەخوا نزیك کاتەوە بەوەی کەلەو کارانەدا کەدێنە پێشەوە تێیاندا گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەریخوا(ﷺ) بکات، ئەوە چاکترین و نایاب ترینی هۆکاری نزیك بوونەوەیە لەخواو ڕەزامەندی خوا، بەڵام ئەوەی کەدەی بینین زۆرێك لەخەڵکی بەهۆی سەرکردایەتی و براگەورەییەتییەوە دین و حاڵی لێ تێك دەچێت... ئەوە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کەئەو خەڵکە مەبەستیان پێی خوا نی‌یە، بەڵکو ئامانجیان تێیدا بەرزکردنەوەو چونە سەرکوسی و پارەو سامانە، دەی پێغەمبەریخواش(ﷺ) فەرموویەتی: ((**ما ذئبان جائعان أرسلا في زريبة غنم بأفسد لها من حرص المرء على المال والشرف لدينه**)) قال الترمذي حديث حسن صحيح.

واتە: (دووگورگی برسی گەر بنێردرێنە نێو ڕانە مەڕێکەوە بۆی خراپتر نی‌یە لەهۆگر بوون و تێکۆشانی موسڵمان بۆ پارەو ڕێزو براگەورەیەتی بۆ دینەکەی).

سەیر دەکەی پێغەمبەریخوا(ﷺ) باسی ئەوەی بۆ کردووین کەئالودە بوونی مرۆڤی موسڵمان بۆوە دەست خستنی سەروەت و سامان و لێپرسراوێتی، دینەکەی تێك و پێك دەداو دەی شڵەقێنێ، هەروەك چۆن دوو گورگی برسی ڕانە مەڕێك تێك و پێك دەدەن و هیچی بەساغی و سەلامەتی لەژێر دەستیان دەرباز نابێت ... .

وە خوای زانا باسی ئەو کەسەمان بۆ دەکات کە لەڕۆژی دوایی‌دا نامەی کردەوەکانی-پەنا بەخوا- دەدرێتە دەستی چەپی‌یەوە، جاڵەو کاتەدا بەحەسرەتەوە دەڵێ: ﴿**ما أغنى عني ماليه(٢٨)هلك عني سلطانيه**﴾الحاقة:٢٨-٢٩.

واتە: (سەروەت و سامانەکەم ئەمڕۆ لەئاست سزای خوا هیچ سودێکی پێنەگەیاندم. وەدەسەڵاتەکەشم لەدەست دەرچووەو ئەویش بێ سوود بوو).

وەبەڵگە نەویستە ئەو کەسەی کەتەنهاو تەنها مەبەستی وەدەست خستنی پلەو پایەو لێپرسراوێتی‌یە، دەی ئەوە هەرچی لێپرسراوێتی‌یەك وەدەست خات ئەو پەڕی هەروەك (فرعەون) دەبێت، وەئەوەیشی مەبەستی کۆکردنەوەی سامان و دارایی‌یە، ئەوە هەرچی‌یە ك کۆبکاتەوە ئەو پەڕەکەی هەروەك (قاڕوون) کۆدەکاتەوە، دەی یاران خوای گەورە وەك ئاگادارین لەقورئانی پیرۆزدا حاڵی فیرعەن و قاڕوونی زۆر بەچاکی بۆئێمە ڕوون کردۆتەوە، کەچی‌یان بەسەرهات و سەرئەنجامیان بۆکوێ ڕۆی؟ .

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿**أو لم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين كانوا من قبلهم كانوا هم أشد منهم قوة وآثارا في الأرض فأخذهم الله بذنوبهم وما كان لهم من الله من واق**﴾غافر: ٢١.

واتە: (ئەی موحەممەد (ﷺ) ئایا ئەو بێ بڕوایانە بە نێو زەویدا نەگەڕاون و سەیرکەن و تێڕامێنن تابزانن دواڕۆژی ئەو بێبڕوایانەی پێش ئەوان چی‌بوو چۆن بوو؟ لەکاتێکدا ئەوان زۆرلەمان بەهێزتربوون و خاوەنی سەڵتەنەت بوون، وەخاوەنی شوێنەوارو ئاوەدان کردنەوەی زۆرتربوون لەم زەوی‌یەدا، بەڵام ئەوە هیچ سودێکی پێنەگەیاندن و خوای گەورە بەهۆی تاوانەکانیانەوە گرتنی و لەناوی بردن، لەکاتێکدا هیچ شتێك لەسزای خوایی نەی پاراستن و هیچ دەرباز کەرێکیان نەبوو...!!).

وە پەروەردگار لەسورەتی (القصص)دا زۆر بەڕاشکاوی دەیدات بەگوێی مرۆڤایەتی‌داو دەفەرمووێت: ﴿**تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الأرض ولا فسادا والعاقبة للمتقين**﴾القصص: ٨٣.

واتە: (لەڕاستی‌دا بەهەشتی بەرین و خانووی نەبڕاوەی دواڕۆژ تەنها بۆئەوانەمان داناوە کەلەنێو زەویدا مەبەستیان خۆبەگەورەگرتن و لادان و خراپەکاری نی‌یە و نایانەوێت، وەدوا ڕۆژ هەربۆ پارێزکارانە).

جالەم سۆنگەیەوە لێپرسراوان و کاربەدەستان دەبن بەچوار بەشەوە:

بەشی یەکەم / ئەوانەن کەدەیانەوێت خۆیان گەورەکەن و بەسەرخەڵکیدا زاڵ بن و فەسادو سەرپێچی خوای گەورە لەنێو زەویدا بەرپا بکەن، جابەڕاستی ئەو جۆرە سەرکردەو پاشا گەندەڵ و خراپانە وەکو (فرعەن) و دەستەو دایەرەکەی وان. وەئەوانە خراپترینی خەلقی خوان، ئەوەتا خوا سەبارەت بە (فرعەون) کەئەوە سیفاتی بوو دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾القصص: ٤.

واتە: (لەڕاستیدا فرعەون لەنێو زەویدا طوغیانی کردوو لەسنوور دەرچوو، وەخەڵکی گێڕا بەچەند بەش و تاقمێکەوە، بۆئەوەی بۆ ئارەزووەکانی خۆیان بەکاریان بهێنێت، بەجۆرێك لەنێویاندا تاقمێکی بەشێوەیەکی نابەجێ دەچەوساندەوەو کوڕەکانی سەردەبڕین و کچەکانی دەهێشتنەوە، بەڕاستی فرعەون لەتاقم و دەستەی تێك دەران و لەدین لادەرانە!).

ئیمام موسلم لەصەحیحەکەی خۆیدا دەگێڕێتەوە کە (إبن مسعود) –خوا لێی ڕازی بێ– دەفەرمووێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((لايدخل الجنة من في قلبه مثقال ذرة من كبر، ولايدخل النار من في قلبه مثقال ذرة إيمان، فقال رجلٌ: يارسول الله (ﷺ) إني أحب أن يكون ثوبي حسنا، ونعلي حسنا، أمن الكبر ذاك؟ قال: لا، إنَّ الله جميل يحب الجمال ألكبر بطر الحق وغَمطُ الناس)) واتە: (هەرکەسێ لەدڵیدا تۆسقاڵێ لە کیبر هەبێت ئەوە ناڕواتە بەهەشتەوە وەهەرکەسێك لەدڵیدا تۆسقاڵێ لەبڕوا. هەبێت ناچێتە ئاگرەوە لەوکاتەدا پیاوێك وتی (ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) من پێم خۆشە پێڵاو و کراسەکانم جوان بن ئایا ئەوە کیبرە؟ فەرمووی نەخێر خوای گەورە جوانەو جوانیی خۆش دەوێت، کیبر بەر پەرچ دانەوەی حەق و بەکەم گرتنی خەڵکی یە. دەی لەڕاستیدا ئەم دوو سیفەتە سیفەتی ئەوانەیە کەلەزەوی دا لەسنور دەردەچن و خۆ بەزل دەگرنو خەڵکی لەدین لادەدەن.

بەشیدوەم / ئەوانەن کەخراپەکاری دەنێنەوە بەڵام خۆبەگەورە گرتن و (طوغیان)ی لەگەڵ نییە وەك دزەکان وئەوانەی لەنیو خەڵکیدا دەرونیان نزمە.

بەشی سێیەم / ئەوانەن کەحەزیان لەخۆبەگەورە گرتن و لەسنوور دەرچوونە بەسەر خەڵکیدا بەڵام بەبێ فەسادو خەڵك لەدین لادان، ئەمەش وەك ئەوانەی کەدینیان هەیەو دەیانەوێ بەهۆیەوە خۆیان بەسەر خەڵکیدا بەرزکەنەوە.

بەشی چوارەم / ئەم کۆمەڵەیان ئەهلی بەهەشتن، بریتین لەوانەی کەنەخۆیان لەزەویدا بەسەر خەڵکییەوە بەگەورە دەگرن ... نەمەبەستیشیان فەساد نانەوەو خراپکارییە، لەگەڵ ئەوەشدا زۆرجار لەغەیری خۆشیان پلەو مەقامیان بڵندترە، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾آل عمران:١٣٩.

واتە: (کزو لاواز مەبن و خەفەت مەخۆن، چونکە هەر ئێوە سەرکەوتوترن ئەگەر بڕواداری ڕاستەقینە بن).

وە دەفەرمووێت: ﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ﴾محمد: ٣٥.

واتە: (کزمەبن و خۆتان بەلاواز مەزانن و داوالەبێبڕوایان مەکەن بۆ ئاشتی و صوڵح کردن، چونکە هەر ئێوە سەرکەوتووترن، وەخواتان لەگەڵەو یارمەتیتان دەداو هیچ لەپاداشتی کردەوەکانیشتان کەل و نوقسان ناکات).

جالەڕاستیدا زۆرێك لەخەڵکی هەبوون وەدەیان ویست لوتیان بەرز کەنەوە بەسەر خەڵکیدا و سەڵتەنەت بنوێنن، بەڵام تەنها نزمیی و خواریی‌یان بۆ مایەوەو هیچیتر!!! وەزۆرێکیش هەبوون لەبەندە صاڵحەکانیخوا خۆیان نە خۆبەزل زانین و نەخراپەکارییان مەبەست بوو بەڵام خوای گەورە بەرزی کردنەوەو کردنی بەسالارو سەردار!! چونکە خۆبەرز کردنەوە بەسەر خەڵکیدا ستەمەو خەڵکی هەموو هاوچەشن و یەك ڕەگەزن، جائەگەر مرۆڤێك بیەوێت خۆی بەرز گرێت بەسەر خەڵکێکەوە کەلە ڕاستیدا وەك یەك وان، ئەوە زوڵمیان لێدەکاو سەرئەنجام خەڵکی ڕقیان لێی دەبێتەوەو دژایەتیشی دەکەن، چونکە خەڵکی بەتێکڕا عادلن یان غەیر عادلن، جائەوەیان کە عادلە پێی ناخۆشە ببێتە ژێر دەستەی خەڵکیو، ئەوەشیان کەناعادلە پێی خۆشە خۆی بەرزترو بڵندتر بێت بەسەرخەڵکیدا نەك بەپێچەوانەوە!.

جائەگەر هاتوو مەبەست لە سەروەت و سامان و دەستەڵات و سوڵتان نزیك بونەوە بوو لەخواو خەرج کردنی لەپێناو ڕێگەی خوادا ئەوە بێگومان چاکسازی ئیصلاح بوونی دین و دونیای بەدوادا دێ. بەڵام ئەگەر بەپێچەوانەوە دین لەدەستەڵات جیاکرایەوە، ئەوە ژیان و حاڵی خەڵکی تێك و پێك دەچێت!!.

کۆمەڵنیوز

وەبێگومان خەڵکانی صالح‌و خەڵکانی سەرپێچی‌کار تەنهاو تەنها بەهۆی نیازو کردەوەی صالح لەیەکتر جودا دەبنەوە، چونکە ئەو دوو مەرجە لەژیانی مرۆڤدا سەنگی مەحەکە، هەروەك لە صەحیحی بوخاری‌و موسلمیشدا هاتووە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: ((**إنَّ اللّٰه لاينظُروا إلى صورِكُم، ولا إلى أموالِكُم، وإنما ينظُر إلى قُلوبِكُم وأعمالِكُم**))!. واتە: (خوا سەیری ڕووو کەش‌و پارەو سەروەتتان ناکات، بەڵکو تەنها سەیری دڵەکانتان‌و کردەوەکانتان دەکات!).

جابۆیە کاتێك ویستی ماڵ‌و سەروەت‌و سامان وەدەست خستن‌و شەرەف پەیدا کردن شاباڵی ڕەشی کێشابەسەر هەندێ لەلێپرسراوان‌و کاربەدەستاندا، وەلە براگەورەیی‌یەتی‌و بەرپرسایەتی‌یەکەیاندا لەشاڕێی ئیسلام لایانداو وەدووی ئارەزوو کەوتن‌و لەحەقیقەتی (ئیمان) وەدەرکەوتن، ئیتر بۆیە خەڵکی پەردە بەنێو چاویاندا دراو زۆرینەی هەرەزۆری خەڵکی واحاڵی بوون کەسەرکردایەتی‌و بەڕێوەبردنی وڵات پێچەوانەی ئیمان‌و ئایینەو بەهیچ شێوەیەك پێکەوە نایان کرێ‌و دانویان پێکەوە ناکوڵێت!!.

جا لەڕاستی‌دا ئەم دوو بۆچوونە لارو باتڵە -بۆچوونی ئەوانەی کەخۆیان بەدیندار دەزانن‌و وەپاڵ دین خراون بەڵام جیهادو دەستەڵات‌و سەروەت‌و سامانیان لەدینەکەجیا کردۆتەوەو وادەزانن پێویستی پێ‌ی نی‌یە. وەبۆچوونی ئەوانەش کەڕوویان کردۆتە دەستەڵات‌و پارەو شەڕو جەنگ‌و بەهیچ شێوەیەك بۆ خزمەتی دین‌و بەرپاکردنی دین بەکاری ناهێنن- بۆچوونی گومڕایان‌و قارلێنراوانە، کەمەبەست لەگومڕایان (نەصارایە) و لە قارلێگیراوانیش (یەهودە)!!.

بەڵام لەم لاشەوە تاکە ڕێگەی ڕاست -ڕێگەی ئەوانەی کەخوا نیعمەتی بەسەردا ڕشتوون لەپێغەمبەران‌و ڕاستان‌و شەهیدان‌و صالحان- تەنها و تەنها بریتی‌یە لەڕێگەی پێغەمبەری خوا و (ﷺ)جێ نشینە ئازیزەکانی و هاوەڵە دڵسۆزو بەڕێزەکانی‌و هەر کەسێکیش کەکاروان‌و ڕێگەی ئەوانەی گرتبێتەبەرو بەدوی وان کەوتبێ.

وە موسوڵمان لەلێپرسراوێتێکەیدا لەسەری واجبە کەبەگوێرەی توانای خۆی تێکۆشان بکات‌و خۆی ماندو بکات، بۆیە هەرکەس ئەگەر ئیش‌وکاری موسڵمانانی پێسپێرراو ئەویش لەبەڕێوەبردنی‌دا مەبەستی تەنها گوێڕایەڵی خواو بەرپاکردنی دینەکەی‌و وەگەڕخستنی بەرژەوەندی موسڵمانان‌و ئەنجامدانی واجبات‌و وازهێنان لە قەدەغەکراوەکان بێت، ئەوە ئەگەر لەهەندێ کاتدا توانای بەسەر هەندێ لەکارو بارەکاندا نەشکێ ئەوە لێی ناگیرێ‌و پێ‌ی تاوان بار نابێت، وەبەڵگە نەویستیشە کەبەلێپرسراوکردنی چاك‌وپاکان بۆ ئومەتی ئیسلام باشترە لەبەلێپرسراو کرنی فاجیران‌و لادەران.

وەئەرکی سەرشانی هەموو موسڵمانێکە کەئەو پەڕی تێکۆشان بکات بۆئەوەی هەمیشەو هەردەم (ئاسن) و هێز لە خزمەتی (قورئان)دا بێت‌و بۆئەوە وەگەڕ بخرێت کەخوا دەیەوێت‌و دینەکەی خوای پێ بەڕێوە دەچێت، وەلەو ڕێگەیەشدا پشت بە پەروەردگاری جیهانیان ببەستن.

وەپێویستە ئاگاداربین کە دونیا دەبێت لەخزمەتی دیندا بێت نەك بەپێچەوانەوە!! هەروەك (مُعاذی کوڕی جَبَل) -خوا لێی ڕازی بێ- فەرموویەتی: (ئەی بەنی ئادەم تۆ لەم دونیادا پێویستت بەبەشی خۆت هەیە، بەڵام پێویستت بەبەشی ئاخیرەتت زۆرترە، جائەگەر هاتوو لەسەرەتاوە دەستت بەوەدەست خستنی قیامەتت کردو ئالودەی ئەو بووی، ئەوە بەشەدونیایەکەشت وەدەست دەخەیت، بەڵام ئەگەر لەوەدەست خستنی بەشی دونیایی‌یەوە دەستت پێکردو ئالودەی ئەویان بویت، ئەوە بەشی قیامەتت لەدەست دەردەچێ‌و لەدونیاشدا هەمیشە لەمەترسیدای).

بەڵگەی ئەمەش ئەو فەرموودەیەیە کە ئیمامی ترمزی بۆمان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری‌خوا(ﷺ) فەرموویەتی ((**من أصبح والآخِرةُ أكْبر همهِ جمع اللّٰهُ له** شمله...، **وجعلَ غِناه** في **قَلبِهِ وأتته الدُنيا وهي راغمةٌ**...، **ومن أصبح والدنيا أكبر همِّهِ فرق اللّٰهُ عليهِ** شمله...، **وجعل فقره** بين **عينيهِ ولم يأتِهِ مِن الدنيا إلا ماكُتِب لَهُ**))رواه احمد. واتە: (هەرکەس وای لێ هات کە قیامەت و خوا لە خۆ ڕازی کردن بوو یە گەورەترین خولیای، ئەوە خوا هەموو ئیش و کارەکانی بۆ کۆدەکاتەوە و شپرزەی ناکات، وە دەوڵەمەندی یەکەی بۆ دەخاتە نێو دڵی یەوە و هەردەم دونیا بە زەبونی‌یەوە دێتە بەر دەستی، بەڵام بە پێچەوانەوە: هەرکەس دونیا داری بوو بە

گەورەترین ئاواتی، ئەوە ئیتر خوا ئیش و کارەکانی بۆ شپرزە دەکات و هەژارییەکەی بۆ دەخاتە نێو چاوانی و لە دونیادا تەنها ئەوە نەبێت کە بۆی نوسراوە هیچی تری بۆنایەت!!؟.

بنچینەی ئەم خاڵەگرنگەش لەم ئایەتە پیرۆزەدایە: ﴿ ما أُريد مِنهم مِن رِزقٍ وما أُريد أنْ يطْعِمونِي(٥٧)إن الله هو الرزاق ذُو القُوةِ المتِين﴾الذاريات: ٥٦-٥٨.

فنسأل الله العظيم أن يوفقنا وسائر إخواننا، وجميع المسلمين لما يحبه ويرضاه من القول والعمل، فإنه لاحول ولاقوة إلا بالله العلي العظيم، والحمد لله رب العالمين، وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم تسليما كثيرا دائما إلى يوم الدين.

لەكۆتاییدا دەڵێم:

ئەو پەڕی ڕێزو سڵاوی خۆم ئاڕاستەی ئەو برادڵسۆزو بەڕێزانەم دەكەم كەلـەم پـرۆژە خێـرەدا قۆڵگیریـان كـردم هەریەك بەجۆرێك وەداواكارم كەخوای گەورە چاكترین پاداشتیان بداتەوە.بەتایبەت بەڕێزو خۆشەویستم جـەنابی مامۆستا عەلی باپیر كەبە ڕاستی وێڕای سەر قاڵیو مەشغەڵەتی بە كـاری ئیسـلامییەوە ئـەركی پێداچـونەوەو (تحقیق)و پاشان پێشەكی بۆنوسینی ئەم كتێبەی گرتە ئەستۆ,داواكارم خوای گـەورە فـەڕو بەرەكـەت بخاوێتـە تەمەنییەوەو سەربەرزی دونیاو دواڕۆژی بكات .امین.

هەورامان گەچێنەیی

پێرستی بابەتەکان

بابەت ـــ لاپەڕە

١. پێشەکی ١
٢. پێشکەش بێت ٢
٣. پێشەکی وەرگێڕ ٣
٤. ڕێخۆش کردن ٥
٥. بەشی جیهاد ١٣
٦. ئێشک گرتن لە نێو جیهاددا ١٣
٧. مەرجەکانی سەربازی ئیسلامیی ٢٦
٨. پۆشینی ئاوریشم و زێڕ و زیو لە جیهاددا ٢٧
٩. نامەیەك لە ئیبن تەیمیەوە بۆ هاوڕێکانی ٣٠
١٠. نامەیەك لە ئیبن تەیمیەوە بۆ دایکی ٣٤
١١. پاداشت و سزا هاوچەشنی ڕەفتارن ٣٦
١٢. فەرمان بە چاکە و ڕێگری لە خراپە ٣٨
١٣. فەرمان بە چاکە و ڕێگرتن لە خراپە فەرزی کیفایەیە ٤١
١٤. دوو دەستە ەلە فەرمان بە چاکە و ڕێگری لە خراپە بە هەڵەدا چووون ٤٢
١٥. سیفەتەکانی ئەو کەسەی فەرمان بە چاکەو پێشگیری لە خراپە دەکات ٤٨
١٦. سەرهەڵدانی گێر و گرفتەکان سوچی تاوانەکانە ٥١
١٧. خەڵی لە ئاست فەرمان بە چاکە و جڵەو گیری لە خراپەدا سێ بەشن ٥٤
١٨. سەرزەنشت کردنی ترسنۆك و پیسکەیی ٥٧
١٩. واز هێنان لە فەرمان بە چاکە و ڕێگری لە خراپە ٦٤
٢٠. دۆستایەتی و دوژمنایەتی لەبەر خوا ٦٧
٢١. لە دۆستایەتی بێ باوەڕاندا داد بۆ لابردنیانە ٧٢
٢٢. ڕق لێ بوون و قسە نەکردن و مەرجەکانیان ٧٥
٢٣. قسەلەگەڵ نەکردن بە شێوەی تەنبیە کردن ٧٨
٢٤. عارەق خۆر و چەند ئاگادارکردنەوەیەك ٨٣
٢٥. غەیبەت کردنی فاسق ٨٥
٢٦. غەیبەت کردن ٨٨
٢٧. ئامادەبوون لەو شوێنانەی سەرپێچی تیادا دەکرێت ٩٧
٢٨. دار الاسلام و کۆچ کردن ٩٨
٢٩. نامەیەك لە ئیبن تەیمیە بۆ لێپرساوی مسوڵمانان ١٠٠
٣٠. بەشی سیاسەتی شەرعی و پێشەکی نوسەر ١٠٣
٣١. نێوەڕۆك ١٠٤
٣٢. هەڵبژاردنی چاکترین و گونجاوترین کەس بۆ هەر لێپرساویەك ١٠٦
٣٣. هەڵبژاردنی چاکترین تا چاکتر ١١٢
٣٤. کەی هەردوو سیفەتی (هێز و دەست پاکی) لە نێو خەڵکی دا ١١٥
٣٥. هونەری ناسین و دەست نیشان کردنی خەڵکی شایستە ١٢٠

٣٦. ئەو شتانەی کە دەچنە نێ, بازنەی ڕا ڕایی یەوە ١٢٧
٣٧. غەنیمەت ١٣٢
٣٨. بەڵگەکانی حەلاڵ بوونی غەنیمەت ١٣٢
٣٩. دابەش کردنی غەنیمەت ١٣٤
٤٠. دزی کردن لە ماڵی غەنیمەت ١٣٧
٤١. زەکات ١٤٦
٤٢. فییء ١٤٨
٤٣. ستەم کردن هەم لە بەرپرسان و هەم لە چینی خوارەوەشدا دەپشکوێتەوە ١٥١
٤٤. دابەش کردنی فییء ١٥٦
٤٥. پۆلێن کردنی خەڵك لە تورەبووندا ١٦١
٤٦. چەند فەرمودەیەك لە حەددە شەرعیەوکان و ئەرکی لێپرسراو ١٦٢
٤٧. حوکمی وەرگرتنی پارە لە بری بەرپا نەکردنی سنوری شەرعی ١٦٧
٤٨. تۆڵە و سزای ڕێگر و چەتەکان ١٧٦
٤٩. ئەرکی مسوڵمانان لە کاتێکدا ئەگەر ڕێگرەکان خۆیان نەدا بەدەستەوە ١٨٣
٥٠. حوکمی وەرگرتنی پارە لە خاوەن ماڵەکان ١٨٦
٥١. حەدی دزی کردن ١٨٩
٥٢. مەرجەکانی بڕینی دەستی دز ١٩٢
٥٣. حەدی داوێن پیس ١٩٦
٥٤. حەدی نێر بازی ١٩٨
٥٥. حەدی عارق خۆر ٢٠٠
٥٦. پێناسەی عارەق..٢٠٢
٥٧. حوکمی حەشیشە ٢٠٤
٥٨. حەدی بوهتان کردن ٢٠٦
٥٩. ئەو تاوانانەی کە حەدێکی دیاری کراویان بۆ دانەنراوە ٢٠٧
٦٠. جیهادی بێ باوەڕان ٢١٣
٦١. ئایا نوێژ چوێ،ر بە فاسقی دەکوژرێت ٢٢٥
٦٢. ئاگادارکردنەوەیەکی گرنگ ٢٣١
٦٣. گیان و ڕۆح ٢٤١
٦٤. قەتڵی عەمدی ڕووت ٢٤٣
٦٥. قەتڵی خطا و وێك چوو بە عەمد ٢٥٢
٦٦. تۆڵە سەندنەوە لەبریندار کردندا ٢٥٤
٦٧. تۆڵە سەندنەوە لە کەرامەتدا ٢٥٦
٦٨. حەدی بوهتان هەڵبەستن ٢٥٨
٦٩. مافی ژن و مێردایەتی ٢٦٠
٧٠. ماڵ و دارایی ٢٦٢
٧١. ڕاوێژ کردن بۆ لێپرسراو زۆر پێویستە ٢٦٥
٧٢. بوونی برا گەورە و بەڕێوەبردنی کاروباری بڕوا داران ٢٧١

٧٣. وتەی کۆتایی ٢٧٩
٧٤. پێرستی بابەتەکان ٢٨٠

لەم کتێبەدا ....

یەکێک لە خەلیفەی (عەبباسی) یەکانی جارێک داوای لە زانایەک کرد ڕووداوێکی بۆ باس بکات کەبەچاوی خۆی دتبێنێ؟!ئەویش لەوەلآمدا ووتی: جارێکیان بە (عومەری کوڕی عبداللعزیز-خوای لێی ڕازی بێت-) یان ووت: ئەی ئەمیری بڕوادارن ، ئایا تۆ دەمی منداڵەکانت لەم-بیت المال-ە دەگریتەوە، هەر والە پاش خۆت بە هەژاری بەجێیان دێڵی؟! ئەویش فەرمووی: ئادەی بیانهێننە ژوورەوە ، جا بۆیان هێنانە ژوورەوە ، کە سەیر دەکەن(١٠) کوڕن، هیچشیان باڵغ نەبوون !! کاتێک کە بینیمی چاوی پڕ بوو لە فرمێسک ! پاشان فەرموی : ئەی کوڕەکانم سوێند بەخوا هەر شتێک کەمافی خۆتان بوو بێت لێتانم قەدەغە نەکردووە ، وە من لە وانەنیم کە ماڵی خەلکی هەلگرم، بیدەم بە ئێوە ! چونکە ئێوەیان(صاڵح)ن یان (نا صاڵح)ن ، جا ئەگەر صاڵح بن ئەوا خوا هەردەم یارمەتیدەری پیاو صاڵحانە، ئەگەر صاڵحیش نەبن، ئەوە من شتێکتان بۆ بەجێناهێڵم کە یارمەتیدەرتان بێت بۆ سەرپێچی خوای گەورە !! جا ئەو زانایە دەڵێ : پاشان یەکێک لەو کوڕانەییم دیت ئەوەندە خوا دەسەلآتی پآ دابوو (صەد) ولآخی بۆ جیهاد لە گیرفانی خۆی لە ڕێی خوادا بە ڕێخست!!....